

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LXIII

2015

ČÍSLO 1



ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2015

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK

Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SCHRIFTFLEITER GABRIEL FUSEK

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

LXIII – 1 – 2015

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor / General editor

Gabriel Fusek

Predseda redakčnej rady / Editorial board chairman

Matej Ruttkay

Redakčná rada / Editorial board

Václav Furmánek, Luděk Galuška, Milan Hanuliak, Joachim Henning, Ivan Cheben,
Pavel Kouřil, Elena Miroššayová, Michał Parczewski, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay,
Claudia Theune-Vogt, Ladislav Veliačik

Recenzenti / Peer reviewed by

Jozef Bátora, Gabriel Fusek, Lubomíra Kaminská, Martin Novák, Ladislav Olexa,
Ján Rajtár, Peter Šalkovský, Vladimír Varsík

Výkonná redaktorka / Executive editor

Miriama Nemergutová

Počítačové spracovanie / Layout

Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV, 2015

Dátum vydania: november 2015

ISSN 1335-0102

IČO 00 166 723

Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie reprodukováaná alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania, prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Vychádza dva razy do roka

Evidenčné číslo MK SR 3404/09

Rozširuje / Distribution

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra
e-mail: nraukniz@savba.sk

Tlač / Printed by VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH

Michaela Polanská – Tomáš Michalík	
Mladopaleolitické kamenné hroty a mikrolity z povrchových zberov v Trenčianskej kotline	1
Upper Palaeolithic Stone Points and Microliths from Surface Surveys in the Trenčín Basin	29
Tünde Horváth – Anna Farkas-Pető – István Farkas – Judith Mihály – Bálint Péterdi	
The Stone Implements of the Middle Bronze Age Tell Settlement of Füzesabony-Öreg-Domb	31
Kamenná industria zo strednej doby bronzovej z tellovitého sídliska vo Füzesabony-Öreg-domb	62
Kristián Elschek – Stefan Groh – Eva Kolníková	
Eine neue germanische Siedlung und römisch-germanische ländliche Niederlassung von Stupava-Mást (Westslowakei)	63
Nové germánske sídlisko a rímsko-germánska vidiecka usadlosť v Stupave-Máste (západné Slovensko)	113
Milan Hanuliak	
Včasnostredoveké osídlenie v Beckove	115
Frühmittelalterliche Besiedlung in Beckov	148
In memoriam	
Život a dielo PhDr. Kláry Markovej, CSc. (Danica Staščíková-Štukovská)	151
Jubileum	
K životnému jubileu Gabriela Nevizánskeho (Michal Slivka)	159
Správy	
Medzinárodná konferencia „On the Fringe: the Unfree, the Unclean and the Unwanted“ (Lucia Nezvalová)	169
Tibor Kemenczei jubilujúci (Václav Furmánek a Vladimír Mitáš)	171
Recenzia	
Lubomír Novotný: Počiatky pravekého umenia na Slovensku (Jaroslav Peška)	173
Skratky – Abkürzungen – Abbreviations	177

MLADOPALEOLITICKÉ KAMENNÉ HROTY A MIKROLITY Z POVRCHOVÝCH ZBEROV V TRENČIANSKEJ KOTLINE

MICHAELA POLANSKÁ – TOMÁŠ MICHALÍK

Upper Palaeolithic Stone Points and Microliths from Surface Surveys in the Trenčín Basin. Collections of the stone artifacts from Mníchova Lehota I, Trenčianske Stankovce I and V and from Trenčianska Turná V, situated in the Trenčín Basin (western Slovakia) were recently the object of several works, focusing on their general evaluation. Although the artifacts come from the surface surveys, they represent a solid basis for the technological analyses.

A considerable amount of the backed artifacts, which can serve as good analogies with the industries from the other regions, was found at these sites.

Elements with a double truncation of the Petřkovice type are reflected in analogies in other collections from Slovakia and Moravia, associated with the Upper Gravettian. On the other hand, the artifacts which are similar to the backed points with blunt pointing are known only from the Pavlov I site.

The explanation of the methodology of the study of these tools, their description as well as translation of the proper terminology belong to the main goals of the article. From the point of view of the methodology, the fact that highly developed western ("French") approach is applied to Palaeolithic specific tools from Slovak sites for the first time is very important. The article is intended to be a part of a longer project of re-classification of previously known collections.

Key words: Slovakia, Trenčín Basin, Upper Paleolithic, Gravettian, stone points, microliths, surface surveys.

ÚVOD

V mikroregiónne Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota sa identifikovalo intenzívne gravettienske osídlenie (obr. 1). V posledných rokoch bolo viacero prác zameraných na tunajšie sídliskové stratégie, alebo na všeobecné vyhodnotenie kamenných štiepaných industrií (*Kaminská et al. 2008; Michalík 2007; 2010; 2011*).

Na nálezisku Mníchova Lehota I, Trenčianske Stankovce I, V a Trenčianska Turná V vzbudzujú záujem artefakty s otupeným bokom alebo chrbtom¹, ktoré za určitých okolností môžu slúžiť ako dobré analógie s industriami iných regiónov (Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom, náleziská z moravianskeho sídliskového areálu atď.). Na usku-točnenie týchto porovnaní sú potrebné jednak ich detailnejšie charakteristiky, ako aj podrobnejšie metódy práce.

Hlavným cieľom tohto príspevku je podrobné morfo-technologické opísanie hrotov s otupeným bokom a iných mikrolitov so spodnou retušou zo spomínaných lokalít, za účelom ich budúceho

porovnania s inými nálezovými súbormi. Keďže analyzované artefakty pochádzajú z povrchových zberov, dôležitá je ich samotná identifikácia a hľadanie analógií vo vhodných súboroch s potvrdeným kultúrnym zaradením.

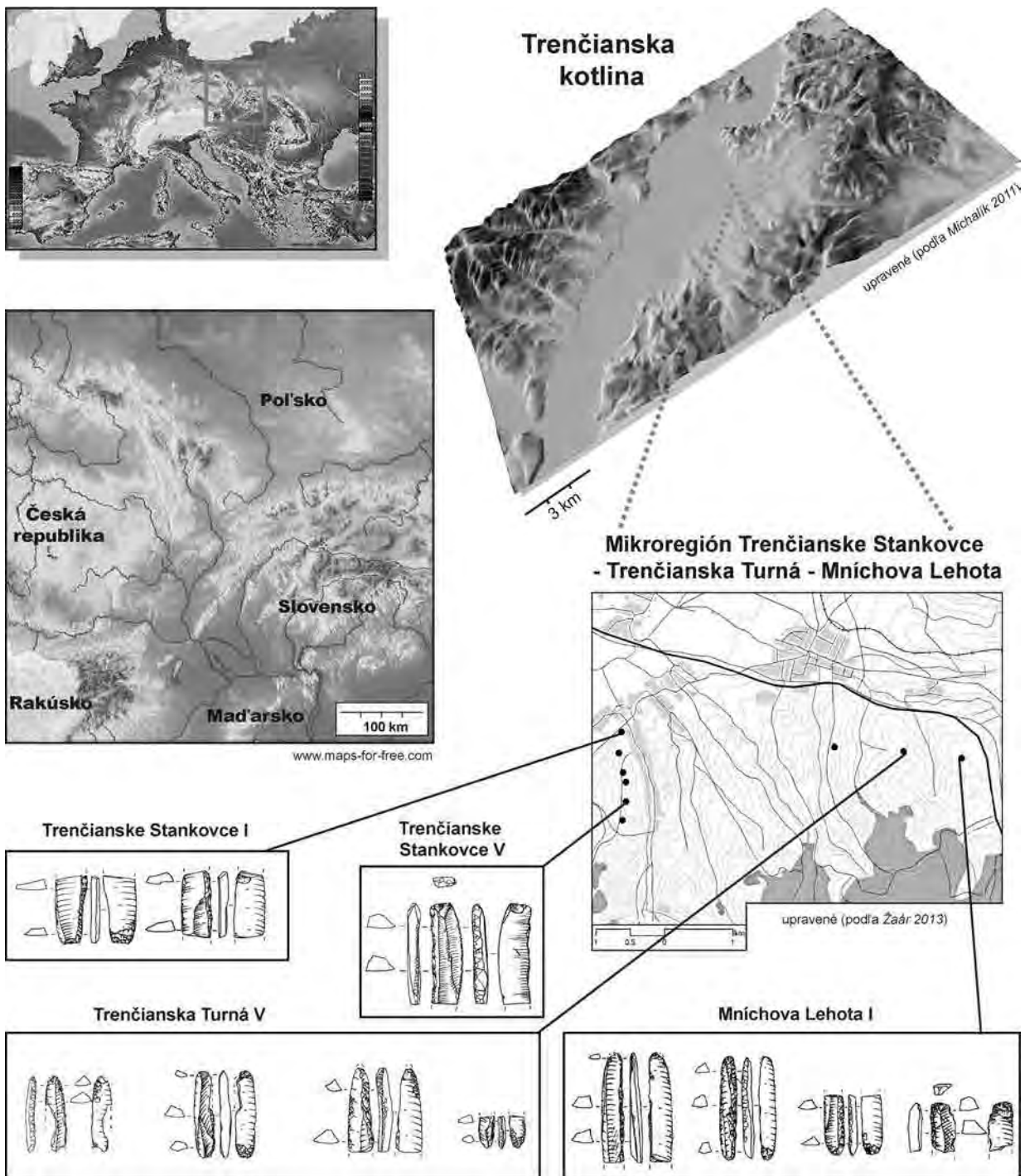
V práci je uplatnený inovovaný prístup, ktorý prináša nový pohľad na tieto nástroje a ktorý sa momentálne aplikuje na zbierkach z Moravy. Napriek skutočnosti, že nami analyzované artefakty pochádzajú z povrchových zberov,² má význam opísať ich formu (morfológiu), spôsob a techniku retušovania. Ako nižšie ukážeme, ide o predmety špecifické pre stredoeurópsky mladý paleolit. Z tohto dôvodu je časť práce venovaná metodike štúdia, ako aj návrhu chýbajúcich terminologických pojmov a ich vysvetleniu.

Problematika štúdia kamenných hrotov a mikrolitov v kontexte gravettieniu strednej Európy

Kamenné hroty a mikrolity s otupeným bokom/chrbtom rôzneho charakteru a veľkosti sú často

¹ Chrbát je doslovný preklad francúzskeho termínu *dos* (realizácia strmého otupenia polotovaru so sklonom 90° v jeho najhrubšej časti; *Inizan et al. 1995*). Tento termín, výhodný z praktického hľadiska, opisuje nielen sklon otupenia, ale aj jeho umiestnenie.

² To znamená, že disponujeme len malým zlomkom industrie bez kontextu, a preto nie je možné podrobnejšie charakterizovať proces ich výroby. V našom konkrétnom prípade nevieme pri niektorých bližšie určiť ich presné kultúrne zaradenie v rámci mladého paleolitu.



Obr. 1. Geografická poloha študovaných nálezísk v mikroregióne Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota (Trenčianska kotlina).

považované za *fossiles directeurs*³ niektorých kultúr mladého paleolitu a mezolitu. Napriek veľkej výpovednej hodnote týchto hrotov a iných špecifických mikrolitov s otupeným bokom, nie sú doposiaľ v stredoeurópskom prostredí charakterizované

tak detailne, ako v klasickom prostredí západnej Európy. Tento stav je spôsobený viacerými faktormi, napr. tendenciou ich klasifikácie podľa typologického zoznamu D. de Sonneville-Bordesovej (*Klíma 1956; Sonneville-Bordes/Perrot 1956*), ktorý nie je

³ Používanie termínu „vedúce typy“ súvisí s hypotézou, podľa ktorej sú pre konkrétnu kultúru typické konkrétne artefakty (napr. listovitý hrot, hrot s vrubom), ktoré sa v iných kultúrach vyskytujú len sporadicky alebo vôbec.

adaptovaný na materiál pochádzajúci z nášho regiónu, alebo čisto typologickým prístupom, kde je daný artefakt považovaný za finálny produkt, pričom nie je zohľadnený, resp. je ignorovaný technický stav daného artefaktu (dokončený nástroj alebo zanechaný, či zlomený nástroj počas fázy úpravy).⁴ Až v posledných rokoch sa začína venovať čoraz väčšia pozornosť opisu a definícii rôznych typov loveckých hrotov a mikrolitov, najmä v západnej Európe (napr. *Borgia 2009; Christensen/Valentin 2004; Pesesse 2008; Simonet 2009; 2011*). Tento postup predstavuje nový prístup k danej problematike, kde výsledný typ/tvar je jedným z výstupov technologickej analýzy výrobného procesu (*chaîne opératoire*), ako aj spôsobu a metódy retušovania daného nástroja (napr. *Valentin 2008*).

Ako sme uviedli vyššie, doposiaľ podrobnejšie charakteristike jednotlivých typov kamenných hrotov alebo mikrolitov bolo venovaných iba málo štúdií. Pozornosť sa väčšinou upriamovala na štúdium metód⁵ produkcie polotovarov a na ich výrobu hlavne vo Francúzsku (*Bon 2002; Klaric 1999; Klaric/Aubry/Walter 2002; Le Brun-Ricalens 2005; Pesesse 2008; Simonet 2009*) a výnimočne aj v iných regiónoch (*Montoya 2004; Weber 2012*). V našich susedných regiónoch (územie Poľska, Česka, Rakúska a Maďarska) sú zatiaľ takéto štúdiá málo početné (*Polanská/Hromádová 2015*). Je to jednak dôsledkom tradičného, výlučne typologického prístupu ku zbierkam kamennej štiepanej industrie, ako aj (prinajmenšom v prípade Slovenska) vzácnosťou materiálu vhodného na takúto analýzu. Medzi predpoklady kvalitného súboru patrí najmä homogénnosť industrie, jeho dobrá dokumentácia, vhodný materiál s dostatočným počtom mikrolitov alebo hrotov a iných pozostatkov procesu výroby. Napriek tejto skutočnosti niektoré súbory poskytli aspoň čiastočné informácie o metódach výroby. Napríklad v materiáli zo sondy III z Banky, polohy Horné farské role, sú čepielky produkované na „polyedrických rydlách – jadrách“ (*Polanská 2009*), ktoré boli v minulosti tradične typologicky zaraďované do skupiny nástrojov.⁶ Ďalším príkladom je špecifická produkcia mikročepielok „vopred určeného“ zahroteneho asymetrického tvaru na výrobu geometrických mikrolitov, vyskytujúcich sa v pavlovienskej skupine industrií s geometrickými mikrolitmi (*Polanská 2013*).

Existujú však aj súbory, ktoré poskytli dostatočný počet vhodného štiepaného kamenného materiálu, kde sa dá pracovať na charakterizovaní daných projektív a mikrolitov, medzi inými Jarošov II-Podvršťa (*Škrdla 2005*) a Milovice I, sektory G a H (*Oliva 2009*) na Morave, Agsbaach (*Otte 1981*), či mladšia vrstva z Grub-Kranawetberg (*Nigst/Antl-Weiser 2012*) v Rakúsku, alebo Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom na Slovensku (*Žaár 2007*).

Používanie typologických zoznamov

V druhej polovici 20. stor. sa štandardizovalo používanie rôznych štatistických metód na štúdium kamenných industrií. Tzv. typologické zoznamy boli osobitne vypracované pre starý, stredný (*Bordes 1949*) a zvlášť pre mladý paleolit (*Sonneville-Bordes/Perrot 1956*).

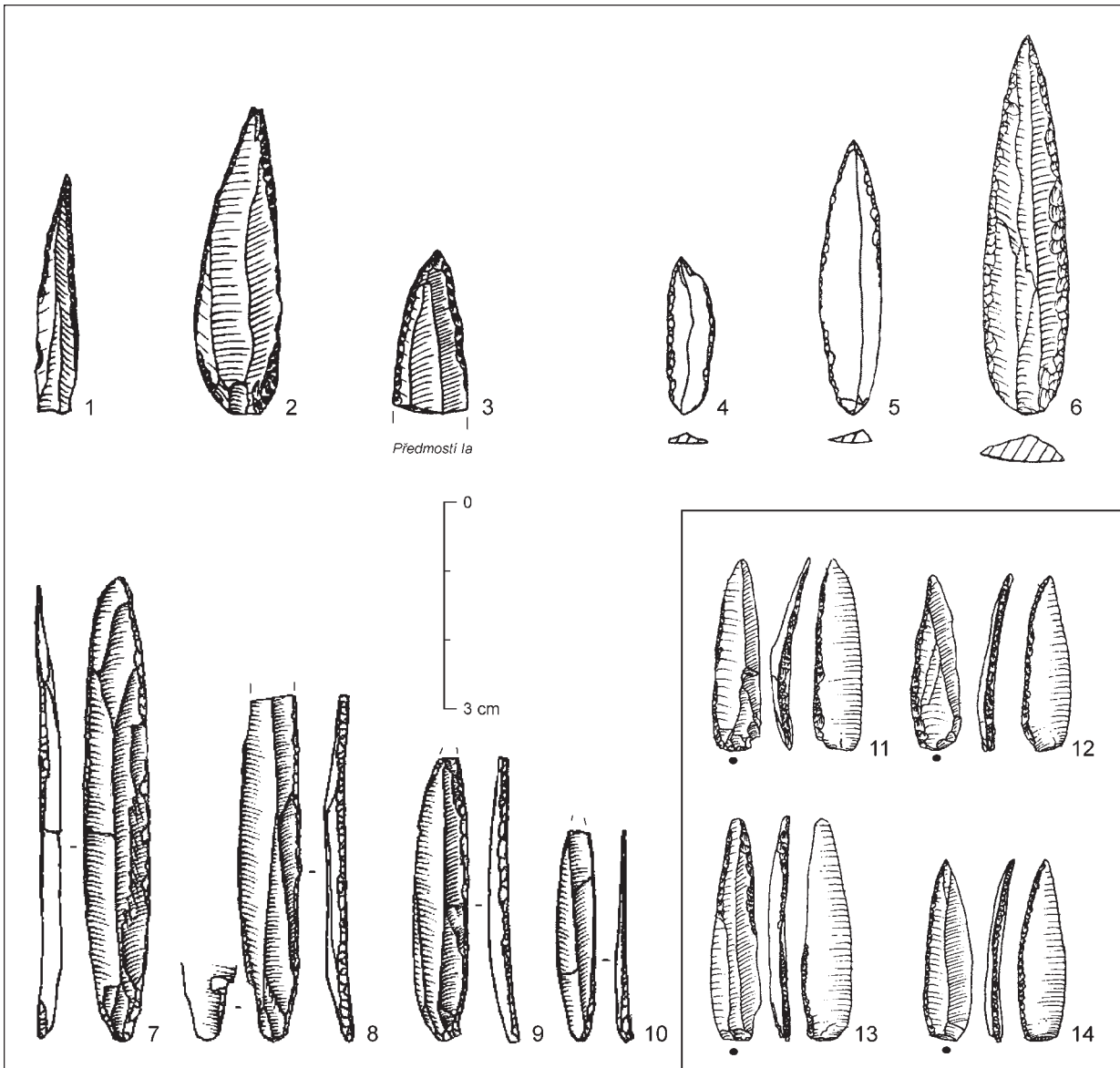
Typologický zoznam D. de Sonneville-Bordesovej, ktorý bol vypracovaný na podklade mladopaleolitických industrií Périgordu (Akvitánsko, Francúzsko), zaznamenal nevídaný úspech a dodnes sa používa vo viacerých krajinách ako pomôcka pri štatistickom vyhodnotení štiepaných industrií. Výhodami tohto zoznamu, ktorý bol preložený aj do českého jazyka (*Klíma 1956*), bolo jednak spresnenie chronológie na základe rôznych *fossiles directeurs*, ako aj zjednotenie terminológie. Táto metóda štúdiu materiálov nahradila zdĺhavé opisy artefaktov a ich variácií, ktoré sú však rovnako potrebné, lebo dopĺňajú samotný typologický zoznam (*Klíma 1956, 194*).

B. Klíma (1956, 205) si ale zároveň uvedomoval limity týchto typologických zoznamov, pretože zahŕňovali industrie iba z úzko vymedzenej geografickej oblasti (v tomto prípade Périgordu). Ich aplikácia pre súbory zo strednej Európy sa teda nevyhne rôznym modifikáciám: „*Tak například ve skupině hrotů se počítá jen s vyhraněnými typy západoevropských paleolitických stanic. Jednoduché přihrocené čepelky nebo čepelovité hroty však v seznamu uvedeny nejsou, i když jejich řady jsou v našem prostředí mnohdy hojné a poskytují často i velmi dokonalé nástroje. Lze je však zařadit ke skupině nevýrazných hrotů Châtelperron. Mezi kombinovanými nástroji není uvedeno spojení škrabadla s hrotem, které je v některých případech označováno jako škrabák se zúženou basí pro zachycení v násadě. Tento druh můžeme přičlenit k podobným tvarům, z nejbližší je vejřovitě škrabadlo. Dále postrádáme v seznamu vyretušovaná (sic) rydla a příbuzné*

⁴ Typickým príkladom sú nedokončené tvary, kde pri otupení boku vznikali rôzne nerovnomernosti, bežne označované za „*gibbosités*“, ktoré však boli klasifikované ako finálne typy.

⁵ Metóda je: „*An orderly set of rational procedures devised for the purpose of achieving an end. The method followed to create a prehistoric tool is thus an orderly sequence of actions carried out according to one or more techniques, and guided by a rational plan.*“ (*Inizan et al. 1999, 145*).

⁶ Produkcia čepielok, a teda polotovarov na úpravu micrograviett na polyedrických rydlách-jadrách, bola prvýkrát opísaná na francúzskom gravettienskom nálezisku Le Blot (*Klaric 1999*).

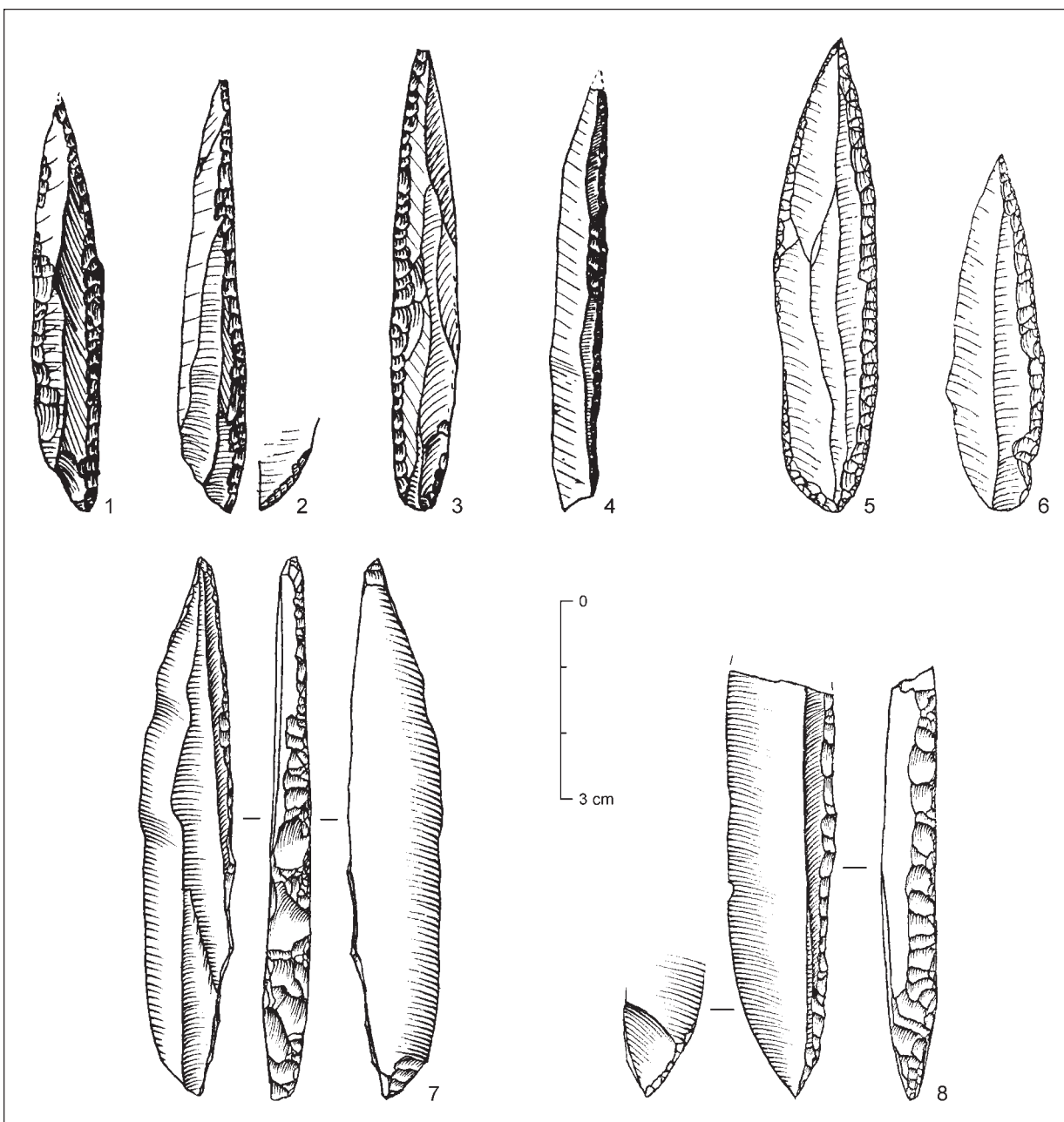


Obr. 2. 1–10 – rôzne ponímania hrotov typu Font-Yves. 1–3 – podľa *Sommeville-Bordes/Perrot 1956*, obr. 2: 4, 5, 9; 4–6 – podľa *Klíma 1956*, obr. 5: 52; 1997, obr. 6: 7, 13; 7–10 – podľa *Pesesse 2008*, obr. 163: 7, 8, 11, 16; 11–14 – hroty typu Krens, podľa *Hahn 1977*, obr. 117: 3–5, 12.

jim tvary. Zařazují se formálně k nevýrazným vrtákům, i když to mohou být někdy nástroje velmi typické. Pro výraz Zinke navrhuji český název ozub. Více připomínek lze vznést k vyčíslení rydel, jejichž rozdělení přehlíží zde opět některé morfologické znaky, jako například rozdíly mezi počtem rydlovitých úhozů, kterým je jindy věnována značná pozornost (rydla polyedrická).

Každý v seznamu uvedený předmět může mít a zpravidla také má ještě několik variací. Jejich přesnější vymezení a výčet je přenechán popisné metodě a nemůže být včleňován do seznamu snad ve formě podtypů, ale musí být zahrnut v počtu svého základního druhu. A tím je tedy umožněno zařazení téměř všech vyskytujících se nástrojů v seznamu typů.“

Za hlavnú metodologickú komplikáciu teda možno považovať rozdielny charakter industrií z francúzskych a stredoeurópskych nálezísk. Ďalšie nepresnosti tejto „aplikovanej“ klasifikácie sú následkom toho, že B. Klíma len preložil francúzske termíny, ale nie ich definície, ktoré figurovali v pôvodnom texte. V snahe priblížiť čitateľovi stredoeurópsky materiál, zamenil pôvodné kresby za kresby nástrojov pochádzajúcich najmä z moravských alebo českých nálezísk (napr. Dolní Věstonice I, Pavlov I, Petřkovice I, Předmostí I). Aj keď zámena kresieb nespôsobuje klasifikačné problémy pri určovaní bežných nástrojov (napr. rydlá, škrabadlá atď.), naberá na dôležitosti pri určovaní niektorých

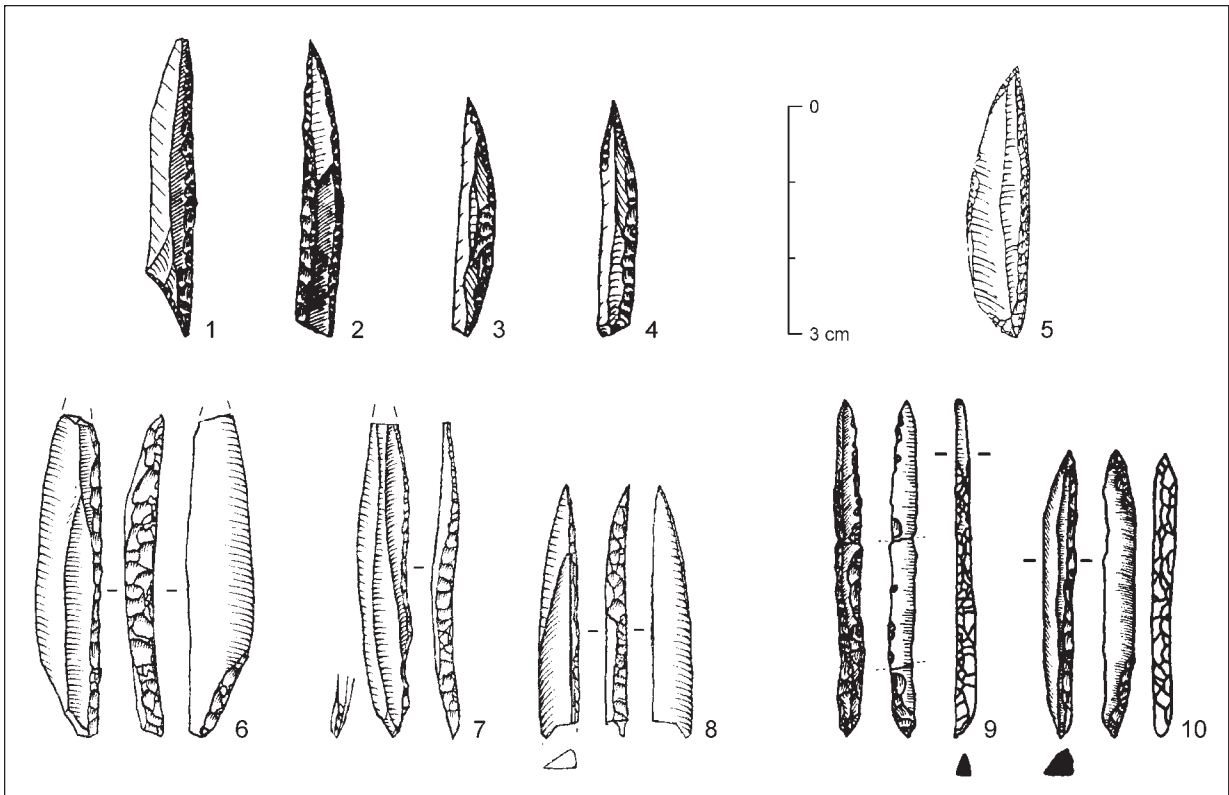


Obr. 3. Rôzne ponímania hrotu typu la Gravette. 1–4 – podľa *Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, obr. 1: 25, 26, 28, 29; 5, 6 – podľa *Klíma 1956*, obr. 5: 48, 48a; 7, 8 – podľa *Pesesse 2008*, obr. 37: 1; 73: 2.

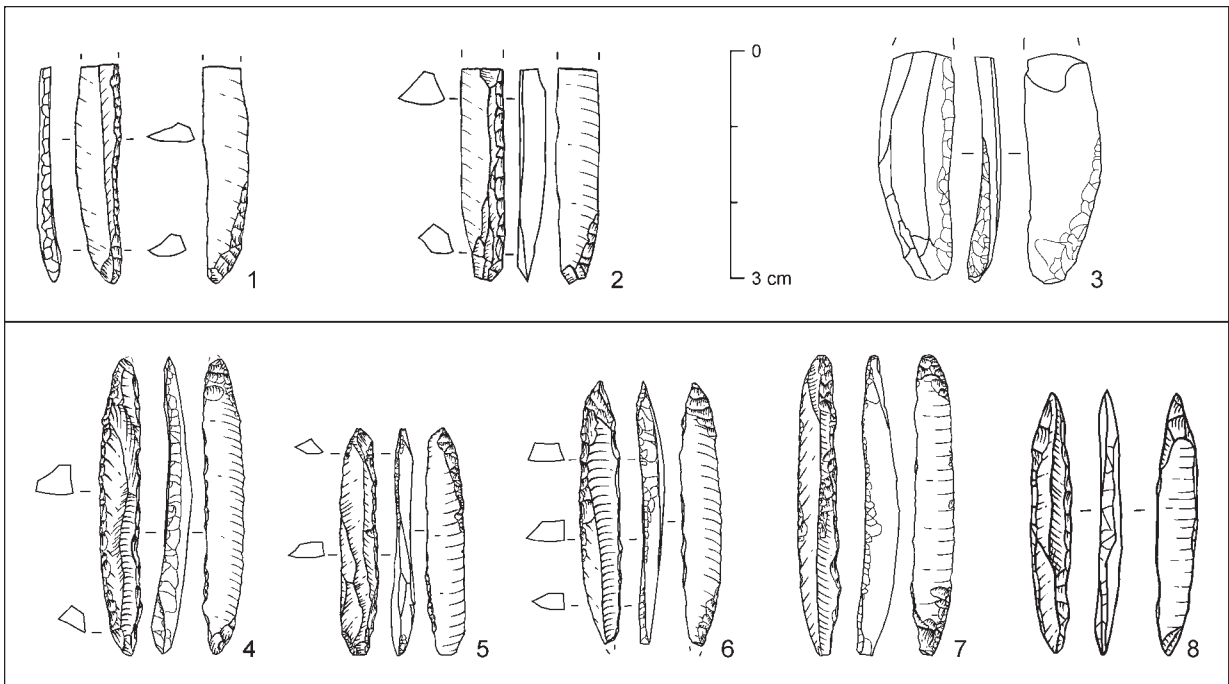
špecifických *fossiles directeurs*, ako sú hroty či mikrolity. Neprávom opomínanou, ale o to významnejšou skutočnosťou je fakt, že aj v samotnom Francúzsku tento typologický zoznam zaznamenal rôzne premeny (hlavne v poslednom desaťročí). Definície sú jednak precíznejšie a zväčša zahŕňajú aj procesy výroby. Jedným z príkladov je aj diskusia okolo kamenných hrotov typu la Gravette a des Vachons. Aj keď D. de Sonneville-Bordesová považuje hroty typu des Vachons len za variant hrotov la Gravette s upravenými distálnymi a proximálnymi koncami

s plošnou retušou (*Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, 35), nové štúdie vidia v obidvoch artefaktoch dva rozdielne typy a upriamujú pozornosť na iné aspekty (tvar obrysu, úpravu hrán, sklon a rozpätie spodnej retuše), ktoré je potrebné zohľadniť (*Simonet 2009; 2011*).

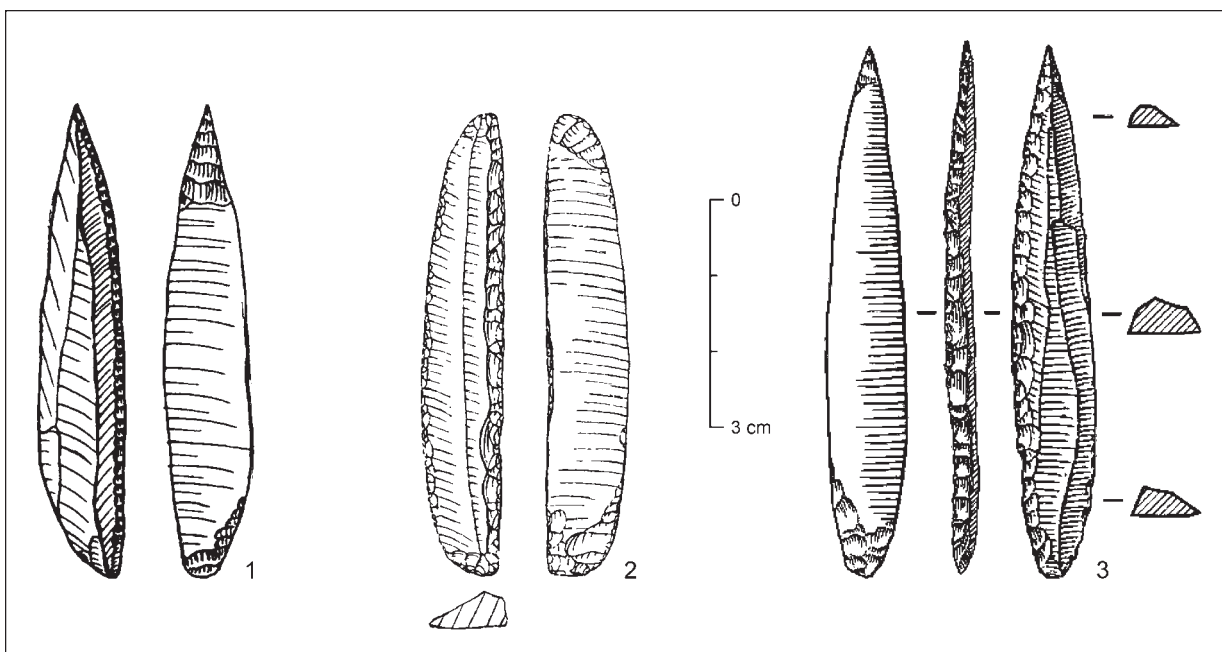
Väčšina definícií prešla, alebo práve prebieha spresnením ich charakteristiky, pričom vo väčšine prípadov je daný typ jedným z *fossiles directeurs* niektorej z fáz danej kultúry (napr. hroty typu des Vachons sa vyskytujú v Noaillienne, čo je jedna zo



Obr. 4. Rôzne ponímania malých hrotov typu la Gravette/mikrograviett. 1–4 – podľa *Sommeville-Bordes/Perrot 1956*, obr. 1: 18–21; 5 – podľa *Klíma 1956*, obr. 5: 50; 6–8 – podľa *Pesesse 2008*, obr. 40: 9, 10; 41: 1, 9, 10 – podľa *Klaric 1999*, obr. 1: 1, 2.



Obr. 5. Rozdelenie hrotov s otupeným chrbtom (s upravenou bazálnou a/alebo apikálnou časťou spodnou retušou). 1–3 – hrotov typu la Gravette/mikrogravietty, podtyp Dolní Věstonice; 4–8 – mikrogravietty, podtyp Milovice. Mikrogravietty podtypu Dolní Věstonice sú vnímané ako malé verzie hrotov typu la Gravette.



Obr. 6. Rôzne ponímania hrotu typu des Vachons. 1 – podľa Sonnevile-Bordes/Perrot 1956, obr. 1: 27; 2 – podľa Klíma 1956, obr. 5: 51; 3 – podľa Simonet 2009, obr. 4: 2.

skupín stredného Gravettien v západnej Európe). Základný typologický zoznam bol tiež od svojho vypracovania obohatený o nové typy, napr. čepeľky la Picardie (*lamelles de la Picardie*; Klaric 2002; 2003), čepeľky s „alternovaným chrbtom“ (*lamelles à dos alterne*; Pesesse 2008), hroty Madraguya (*pointes de Madraguya*; Simonet 2009), ktoré však už nie sú našimi bádatelmi brané do úvahy.

Týmto sa vraciame k problému používania typologických zoznamov v našom prostredí. Ako vhodný príklad na ilustráciu môžu poslužiť hroty Font-Yves, ktoré sa podľa najnovších štúdií v klasickej oblasti západnej Európy vyskytujú na sklonku aurignacien (*Pesesse 2008*), hoci v strednej Európe sa na základe ich mylnej identifikácie už bežne uvádzajú v gravettien (*napr. Klíma 1994*). Pri podrobnejšej analýze kresieb si však možno všimnúť, že v žiadnom prípade nejde o rovnaký typ, pretože v Dolných Věstoniciach I alebo v Pavlove I sú zakončenia artefaktov rozdielne, rovnako ako aj boky hrotu, ktoré nie sú retušované spôsobom, ktorý je opísaný pri hrotoch Font-Yves (obr. 2). Príkladom sú hroty typu Krems, často zamieňané s hrotmi typu Font-Yves, prípadne s hrotmi typu Pavlov. Ako je možné pozorovať na kresbách (obr. 2: 11–14), ich pravé boky sú

upravené spodnými retušami a ich apikálna časť je hrotitá (*Hahn 1977*).

Ďalším typickým príkladom môžu byť hroty typu La Gravette, kde je podstatným kritériom úprava obidvoch ukončení častí spodnou retušou, ktorú však B. Klíma berie do úvahy len okrajovo. K tomuto sa ešte pridružuje fakt, že aj v samotnom Francúzsku sa tieto hroty vyskytujú jednak v kontexte starého, ako aj mladého gravettien (*napr. Klaric 1999; Pesesse 2008*). Hoci sú nositeľmi spoločného pomenovania a ich rozdielny proces výroby bol charakterizovaný, stále ešte čakajú na spresnenie definície, keďže ide o príbuznú formu a úpravu spodnej strany, ktorá však rozhodne má svoje špecifiká (obr. 3; 4). V tomto duchu bolo pre niektoré moravské industrie navrhnuté oddelenie skupiny artefaktov⁷ definovaných ako hroty s otupeným bokom a s bázou a/alebo apikálnou časťou upravenou spodnou retušou do nasledujúcich podtypov (*Polanská/Novák 2014*):

- gravetty a mikrogravetty podtypu Dolní Věstonice (vyskytujúce sa v industriách s mikropílkami moravského pavlovienu, napr. Pavlov VI, Dolní Věstonice II-západný svah atď.);
- mikrogravetty podtypu Milovice (identifikované v súboroch zo sektorov G a H z Milovic I (obr. 5)).⁸

⁷ Ide o gravettienke industrie pochádzajúce z Moravy, datované približne od 28 000 do 25 000 uncal BP.

⁸ V industriách s mikropílkami sa nachádzajú gravetty a mikrogravetty, kde je jeden otupený bok upravený ako rovný chrbát, zatiaľ čo protilahlý bok je charakterizovaný prítomnosťou spodnej polostremej krátkej retuše v bazálnej a/alebo apikálnej časti. Z hľadiska svojich rozmerov tieto hroty vykazujú vysokú mieru variability. Naproti tomu mladšie artefakty z Milovic I

Iným príkladom sú opäť hroty typu des Vachons, ktoré sú výrazne hrotité (Simonet 2011), čo však nie je pravidlom v prípade tých z Pavlova I,⁹ aj keď ide o exempláre s otupeným bokom/chrbtom, ktorých bazálny a/alebo apikálny koniec je upravený spodnou plošnou retušou (obr. 6).

Nová metodika štúdia kamenných artefaktov

Nová metóda štúdia kamenných artefaktov sa aktuálne aplikuje na vybraných moravských gravettienských zbierkach a pre jej sľubné výsledky je možné ju použiť aj na slovenský materiál. Metodika spočíva vo vypracovaní tzv. „premyslenej typológie“¹⁰, teda v spracovaní špecifických typov nástrojov, ktoré majú väčšiu výpovednú hodnotu (najčastejšie hrotov a mikrolitov) bez ohľadu na analógie a ich predchádzajúce typologické zaradenie. Princíp spočíva v tom, že pre danú skupinu artefaktov sa hľadajú analógie a pomenovanie, až keď sú dané artefakty definované a pochopené vo svojom kontexte.

Z praktického hľadiska sa štatisticky sledujú všetky realizované úpravy pre dosiahnutie žiadaného tvaru nástroja. Tieto úpravy podliehajú nielen morfológii polotovaru (napr. torzia, zakrivenie profilu), ale aj zručnosti daného jedinca, ktorý nástroj vyrobil. Pri tomto prístupe sa zohľadňuje metóda produkcie, ktorá ovplyvnila výsledný polotovar a jeho vplyv na výslednú formu, tak aj prípadné špecifiká v dôsledku použitia inej suroviny. Výsledkom nie je len statický opis a počet typov ako argument pre kultúrne zaradenie, ale aj pochopenie zámeru, resp. „predstavy“, ktorú si výrobca predstavil, keď artefakt vyrábal. V tomto prípade nejde o aplikovanie už spomínaného typologického zoznamu na slovenský a moravský materiál, ktorého výsledkom tradične býva konštatovanie o atypických formách nástrojov, vyskytujúcich sa vo Francúzsku. Naopak, primárne ide o rozpoznanie a definovanie „lokálnych typov“ a ich následné porovnanie s inými definovanými artefaktami, ktoré môže viesť k opísaniu príbuzných typov alebo analógií. Z tohto hľadiska aplikovanie tejto metódy už prinieslo prvé výsledky a môžeme skonštatovať, že gravettienske a postgravettienske industrie strednej Európy sú bohatšie na rôzne

druhy hrotov a mikrolitov, ktoré sú v západnej Európe neznáme.

Z metodického hľadiska je základom pre navrhnutie a definovanie nového typu homogénna industria, ktorá pochádza z vhodného archeologického kontextu. Materiál, ktorý pochádza z povrchových zberov a u ktorého nemožno vylúčiť kontamináciu inou kultúrnou zložkou, nie je preto vhodný na definovanie nového typu. Napriek tomu, že kamenné industrie mladého paleolitu Slovenska sú väčšinou známe z povrchových zberov, obsahujú niekoľko zaujímavých typov, ktorým sa zatiaľ nevenovala veľká pozornosť. Takýmto príkladom sú aj niektoré artefakty z Trenčianskych Stankoviec I a V, Trenčianskej Turnej V a z Mníchovej Lehoty I.

Kontext bádania a doterajšie interpretácie kamennej industrie

Kamenné štiepané industrie z Trenčianskych Stankoviec I a V, Trenčianskej Turnej V a Mníchovej Lehoty I pochádzajú z povrchových zberov, uskutočnených od 60. rokov 20. stor. R. Horňákom a najmä od druhej polovice 90. rokov 20. stor. T. Michalíkom (Horňák 1969; 1994; Kaminská et al. 2008; Michalík 2007; 2010; 2011). Uvedené lokality predstavujú súčasť výrazného gravettienskeho osídlenia Trenčianskej kotliny (obr. 1), resp. mikroregiónu v jej južnej časti, ktorý bol osídlený vo viacerých fázach paleolitu. Gravettienske osídlenie sa koncentruje v jeho západnej časti, západne od obce Trenčianske Stankovce (šesť gravettienských lokalít). Gravettienske náleziská v Trenčianskych Stankovciach majú výnimočné postavenie aj z hľadiska sídliskovej stratégie, keďže sa nachádzajú najbližšie k rieke Váh. Lokality v Trenčianskej Turnej a Mníchovej Lehote sa vzdalujú od Váhu. Mníchova Lehota I je od jeho súčasného, regulovaného toku vzdialená 6 km. Na druhej strane umožňuje vizuálnu kontrolu Jastrabského sedla, ktoré tvorí hranicu medzi geomorfologickými jednotkami Považského Inovca a Strážovských vrchov. Sedlo predstavuje najvhodnejšiu komunikačnú trasu z Považia do povodia Bebravy a následne do Nitry s ďalšou koncentráciou gravettienskeho osídlenia.

(datovanie na rozhraní pavlovienu a mladého gravettienu, t. j. okolo 25/24 000 uncal BP) majú bazálnu a apikálnu časť upravenú väčšinou spodnou plochou rozpínavou/rozširujúcou retušou, ktorá je vedená od upraveného chrbta, ako aj od protiahleho boku. Tieto artefakty sú rozmerovo viac štandardizované, rovnako ako ich boky sú výsledkom iných (hoci podobných) úprav ako v prvom prípade.

⁹ Pri väčšine hrotov identifikovaných B. Klímom ako hroty typu des Vachons ide o exempláre s otupeným bokom/chrbtom, ktorých „apikálne zakončenie“ je tupé a pri ktorých je pravdepodobné, že časť z nich slúžila ako nože.

¹⁰ „Premyslená typológia“ je doslovný preklad francúzskeho výrazu *typologie raisonnée*. Tento termín je používaný J. Pelegrinom počas seminárov technológie kamennej industrie na Université Paris-Ouest, Nanterre (Francúzsko).

Väčšina kamennej industrie zo súborov kamennej štiepanej industrie bola zaradená do mladého gravettienu, napriek prítomnosti početne nevýznamných intrúzií.

Mníchova Lehota I

Lokalita na východnom okraji mikroregiónu Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota poskytla najväčší počet artefaktov kamennej štiepanej industrie, a to 1144 kusov. Boli zozbierané na ploche asi 150 x 70 m. Analyzovaných bolo celkom 17 artefaktov s otupeným bokom. Ako celok bola industria zaradená do gravettienu, pravdepodobne do jeho mladšej fázy (Kamínská et al. 2008; Michalík 2011).

Trenčianske Stankovce I

V rámci kamennej štiepanej industrie z Trenčianskych Stankoviec I, zozbieranej na ploche asi 50 x 60 m, boli na základe charakteru štiepanej kamennej industrie vyčlenené dve časové, resp. kultúrne fázy osídlenia – koniec stredného paleolitu/počiatok EUP a mladý gravettien (Kamínská et al. 2008, 209). Klasifikácia časti industrie ako „predgravettien-skej“ je založená iba na typologickom posúdení niekoľkých artefaktov a ako taká bola spochybnená (Michalík 2011).

Jednou z charakteristických črt súboru 110 kusov kamennej industrie, štiepanej z rôznych silicítov (rádiolarit, silicít z glaciénných sedimentov alebo limnosilicít), je prítomnosť troch artefaktov s otupeným bokom, ktoré sú predmetom ďalšej analýzy.

Trenčianske Stankovce V

Z tejto lokality pochádza druhý najpočetnejší súbor štiepanej kamennej industrie sledovaného mikroregiónu. Zozbieraný bol na ploche asi 40 x 80 m. Doposiaľ 227 kusov publikovaných artefaktov sa vyznačuje vysokým zastúpením silicítov z glaciénných sedimentov. Táto lokalita, ako jediná v Trenčianskej kotline, poskytla fragment artefaktu interpretovaného ako „hrot s vrubom“ (Michalík 2011). Predmetom ďalšej analýzy je jeden artefakt, ktorý pochádza z novších zberov.

Trenčianska Turná V

Výrazne čepeľová industria, ktorá pozostáva z 338 kusov (opisujeme osem artefaktov) bola zozbieraná na ploche asi 80 x 80 m a jej prevažná

časť bola zaradená k mladému alebo bližšie neurčenému gravettienu. Na rozdiel od ostatných gravettien-ských lokalít v mikroregióne dominuje na tejto polohe silicít z glaciénných sedimentov (Michalík 2011).

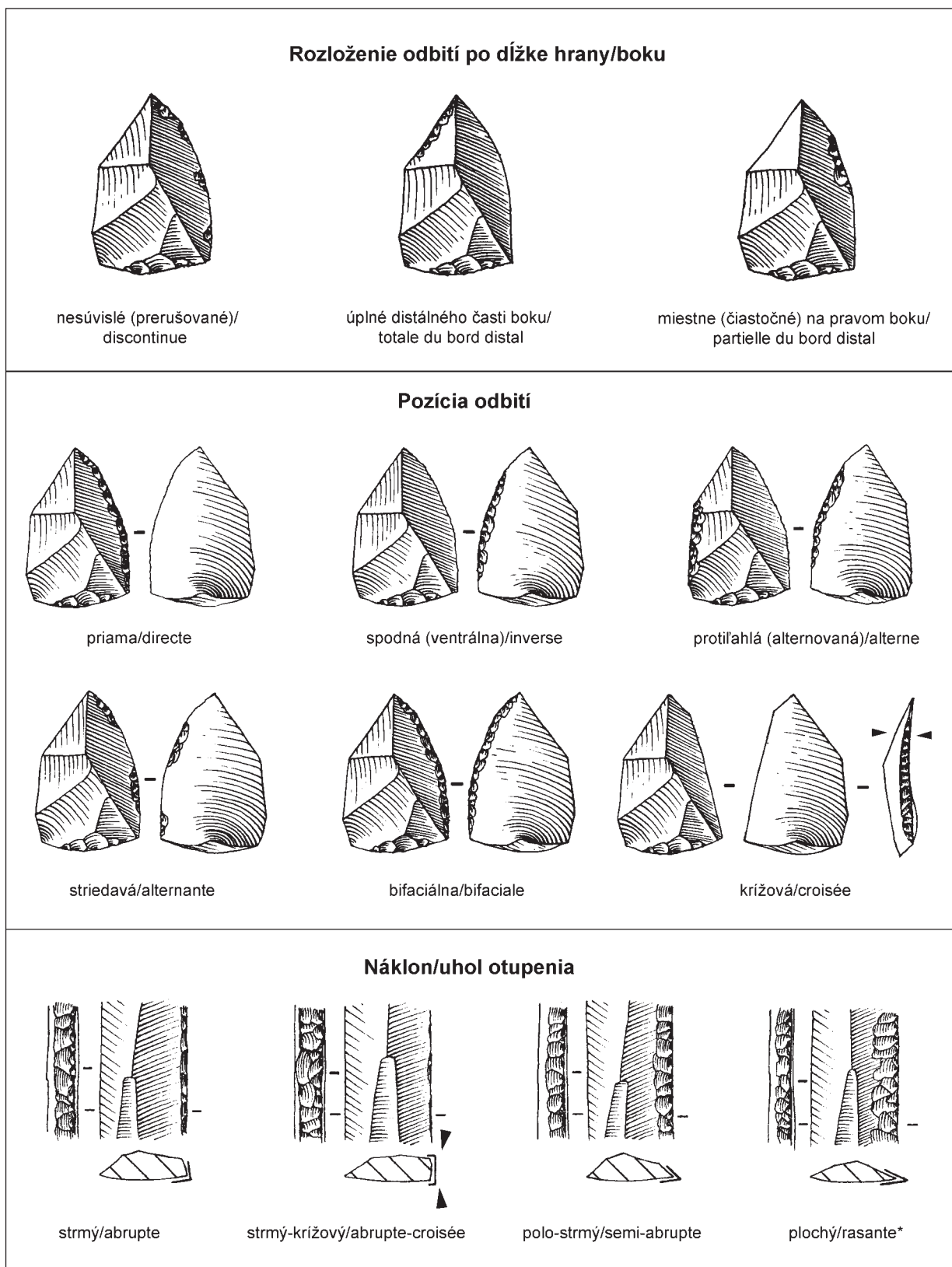
Študovaná kamenná industria

Základné technologické termíny¹¹

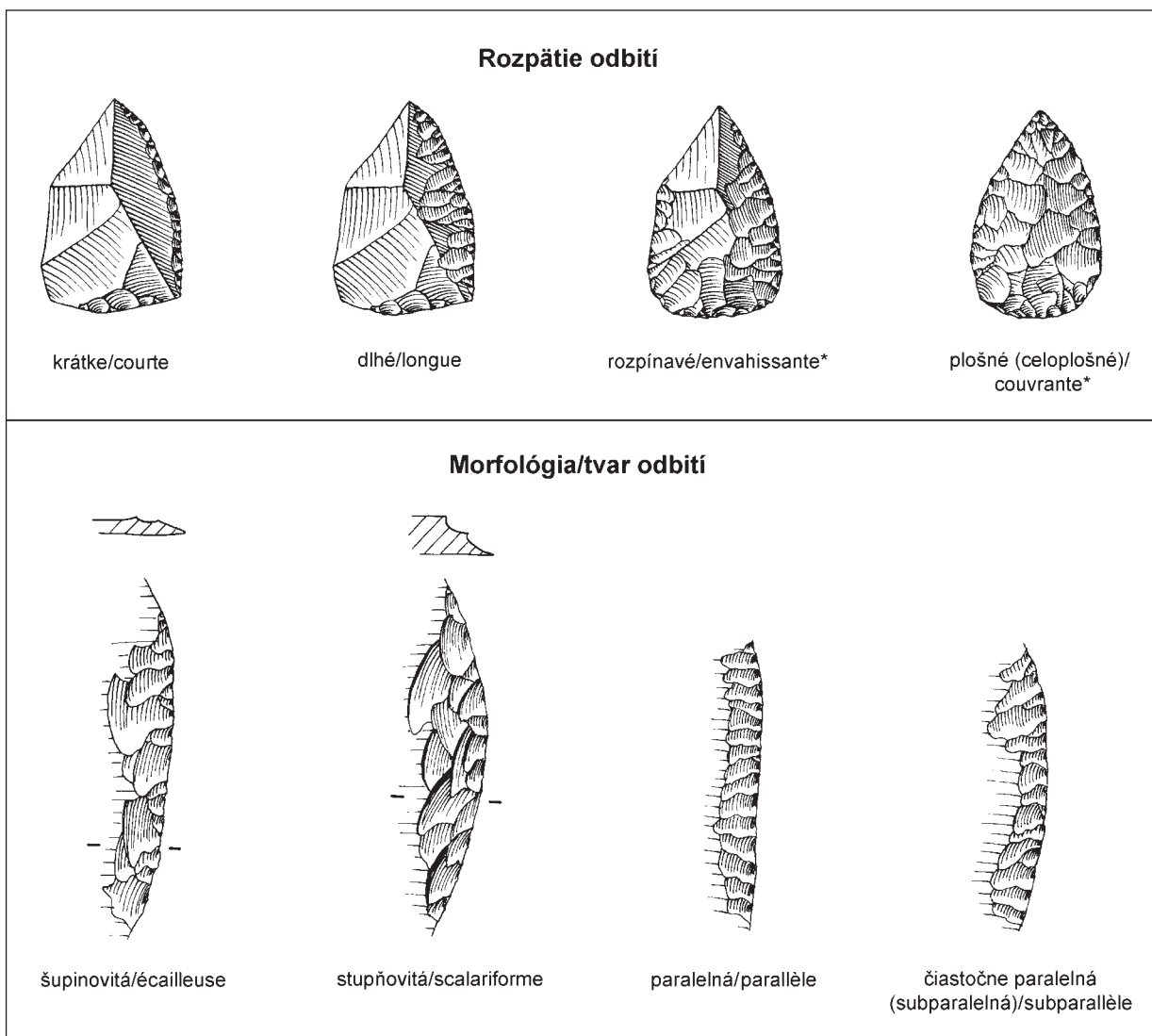
Na podrobné opísanie kamennej industrie je nevyhnutná vhodná terminológia, preto je dôležité pripomenúť jej základné pojmy. Niektoré z termínov boli doposiaľ používané veľmi benevolentne, prípadne vôbec neexistovali. Aby sme mohli porozumieť aj iným opisom je dôležité, aby bola terminológia jednotná a používaná rovnakým spôsobom. Terminologický problém nastáva, keď pojmy, ktoré sú často používané ako synonymá, majú vo svojej podstate odlišný význam. Príkladom nejednotného slovníka sú termíny ako hrebeňová čepeľ a čepeľ z úpravy hrany jadra, ktoré sú často považované za ekvivalenty. Prvá odkazuje na čepeľ z fázy prípravy vodiacej hrany, teda hrebeňa, a tá druhá zasa na akúkoľvek čepeľ, ktorá sa nachádza na rozhraní medzi ťažobnou plochou a bokom jadra, teda je situovaná na hrane. Ďalším príkladom je pojem miestna retuš alebo úžitková retuš, často považované za synonymá. V prvom prípade však ide o charakter umiestnenia retuše na danom nástroji, ktorá sa nachádza na jednom mieste (kritériom pre pomenovanie je lokalizácia retuše) a v druhom prípade ide o „jemnú retuš“, ktorá vznikla až používaním nástroja (kritériom je charakter retuše ako dôsledok používania nástroja).

Základné „opisné termíny“ (obr. 7–9), z ktorých vychádzame, sú uvedené v mnohých lexikónoch a iných prácach (Bárta 1965; Brézillon 1968; Desruisseaux 1986; Ginter/Kozłowski 1990; Inizan et al. 1995; 1999; Laplace 1964). Terminológia sa líši podľa toho, či ide o neretušovaný artefakt, kde sú termíny viazané na smer odbitia, alebo o nástroj, kde sú skôr späté s predpokladanou funkčnosťou. V mnohých prácach sa nevhodne používajú termíny „proximálna časť“ a „distálna časť“, ktoré sú v skutočnosti späté s pomenovaním jednotlivých častí neretušovaných artefaktov (čepele, čepeľky, úštepy) a nie nástrojov. Proximálna a distálna časť nie sú synonymami pojmov báza a aktívna časť, ktoré by sa správne mali používať

¹¹ Ďakujeme B. Hromadovej, O. Žaárovi, A. Nemergutovi, S. Sázelovej, L. Klaricovi a J. Pelegrinovi za pomoc pri preklade a návrhu terminológie v slovenskom jazyku. Taktiež ďakujeme Z. Nerudovej za konštruktívne pripomienky k textu a preklad termínov do českého jazyka.



Obr. 7. Opis odbití na kamenných artefaktoch (základné technologické termíny). Rozloženie, pozícia a náklon (upravené podľa Inizan *et al.* 1995, obr. 66; 74; 76). *Pri čiastočne alebo celoplošne retušovaných nástrojoch je niekedy používaný aj zastaraný termín *retouche plate*, ktorý v sebe spája rozpinavý charakter retuše s jej plochým uhlom odbitia. Tento pojem je často nesprávne zamieňaný s termínom *retouche rasante*, ktorý znamená plochá retuš.



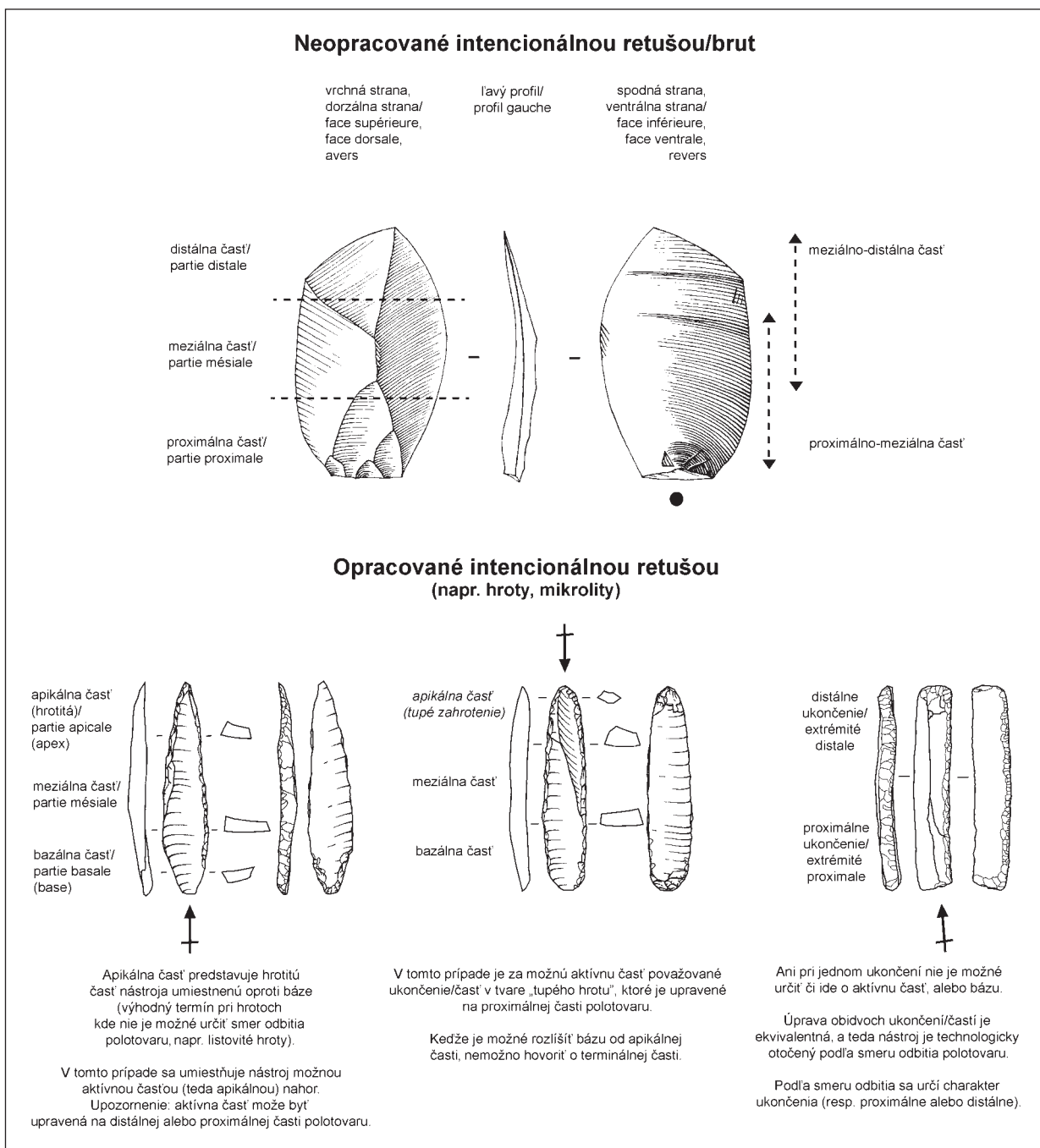
Obr. 8. Opis odbití na kamenných artefaktoch (základné technologické termíny). Rozpätie a morfológia (upravené podľa Inizan et al. 1995, obr. 64; 68). * Pozri obr. 7.

pri opise nástrojov.¹² Je potrebné zachovávať túto rozdielnú terminológiu aj kvôli tomu, že v niektorých prípadoch nemusí byť aktívna časť nástroja (napr. hrot) upravená na distálnej časti polotovaru (obr. 9). Pojem terminálna časť by mal byť používaný v prípade, keď nie je možné rozoznať bázu daného nástroja (napr. z dôvodu rovnakého opracovania), ktorý je orientovaný podľa smeru odbitia polotovaru a jeho dve zakončenia sú pomenované ako „terminálna-distálna časť“ alebo „terminálna-proximálna časť“ (napr. pri čepieľkach s dvojitou priečnou retušou atď.). Vhodnejším pomenovaním je „distálne alebo

proximálne ukončenie“ (obr. 9). V tomto prípade sa terminológia v slovenskom jazyku líši od českého jazyka, v ktorom sa zamieňa terminálna a apikálna/vrcholová časť.

Opis nástrojov, najmä rôznych hrotov a mikrolitov, vyžaduje nielen vhodnú metódu analýzy, ale aj terminológiu, ktorou daný artefakt opíšeme tak, aby bolo možné na základe opisu vnímať artefakt rovnako viacerými autormi, ktorí ho ani nemusia vidieť. Dôležitá je nielen deskripcia polotovaru, ale hlavne opis retuší, ktoré upravujú tvar nástroja do finálnej formy. Retuš je „... odbitie alebo séria špecifických odbití realizovaných s cieľom vytvorenia nástroja.

¹² „The base is the extremity opposed to the presumed active part of a tool. The word ‘base’ or ‘basal’ should never be substituted for the expression ‘proximal extremity’, when it refers to a debitage product. A base can be non-proximal: in the case of sharp, backed bladelets, the tip is often part of the bulbar area.“ (Inizan et al. 1999, 130).



Obr. 9. Pomenovanie častí neretušovaných polotovarov a nástrojov vzhľadom na orientáciu aktívnej časti (základné technologické termíny; upravené podľa Inizan et al. 1995, obr. 5).

Retušovať znamená upraviť, cielene transformovať polotovar, ktorý bol (ne)produkovaný štiepaním. Retuše alebo retuše sú stopy, ktoré sú výsledkom tejto aktivity“ (Inizan et al. 1995, 160).

Aj keď v našej literatúre je opis týchto intencionálnych odbití väčšinou veľmi zjednodušený (priama, spodná, plochá, marginálna retuš a pod.), ich potrebná charakteristika je oveľa komplexnejšia. Charakter retuše by mal byť

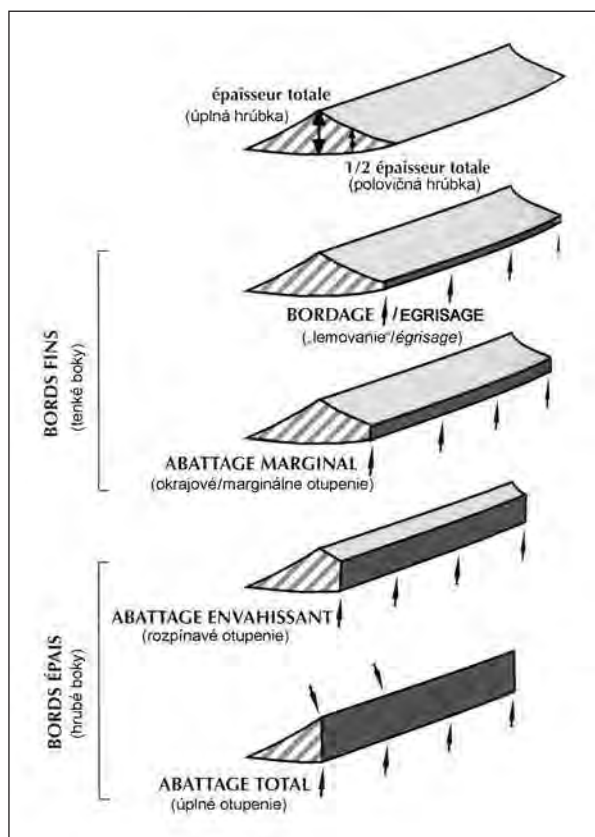
definovaný viacerými črtami, kde každá z nich opisuje iný znak (obr. 7–9; Inizan et al. 1995, 83), a to rozloženie (*répartition*), pozíciu (*position*), náklon (*inclinaison*), rozpätie (*étendue*), tvar (*morphologie*), umiestnenie (*localisation*) a „tvar hrany“ (*délimitation*).

V posledných rokoch s aktuálnym vývojom metodiky práce sa k nim pridávajú ďalšie, ktoré opisujú stupne tzv. otupenie hrany alebo boku

Tabela 1. Mníchova Lehota I. Stav fragmentácie rôznych kategórií kamenných artefaktov s otupeným bokom.

	Artefakty s otupeným bokom a s tupým zahrotením	Pravdepodobné artefakty s otupeným bokom a s tupým zahrotením	Nahrubo opracované/ preformy hrotov s otupeným bokom a s tupým zahrotením	Element s dvojitou priečnou retušou typu Petrkovice	Neurčiteľný artefakt s otupeným chrbtom	Spolu
Báza	–	4	–	–	–	4
Báza + meziálna časť	–	3	2	1	–	6
Meziálna časť + tupé zahrotenie	1	–	–	–	1	2
Otupený hrot/distálne zakončenie	3	–	–	–	–	3
Kompletný	1	–	1	–	–	2
Spolu	5	7	3	1	1	17

(*abattage*) vzhľadom na priečny profil/prierez polotovaru (obr. 10). Tieto doplňujúce charakteristiky sú v špecifických prípadoch potrebné pre názornejší opis vybraných nástrojov, ktorými sú väčšinou hroty projektilov alebo mikrolity.



Obr. 10. Definovanie otupenia boku vzhľadom na priečny prierez (upravené podľa Christensen/Valentin 2004, obr. 104).

Analýza kamenného materiálu

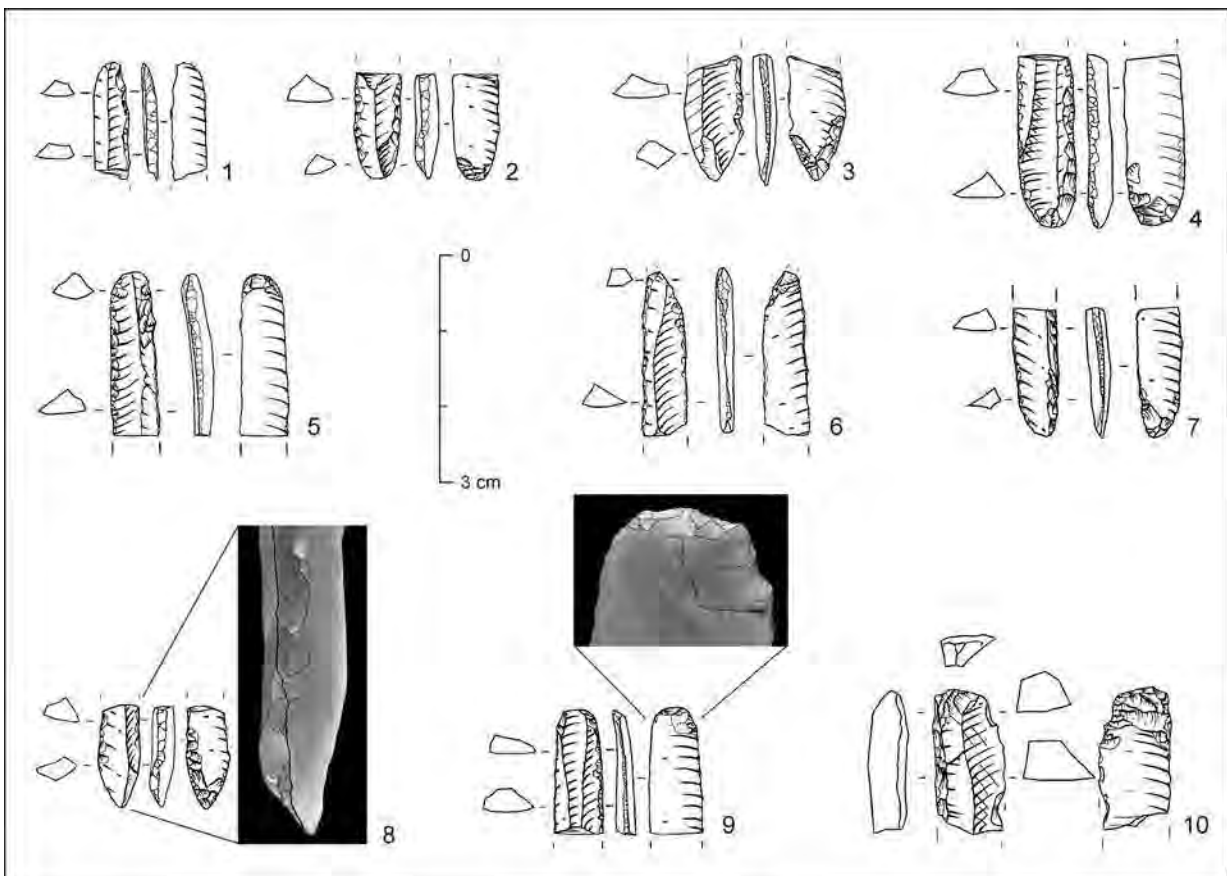
Mníchova Lehota I

Industria obsahuje 17 mikrolitov či kamenných hrotov v kompletnom, alebo fragmentárnom stave (obr. 11; 12). Pre potreby analýzy sme ich rozdelili do piatich skupín (tabela 1), a to artefakty s otupeným bokom a s tupým hrotom¹³, pravdepodobné artefakty s otupeným bokom a s tupým hrotom, preformy hrotov s otupeným bokom a s tupým hrotom, fragment elementu s dvojitou priečnou retušou typu Petrkovice a neurčiteľný fragment s otupeným chrbtom.

Z celého súboru sú jedine dva exempláre kompletné. Hrot s otupeným bokom upravený na čepeli, ktorého bazálna časť ohnivkového tvaru je opracovaná spodnou retušou odbitou z obidvoch bokov (obr. 12: 4). Distálne zakončenie je upravené priamou retušou do mierne zaobleného tvaru, a teda „hrot“ je tupý. Protiľahý bok od otupeného chrbta je v tomto prípade upravený čiastočnou priamou polostrmou retušou (prechádza do marginálnej), ale jeho otupenie ostáva rozpínavé. Jedna z preforiem, kde sú už upravené obidve zakončenia, napovedá o etapách výrobného procesu. Pravdepodobne sú najskôr upravované zakončenia a následne postupne doupravované boky¹⁴ (obr. 12: 1). Pod preformou rozumieme opracovaný artefakt, ktorý bude po krátkej sérii konečných úprav finalizovaný: „The word preform is therefore used when referring to a piece that has been shaped or prepared with a view to undergoing a final series of operations involving one or more techniques (pressure-retouching, pecking, polishing), which differ from those used for shaping or preparation. For very

¹³ V prípade mierne zaoblených distálnych častí hrotov sa vo francúzskom jazyku používa termín *pointe mousse*, čo možno doslovne preložiť ako „tupý hrot“ alebo „tupé zahrotenie“.

¹⁴ Tieto pozorovania potvrdzujú skoršie informácie, získané vďaka analýze tvarovania hrotov typu Milovice, kde väčšia časť preforiem zodpovedá takémuto postupu, ktorý je podobný postupom na hrotoch typu des Vachons (Simonet 2009).



Obr. 11. Mnichova Lehota I. Výber kamennej štiepanej industrie.

elaborate pieces, the preform stage normally follows the roughout stage, and comes immediately before the finishing stage." (Inizan et al. 1999, 151).

Ďalšie štyri artefakty predstavujú tupé apikálne/vrcholové zakončenia (obr. 11: 1, 5, 6, 9; tabela 2). Jeden je bez retuše, dva sú upravené plochou spodnou retušou v kombinácii s polostrmou a ďalší zasa plochou retušou odbitou z jedného boku. Variácia sklonov týchto spodných retuší (plochá, polostrmá atď.) závisí od uhla, ktorý je potrebný na vyrovnanie celkového

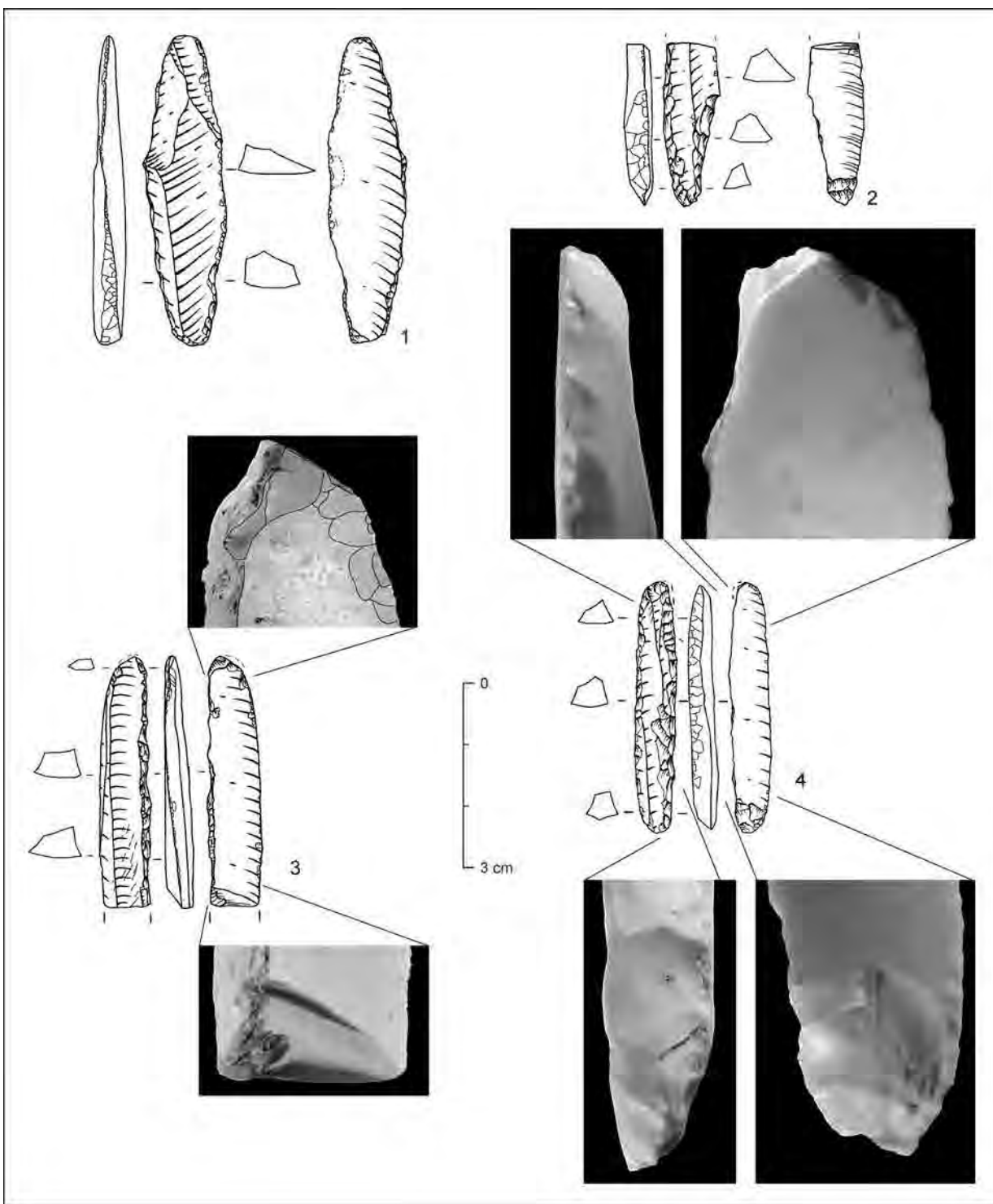
profilu tejto apikálnej/vrcholovej časti hrotu. Ďalších sedem exemplárov sme zaradili do skupiny pravdepodobných hrotov s otupeným bokom (tabela 3), pretože vzhľadom na ich fragmentáciu sa nedochovalo apikálne zakončenie. Avšak celkový charakter ich zachovanej bazálnej alebo bazálno-mezialnej časti nasvedčuje tomu, že ide pravdepodobne o fragmenty už spomínaných hrotov s tupým zahrotením (obr. 11: 2–4, 7, 8). Väčšina z nich je upravená spodnou plochou rozpínavou/rozširujúcou retušou. Táto modifikácia má za úlohu vyrovnať celkový profil nástroja, čo vysvetľuje jej variáciu sklonu uhlov retuše, teda plochá, polostrmá, ich kombinácia, prípadne bez retuše (ak to morfológia daného polotovaru nevyžaduje).

Tri exempláre zaradené do preforiem (obr. 12: 1, 2) vhodne ilustrujú polotovary. V tomto prípade ide o širšie alebo užšie čepele, čo ďalej ovplyvňuje dôležitosť redukcie, a teda uhol a rozsah otupenia (obr. 7; 10).

Zdá sa, že vo väčšine prípadov stupeň a rozpätie otupenia nie sú ekvivalentné. Napríklad pri mezialno-apikálnom fragmente hrotu (obr. 12: 3) je pravý bok otupený v najväčšej hrúbke

Tabela 2. Mnichova Lehota I. Klasifikácia druhov uhlov retuší slúžiacich na úpravu spodnej strany zahrotenej tupej časti artefaktov s otupeným bokom.

	Artefakty s tupým zahrotením	Pravdepodobné artefakty s tupým zahrotením	Spolu
Plochá/1 bok	1	–	1
Plochá/1 bok + Polostrmá/1 bok	2	–	2
Bez retuše	2	1	3
Spolu	5	1	6



Obr. 12. Mníchova Lehota I. Výber kamennej štiepanej industrie.

krížovou retušou so strmým náklonom. Ľavý bok je bez retuše.

Súbor artefaktov s otupeným bokom z Mníchovej Lehoty I charakterizuje viacero zaujímavých črt. V prvom rade ide o prítomnosť artefaktov s tupým zahrotením, vo väčšine prípadov doplne-

nou spodnou plochou alebo polostrmou retušou. Obdobné artefakty sú známe jedine z náleziska Pavlov I. To však pri dnešnom stave bádania, ktoré nevenovalo veľkú pozornosť opisu hrotov alebo mikrolitov neznamena, že exempláre z Mníchovej Lehoty I patria pavlovienu, resp. ku skupine

Tabela 3. Mníchova Lehota I. Klasifikácia druhov spodných retuší slúžiacich na úpravu bazálnej časti artefaktov s otupeným bokom.

	Artefakty s tupým zahrotením	Pravdepodobné artefakty s tupým zahrotením	Nahrubo opracované/ preformy hrotov s otupeným bokom	Element s dvojitou pričnou retušou typu Petřkovic	Spolu
Plochá/1 bok	–	3	1	–	4
Plochá/2 boky	1	1	1	1	4
Plochá/1 bok + polostrmá/1 bok	–	–	1	–	1
Polostrmá/2 boky	–	–	2	–	2
Strmá	–	–	1	–	1
Spolu	1	4	6	1	12

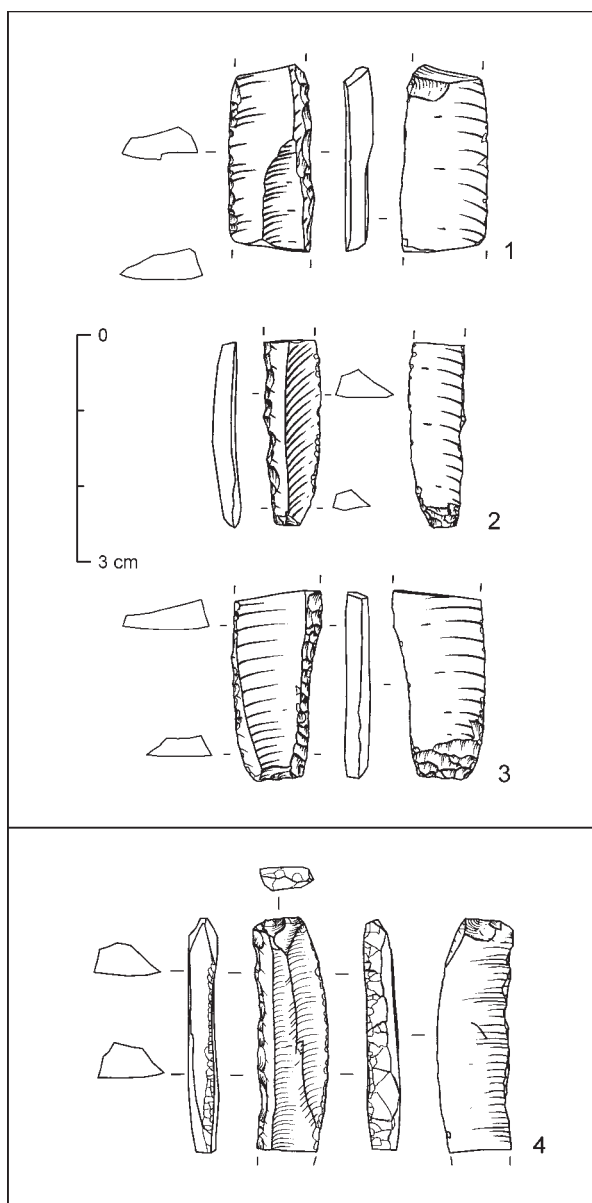
s geometrickými mikrolitmi. Ďalším zaujímavým nálezom je fragment elementu s dvojitou pričnou retušou typu Petřkovic, podtyp Petřkovic (obr. 11: 10), ktorý má analógie nielen v moravianskom sídliskovom areáli, ale aj na neďalekých náleziskách z Trenčianskych Stankoviec I a V.

Trenčianske Stankovce I

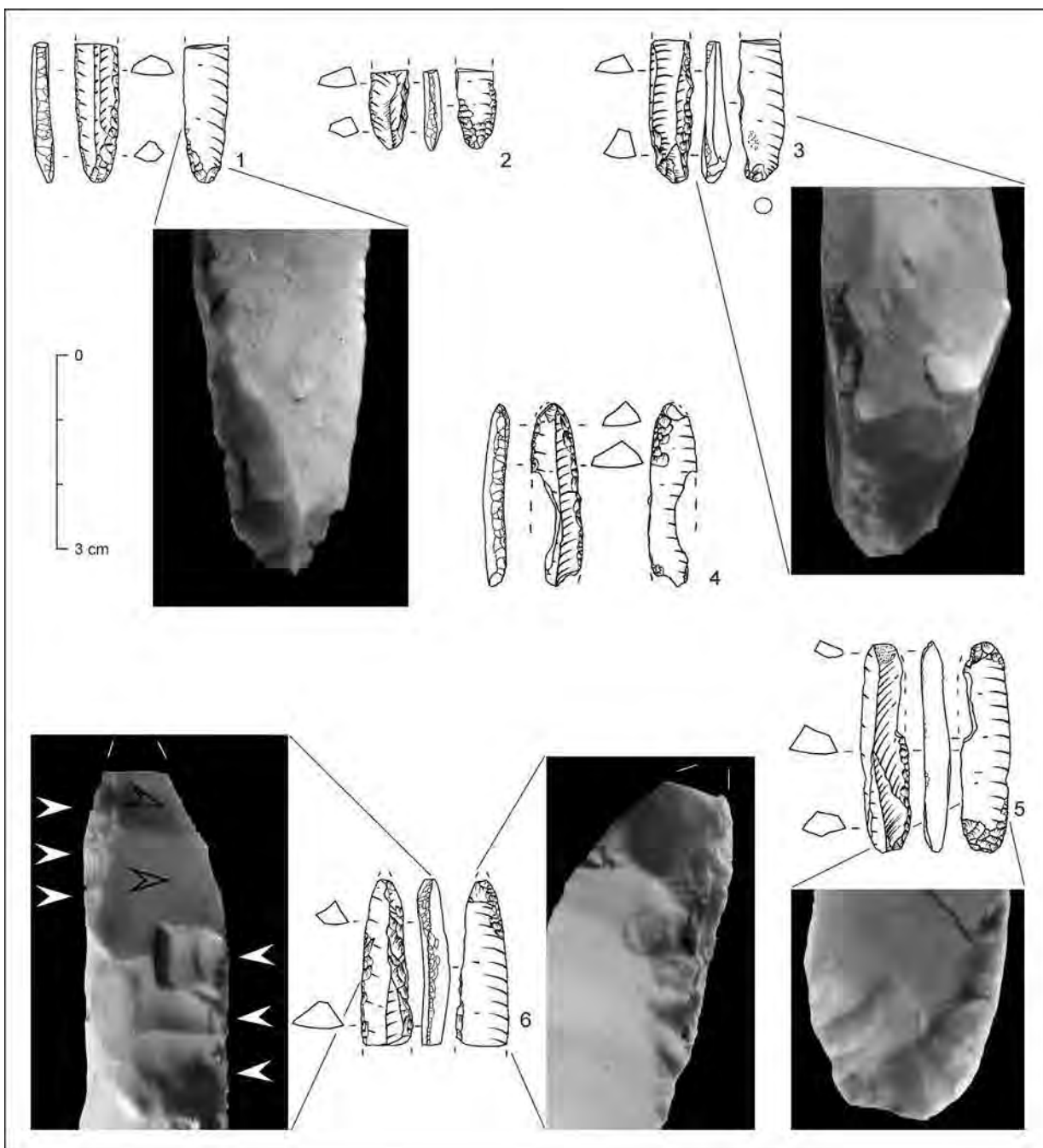
Súbor kamennej štiepanej industrie obsahuje tri fragmenty elementov s dvojitou pričnou retušou typu Petřkovic, podtyp Petřkovic (obr. 13). Dva majú kompletne zachované proximálne zakončenie (obr. 13: 2, 3) a tretí má poškodenie v distálnom zakončení (obr. 13: 1). Všetky tri artefakty sú upravené na čepeliach (zo silne bielo patinovaného silicitu), z toho dva na mohutných. Pri dvoch exemplároch so zachovanými terminálnymi proximálnymi časťami je pričná priama retuš strmého alebo polostrmého sklonu skompletovaná spodnou plochou celoplošnou retušou vedenou väčšinou z boku, situovaného oproti otupenému chrbtu, alebo v menšej miere aj z neho. Bok situovaný oproti otupenému chrbtu je mierne vypuklý s priamou nesúvislou retušou, väčšinou marginálneho charakteru.

Trenčianske Stankovce V

Z novších, ešte nepublikovaných zberov T. Michalíka je zaujímavý jeden analogický artefakt. Ide o medziáno-distálny fragment elementu s dvojitou pričnou retušou typu Petřkovic, podtypu Petřkovic (obr. 13: 4). Mierne vypuklý pravý bok upravený priamou marginálnou retušou alebo možno lemovaním (prípadne úžitkovou retušou) je umiestnený oproti ľavému boku s priamym obitým chrbtom. Distálne rovné terminálne zakončenie je upravené obojstrannou retušou, ktorá nie je v tomto prípade vedená z bokov, ale priamo z ukončenia. Keďže pôvodne išlo o mierne zakrivený polotovár,



Obr. 13. Trenčianske Stankovce I a V. Výber kamennej štiepanej industrie.



Obr. 14. Trenčianska Turná V. Výber kamennej štiepanej industrie.

najskôr bola uskutočnená rovná priečna retuš na upravenie dĺžky tohto nástroja a následne spodné odbitie rozpínavého charakteru umožnilo „vyrovnať“ profil artefaktu.

Trenčianska Turná V

Analyzovaných bolo osem artefaktov. Boli vyrobené zo silicitu z glaciénných sedimentov, ktoré sme pre potreby analýzy zaradili do štyroch

skupín (obr. 14; tabela 4), a to neidentifikovateľné artefakty s jedným otupeným bokom a so spodnou retušou, možné artefakty s otupeným bokom a s dvojitém tupým zahrotením, neurčiteľný artefakt s otupeným chrbtom a artefakty s otupeným chrbtom.

Okrem jedného sú všetky artefakty vo fragmentárnom stave. Dĺžka nálezu je síce kompletná, ale na pravom boku je recentne poškodený (obr. 14: 5; tabela 4–6). Artefakt má obidve ukončenia

Tabela 4. Trenčianska Turná V. Stav fragmentácie rôznych kategórií kamenných artefaktov s otupeným bokom.

	Neidentifikovateľné artefakty s otupeným bokom a so spodnou retušou	Možné artefakty s otupeným bokom a s dvojitým tupým zahrotením	Neurčiteľný artefakt s otupeným chrbtom/1 bok + Marginálna priama retuš/1 bok	Artefakt s otupeným chrbtom	Spolu
Báza	3	–	–	–	3
Meziálna časť	–	–	1	1	2
Meziálna časť + možný hrot tupým zahrotením	–	1	–	–	1
„Hrotitý hrot“/ distálne zakončenie	1	–	–	–	1
Kompletný	–	1	–	–	1
Spolu	4	2	1	1	8

Tabela 5. Trenčianska Turná V. Klasifikácia druhov uhlov retuší slúžiacich na úpravu spodnej strany zatupenej časti artefaktov s otupeným bokom.

	Pravdepodobné artefakty s tupým zahrotením	Spolu
Plochá/1 bok	1	1
Spolu	1	1

Tabela 6. Trenčianska Turná V. Klasifikácia druhov retuší slúžiacich na úpravu bazálnej časti artefaktov s otupeným bokom.

	Pravdepodobné artefakty s otupeným bokom	Spolu
Plochá/1 bok	1	1
Plochá/1 bok + polostrmá/1 bok	2	2
Strmá	1	1
Spolu	4	4

zaokrúhleného tvaru, báza je upravená plošnou a polostrmou retušou, doplnená spodnou rozpínavou/rozširujúcou retušou. Jeho apikálne tupé ukončenie je upravené plošnou spodnou krátkou retušou. Ďalší meziálno-apikálny fragment malého hrotu, taktiež predstavujúci recentné poškodenia na pravom boku a na hrote, ktorého spodná hrotitá časť nesie stopy plošnej plochej rozpínavej retuše, poukazuje skôr na to, že ide o fragment pravdepodobne symetrického hrotitého zakončenia (obr. 14: 4). Obidve jeho hrany majú mierne vypuklý tvar upravený na jednej strane priamym rozpínavým otupením a na protiláhej priamym marginálnym. Posledným fragmentom tohto súboru so zachovanou apikálnou časťou je fragment hrotu s otupeným chrbtom (obr. 14: 6),

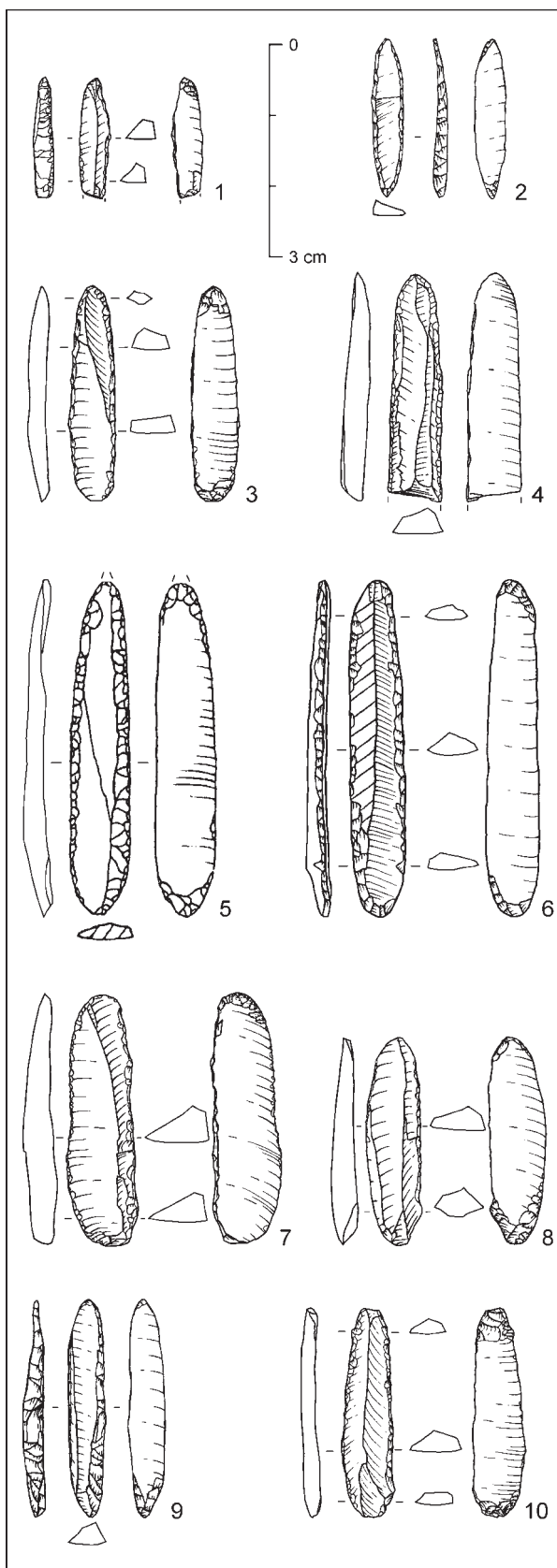
ktorého náprotivná strana je jednak z časti upravená priamou marginálnou retušou a jednak v hrotitej časti so spodnou rozpínavou/rozširujúcou retušou, ktorá má za úlohu vyrovnať bočný profil, ako to dobre vidieť pri pohľade z boku. Takáto koncepcia asymetrického hrotu s analogickou úpravou hrotu spodnou krátkou polostrmou retušou bola opísaná pri gravetách a mikrogravetách podtypu Dolní Věstonice, identifikovaných v industrii s mikropílkami moravského pavlovienu (*Polanská/Novák 2014*). Ďalšie tri artefakty s ohnivkovou bázou¹⁵ sú v dvoch prípadoch doplnené spodnou plošnou alebo kombináciou spodnej plošnej a polostrmej retuše (obr. 14: 1–3). V prípade artefaktu s otupeným priamym bokom, na ktorom je ešte viditeľný bulbus, je báza doformovaná priamou čiastočnou retušou (obr. 14: 3). Posledné dva artefakty sú zastúpené jednou väčšou čepielkou alebo menšou čepelou s otupeným chrbtom a meziálnou časťou čepielky s otupeným priamym chrbtom s protiláhlým bokom, upraveným priamou marginálnou retušou.

Analyzovaný súbor vybranej kamennej industrie z Trenčianskej Turnej V nemá pre malý počet a pre absenciu „typických“ a kompletných typov signifikantný charakter. Fragmentárnosť a atypickosť nedovoľujú overiť homogénnosť alebo ozrejmiť kultúrne zaradenia.

Porovnanie s inými industriami

Prezentované nástroje z Mníchovej Lehoty I, Trenčianskych Stankoviec I, V a z Trenčianskej Turnej V majú analógie na viacerých slovenských aj stredo európskych náleziskách (väčšinou z územia Moravy), i keď vo väčšine prípadov zostali nepovšimnuté.

¹⁵ Báza v tvare ohnivka (napr. reťaze) alebo písmena U. Obrýs je mierne zaokrúhlený a zúžený bez toho, aby sa dal opísať ako okrúhly.



Obr. 15. Pavlov I. Kamenné artefakty s otupeným bokom a so zahrotenu apikálnou časťou, klasifikované ako „oválne elementy“.

Elementy s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice majú analógie nielen v moravských zbierkach, ale aj na slovenských lokalitách (Moravany nad Váhom-Noviny) a môžu v budúcnosti predstavovať chýbajúci článok medzi gravettienským osídlením Trenčianskej kotliny a moravianskym sídliskovým areálom (Polanská/Hromadová 2015). Hroty s tupým zakončením, podobné oválnym elementom, sa v prostredí strednej Európy vyskytujú oveľa sporadickejšie.

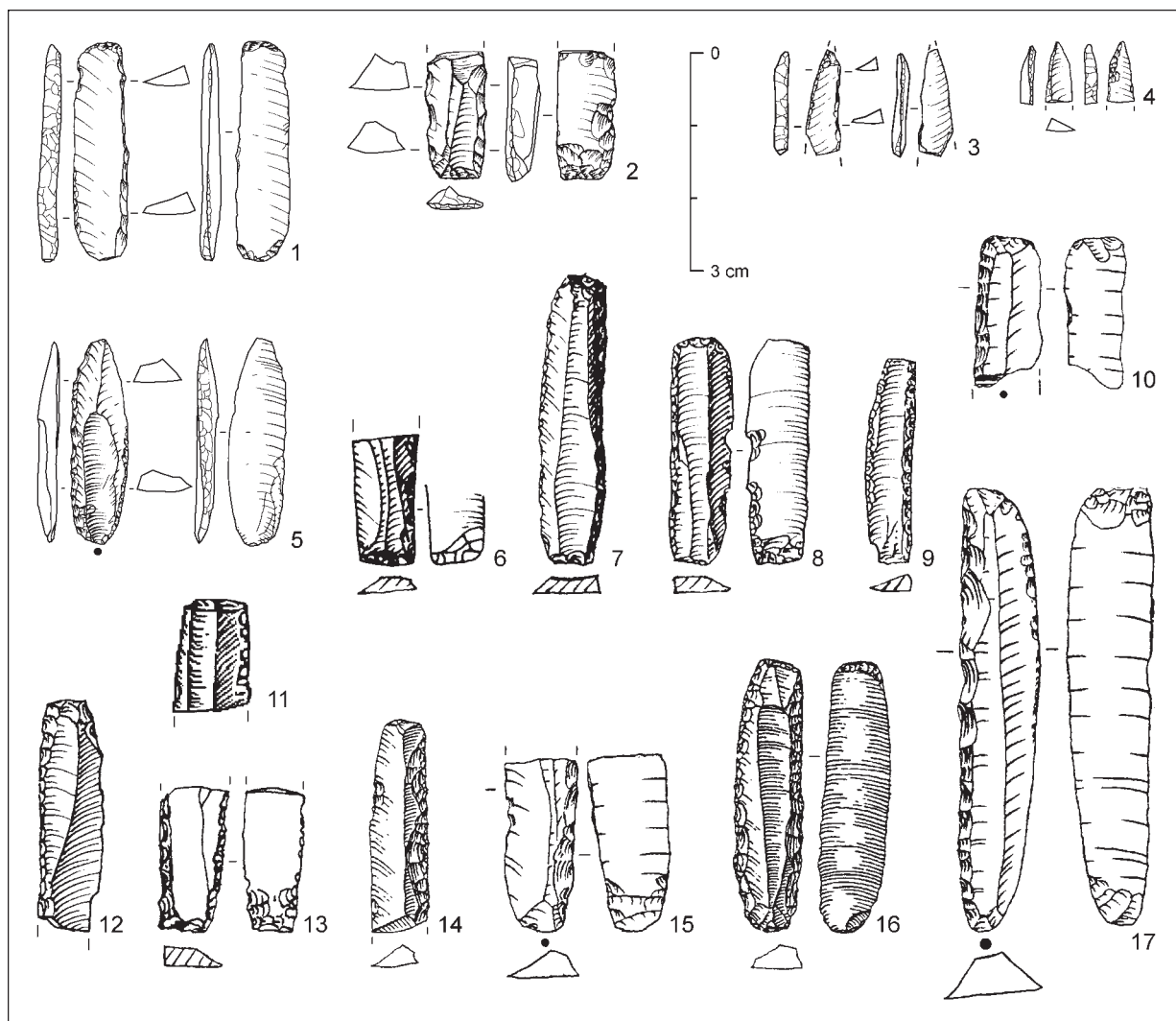
„Oválne“ elementy

Ako uvádzame vyššie, podobné elementy s otupenou hrotitou časťou, ktoré sme opísali z Mníchovej Lehoty I a z Trenčianskej Turnej V, sa vyskytujú vo veľkom množstve v Pavlove I. Ich kultúrny kontext nie je dostatočne objasnený, ale pravdepodobne sa objavujú v skupine s geometrickými mikrolitmi pavlovienu (Polanská 2013). Tieto artefakty z oblasti Pálavy na južnej Morave majú distálne zakončenie mierne otupené (obr. 15). Opracovanie obidvoch bočných hrán nie je rovnaké. Väčšina z nich má pravý bok otupený a ľavý skôr bez retuše, prípadne opracovaný priamou marginálnou retušou. Niektoré exempláre majú na „ostří“ (v tomto prípade ľavý bok) typické vyštiepenia, ktoré nastali pri ich používaní vo funkcii nožov.¹⁶ Kamenná štiepaná industria z Pavlova I poukazuje na prítomnosť industrií viacerých kultúrnych fáz (v ideálnom prípade viacero fáz gravettienu) a jej niektoré komponenty stále čakajú na podrobnejšiu charakteristiku. Táto skupina artefaktov, pre ktorú navrhujeme dočasný termín „oválne elementy“, v sebe pravdepodobne zahŕňa nástroje funkčne rôzneho charakteru (nože, prípadne projektily), ktoré môžu patriť k rôznym kultúrnym fázam.

Elementy s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice

Dávnejšie uskutočnené výskumy B. Klímu (1955), ale aj novšie výskumy J. Svobodu (2008) na nálezisku v Petřkoviciach I poskytli zaujímavé artefakty, ktorým doposiaľ nebola venovaná náležitá pozornosť. Ide o nástroje s otupeným bokom, s dvojitým „rovným zakončením“, upravené vo väčšine prípadov na čepeliach (obr. 16). Úprava obidvoch zakončení môže byť rôzneho charakteru. Často je bifaciálna, prípadne ide o spojenie priečnej priamej retuše so spodnou. Identifikované boli aj iné varianty, ktorých charakteristika bude

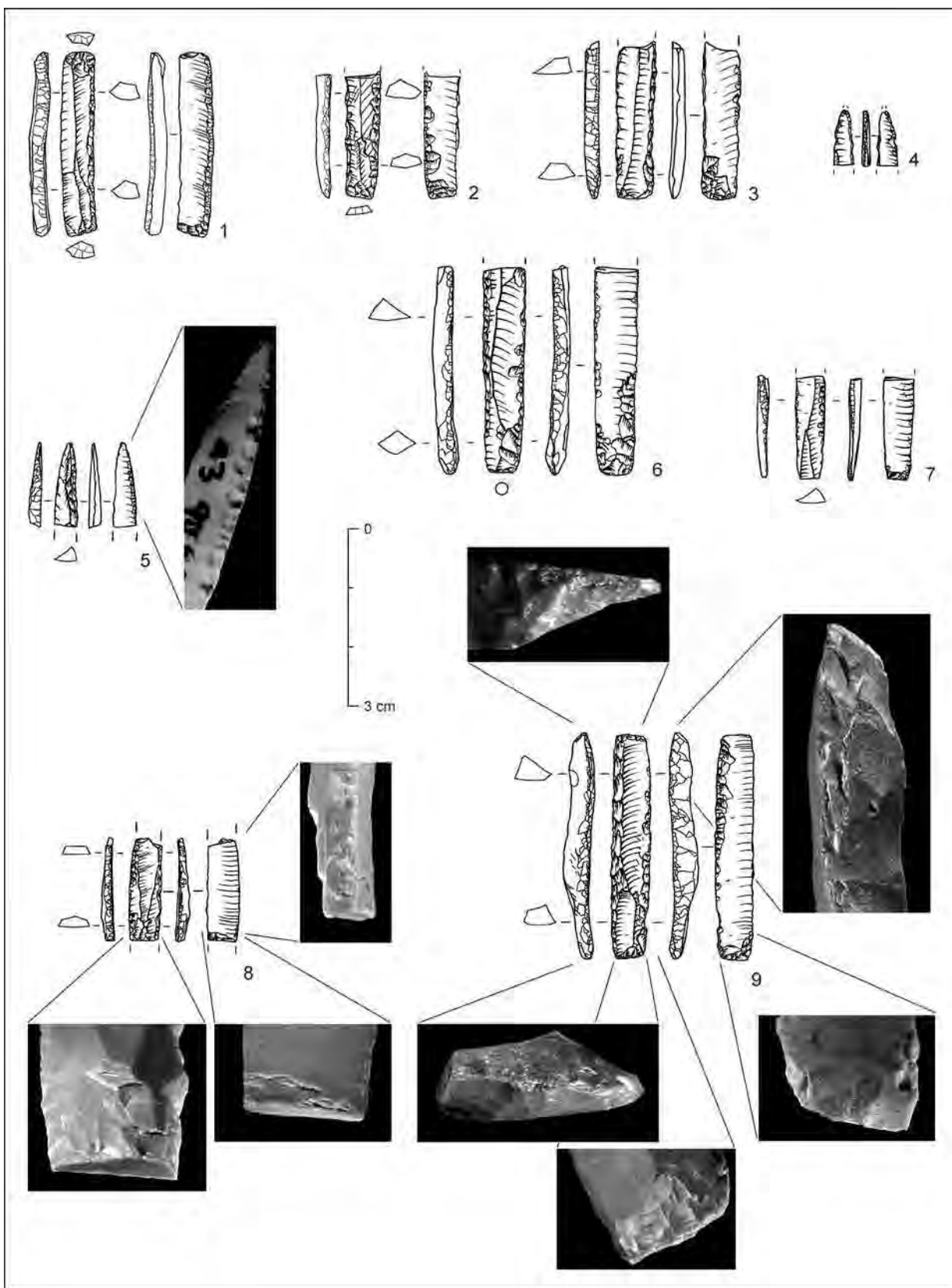
¹⁶ Za informáciu ďakujeme H. Klempererovej.



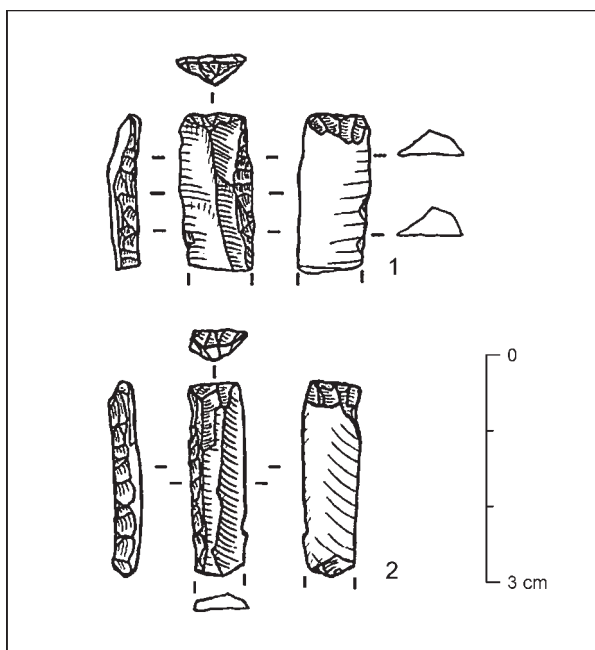
Obr. 16. Petřkovice I. Výber kamennej štiepanej industrie (6–9, 11–14, 16 – podľa Novák 2008, obr. 2; 16: 2–7; 33: 8–10; 38: 11; 10, 15, 17 – podľa Oliva 2007, obr. 121: 10, 11, 16; 122: 2, 3).

spresnená v ďalších prácach. Rozpätie spomínaných spodných opracovaní má za úlohu vyrovnáť profil boku, pravdepodobne slúžiaceho ako ostrie. Je veľmi málo pravdepodobné, že ide o artefakty s otupeným bokom, ktoré boli znovu upravené po zlomení, pretože najmenej šesť z nich má dvojité rovné ukončenie. Keďže tieto zaujímavé artefakty boli nájdené už pred niekoľkými desaťročiami v materiáli z Petřkovic, navrhli sme ich nazvať „element s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice, podtypu Petřkovice“ (Polanská/Hromádová 2015). Jeden z týchto artefaktov, analyzovaný A. Šajnerovou-Duškovou v Petřkoviciach, poukázal na možnú funkciu ako boku „noža“ (Novák 2008, obr. 24: 38), ktorý je situovaný oproti otupenej hrane. Celková koncepcia týchto nástrojov, ako aj úprava obidvoch terminálnych častí, naznačuje ich laterálne upevnenie.

Artefakty z Petřkovic I zdieľajú určité spoločné znaky s nástrojmi identifikovanými v novších (výskum Pamiatkového úradu SR pod vedením S. Katkina z roku 2008) a v dávnejšie uskutočnených výskumoch (výskum Archeologického ústavu SAV pod vedením J. Bárty z rokov 1981–1986) v Trenčianskych Bohuslaviciach-Pod Tureckom. Nálezy boli najskôr identifikované v tretej vrstve z výskumu v roku 2008, datovanej $24\,540 \pm 130$ uncal BP (GrA-2312 29 403 ± 135 cal BP; Vlačičky et al. 2013a). Ide o artefakty, produkované na čepeliach alebo čepielkach, kde je jeden bok priamo otupený a obidve koncové časti sú opracované priamou priečnou retušou alebo bifaciálnou retušou (obr. 17). Ostrie situované oproti otupenému boku alebo chrbtu je väčšinou opracované spodnou plošnou krátkou čiastočnou retušou, prípadne čiastočne priamou retušou.



Obr. 17. Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom. Výber kamennej štiepanej industrie. 1, 2 – elementy s dvojitou priečnou retušou typu Petrkovce, podtyp Trenčianske Bohuslavice (výskum 1981–1986); 3, 6–9 – elementy s dvojitou priečnou retušou typu Petrkovce, podtyp Trenčianske Bohuslavice (výskum 2008); 4, 5 – fragment neurčiteľného hrotu (výskum 2008).



Obr. 18. Hrčel-Pivničky. Mikrolity pripomínajúce elementy s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice, podtyp Trenčianske Bohuslavice.

Tento špecifický nástroj je početný z výskumov J. Bártu (Žaár 2007).

Keďže sa tento nástroj od iných artefaktov s dvojitou priečnou retušou odlišuje svojim štandardizovanejším tvarom, ako aj úpravou hrany situovanej oproti otupenému boku/chrbtu, navrhli sme ho pôvodne nazvať ako „mikrolit s dvojitou priečnou retušou typu Trenčianske Bohuslavice“ (Vlačíky et al. 2013b). Pri analýze materiálu z dávnejšie uskutočnených výskumov z Trenčianskych Bohuslavíc, ako aj vyššie opísaných nástrojov z Petřkovic I, sme si však uvedomili, že časť týchto artefaktov nespadá do definície mikrolitu kvôli ich veľkosti, preto sme navrhli pozmeniť ich názov (Polanská/Hromadová 2015). Podobne celková koncepcia týchto nástrojov globálne zodpovedá tým z Petřkovic I, s výnimkou úpravy hrany, ktorá je situovaná oproti otupenému boku. Táto hrana je väčšinou rovná, niekedy doplnená spodnou retušou. Zdá sa, že artefakty z Trenčianskych Bohuslavíc sú pravidelného obdĺžnikového tvaru a majú

štandardizovanejší charakter ako tie z Petřkovic I, kde je väčšinou bok mierne vypuklý a artefakty sú rôznej veľkosti. Na jednej strane teda máme artefakty málo štandardizované mohutnejšieho charakteru, ktoré, ako uvedieme ďalej, sú v menšom počte známe aj z iných nálezísk. Na druhej strane poznáme niekoľko desiatok rozmerovo a funkčne štandardizovaných nástrojov, typických len pre Trenčianske Bohuslavice.¹⁷

Doposiaľ tieto súbory neboli podrobené typo-technologickej analýze, a tak nemáme dostatočné informácie o ich rovnakom alebo jednotnom charaktere.¹⁸ Preto sme sa zatiaľ rozhodli vytvoriť spoločný typ „elementu typu Petřkovice“, ktorý bude zahŕňať už opísané artefakty s otupeným bokom alebo chrbtom s dvojitém rovným zakončením doplneným spodnými retušami, ktorý sa môže ďalej deliť na podtyp Petřkovice a podtyp Trenčianske Bohuslavice. Týmto pomenovaním sa predídeme problematickému zaradeniu málo typických artefaktov alebo artefaktov pochádzajúcich z problematických kontextov, ktoré sa tak budú môcť zaradiť pod hlavný typ „elementu s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice“.

Podobné artefakty z iných stredoeurópskych nálezísk

Okrem artefaktov z Petřkovic I sú známe analógie aj z iných stredoeurópskych industrií z kontextu mladého gravettienu, predovšetkým z moravianskeho sídliskového areálu (lokality Banka II, Moravany nad Váhom-Noviny alebo Ratnovce), či z lokality Kraków Spadzista alebo Předmostí Ia (Polanská/Hromadová 2015). Artefakty s otupeným bokom s dvojitém rovným zakončením, doplneným o spodné plošné alebo bifaciálne retuše, sú však známe aj z nálezísk, ktoré boli tradične priradené k staršej fáze gravettienu alebo špecificky k pavlovienu, ako maďarský Bodrogkeresztúr-Henye (Lengyel 2015, obr. 3: 12; Noiret 2007, obr. 10: 6), alebo rakúsky Willendorf II, 8. vrstva (Felgenhauer 1956). Tieto artefakty však musia byť podrobené ďalšej typo-technologickej analýze a overeniu ich stratigrafickej pozície (v prípade Willendorfu). Ako je vidieť na niektorých kresbách (Felgenhauer 1956, obr. 37: 1–3; Lengyel 2015, obr. 3: 12), spodné retuše

¹⁷ Jediné nálezisko, z ktorého poznáme veľmi podobné artefakty, avšak vo fragmentárnom stave, je Hrčel-Pivničky. Spodná retuš je tu oveľa pravidelnejšia a je vedená priamo z priečnej priamej retuše (obr. 18), čo sme v Trenčianskych Bohuslaviciach identifikovali len na veľmi nízkom počte artefaktov. Materiál z Hrčela-Pivničiek poukazuje na značne polykultúrny charakter zbierky, na čo už upozornili realizované sondáže (Kaminská 1995). Tieto zaujímavé artefakty, napriek ich tradičnej gravettienskej alebo epigravettienskej klasifikácii, nemôžeme jednoznačne zaradiť k určitej kultúrnej fáze (Polanská 2009).

¹⁸ Bude potrebné objasniť stratigrafickú pozíciu týchto artefaktov pochádzajúcich z dávnejšie uskutočnených výskumov, ako aj ich vzťah k listovitým hrotom, ktoré sú lokalizované skôr na pracovisku B (pričom sa nachádzali vo väčších hĺbkach) a pravdepodobne pochádzajú z inej vrstvy (Vlačíky et al. 2013b).

môžu mať rozdielny charakter. Bez podrobnejšej analýzy nie je v súčasnosti možné posúdiť či ide o typické predmety danej industrie. Ďalším príkladom sú artefakty z poľského náleziska Jaksice II, datované do mladého gravettienu, kde autori síce signalizujú analogické artefakty, avšak podľa publikovanej kresbovej dokumentácie väčšina z nich nie je dokončená alebo kompletná (*Wilczyński et al. 2015*, obr. 9: 16–21). Pri dnešnom stave bádania preto nie je možné bližšie určiť ich charakter alebo analógie.

Pri tomto type artefaktov je dôležité, že spodná retuš je aplikovaná v prípade, keď to charakter polotovaru dovoľuje, t. j. v niektorých prípadoch môže spodná retuš absentovať a byť nahradená priamou priečnou retušou (hoci týchto prípadov zatiaľ nie je veľa). To znamená, že tieto artefakty by nemali byť zamieňané s inými priečne retušovanými nástrojmi, napr. s klasickými čepieľkami s dvojitou priečnou retušou (známe aj z tzv. noaillianu, teda jednej z fáz stredného gravettienu západnej Európy; napr. *Klaric 2003*), ktoré poznáme napríklad z náleziska Nitra-Čermáň (*Kaminská/Kozłowski 2011*, obr. 40: 5; 43: 1, 2) alebo z Willendorfu II, vrstvy 9 (*Otte 1981*, obr. 117: 8–10).

ZÁVER

Cieľom nášho príspevku bolo opísať a upozorniť na špecifické artefakty kamennej štiepanej industrie, ktoré pochádzajú z povrchových zberov z lokalít Trenčianskej kotliny a v stredoeurópskom prostredí sú bežne zaraďované do všeobecnej skupiny čepelí alebo čepieľok s otupeným bokom.

Pri podrobnejšej analýze sa potvrdili analógie jedného z typov (element s dvojitou priečnou retušou typu Petřkovice) opísaných nástrojov, ktorý sa už na prvý pohľad zhoduje s artefaktami priradovanými k mladému gravettienu. Vďaka technologickej analýze artefaktov z povrchových zberov z mikroregiónu Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota sa potvrdila pôvodná kultúrna klasifikácia (*Kaminská et al. 2008; Michalík 2011*).

Všetko nasvedčuje tomu, že druhý z analyzovaných typov, hrot s tupým zahrotením, zatiaľ nebol v mladogravettienových industriách identifikovaný. Nemožno tiež potvrdiť jeho analógie s pavlovienskymi industriami, pretože študované súbory z oblasti Trenčianskej kotliny neobsahujú iné charakteristické nálezy, ktoré tento typ sprevádzajú (ako kostienkovské nože alebo geometrické mikrolity). Z tohto hľadiska je potrebné hľadať ďalšie analógie.

Náš cieľ sme sa snažili dosiahnuť za pomoci rozvinutia metodickej časti, a to nielen doslovným prekladom termínov z francúzskeho jazyka, ale aj navrhnutím chýbajúcej terminológie priamo v slovenskom jazyku (tabela 7). Túto terminológiu sme následne aplikovali na opis študovaných artefaktov, ktorý je potrebný pre vysvetlenie ich špecifických znakov. Snáď bude tento spôsob práce v budúcnosti obohatený aj o ďalšie metodické príspevky a bude aplikovaný na zaujímavé súbory obsahujúce nielen dostatočné množstvo mikrolitov, ale aj iných artefaktov umožňujúcich štúdium technických systémov výroby mladopaleolitických industrií (napr. z lokality Moravany nad Váhom-Žakovská).

Tabela 7. Návrh slovenskej terminológie úpravy kamenných artefaktov.

Slovenský jazyk	Francúzsky jazyk	Anglický jazyk	Český jazyk
apikálna/vrcholová časť	partie apicale	apical part	apikální/vrcholová část
atypický/nevýrazný	atypique	atypical	atypický
báza	base	base	báze
bifaciálny	bifacial	bifacial	bifaciální
bod kontaktu	point d'impact	impact point	bod úderu
bok	bord	edge	bok
bulbus	bulbe	bulb	bulbus
čepel	lame	blade	čepel
čepel z boku jadra	lame de bord/lame de flanc	side blade/flank blade	čepel s bokem jádra
čepielka	lamelle	bladelet	čepelka
čepielka s otupeným bokom	lamelle à bord abattu	backed bladelet	čepelka s otupeným bokem
čepielka s priečnou retušou	lamelle tronquée	truncated bladelet	příčně retušovaná čepel
čepielka s dvojitou priečnou retušou	lamelle bi-tronquée	bitruncated bladelet	čepelka s dvojitou příčnou retuší
čiasťočne paralelný/subparalelný	subparallèle	subparallel	částečně paralelní/subparalelní
distálna časť	partie distale	distal part	distální část
distálne ukončenie	extrémité distale	distal end	distální konec
<i>fossile directeur</i> / charakteristický nástroj	fossile directeur	<i>fossile directeur</i> / characteristic tool	<i>fossile directeur</i> /vůdčí typ
fragment/zlomok	fragment	fragment	fragment/zlomok
hřebeňová čepel	lame à crête	crested blade	vodicí hrana/hřebeňová čepel
hrot	pointe	point	hrot
hrot typu la Gravette/Gravetta	pointe de la Gravette	la Gravette point	hrot typu La Gravette
hrot typu des Vachons	pointe des Vachons	des Vachons point	hrot typu des Vachons
hrot typu Font-Yves	pointe de Font-Yves	Font-Yves point	hrot typu Font-Yves
hrot typu Krems	pointe de Krems	Krems point	hrot typu Krems
čepielka s otupeným chrbátom	lamelle à dos	backed bladelet	čepelka s otupeným hřbetem
industria	industrie	industry	industrie
jadro	nucléus	core	jádro
jednosmerné štiepanie/odbíjanie	débitage unipolaire	the <i>débitage</i> unidirectional/ unipolar flaking	unipolární/stejnosměrné sbíjení
kamenná industria	industrie lithique	lithic industry	kamenná industria
konchoidálna fraktúra/ konchoidálne odštiepenie	fracture conchoïdale	conchoïdal fracture	miskovitá fraktura
křížový	croisé	crossed	křížový
lemovanie/ <i>égrisage</i>	bordage/ <i>égrisage</i>	<i>égrisage</i>	ztrnutí hrany
remontáž	remontage	refitting	skládanka
marginálny/okrajový	marginal	marginal	okrajový/marginální
miestny/čiasťočný	partiel	local/partial	místní/částečný
meziálna časť	partie mésiale	mesial/medial* part	meziální/střední část

Tabela 7. Pokračovanie.

Slovenský jazyk	Francúzsky jazyk	Anglický jazyk	Český jazyk
nahrubo opracovaný	ébauche	roughout	hrubě opracovaný
náklon/uhol otupenia	angle d'abattage	angle of removals	náklon/uhol otupení
nástroj	outil	tool	nástroj
negatív odbitia	négatif d'enlèvement	negative of removal/scar	negativ odbití
nesúvislý/prerušovaný	discontinue	discontinuous	nesouvislý/nespojité
odbitie	enlèvement	removal	odbití
odpad	débris	debris	odpad
okrajové/marginálne otupenie	abattage marginal	marginal backing	okrajové otupení
operačný reťazec/ <i>chaîne opératoire</i> / technický proces	chaîne opératoire	<i>chaîne opératoire</i> / reduction sequence/ technical process	operační řetězec/ <i>chaîne opératoire</i>
opracovanie/tvarovanie	façonnage	shaping	tvarování
otupenie	abattage	backing	otupení
otupený	abattu	backed	otupený
parohovina	bois de cervidé	antler	parohovina
pätka	talon	butt/blade or flake platform*	patka
plochý	rasant	low angle	plochý
plošný/celoplošný	couvrant	covering	plošný/celoplošný
polostrmý	semi-abrupte	semi-abrupt	polostrmý
pozícia odbití	position des enlèvements	position of removals	pozice odbíjení
preforma	préforme	preform	preforma
priamy	direct	direct	přímý
priama/vrchná retuš	retouche directe	direct retouch	vrchní retuše
priečny profil/prierez	section	section	průřez
produkty štiepania	produits du débitage	<i>débitage</i> products/ flaking products*	produkty štípaní
proximálna časť	partie proximale	proximal part	proximální část
proximálne ukončenie	extrémité proximale	proximal end	proximální konec
protifahlá/alternovaná retuš	retouche alterne	alternate retouch	protilehlá retuše
retuš	retouche	retouch	retuše
rovnomerný/paralelný	parallèle	parallel	paralelní
rozpätie	étendue	extent	rozpětí/rozsah
rozpínavý/invazívny	envahissant	invasive	invazivní/částečne plošný
rozpínavé otupenie	abattage envahissant	invasive backing/ deep or thick backing	rozpínavé/rozširující se otupení
ťažobná plocha	surface de débitage/table	flaking surface	těžní plocha
smer štiepania/odbitia	axe de débitage	<i>débitage</i> axis	směr odbití
spodná retuš	retouche inverse	inverse retouch	spodní retuše
spodná strana	face inférieure/revers	lower face	spodní strana
spodný	inverse	inverse	spodní

Tabela 7. Pokračovanie.

Slovenský jazyk	Francúzsky jazyk	Anglický jazyk	Český jazyk
spojenie/spoj	raccord	conjoining	spojení
striedavý	alternant	alternating	střídavý
strmý	abrupt	abrupt/steep	strmý
stupňovitá	scalariforme	stepped	stupňovitý
štípané	taillé	knapped	štípaný
šupinovitá	écailleuse	scaled	šupinovitá
tvar/morfológia	morphologie	morphology	tvar/morfologie
torzia/zatočenie	torsion	torsion/twisting	zatočení/zakroucení
tupý hrot/tupé zakončenie/ tupé zahrotenie	pointe mousse	blunt point	tupý hrot
umiestnenie/lokalizácia	localisation	localization	umístění/lokalizace
úder	coup	blow	úder
úderová plocha	plan de frappe	striking platform	úderová plocha
úplné otupenie	abattage total	complete/total backing	úplné otupení
úprava formy	mise en forme	shaping out	úprava formy
ústep	éclat	flake	ústěp
zvlnenie/ondulácia	ondulation/rides	ondulation/ripples	siločáry/zvlnění
vrchná strana polotovaru	partie supérieure du support	upper face of the blank	vrchní strana polotovaru
zlom	cassure	break	lom
morfologická os	axe morphologique	morphological axis	morfologická osa

Návrh a preklad základných technických a technologických termínov použitých v texte zodpovedá prekladom z francúzskeho a anglického jazyka spracovaných podľa *Inizan et al. 1999* a doplnených J. Pelegrinom (ústna komunikácia). V kurzíve sú uvádzané slová v cudzom jazyku prevzaté bez zmeny z pôvodného jazyka. Slovenská a česká terminológia sa môže odlišovať.

* Americká angličtina.

LITERATÚRA

- Bárta 1965* – J. Bárta: Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej. Bratislava 1965.
- Bon 2002* – F. Bon: L'Aurignacien entre mer et océan. Réflexion sur l'unité des phases anciennes de l'Aurignacien dans le sud de la France. Mémoire de la Soc. Préhist. Française 24. Paris 2002.
- Bordes 1949* – F. Bordes: Principes d'une méthode d'étude des techniques de débitage et de la typologie du Paléolithique ancien et moyen. Anthropologie (Paris) 54/1, 2, 1949, 19–34.
- Borgia 2009* – V. Borgia: Ancient Gravettian in the south of Italy: functional analysis of backed points from Grotta Paglicci (Foggia) and Grotta della Cala (Salerno). In: J. M. Pétilion/M.-H. Dias-Meirinho/P. Cattelain/M. Honegger/Ch. Normand/N. Valdeyron (Eds.): Projectile weapon elements from the Upper Palaeolithic to the Neolithic, Proceedings of session C83, XVth UISPP World Congress 4.–9. September 2006. P@lethnology 1. Lisbon 2009, 45–65.
- Brézillon 1968* – M. N. Brézillon: La dénomination des objets de pierre taillée. Matériaux pour un vocabulaire des préhistoriens de langue française. Suppl. Gallia Préhist. IV. Paris 1968.
- Desruisseaux 1986* – P. Desruisseaux: Outils préhistoriques, forme, fabrication, utilisation. Masson. Paris 1986.
- Felgenhauer 1956* – F. Felgenhauer: Willendorf in der Wachau. Monogr. der Paläolith-Fundstellen I–VI. Vienna 1956.
- Ginter/Kozłowski 1990* – B. Ginter/J. K. Kozłowski: Technika obróbki i typologia wyrobów kamiennych paleolitu, mezolitu i neolitu. Warszawa 1990.

- Hahn 1977 – J. Hahn: Aurignacien, das ältere Jungpaläolithikum in Mittel- und Osteuropa. Fund. Monogr. Urgeschichte 9. Köln 1977.
- Horňák 1969 – R. Horňák: Trenčianska Turná do roku 1918. Trenčianska Turná 1969.
- Horňák 1994 – R. Horňák: Trenčianska Turná 1269–1994. Trenčianska Turná 1994.
- Christensen/Valentin 2004 – M. Christensen/B. Valentin: Armatures de projectiles et outils: De la production à l'abandon. In: N. Pigeot (Ed.): Les derniers Magdaléniens d'Étiolles. Perspectives culturelles et paléohistoriques. Suppl. à Gallia Préhist. 37. Paris 2004, 107–160.
- Inizan et al. 1995 – M. L. Inizan/M. Reduron/H. Roche/J. Tixier: Technologie de la pierre taillée. CREP 4. Meudon 1995.
- Inizan et al. 1999 – M. L. Inizan/M. Reduron/H. Roche/J. Tixier: Technology and Terminology of Knapped Stone. CREP 5. Meudon 1999.
- Kaminská 1995 – L. Kaminská: Katalóg štiepanej kamennej industrie z Hrčela-Pivničiek a Veliat. Inf. SAS 4, 1995, 98.
- Kaminská et al. 2008 – L. Kaminská/J. K. Kozłowski/K. Sobczyk/J. A. Svoboda/T. Michalík: Štruktúra osídlenia mikroregiónu Trenčína v strednom a mladom paleolite. Slov. Arch. 56, 2008, 179–238.
- Kaminská/Kozłowski 2011 – L. Kaminská/J. K. Kozłowski: Nitra I-Čermáň v rámci štruktúry osídlenia gravettenskej kultúry na Slovensku. Slov. Arch. 59/1, 2011, 1–85.
- Klaric 1999 – L. Klaric: Un schéma de production lamellaire original dans l'industrie gravettienne de l'ensemble moyen du gisement du Blot à Cerzat (Haute-Loire). Mémoire de DEA (Université de Paris I–Panthéon Sorbonne). Paris 1999. Nепублиkované.
- Klaric 2002 – L. Klaric: Un nouveau type d'armature en contexte gravettien et son mode de production sur les burins du Raysse (la Picardie, commune de Preuilley-sur-Claise, Indre-et-Loire). Bull. Soc. Préhist. Française 99/4, 2002, 754–764.
- Klaric 2003 – L. Klaric: L'unité technique des industries à burins du Raysse dans leur contexte diachronique. Réflexion sur la variabilité culturelle au Gravettien à partir des exemples de la Picardie, d'Arcy sur Cure, de Brassempouy et du Cirque de la Patrie. Dissertation (Université Paris I – Panthéon Sorbonne). Paris 2003. Nепублиkované.
- Klaric/Aubry/Walter 2002 – L. Klaric/T. Aubry/B. Walter: Un nouveau type d'armature en contexte gravettien et son mode de production sur les burins du Raysse (la Picardie, commune de Preuilley-sur-Claise). Bull. Soc. Préhist. Française 99/4, 2002, 751–764.
- Klíma 1955 – B. Klíma: Výsledky archeologického výzkumu na tábořišti lovců mamutů v Petřkovicích, okr. Ostrava, v roce 1952 a 1953. Čas. Slezského Muz. 3, 1955, 1–35.
- Klíma 1956 – B. Klíma: Statistická metoda – pomůcka při hodnocení paleolitických kamenných industrií. Návrh české terminologie mladopaleolitických kamenných industrií. Pam. Arch. 47, 1956, 193–209.
- Klíma 1994 – B. Klíma: Zur Frage der Mikroindustrie aus Pavlov. In: J. Svoboda (Ed.): Pavlov I – Northwest. The Upper Paleolithic Burial and its Settlement Context. Dolnověstonické Stud. 4. Brno 1994, 289–312.
- Laplace 1964 – G. Laplace: Essai de typologie systématique. Università degli studi di Ferrara 2/1. Ferrara 1964.
- Le Brun-Ricalens 2005 – F. Le Brun-Ricalens: Productions lamellaires attribuées à l'Aurignacien: chaînes opératoires et perspectives technoculturelles. In: Actes du XIV^e congrès de l'UISPP. Université de Liège, 2–8 septembre 2001, session 6 – paléolithique supérieur – colloque C6.7. ArchéoLogiques 1. Luxembourg 2005.
- Lengyel 2015 – G. Lengyel: Lithic raw material procurement at Bodrogkeresztúre Henye Gravettian site, northeast Hungary. Quater. Internat. 359/360, 2015, 292–303.
- Michalík 2007 – T. Michalík: Mladopaleolitická lokalita Mnichova Lehota I. Diplomová práca (Filozofická fakulta UK v Bratislave). Bratislava 2007. Nепублиkované.
- Michalík 2010 – T. Michalík: Gravettian Occupation and Settlement Strategy in Trenčín Basin (Slovakia). In: OIS 3 Stage Conference in Brno (abstrakt). Brno 2010, 19–21.
- Michalík 2011 – T. Michalík: Paleolitické osídlenie Trenčianskej kotliny. Dizertačná práca (Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, katedra archeológie). Bratislava 2011. Nепублиkované.
- Montoya 2004 – C. Montoya: Les traditions techniques lithiques à l'Épigravettien: Analyses de séries du Tardiglaciaire entre Alpes et Méditerranée. Dissertation (Université de Provence) Aix en Provence 2004. Nепублиkované.
- Nigst/Anthl-Weiser 2012 – P. Nigst/W. Anthl-Weiser: Les structures d'occupation gravettiennes en Europe centrale: le cas de Grub/Kranawetberg, Autriche. Anthropologie (Paris) 116, 2012, 639–664.
- Noiret 2007 – P. Noiret: Le Gravettien de Moldavie (30 000–23 000 BP). PALEO 19, 2007, 159–179.
- Novák 2008 – M. Novák: Flint and radiolarite assemblages: Technology and typology. In: J. Svoboda (Ed.): Petřkovic. On shouldered Points and Female Figurines. Dolnověstonické Stud. 15. Brno 2008, 70–142.
- Oliva 2007 – M. Oliva: Gravettien na Moravě. Dissertations archaeologicae brunenses/pragensesque 1. Brno – Praha 2007.
- Oliva 2009 – M. Oliva: Sídliště mamutího lidu u Milovice pod Pálavou. Anthropos 27. Brno 2009.
- Otte 1981 – M. Otte: Le Gravettien en Europe centrale. Bruges 1, 2. De Tempel 1981.
- Pesesse 2008 – D. Pesesse: Les premières sociétés gravettiennes: analyse comparée des systèmes lithiques de la fin de l'Aurignacien aux débuts du Gravettien. Dissertation (Université de Provence). Aix en Provence 2008. Nепублиkované.
- Polanská 2009 – M. Polanská: La question de l'attribution au Gravettien ou à l'Épigravettien (d'Europe centrale) de 4 collections lithiques de Slovaquie: Réexamen technologique des séries de: Banka-Horné farské role n° de sondage III, IV, V (Slovaquie occidentale), Hrčel-Pivničky: collection de ramassage 1984 (Slovaquie orientale). Mémoire de Master 2. (Université de Paris I – Panthéon Sorbonne). Paris 2009. Nепублиkované.

- Polanská 2013* – M. Polanská: Chapter V. L'industrie lithique (fouille 2006). Collection d'une importance significative pour la compréhension de la "composante lithique à microlithes géométriques" du Pavlovien morave. In: J. Svoboda (Ed.): *Předmostí – Building an authentic museum*. Dolnověstonické Stud. 19. Brno 2013, 44–63.
- Polanská/Hromádová 2015* – M. Polanská/B. Hromádová: Réflexion autour des industries gravettiennes „post-pavloviennes“ de Slovaquie occidentale et de Moravie (25,500/24,500–22,000 BP non calibré). In: S. Sázlová/M. Novák/A. Mizerová (Eds.): *Forgotten times and spaces*. Anniversary volume dedicated to J. Svoboda. Brno 2015, 132–154.
- Polanská/Novák 2014* – M. Polanská/M. Novák: Dolní Věstonice II: a complex of sites with different chrono-cultural occupations. Preliminary results of the study of lithic assemblage. In: S. Sázlová/A. Hupková/T. Mořkovský (Eds.): *Mikulov Anthropology meeting*. Brno 2014, 85–88.
- Simonet 2009* – A. Simonet: Les gravettiens des Pyrénées. Des armes aux sociétés. Dissertation (Université de Toulouse II-Le Mirail). Toulouse 2009. Nепублиkované.
- Simonet 2011* – A. Simonet: La pointe des Vachons: nouvelles approches d'un fossile directeur controversé du Gravettien à partir des exemplaires du niveau IV de la grotte d'Isturitz (Pyrénées-Atlantiques, France) et des niveaux 4 des abris 1 et 2 des Vachons (Charente, France). *PALEO* 22, 2011, 271–298.
- Sonneville-Bordes/Perrot 1956* – D. de Sonneville-Bordes/J. Perrot: Lexique typologique du Paléolithique Supérieur. *Bull. Soc. Préhist. Française* 53/9, 1956, 547–560.
- Svoboda 2008* – J. Svoboda: Petřkovice. On shouldered Points and Female Figurines. *Dolnověstonické Stud.* 15. Brno 2008.
- Škrdla 2005* – P. Škrdla: The Upper Paleolithic on the Middle Course of the Morava River. *Dolnověstonické Stud.* 13. Brno 2005.
- Valentin 2008* – B. Valentin: Typologie vs typologie (sic!). Comment la technologie contribue à raffiner la typologie des armatures lithiques. In: Th. Aubry/F. Almeida/A.-Ch. Araujo/M. Tiffagom (Eds.): *Space and Time. Which Diachronies, Which Synchronies, Which Scales?/Typology vs. Technology*, Actes du XV Congrès Mondial de l'UISPP 21 (4.–9. septembre 2006), Sections C64 and Oxford, Archaeopress. BAR Internat. series 1831. Lisbonne 2008, 189–196.
- Vlačičky et al. 2013a* – M. Vlačičky/T. Michalík/M. Nývltová Fišáková/D. Nývlt/M. Moravcová/M. Králík/J. Kovanda/A. Péková/A. Přichystal/A. Dohnalová: Gravettien occupation of the Beckov Gate in Western Slovakia as viewed from the interdisciplinary research of the Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom site. *Quater. Internat.* 294, 2013, 41–60.
- Vlačičky et al. 2013b* – M. Vlačičky/O. Žaár/M. Polanská: The hunters from Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom site, one of the most important Gravettian open air sites in western Slovakia. In: J. Turek (Ed.): *University of West Bohemia in Pilsen. 19th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists*. Abstracts. Plzeň 2013, 18.
- Weber 2012* – M.-J. Weber: From technology to tradition – Re-evaluating the Hamburgian-Magdalenian relationship, *Untersuchungen und Materialien zur Steinzeit in Schleswig-Holstein und im Ostseeraum*. Neumünster 2012.
- Wilczyński et al. 2015* – J. Wilczyński/P. Wojtal/M. Lanczont/P. Mroczek/D. Sobieraj/S. Fedorowicz: Loess, flints and bones. Multidisciplinary research at Jakšice II Gravettian site (southern Poland). *Quater. Internat.* 359/360, 2015, 114–130.
- Žaár 2007* – O. Žaár: Gravettienska stanica v Trenčianskych Bohuslaviciach. Diplomová práca (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre). Nitra 2007. Nепублиkované.

Rukopis prijatý 19. 6. 2015

Recenzenti doc. PhDr. Lubomíra Kaminská, CSc.
Mgr. Martin Novák, PhD.

Translated by Tomáš Michalík, Martina Zaujecová

Michaela Polanská
UMR 7041–ARSCAN – Équipe Ethnologie Préhistorique
Maison René Ginouvès 21, allée de l'Université
F – 920 23 Nanterre
michaelapolanska@yahoo.fr

JUDr. Mgr. Tomáš Michalík, PhD.
Trenčianske múzeum v Trenčíne
Mierové námestie 46
SK – 912 50 Trenčín
tomas.michalik@muzeumtn.sk

Université de Paris I, Panthéon-Sorbonne
Institut d'Art et d'Archéologie
3 Rue Michelet
F – 750 06 Paris

Upper Palaeolithic Stone Points and Microliths from Surface Surveys in the Trenčín Basin

Michaela Polanská – Tomáš Michalík

SUMMARY

Recently, an intensive Gravettian settlement was identified in the Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota microregion (Kaminská *et al.* 2008; Michalík 2007; 2010; 2011). The application of innovated methodological approach to morpho-technological description of the hunter's points or microliths from Mníchova Lehota I, Trenčianske Stankovce I and V and Trenčianska Turná V is the main aim of this paper.

The topic of the study of stone points and microliths in the context of Gravettian of Central Europe

When compared to the situation from the Western Europe, stone points and microliths from the region of Central Europe are not generally characterized in detail. They were so far classified according to the typological list of D. de Sonneville-Bordes (in Czech language Klíma 1956; Sonneville-Bordes/Perrot 1956), which is not adapted to the material from the region of Central Europe and which was substantially changed also in France (Klaric 2002, 2003; Pesesse 2008; Simonet 2009; 2011).

Our innovated methodology reclines upon observation of all modifications in order to achieve the intended shape of the tool as well as their statistical evaluation. Although the Upper Palaeolithic stone industries from Slovakia are known mainly from the surface surveys, they include several interesting types, introduced by us in this work.

The research context and existing interpretations of the stone artifacts

Stone knapped industries from Trenčianske Stankovce I and V, Trenčianska Turná V and Mníchova Lehota I come from the surface surveys since 1960's by R. Horňák (1969; 1994) and especially since the second half of 1990's by T. Michalík (Kaminská *et al.* 2008; Michalík 2011). Mentioned sites represent a part of a strong Gravettian settlement of the Trenčín Basin or, more precisely, the microregion in its southern part, settled in more phases of Palaeolithic (Kaminská *et al.* 2008; Michalík 2011; fig. 1).

Research evidence in stone artifacts

Basic terminological description

A proper terminology is necessary for description of the stone industry. Some of the words were so far used very benevolently, or they even didn't exist in the Slovak

language. Therefore we prepared the translation of the terminology and a short dictionary (Fig. 7–9), where we use already existed works (Brézillon 1968; Desruisseaux 1986; Ginter-Kozłowski 1990; Inizan *et al.* 1995; 1999; Laplace 1964).

Analysis of the stone artifacts

Mníchova Lehota I

17 microliths or stone points (Fig. 11; 12) were divided into five groups (Tab. 1–3): backed artifacts with a blunt point, to probable backed artifacts with a blunt point, to pre-forms of the backed points with a blunt point, to bitruncated elements of the Petřkovice type and to indeterminable backed fragment (*à dos*).

The collection is characterized by the presence of artifacts with blunt point of the apical part, usually supplemented by an inverse or semi-abrupt retouch. The fragment of the bitruncated element of the Petřovice type (sub-type Petřkovice) is another interesting fact. (Fig. 11: 10).

Trenčianske Stankovce I

The collection of the stone industry contains three fragments of bitruncated elements of the Petřovice type (sub-type Petřkovice; Fig. 13). All three tools are made on blades.

Trenčianske Stankovce V

There is one bitruncated element of the Petřovice type (sub-type Petřkovice) in the collection from Trenčianske Stankovce V. Distal direct termination is shaped by bilateral retouch, which is not made from the sides, but directly from the termination.

Trenčianska Turná V

We analysed 8 artifacts, which were divided into 4 groups for further analysis: (Tab. 4–6) unidentifiable artifacts with one backed edge and with inverse retouch, possible backed artifacts with double blunt point, unidentifiable backed artifact and backed artifacts.

Comparison with other industries

"Oval" elements

Similar elements with backed pointed part, described by us in Mníchova Lehota I and in Trenčianska Turná V, are common in Pavlov I, where are probably represented in the group with geometric microliths of Pavlovian

(Polanská 2013; fig. 15). There artifacts have partly backed distal termination. Shaping of both sides is not the same. Some examples have at “the edge” typical fissures, caused by their usage as knives.

Bitruncated elements of the Petřkovice type

There are analogies to bitruncated elements of the Petřkovice type known from other Upper Gravettian industries (f. e. from Petřkovice I, settlement area of Moravany nad Váhom – like Banka II, Moravany nad Váhom-Noviny or Ratnovce as well as from Kraków Spadzista or Předmostí Ia; Polanská/Hromadová 2015). However, backed artifacts with double direct termination, supplemented by inverse covering of bifacial retouches are known also from the sites, generally assigned to Gravettian, like

Fig. 1. Geographical location of studied sites in the micro-region of Trenčianske Stankovce – Trenčianska Turná – Mníchova Lehota (Trenčín Basin).

Fig. 2. 1–10 – various perceptions of the Font-Yves point. 1–3 – after *Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, fig. 2: 4, 5, 9; 4–6 – after *Klíma 1956*, fig. 5: 52; 1997, fig. 6: 7, 13; 7–10 – after *Pesesse 2008*, fig. 163: 7, 8, 11, 16; 11–14 – Krems points, after *Hahn 1977*, fig. 117: 3–5, 12.

Fig. 3. Various perceptions of the la Gravette point. 1–4 – after *Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, fig. 1: 25, 26, 28, 29; 5, 6 – after *Klíma 1956*, fig. 5: 48, 48a; 7, 8 – after *Pesesse 2008*, fig. 37: 1; 73: 2.

Fig. 4. Various perceptions of small la Gravette points/microgravettes. 1–4 – after *Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, fig. 1: 18–21; 5 – after *Klíma 1956*, fig. 5: 50; 6–8 – after *Pesesse 2008*, fig. 40: 9, 10; 41: 1; 9, 10 – after *Klaric 1999*, fig. 1: 1, 2.

Fig. 5. Division of backed points (with basal and/or apical part modified by inverse retouch). 1–3 – the la Gravette points/microgravettes subtype Dolní Věstonice; 4–8 – microgravettes subtype Milovice. Microgravettes of Dolní Věstonice subtype are perceived as small versions of the la Gravette points.

Fig. 6. Various perceptions of the des Vachons points. 1 – after *Sonneville-Bordes/Perrot 1956*, fig. 1: 27; 2 – after *Klíma 1956*, fig. 5: 51; 3 – after *Simonet 2009*, fig. 4: 2.

Fig. 7. Description of removals on stone artifacts (basic terminology). Distribution along the edge, position and angle of removal (modified after *Inizan et al. 1995*, fig. 66; 74; 76). *Older term *retouche plate* (flat retouch), combining the expansive nature of retouch with its low angle of removals is sometimes used for the partially or whole surface retouched tools. This term is often incorrectly confused with the term *retouche rasante*, which means the low angle retouch.

Fig. 8. Description of removals on stone artifacts (basic terminology). Extent and morphology of removals (modified after *Inizan et al. 1995*, fig. 64; 68). * See fig. 7.

Fig. 9. Nomenclature of the parts of blanks and tools with regard to the orientation of the active part (basic terminology; modified after *Inizan et al. 1995*, fig. 5).

Fig. 10. Definition of the backing with regard to the section (modified after *Christensen/Valentin 2004*, fig. 104).

Hungarian Bodrogkeresztúr-Henyé (*Lengyel 2015; Noiret 2007*), Austrian Willendorf II–8. Layer (*Felgenhauer 1956*) or Polish Jaksice II – but this artifacts must be the object of subsequent typo-technological analysis.

Conclusion

Thanks to a detailed technological analysis, the analogies of the bitruncated element of the Petřkovice type were recorded. They agree with the artifacts assigned to Upper Gravettian, so their original cultural classification was confirmed (*Kaminská et al. 2008; Michalík 2007, 2011*).

On the other hand, there is a lot of assumptions that the points with backed termination could not be found in the Upper Gravettian industries.

Fig. 11. Mníchova Lehota I. Selection of the knapped stone industry.

Fig. 12. Mníchova Lehota I. Selection of the knapped stone industry.

Fig. 13. Trenčianske Stankovce I and V. Selection of the knapped stone industry.

Fig. 14. Trenčianska Turná V. Selection of the knapped stone industry.

Fig. 15. Pavlov I. Backed artifacts with blunt apical part, classified as „oval elements“.

Fig. 16. Petřkovice I. Selection of the knapped stone industry (6–9, 11–14, 16 – after *Novák 2008*, fig. 2; 16: 2–7; 33: 8–10; 38: 11; 10, 15, 17 – after *Oliva 2007*, fig. 121: 10, 11, 16; 122: 2, 3).

Fig. 17. Trenčianske Bohuslavice-Pod Tureckom. Selection of the knapped stone industry. 1, 2 – bi-truncated elements of the Petřkovice type, Trenčianske Bohuslavice subtype (excavation 1981–1986); 3, 6–9 – bi-truncated elements of the Petřkovice type, Trenčianske Bohuslavice subtype (excavation 2008); 4, 5 – fragment of an indeterminable point (excavation 2008).

Fig. 18. Hrčeň-Pivničky. Microliths resembling bi-truncated elements of the Petřkovice type, Trenčianske Bohuslavice subtype.

Tab. 1. Mníchova Lehota I. Fragmentation of various backed stone artifacts.

Tab. 2. Mníchova Lehota I. Classification of types of the retouch angles serving to modify the lower face of the blunt point of backed artifacts.

Tab. 3. Mníchova Lehota I. Classification of types of the inverse retouch serving to modify the basal parts of backed artifacts.

Tab. 4. Trenčianska Turná V. Fragmentation of various categories of backed stone artifacts.

Tab. 5. Trenčianska Turná V. Classification of types of the retouch angles serving to modify the lower face of the blunt point of backed artifacts.

Tab. 6. Trenčianska Turná V. Classification of types or retouch serving to modify the basal part of backed artifacts.

Tab. 7. The proposition of the completion and specification of the Slovak terminology for knapped stone industry/artifacts.

THE STONE IMPLEMENTS OF THE MIDDLE BRONZE AGE TELL SETTLEMENT OF FÜZESABONY-ÖREG-DOMB

TÜNDE HORVÁTH – ANNA FARKAS-PETŐ –
ISTVÁN FARKAS – JUDITH MIHÁLY – BÁLINT PÉTERDI

This article focuses on the stone materials of the tell settlement at Füzesabony-Öreg-domb considering their archaeological and geological importance. This multiproxy study is the first one that investigates a tell settlement's stone assemblage from the Great Hungarian Plain (this part of Hungary lacks stone quarries). Therefore, this study helps us to understand the nature of stone raw materials of the Middle Bronze Age and the Füzesabony culture, and allows us to compare it with other Middle Bronze Age cultures (e. g. Vátya culture from Transdanubia). We described more than 150 pieces stone finds belong to the Füzesabony culture (ground stones, axes and adzes, whetstones, moulds and amber pearls) from the site with archaeological and petrographical aspects. Most of the implements came to light in the excavation campaigns from the 1930's. According to the results most of the rocks were collectible in the North Hungarian Mountains (Mátra and Bükk) and on their foreground. Since these are common local or regional raw materials, their application in building was also widespread. Among the features and pottery, bone/antler, jewel (amber), metal (gold and bronze) finds excavated on the site we can find many well-made ones, indicating that they may have been made for the elite's order, perhaps by local craftsmen who lived in the settlement. It is unfortunate and is highly regrettable that many finds are missing or were held back from our scientific investigation. The detailed archaeological and petrographic analyses would help us to understand better the life of this small, original Füzesabony community on its eponym site.

Key words: Middle Bronze Age, Füzesabony culture, stone implements, Great Hungarian Plain.

INTRODUCTION

In this work we describe and evaluate, with archaeological and petrographical methods, the stone finds from Füzesabony-Öreg-domb. This tell settlement has been excavated by several researchers through several campaigns. We also investigate the settlement features, where the stone finds came to light, and finds made from other raw materials if they help us to understand the former function of the stone tools, but we do not publish those finds in detail. We were given authorization from I. Szathmári to start the analysis of the stone material in 1999, and we finished the assessment in 2000. In spite of this the comprehensive publication of the assemblage did not come true even after ten years have passed after the finishing of the analyses.¹

Our analyses used the inventory descriptions of the Hungarian National Museum and the published materials from the site. I. Szathmári's unpublished doctoral manuscript also provided help in our interpretations. This article accepts and uses the general remarks of I. Szathmári's dissertation with accurate citation of the manuscript (pages, figures, etc).

Geographical description

Füzesabony is situated on the Heves Plain, in the south-eastern part of Heves County, next to the southern border of the North Hungarian Mountains. The Heves Plain is the alluvial plain of the Eger and Laskó creeks. Its elevation varies between 86 and 202 metres above sea level. On the north, it is bordered by an escarpment determined by a structural line. Most of the terrain is an even surface, which rises just above the present flood level but some parts are higher and slightly undulated. Its Pleistocene terrestrial deposits are situated on Pannonian sediments. Locally – at Füzesabony, Mezőtárkány and Heves, important stocks of gravel and sand were accumulated during the Pleistocene. The climate of the region is moderately warm and dry. The archaeological site is bordered by the Eger creek on the west, and by the Laskó creek on the east. The geomorphological character of the terrain has not changed since the Bronze Age. The thick late Pleistocene loess cover was only slightly dissected by the low-gradient and low discharge streams coming from the Bükk Mountains. However, the lateral erosion of the Laskó

¹ The assemblage was introduced to researchers in the "Intercultural relationships in the Middle-Danube Basin in the Bronze Age" conference (Tata, Hungary, 27.–29. October 2008). Farkas István – Farkas-Pető Anna – Horváth Tünde: Füzesabony-Öregdomb kőeszközei. Retrospektív. Available at: https://independent.academia.edu/TundeHorvath1/Interkulturalis_kapcsolatok_a_Kozep-Duna_medenceben_a_bronzkorban_Tata_2008_10_27-29_Farkas_Istvan_-_Farkas-Peto_Anna_-_Horvath_Tunde_Fuzesabony-Oregdomb_koeszkozzei_Retrospektiv.

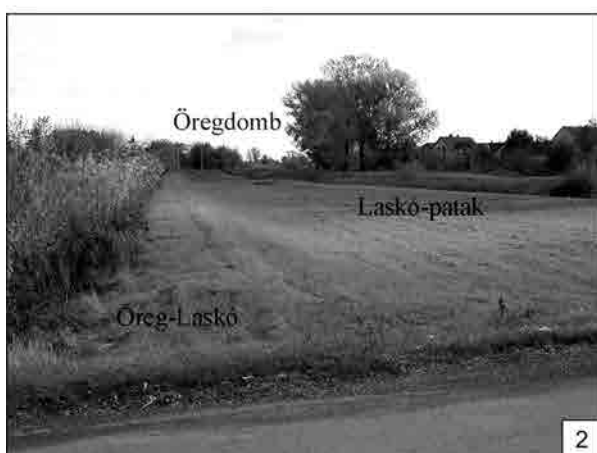
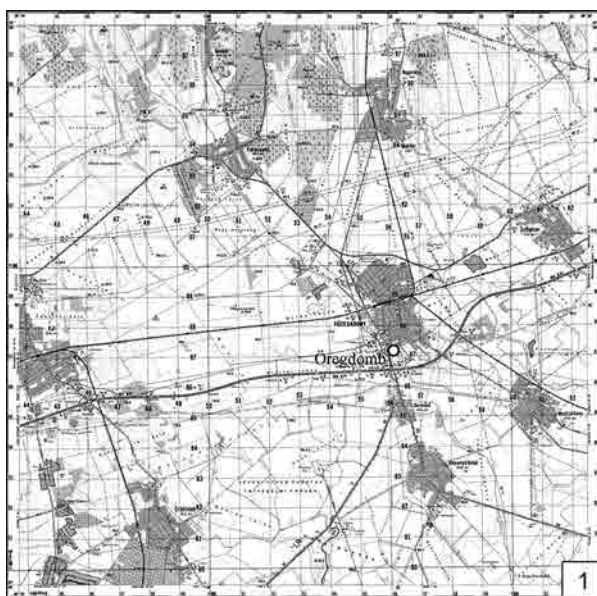


Fig. 1. Füzesabony-Öreg-domb. The Middle Bronze Age tell settlement. 1 – The site on the maps; 2–3 – The site in nowadays along the Laskó creek.

creek was important: it has remodelled most of the surface (*Marosi/Somogyi* 1990, 231–235).

The region belongs to the Trans-Tisza floristic district. Its natural forest types are loess steppe oak forests (*Aceri tatarico – Quercetum*), blown sand oak forests (*Convallario – Quercetum*), flood plain hardwood forests (*Fraxino pannonicae – Ulmetum*) and flood plain soft-wood forests (*Salicetum albae – fragilis*). The parkland-like vegetation and the creeks offered favourable conditions for human settling.

The oval-shaped Öreg-domb („Old Hill”) earlier called Nagy-halom („Big Mound”) surmounting the southwestern border of the town was originally flanked by the curly Laskó creek on its northern side. Its present aspect is artificial, during the 1930’s river regulation works diverted the creek into a new channel, cutting the Öreg-domb in two. The old channel is still visible, some sections of it serve as a gutter. Nowadays, the built-up area progressively endangers the archaeological site (Fig. 1).

THE EARLY RESEARCH HISTORY OF THE SITE

In spite of the number of well-known Bronze Age tell settlements in Hungary, Füzesabony-Öreg-domb was mentioned considerably later, in the archaeological literature of the 1930’s. Arnold Ipolyi published a bronze depot consisting of 50 pieces (Kurd horizon, B-Vb): it appeared in 1864 when a new bridge on the Laskó creek was built (*Mozsolics* 1985, 119, 120, pl. 145; 146). He mentioned the cemetery at Pusztaszikszó (near the Öreg-domb) in 1868, but obviously he did not know of the Öreg-domb site (*Ipolyi* 1863–1864, 166; 1868, 443). In 1931, when a new channel was planned for the Laskó creek, the Öreg-domb was divided by that channel (Fig. 2). At that time the town-clerk, Á. Magnin, called the Hungarian National Museum about the existence of the archaeological site.

The head of the Prehistoric Collection of the HNM was F. Tompa, after his survey he began excavations on the site, which continued for five years (except 1932 and 1936). He excavated ca. 1900 m² from the ca. 4000 m² mound (Fig. 2: 1). He worked between 1931 and 1937 periodically (some weeks a year) with many workers. His first assistance was the restorer of the HNM, I. Méri. Thanks for I. Méri we have some accurate drawings and a diary from these years. The first publication of the results was presented in the large work of F. Tompa in 1936. He separated three layers and described the Middle Bronze Age tell as a Late Bronze Age tell settlement (*Tompa* 1936). His chronological mistakes were later corrected by A. Mozsolics and I. Bóna (*Banner/Bóna/Márton* 1959; *Mozsolics* 1952).

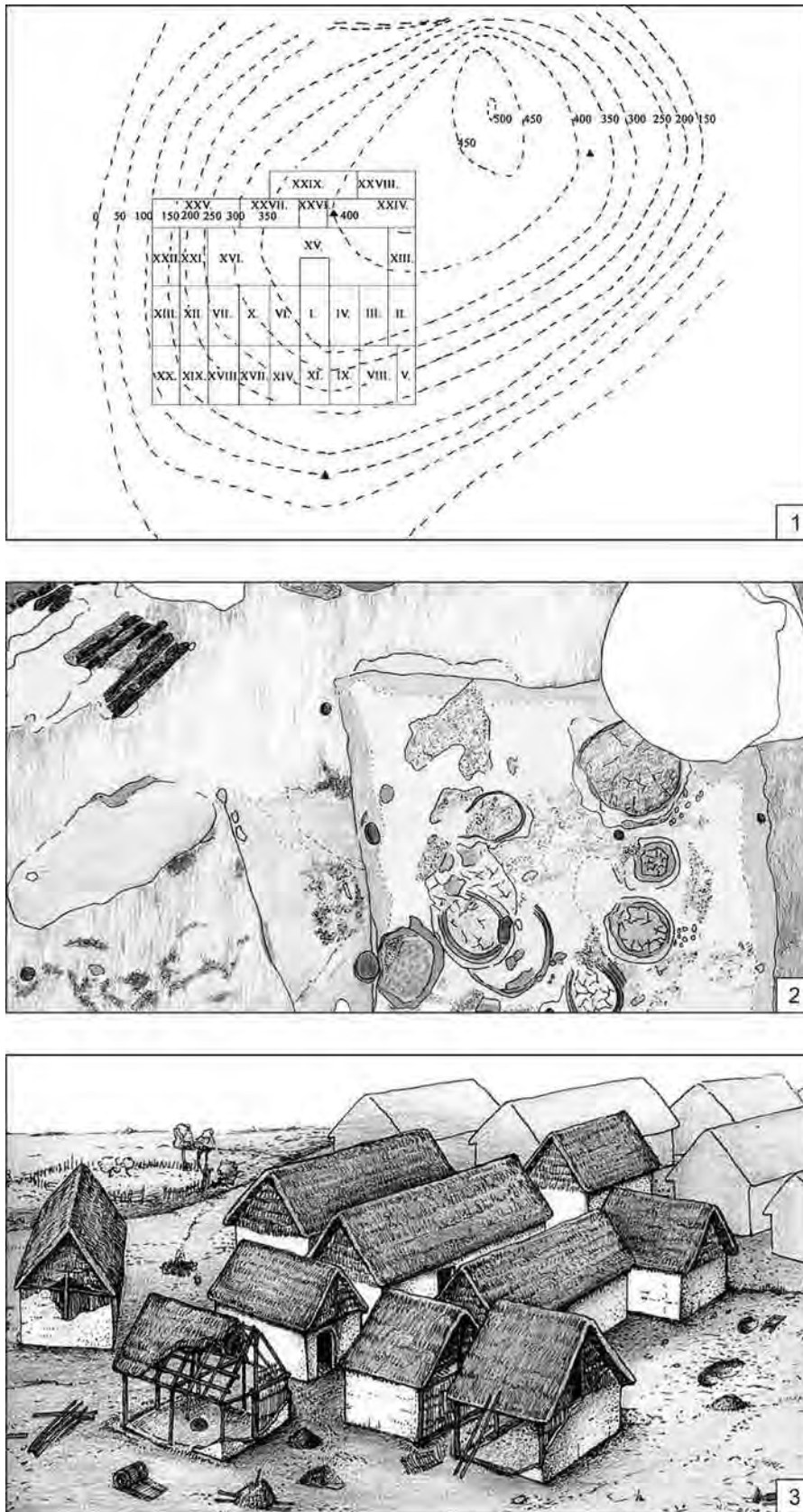


Fig. 2. Füzésabony-Öreg-domb. 1 – The contour map of the site with the Ditches of F. Tompa (after Szathmári 1990, Appendix C; without scale, orientation); 2 – Level IV, with wood planks (after Szathmári 1994, fig. 93); 3 – the reconstruction of the site (after Szathmári 1994, fig. 92).

Short description of the excavation campaigns between 1931 and 1937

The legacy of these campaigns in the HNM consists of drawings, documentations, diaries and other manuscripts. The quality of these varies and, unfortunately, they are mixed with the documentation of another Bronze Age tell site, Hatvan-Strázsahegy. The excavator, F. Tompa, opened 32 trenches (or ditches), most of them were 5 x 10 m in size and from 1933 their sizes were 5 x 15, 10 x 10 and 10 x 20 m. The trenches were connected to each other. They were oriented N to S or E to W. The excavator deepened the trenches spade by spade and later he tried to follow and clean the features layer by layer (only in the lowest layers). Here we only mention the features where stone finds occurred or if the features give some kind of information on the possible use of stone tools. The descriptions follow the inventory books of the HNM, the doctoral thesis of I. Szathmári and the publications of the site (*Szathmári 1990; 1994*).

Annual records:

- 1931: They finished the contour map of the site with 29 trenches (Fig. 2: 1). In the southern part of Ditch III, next to a pit, they cleaned a plastered clay surface with a charred beam and stone packing (*Szathmári 1990, Appendix C*). Perhaps it belonged to the foundation of a house. This fact refers to the regular use of local stones in house or settlement constructions.
- 1933: In Ditch VI there was an irregular stone packing. In Ditches VII–VIII there was an oven: on its baking surface there was a grinding slab that was probably used for baking, because it was not suitable for grinding. In the eastern and western parts of Ditch XV there was a thick, limy layer under it with clay floor fragments. After these fragments were removed a house with a plank floor came to light just as special finds in its SW corner: a bird shape pendant (or vessel?), a bronze spear and a needle.
- 1934: After removing the sub-soil in Ditch XXI there was a casting mould fragment of a chisel among the remains of a house. It seems that bronze making was carried out inside the tell, in regular houses. Thanks to the chemical composition of the soil there is a very high number of conserved organic (wood) material from the

site; such preservation is very rare in Hungarian prehistoric sites.

- 1935: Close to the “N” wall of Ditch XXIX there was an oven with a rectangular baking surface; around it there were fire-dogs and stones (*Szathmári 1990, fig. 8: 2*).
- 1937: In the house of Ditch XXXI a bronze chisel was excavated. On its floor I. Méri found a jasper arrowhead. The diary of F. Tompa mentioned a jasper blade found on the ground of this ditch, in its southern part, in a post-hole. Both are present on the list of collected and packed finds but they did not occur in the inventory book. In this year a casting mould of pins with conical heads also came to light.

Evaluation of the old excavation campaigns

F. Tompa excavated in the central, southern and southwestern part of the Öreg-domb. In the central part the thickness of the cultural layers was between 240 and 270 cm, toward the edge of the settlement their thickness decreased. F. Tompa separated three layers in the centre, on the bases of three destroyed layers, but in fact there were more: the sondage ditches did not reach the original paleo humus everywhere. The topmost layer of the settlement (the Koszider-layer) was thicker and more intact in that time than in the next excavation campaign in 1976. The excavated features could be related to actual buildings only in the lowermost layers; in higher layers their presence was uncertain. In the lowermost layer F. Tompa excavated a building with a circular ground plan (sty, storehouse?).

In Ditches XV–XVI and XXV there were many unfinished and cut antler pieces, perhaps this was an antler workshop.²

Within the settlement material there are many unique finds, bird-shaped askoi, anthropomorphic and zoomorphic rattles and a violin-shaped anthropomorphic figurine.³ The Füzesabony-Öreg-domb site is still the most excavated site of the Füzesabony culture even today.

F. Tompa's summary is the only publication about the site apart from the exhibition catalogue of the HNM in 1938 (*Tompa 1938*). The doctoral thesis of I. Szathmári from 1990 unfortunately remained unpublished.⁴ In her dissertation I. Szathmári

² See *Le bel Âge 1994*, cat. 257; 266; 305; 306; 319; 320; 321; fig. 11: decorated antler disc and tube; fig. 37: parts of harness.

³ *Le bel Âge 1994*, cat. 428–433; 450; 451; fig. 96–98; *Kovács 1990; Szathmári 2003*, fig. 2: 9, 10, 12.

⁴ There were many plans for publishing the manuscript: originally it was planned to be the second part of the series *Inventaria Praehistorica Hungariae* (Bronze Age tell settlement of the Great Hungarian Plain II. In print 1989). Our work was prepared as one of the chapters of the planned book, however, the book has never been published. Therefore, our work is now published separately. In order to distinguish the doctoral manuscript of I. Szathmári (1990) and the planned book, the latter is cited as Szathmári, in print.

tried to assess the typology of the site based on the finds, the old documentation and using the results of a rescue excavation of 1976 as a starting point. The evaluation of the old campaigns was not carried out earlier because of the outbreak of World War II and F. Tompa's death in 1945. After this the finds, manuscripts, documentations etc. became mixed and/or misplaced and the inventorizing of finds was carried out later, in 1948, 1951 and 1956. There is a short assessment from I. Szathmári in the exhibition catalogue of the Hungarian Bronze Age, and in another article which focuses on the latest period of the site.⁵

In the autumn of 1975 the HNM was informed about a newer destruction of the tell. I. Stanczik began a new month-long excavation but by the time she has started her work 2/3 of the mound had been disappeared. Trench I (5 x 10 m) was near the dam of the Laskó creek. North-east of it a 50 m long trench was dug. In the last 13 m of the latter trench it was deepened until the lowermost layers (Trench II). The rescue excavation could also identify the former trenches of F. Tompa (Stanczik 1978).

The rescue Excavation in 1976

The general thickness of the cultural layer was 240 cm and was separated into five distinct levels. This new rescue excavation testified that at the Öreg-domb there was one, central Füzesabony settlement without enclosure and no signs of the earlier Hatvan culture was found.

After assessing the finds I. Szathmári argued that all the finds belong to the Füzesabony culture, but the earliest phase of the culture here is absent (Szathmári 2009, 296). There is a slow, gradual development (with enriching vessel forms) of earthenwares from Level III. There were two types of buildings close to each other which existed at the same time: a smaller (4 x 5–6 m) and a larger (5 x 12–14 m). The buildings had one or more rooms, gable roofs, post-holes, plastered clay floors and plastered walls. The edges of the walls were marked with a 10–12 cm thick beaten clay stripe on which the upright standing walls started. In these, for example at Tószeg, wood beams were found. These provide evidence that the main postholes were placed in these wall-foundations (Stanczik 1979–1980, 67). This particular building method was also observed at Füzesabony in two features: 1976, Level III/House 2 and Level II/House 1. On the floors laid beams were common which were covered with clay plastering. In Level III, in

House 1, a plank floor was excavated (Szathmári 1990, fig. 40).

The beginning of the settlement is characterised by Megyaszó-type pottery (Megyaszó B = Füzesabony C). The inner structure of the settlement was constant, only the ceramic forms and decorations changed. The finds of the upper layers are similar to the ones found in a close by cemetery at Pusztaszikszó, which was probably one of the graveyards of the Öreg-domb tell (Kószegi 1968). Other cemeteries, which may have been the graveyards of the tell are also known from Füzesabony–Mezőtárkány street, Cigány-sor (Tompa 1936, 97) and Kettős-halom (Szabó 1962; 1966; Szathmári 1997). The life on the tell settlement had continued until the beginning of the Koszider phase (Szathmári 1990; 1994; 2011).

THE DESCRIPTION OF THE STONE IMPLEMENTS

The finds came from the excavations of F. Tompa and I. Stanczik. The original number of F. Tompa's collection is unknown, in 2000 we described 152 pieces which are present in the inventory books. During the rescue excavation in 1976 only a small number of stone finds (6 pieces) appeared. All items belong to the Füzesabony culture.

Ground stones

Grinding tools

Lower, stationary stones in a pair of grinding tools: grinding slabs

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a half fragment of a saddle-shaped grinding slab; it has a heterogeneous coarse texture, its use surface is oval in plan, there are small yellow and red paint spots on the dorsal side and on the use surface. Use surface (U. S.): dished along its long section, lateral sides are high. Size of the use surface (U. S., largest length and width): 150 x 140 mm. Size of the tool (largest length, width and thickness): 150 x 140 x 70 mm. Raw material: highly altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is an almost intact, smaller-sized, slightly flat saddle-shaped grinding slab with damaged corner, the use surface is mildly oval in plan with star-shaped grinding use-wears; the texture is medium-grained, the surface of the tool shows marks of finishing and polishing, there are two deep, sharp striae from sharpening on the lateral side U. S.: 200 x 127 mm, size: 200 x 140 x 45 mm. Raw material: biotite-rich amphibole andesite.

⁵ *Le bel Âge* 1994, 134–140; Szathmári 2011. We also have to mention Szathmári 2009, in this work the author did not elaborate on the stratigraphy and the chronology of the site, therefore we cannot use it for our assessment.

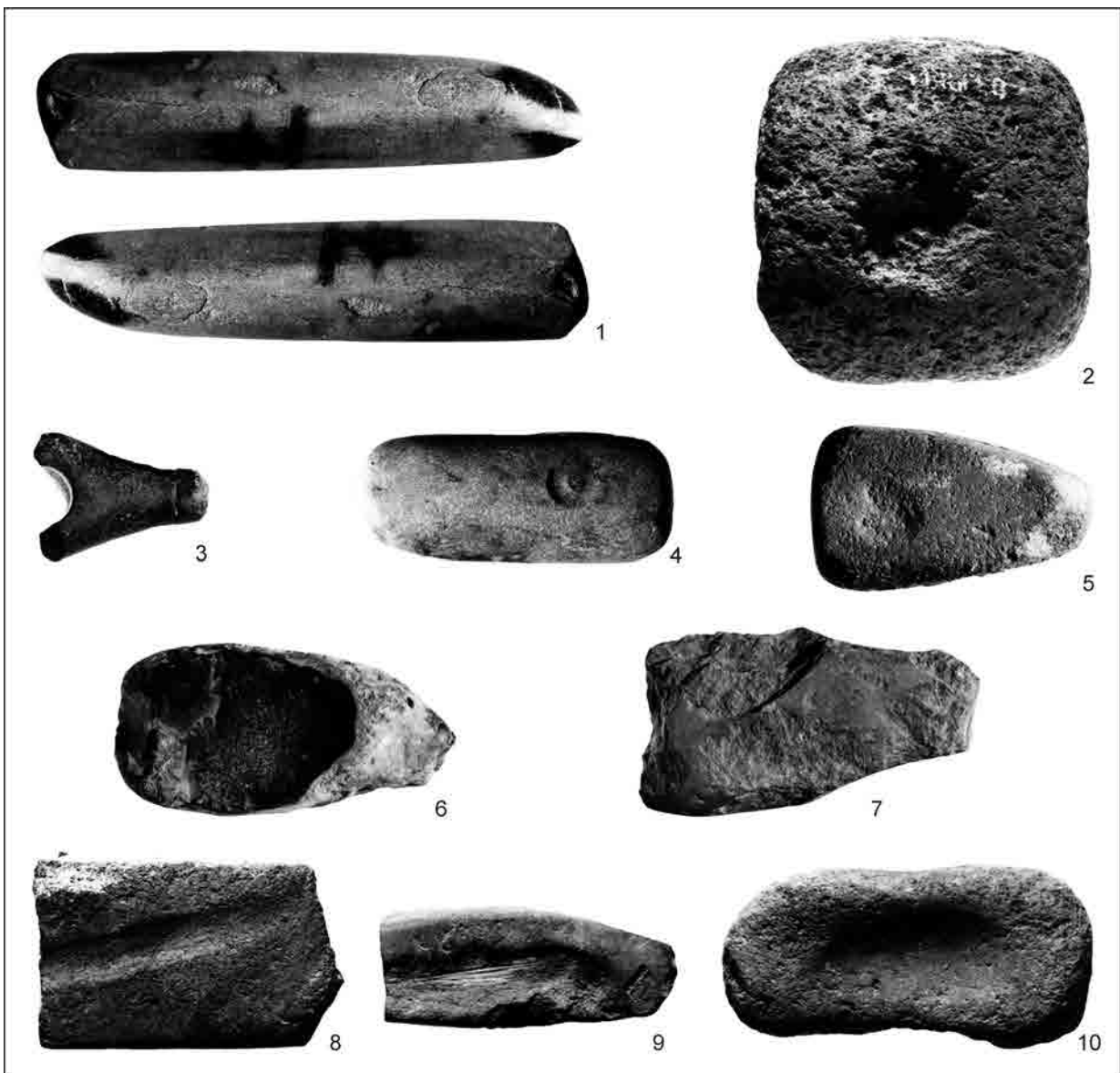


Fig. 3. Füzesabony-Öreg-domb. Ground stone implements with preparing and use-wears. Without scale.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1407. Description: It is an intact, medium-sized, saddle-shaped grinding slab, its texture is medium-grained, the use surface is oval in plan with black, cemented organic material on its centre; its shine and smooth surface indicates its long use. The tool was shaped by coarse flaking; pecking appears on the dorsal side. U. S.: 240 x 170 mm, size: 240 x 170 x 64 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1407. Description: It is a very flat, mildly saddle-shaped grinding slab, its texture is coarse, rough, its edges show retouches; the raw material seems micaceous, the tool is a primary reduction, the use surface is mildly oval in plan with a higher left corner. U. S.: 280 x 180 mm, size: 280 x 180 x 30 mm. Raw material: biotite-rich amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1407. Description: It is a flat, mildly saddle-shaped grinding slab, its texture is fine to medium-grained with white striae on the edge and in the centre of the use surface, the use surface is rounded-oval, it is heavily worn as result of its long use life, the tool is a primary reduction. Size: 265 x 195 x 37 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is an end fragment of a flat, saddle-shaped grinding slab, it is a primary reduction, the use surface is oval in plan and the texture is medium-grained. U. S.: 168 x 98 mm, size: 168 x 98 x 36 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is an end fragment of a flat, rectangular-shaped grinding slab, the texture is medium-grained, the use surface is mildly oval in plan; its use surface is smooth resulted from a long use life. U. S.: 210 x 120 mm, 78 x 53 x 34 mm, size: 210 x 138 x 33 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1232. Description: It is a curved end fragment of a grinding slab with small red paint

- spot on its dorsal side, its use surface is flat and its texture is fine-grained. U. S.: 150 x 50 mm, size: 150 x 50 x 29 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1988. Description: It is a flat, large saddle-shaped grinding slab, its use surface is slightly oval in plan with two split lines in the centre and a pale stria on its upper part, its smooth surface was caused by a long use life. U. S.: 300 x 189 mm, size: 330 x 190 x 50 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a large saddle-shaped grinding slab, its texture is fine-grained, its use surface is oval in plan, it is dished along its long section and it shows semicircular striae on its centre and also paint spots. The tool is finished. U. S.: 330 x 170 mm, size: 370 x 185 x 85 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a middle fragment of a grinding slab, its use surface is worn, it is smooth and its use surface shows thin, straight striae. U. S.: 130 x 105 mm, size: 137 x 105 x 55 mm. Raw material: altered pyroxene andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a half fragment of a saddle-shaped grinding slab with very coarse texture, its use surface is narrow, thin, damaged and for this reason it became useless, on its intact limits there is a remain of black and shine organic material. The tool is finished with high sides. U. S.: 140 x 105 mm, size: 153 x 105 x 35 mm. Raw material: altered pyroxene andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a half fragment of a saddle-shaped grinding slab, its texture is medium-grained and its sides are high. The use surface is narrow, thin, damaged and smooth from its long use life. The dorsal side is worn; it was used secondarily as a mortar. U. S.: 100 x 115 mm, size: 115 x 125 x 62 mm. Raw material: altered pyroxene andesite (Fig. 3: 2).
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a more than half end-fragment of a saddle-shaped grinding slab, its use surface is narrow and it shows cemented organic material on its centre. The texture is smooth; the tool has a red paint spot on its dorsal side. The tool is a primary production. U. S.: 190 x 125 mm, size: 190 x 125 x 56 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a saddle-shaped grinding slab with high sides and broken end, its use surface is narrow, the tool is finished. U. S.: 125 x 105 mm, size: 250 x 107 x 80 mm. Raw material: granite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a saddle-shaped grinding slab with broken ends, it has high sides, the use surface is narrow, it is heavily dished along its long section and its left corner shows shiny, yellow stripes. Its texture is fine-grained as a result of long use life. The tool was shaped by coarse grinding. U. S.: 273 x 123 mm, size: 290 x 125 x 60 mm. Raw material: medium-grained conglomerate.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a flat, mildly saddle-shaped grinding slab with broken end. Its texture is medium-grained, its sides are worn, the use surface is oval in plan and mildly dished along its long section. The sides of the tool are completely worn. U. S.: 180 x 120 mm, size: 217 x 120 x 33 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a flat, saddle-shaped grinding slab, its texture is coarse, rough, the use surface is oval in plan and dished along its long section, worn on its centre. The tool is worn on its dorsal side but unused on its other sides. U. S.: 320 x 185 mm, size: 320 x 185 x 36 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a large, saddle-shaped grinding slab with a broken end. The use surface is oval in plan and heavily dished along its long section. It shows long, straight striae, it is smooth as a result of long use life. On its centre cemented, circular organic material appeared. The texture of the tool is fine-grained, the tool is finely made. Size: 330 x 170 x 40 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a saddle-shaped grinding slab with high sides, its texture is medium-grained, the use surface is narrow and oval in plan with broken limits. The tool is a primary reduction; it became porous from its long use life. U. S.: 175 x 115 mm, size: 183 x 115 x 60 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a half fragment of a saddle-shaped grinding slab with high sides. Its texture is fine-grained. The use surface is narrow, oval in plan, worn, it shows cemented organic material. There is a red paint stripe on its dorsal side. The tool is finished. U. S.: 130 x 120 mm, size: 135 x 120 x 75 mm. Raw material: pyroxene andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a flat, small, saddle-shaped grinding slab with broken ends. Its texture is medium-grained. The use surface is narrow, dished along its long section and worn as a result of long use life. It shows white lime stripes on its transverse section and a red paint spot on its dorsal side. The tool is finished. U. S.: 200 x 110 mm, size: 230 x 110 x 25 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a small, saddle-shaped grinding slab, its texture is fine-grained. The use surface is oval in plan, dished along its long section and worn as a result of long use life. There are red and yellow paint stripes on its centre and striae also appear. The dorsal side is damaged. The tool is a secondary reduction. U. S.: 220 x 141 mm, size: 225 x 145 x 48 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a flat, small, saddle-shaped grinding slab with broken limits; its texture is medium-grained. The use surface is oval in plan; its smoothness was caused by its long use life. The tool is mildly-dished along its long section; it shows light red paint spots and black, scratched striae. The tool was shaped by coarse grinding. U. S.: 215 x 128 mm, size: 220 x 128 x 37 mm. Raw material: mica-schist.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a half fragment of a flat grinding slab, its use surface is oval in plan, smooth from its long use life, the lateral sides are black (burned, ashes?). Its texture is coarse-grained but smooth and shine from its long use life. The tool is finished. U. S.: 150 x 180 mm, size: 150 x 180 x 34 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.1. Description: It is a saddle-shaped grinding slab with high sides; its texture is medium-grained. The use surface is oval in plan, mildly dished along its long section, worn and smooth from its long use life; it shows red paint spots. The tool is finished with a damaged side and limits. U. S.: 240 x

120 mm, size: 255 x 120 x 68 mm. Raw material: altered amphibole andesite.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1605. Description: It is a rectangular grinding slab, mildly dished along its long section, it has a broken end, its texture is coarse-grained; the tool is a primary reduction. On the use surface there are orange paint spots. Size: 172 x 112 x 44 mm. Raw material: rhyolite crystal tuff.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2605. Description: It is a rectangular-shaped grinding slab fragment with intact end, its texture is medium-grained, the tool is a primary production; the use surface is fine-grained from its long use life. There are paint spots on its dorsal side. Size: 90 x 130 x 34 mm. Raw material: rhyolite crystal tuff.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2605. Description: It is a large, flat saddle-shaped grinding slab end fragment, its texture is fine-grained and the use surface is oval in plan. Size: 173 x 270 x 34 mm. Raw material: rhyolite crystal tuff.

Upper, mobile stones in a pair of grinding tool: Handstones, pounders

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.609. Description: Pounder (?). It is discoidal with slight edges and with three flat use surfaces, one of them shows traces of pounding. It is slightly damaged. Size: 54 x 54 x 50 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.589. Description: It is a discoidal handstone and pounder (?) with slight edges, three sides are damaged and six shows traces of pounding. Size: 75 x 68 x 65 mm. Raw material: amphibole andesite (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.589. Description: It is a discoidal handstone and pounder (?) with slight edges and with cortex on the surface. It has four flat use surfaces with sharp striae. Size: 60 x 60 x 65 mm. Raw material: amphibole andesite (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.589. Description: It is a discoidal handstone and pounder (?) with slight edges, six use surfaces are flat. At four places they are damaged and show traces of pounding. Size: 49 x 54 x 50 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.615. Description: It is a discoidal handstone with two flat use surfaces that produce a lens-shaped transverse section, one of them shows traces of pounding. Size: 48 x 45 x 43 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1487. Description: It is a flat discoidal/lens-shaped handstone, it shows slight corners and cortex on its surface. It has two flat use surfaces, one is without cortex but with a circular stria. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1204. Description: It is a discoidal handstone with slight corners. It has four flat use surfaces from which two are damaged; the tool shows some spots of cortex. Size: 65 x 55 x 44 mm. Raw material: carbonate- and silica-cemented micaceous sandstone.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1204. Description: It is a discoidal handstone with slight corners and occasional cortex spots on its body. It has three flat use surfaces, one is damaged. Size: 65 x 62 x 45 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1204. Description: It is a discoidal/lens-shaped handstone with slight corners. It has two flat use surfaces, the tool is covered with cortex. Size: 60 x 60 x 35 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1204. Description: It is a discoidal/amorphous handstone with slight corners. It has two larger and one smaller use surfaces, one is damaged. Size: 58 x 60 x 44 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1204. Description: It is a discoidal handstone with slight corners. It has six flat use surfaces three of which are damaged. Size: 65 x 55 x 45 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.25. Description: It is a discoidal handstone with slight corners. It has six flat use surfaces. Size: 40 x 43 x 43 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is a discoidal handstone-pounder with slight corners. One of its sides is damaged, two flat use surfaces show traces of pounding. Size: 55 x 50 x 42 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is a larger, discoidal handstone with slight corners. It has several flat use surfaces with traces of pounding. Size: 71 x 67 x 65 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is a discoidal handstone with slight corners and six flat use surfaces. Size: 50 x 48 x 48 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is a discoidal handstone with slight corners. It has five flat use surfaces and cortex on its body. Size: 63 x 57 x 58 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is an amorphous handstone with slight corners. It has four flat use surfaces, two of which are damaged from pounding. Size: 62 x 68 x 47 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a cornered handstone with six use surfaces, one is damaged. Size: 48 x 43 x 40 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a discoidal/lens-shaped handstone with slight corners, damaged. Size: 53 x 51 x 40 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a discoidal handstone, slightly cornered, it has four flat use surfaces. Size: 64 x 67 x 56 mm. Raw material: volcanomict sandstone.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a large, broken, cornered handstone with one flat use surface. Size: 93 x 70 x 67 mm. Raw material: metasandstone.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a larger discoidal/lens-shaped handstone, on the flat side strong cortex appears, on the other use surface traces of pounding are visible. Size: 97 x 91 x 50 mm. Raw material: metamorphite (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a discoidal/lens-shaped cornered handstone, it has two flat use surfaces, one of them is damaged. Size: 70 x 65 x 50 mm. Raw material: vein quartz.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a cornered handstone with six use surfaces, the corners are very worn. Size: 46 x 47 x 43 mm. Raw material: (?).

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a discoidal cornered handstone, it has six use surfaces, one corner is damaged. Size: 51 x 51 x 50 mm. Raw material: meta-sandstone.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2086. It is a longer, cornered handstone, on one side a deep stria appears resulting from sharpening, on the other side there is an unfinished drilling hole – it was an axe preform that became a secondary handstone (?). It has two worn and flat and six other sides. Size: 47 x 46 x 47 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2085. Description: It is a discoidal handstone, cornered, cortex is visible on its body, it has five use surfaces, two are damaged. Size: 62 x 62 x 48 mm. Raw material: hydroquartzite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2085. Description: It is a discoidal handstone, cornered, one flat use surface is damaged. Size: 52 x 49 x 39 mm. Raw material: hydroquartzite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2085. Description: It is a discoidal handstone, cornered, it has six flat use surfaces with traces of pounding, strong cortex is visible on the body. Size: 50 x 50 x 50 mm. Raw material: hydroquartzite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2085. Description: It is a discoidal handstone, cornered, it has six flat use surfaces, cortex spots are visible on the body; the raw material is porous as a result of long use life. Size: 60 x 55 x 55 mm. Raw material: hydroquartzite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1406. Description: It is a large, amorphous handstone, it has damaged sides and one flat use surface. Size: 70 x 53 x 46 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2155. Description: It is a large, discoidal handstone, cornered, calcareous cortex is visible on its body, one side is damaged and shows a stria resulted from sharpening. Size: 74 x 70 x 60 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2011. Description: It is a discoidal handstone, its whole body is covered with calcareous cortex. Size: 54 x 53 x 51 mm. Raw material: andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2155. Description: It is a discoidal/lens-shaped handstone, cornered, it has two flat use surfaces with traces of pounding. Size: 54 x 46 x 42 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1724. Description: It is a discoidal/lens-shaped handstone, cornered, it has two flat use surfaces with traces of pounding. Size: 62 x 63 x 50 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2234. Description: It is a large discoidal/lens-shaped handstone, cornered, it has two flat use surfaces which are damaged. Size: 64 x 60 x 58 mm. Raw material: altered amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1724. Description: It is a discoidal handstone, cornered, it has seven use surfaces, one side is damaged. Size: 58 x 45 x 43 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 82.5.965. Description: It is a discoidal handstone, cornered, one side and one of its use surfaces are damaged. Size: 64 x 58 x 44 mm. Raw material: altered andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 82.5.1329. Description: It is a broken discoidal handstone, cornered. Size: 74 x 56 x 34 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- Upper, mobile stone in a pair of pounding tools: Pestles*
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2200. Description: It is an elongated pebble, it has two use surfaces which are oval in plan, bipolar. Size: 70 x 53 x 46 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2202. Description: It is an elongated pebble with polished shaft, broken, its two use surfaces are irregular in transverse section, bipolar. Size: 84 x 55 x 36 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1235. Description: It is an elongated/discoidal tool with bipolar, worn use surfaces on its ends, one is broken, the tool is flat in transverse section, on one of the elongated sides there is an initial drilling hole: it was an axe preform, but the drilling was not finished. It was used secondarily as a pestle, one of its ends is damaged; the tool's surface shows some cortex spots. Size: 105 x 44 x 40 mm (Fig. 3: 4). Raw material: (?).
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.3. Description: It is an elongated, flat pebble with polished surface, broken, one use surface is oval, worn, the another use surface is irregular in transverse section. Size: 70 x 50 x 30 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.6. Description: It is an elongated pebble with broken shaft, the use surface is oval and worn. Size: 70 x 57 x 42 mm. Raw material: metaquartzite pebble (Fig. 5: 1).
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.3. Description: It is an elongated pebble with broken sides, two use surfaces are worn and oval. Size: 94 x 47 x 37 mm (Fig. 5: 2). Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.25. Description: It is an elongated/discoidal pebble with bipolar ends, one of the two flat use surfaces is damaged. Size: 59 x 48 x 42 mm (Fig. 9: 2). Raw material: (?).
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2612. Description: It is a pestle-hammer. It is a large, elongated pebble, round in transverse section with traces of pounding. Size: 87 x 59 x 58 mm. Raw material: pyroxene andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2876. Description: It is a large, elongated pebble, round in transverse section, one use surface is flat with traces of pounding, the other use surface is convex, its shaft is concave. Size: 87 x 65 x 60 mm. Raw material: pyroxene andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1577. Description: It is an elongated pebble, one side is flat the other is convex, bipolar, the two use surfaces are convex with traces of pounding: pestle-hammer. Size: 80 x 48 x 45 mm. Raw material: pyroxene andesite (?).
- Choppers, natural hammers, polishing pebbles, whetstones**
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.610. Description: It is a robust, triangular-shaped pebble, its back is flat, its front is convex, damaged, and its end is a hammer-edge. Raw material: metaquartzite pebble.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a chopper-hammer, with rough polishing on its sides, its use surface is flat. Size: 60 x 45 x 40 mm. Raw material: amphibole andesite.
 - MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1212. Description: It is an irregular, triangular-shaped polishing pebble. Size: 105 x 72 x 30 mm. Raw material: amphibole andesite.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1212. Description: It is a flat, broken pebble: Was it a trapezoid celt? Its end shows traces of hitting. Size: 87 x 78 x 23 mm (Fig. 8: 7). Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1208. Description: It is an irregular, triangular-shaped pebble, completely worn. One side is flat with straight, long and narrow striae, on the body some cortex spots are visible, and its end is a possible cutting edge (?). Is it a ruined celt or a secondarily used polishing pebble? Size: 72 x 73 x 24 mm (Fig. 8: 9). Raw material: metavolcanic pebble (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1210. Description: It is a broken, natural pebble that could have been used as a handstone/pestle/pounder (?). Two use surfaces are hammer-edges, flat with traces of pounding. Size: 86 x 75 x 35 mm. Raw material: lydite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a flat pebble with bipolar, two use surfaces on its end, it shows traces of hitting, on the centre of the front it is concave with two striae: traces of handle setting. Size: 85 x 62 x 34 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is an amorphous polishing pebble. Size: 70 x 42 x 37 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is an amorphous chopper pebble. Size: 63 x 45 x 31 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a middle slice from a pebble. Size: 107 x 82 x 13 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.3. Description: It is an oval, disc-shaped flat pebble, its broken edges show traces of pounding, and its sides are flat, shiny and polished. Size: 54 x 36 x 15 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.30. Description: It is an elongated flat pebble with polished body and some cortex spots. Whetstone. Size: 92 x 20 x 13 mm. Raw material: metasandstone pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.29. Description: It is an elongated flat stone with polished sides, cortex spots on the body are visible just as short and hardly visible use-wears. On one of the ends of the tool two incisions are visible. Whetstone. Size: 160 x 24 x 15 mm. Raw material: medium-grained volcanomict sandstone (Fig. 9: 6).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.26. Description: It is a fragment of a shoe-last-shaped celt, its cutting edge is small and blunt, and the upper side shows lots of traces of use-wear, the lower side is plan. Size: 50 x 29 x 35 mm (Fig. 5: 6). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1207. Description: It is a trapezoid celt with a damaged body, its front and back are slightly plan-convex, the cutting edge was originally a chisel edge, now it is blunt. Size: 78 x 52 x 10 mm. Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1206. Description: It is a trapezoid celt with damaged sides and blunt chisel edge. Size: 89 x 48 x 26 mm. Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1234. Description: It is a damaged, small, arched trapezoid celt, it was used secondarily as a whetstone for sharpening. The chisel edge is sharp but broken, the sides are concave with long striae resulted from sharpening. Size: 95 x 40 x 21 mm (Fig. 3: 9; 8: 5). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1212. Description: It is a trapezoid celt, damaged. Its back is plan-concave, its front is convex, irregular – probably as a result from setting the tool to a handle. The butt and working edge are broken. Size: 129 x 60 x 30 mm. Raw material: quartzite pebble (Fig. 8: 3).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2203. Description: It is a trapezoid celt with a chisel edge, its front, back and cutting edge are damaged. Its front is convex, its back is flat. Size: 112 x 68 x 23 mm. Raw material: serpentinite (Fig. 6: 4).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2204. Description: It is a trapezoid celt, damaged. Its front and back are convex, its cutting edge was originally a chisel edge (?). Size: 74 x 49 x 28 mm. Raw material: metapelite (Fig. 6: 2).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.4. Description: It is a trapezoid celt, broken, its front and back are flat. Size: 85 x 46 x 18 mm. Raw material: biotite-rich amphibole andesite (Fig. 5: 4).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.5. Description: It is a shoe-last-shaped celt originally with a chisel edge, now it is blunt, it was used as a hammer edge. Its sides are high, its back is flat, its front is narrow, convex and damaged. On the butt traces of hitting appear. Size: 83 x 45 x 40 mm. Raw material: biotite-rich amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.3. Description: It is a fragment of a shoe-last-shaped celt, its back is flat, its front is wide, convex, on the butt traces of hitting appear, the original chisel edge was used secondarily as a blunt hammer edge. Size: 70 x 39 x 34 mm. Raw material: biotite-rich amphibole andesite (Fig. 5: 7).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1954.4. Description: It is a trapezoid celt with a broken, blunt chisel edge; the butt is also broken with traces of hitting. Its back is flat, its front is convex with a straight set-wear. Size: 68 x 39 x 25 mm. Raw material: metapelite (Fig. 5: 3).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.8. Descriptions: It is a damaged shoe-last-shaped celt with a chisel edge and high sides. Size: 94 x 36 x 19 mm. Raw material: lydite (Fig. 5: 8).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.2. Description: It is a broken, damaged blade: chopper/celt/hammer? Size: 58 x 73 x 53 mm. Raw material: metaquartzite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2333. Description: It is a chopper-hammer secondary reduction with a coarse-

Hammers, adzes, celts

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2465. Description: It is a triangular-shaped hammer with cortex on its body. Its damaged edge was originally a chisel edge (primarily it was a celt?), secondarily it became a hammer. On the front there is an unfinished drilling hole, the working edge shows some traces of pounding but no other signs of use- or set-wear are visible. Size: 88 x 52 x 54 mm (Fig. 3: 5; 9: 5). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.27. Description: It is a triangular-shaped celt made of pebble, the cutting edge is blunt, and the sides are convex, symmetrical. Size: 52 x 42 x 17 mm. Raw material: metaquartzite pebble (Fig. 8: 4).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.27. Description: It is a celt, its cutting edge is slightly damaged, and the sides are convex, damaged. Size: 52 x 46 x 20 mm. Raw material: amphibole andesite.

ly polished body, it is trapezoid with a hammer edge. Size: 60 x 45 x 43 mm. Raw material: medium-grained volcanomict sandstone.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2087. Description: It is a trapezoid celt with a completely blunt chisel edge, it was used secondarily as a hammer, its back is flat, its front is convex with hardly visible use-wears. Size: 110 x 54 x 21 mm. Raw material: pyroxene andesite (Fig. 6: 1).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2465. Description: It is a stone fragment: completely worn celt or hammer (?). Both sides are concave, it was used secondarily for paint grinding, on the burr a paint spot is visible. Size: 115 x 58 x 42 mm (Fig. 3: 10; 8: 8). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.17.51. Description: It is a large, intact shoe-last-shaped celt with a chisel edge and high sides, the burr is broken, on the chisel edge use-wear is visible, on the sides set-wears are visible made by a bronze hemispherical bolt head. Size: 194 x 34 x 38 mm (Fig. 3: 1; 7: 1). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2235. Description: It is a trapezoid celt with a blunt chisel edge, its front is convex, its sides are damaged. Size: 99 x 56 x 24 mm. Raw material: medium-grained volcanomict sandstone (Fig. 7: 6).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1578. Description: It is a damaged trapezoid celt with a chisel edge, its front shows use-wears and set-wears, its front is convex, its back is flat. Size: 112 x 60 x 22 mm (Fig. 3: 7; 7: 4). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.3. Description: It is a possible celt preform. It is trapezoid with a shaped chisel edge, it is unpolished with coarse flaking. Size: 113 x 57 x 27 mm. Raw material: metaquartzite pebble (Fig. 3: 6; 6: 8).

Undetermined fragments

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2062. Description: It is a broken stone fragment with one polished side. Size: 91 x 27 x 24 mm (Fig. 7: 5). Raw material: metamorphite (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1834. Description: It is a slice from a pebble, flat and shine, it was a handstone or celt (?). It shows a black, burnt material on its body. Size: 98 x 74 x 20 mm. Raw material: pyroxene andesite pebble.
- MNM-RÖ, inv. no. 82.5.966. Description: It is an end fragment of a polished tool with a flat hammer edge, possibly from a celt or hammer. Size: 96 x 56 x 18 mm. Raw material: (?), (Fig. 7: 7).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2236. Description: It is a stone fragment with four polished sides, on one side a stria is visible resulted from sharpening. It was used secondarily as a whetstone. Size: 114 x 40 x 60 mm. Raw material: (?), (Fig. 3: 8).

Axes with drilling hole

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.590. Description: It is an end fragment of an axe, it broke along the shaft-hole, on the butt it shows traces of hitting, the drilling hole is sandglass-shaped (drilled from both sides). Size: 24 x 40 x 34 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 9: 3).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.611. Description: It is a half fragment of an axe, it broke along the shaft-hole, its butt is rectangular, the drilling hole is funnel-shaped (drilled from the front). Size: 41 x 45 x 47 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 9: 4).

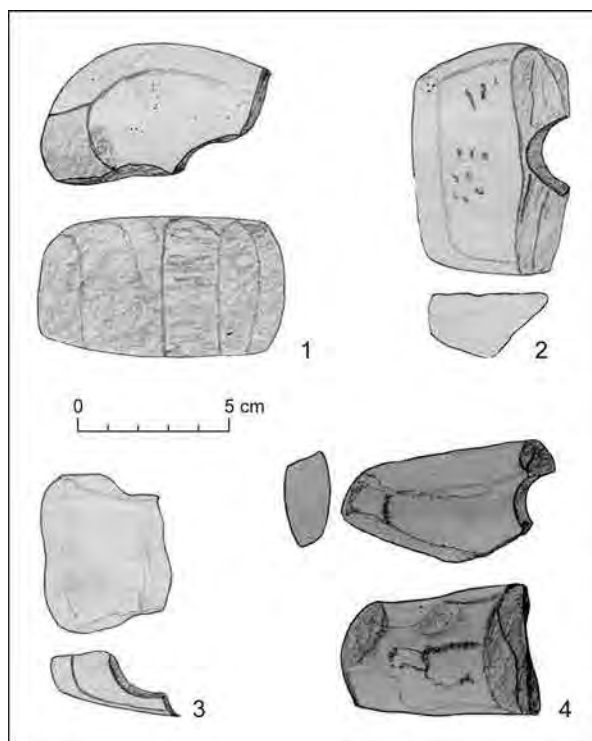


Fig. 4. Füzesabony-Öreg-domb. Shaft-hole axes.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2464. Description: It is a working edge fragment of an axe with a shaft-hole, it broke at the shaft-hole, the drilling hole is funnel-shaped, its sides are damaged, the tool shows cortex. Size: 87 x 47 x 54 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 9: 7).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1405. Description: It is a working edge fragment of an axe, it broke along the shaft-hole, the working edge is a hammer-edge with traces of hitting, one side is broken, the drilling hole is funnel-shaped with furrows (the drill was hollow). Size: 77 x 47 x 43 mm. Raw material: (?), (Fig. 9: 1).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1205. Description: It is a large axe fragment from the butt, it broke along the shaft-hole, its sides are also damaged. Size: 67 x 70 x 48 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 8: 6).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1205. Description: It is a damaged fragment of an axe with part of the shaft-hole and working edge. Size: 60 x 49 x 36 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1205. Description: It is a fragment of an axe with a chisel edge, it broke along the shaft-hole, it has high sides, the end of the chisel edge is broken; traces of cortex are visible on the body. Size: 42 x 40 x 50 mm. Raw material: calcite-veined Nagyvisnyó type stinkstone (Fig. 4: 3).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1205. Description: It is a fragment of a rectangular-shaped burr of an axe, it broke along the shaft-hole. Size: 30 x 45 x 33 mm. Raw material: (?), (Fig. 8: 2).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1205. Description: It is a fragment of a rectangular-shaped burr of an axe, it broke along the shaft-hole. Size: 51 x 21 x 54 mm. Raw material: (?), (Fig. 9: 5).

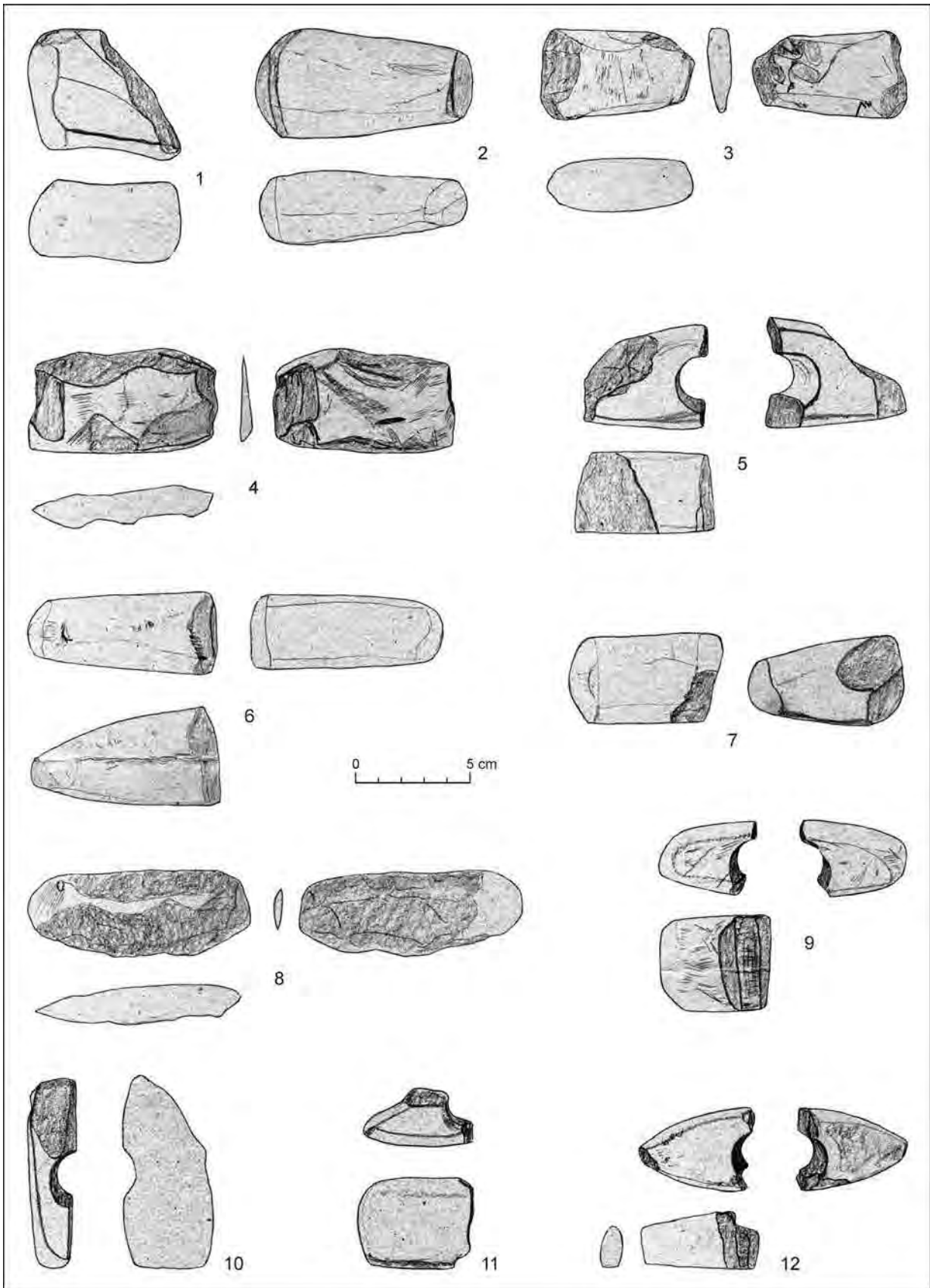


Fig. 5. Füzesabony-Öreg-domb. Celts and shaft-hole axes.

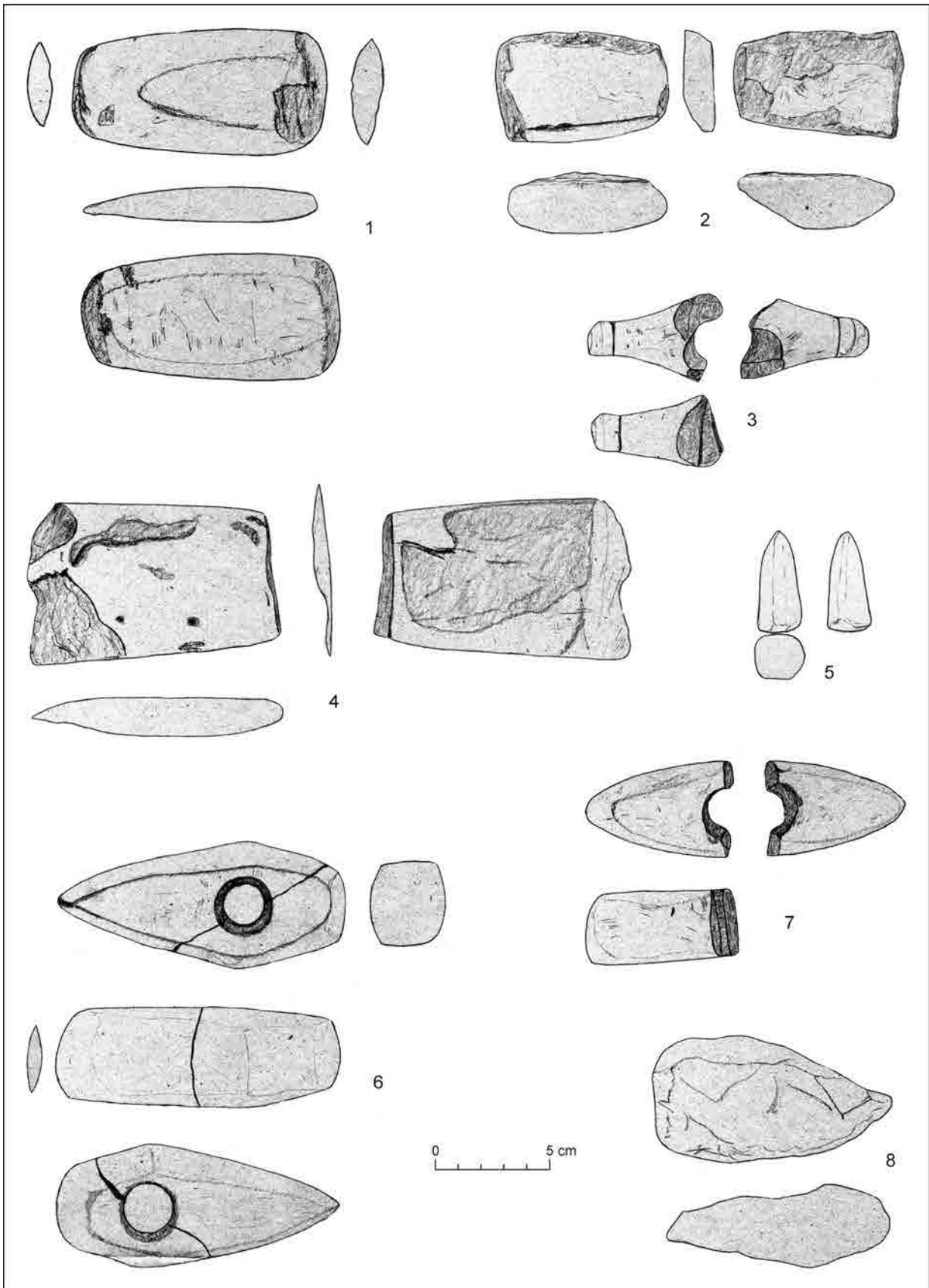


Fig. 6. Füzesabony-Öreg-domb. Celts and shaft-hole axes.

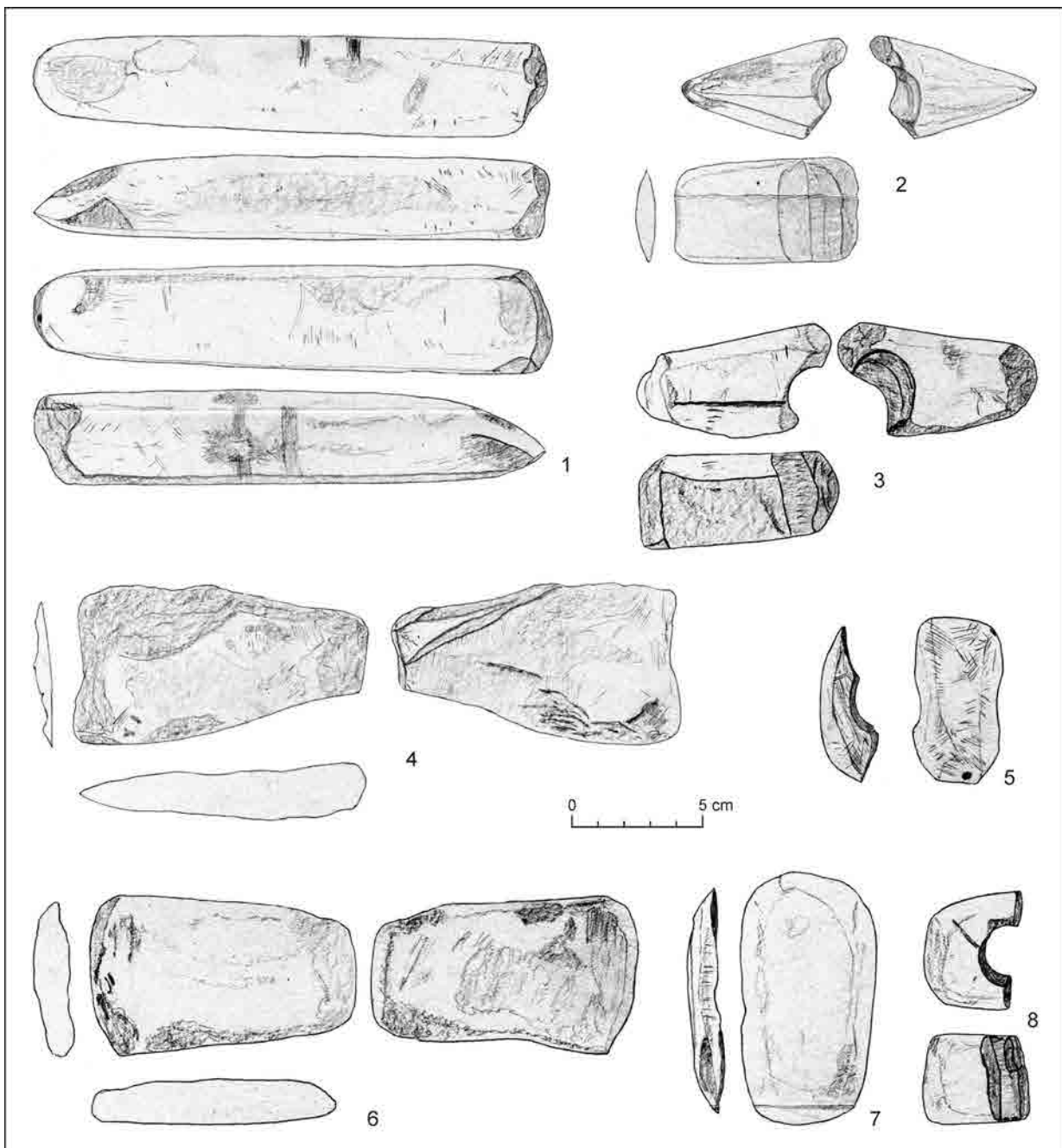


Fig. 7. Füzesabony-Öreg-domb. Celts and shaft-hole axes.

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.28. Description: It is a fragment of an axe with a round hammer burr, it was primarily a chisel working edge but it became a blunt hammer edge, it broke along the shaft-hole. Size: 64 x 36 x 40 mm. Raw material: metamorphite.
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.28. Description: It is a large fragment of a rectangular-shaped burr of an axe, it broke along the shaft-hole, the sides are curved; there is cortex on the body. Size: 54 x 57 x 52 mm. Raw material: amphibole andesite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2201. Description: It is a fragment of an axe, it broke along the shaft-hole, its front is intact, the tool ends in a narrow hammer edge, it is perhaps a burr (not a working edge), the sides are high with pale use-wear striae on the blade. Size: 45 x 35 x 39 mm. Raw material: metabasite (Fig. 5: 12).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2201. Description: It is a narrow, rectangular-shaped, stripe-like burr fragment of an axe, it broke along the shaft-hole. Size: 27 x 83 x 39 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 5: 9).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2201. Description: It is a fragment of an axe with a broken chisel edge, it broke along the shaft-hole, its front and back are flat, its sides are

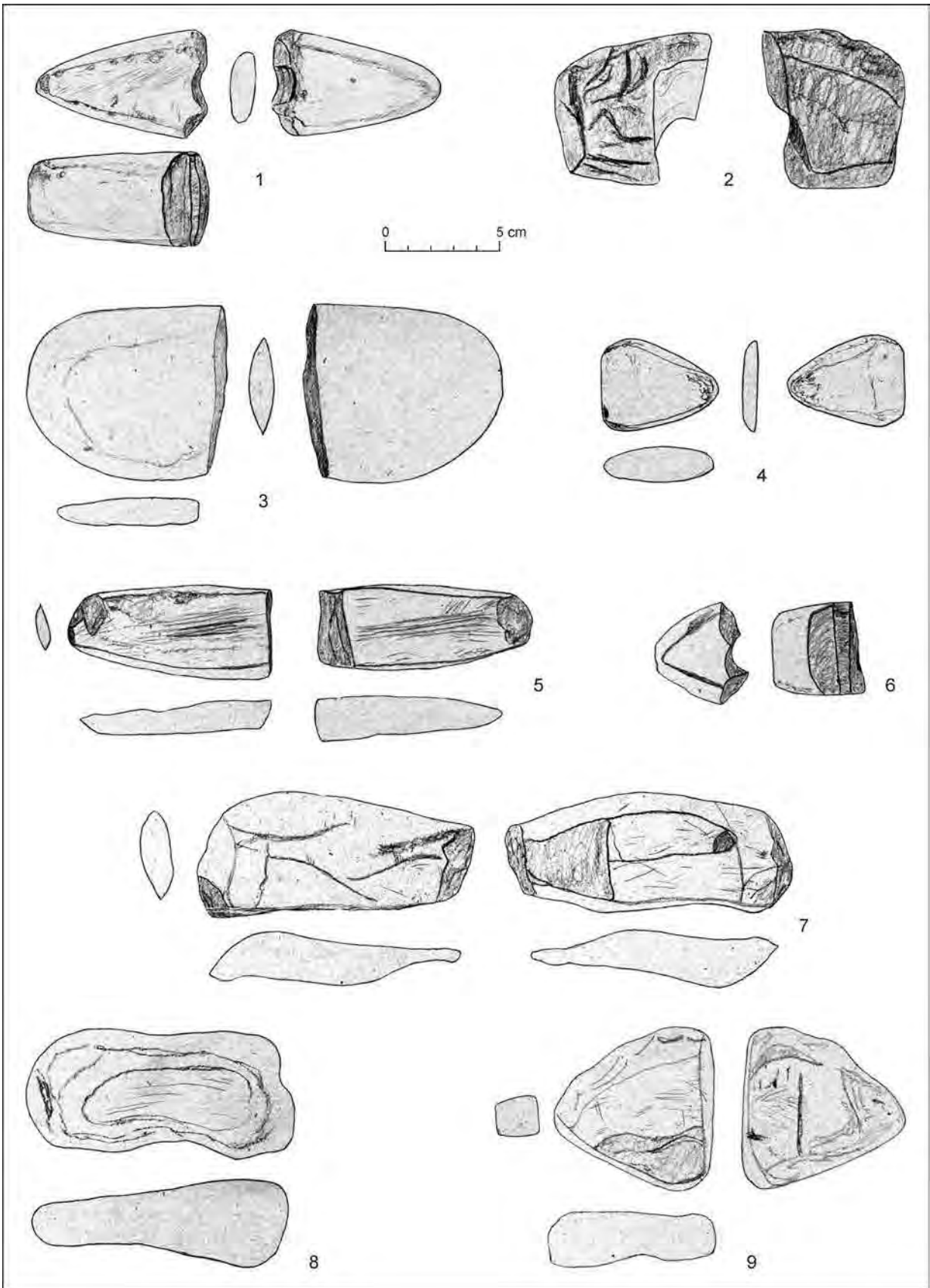


Fig. 8. Füzésabony-Öreg-domb. Celts and shaft-hole axes.

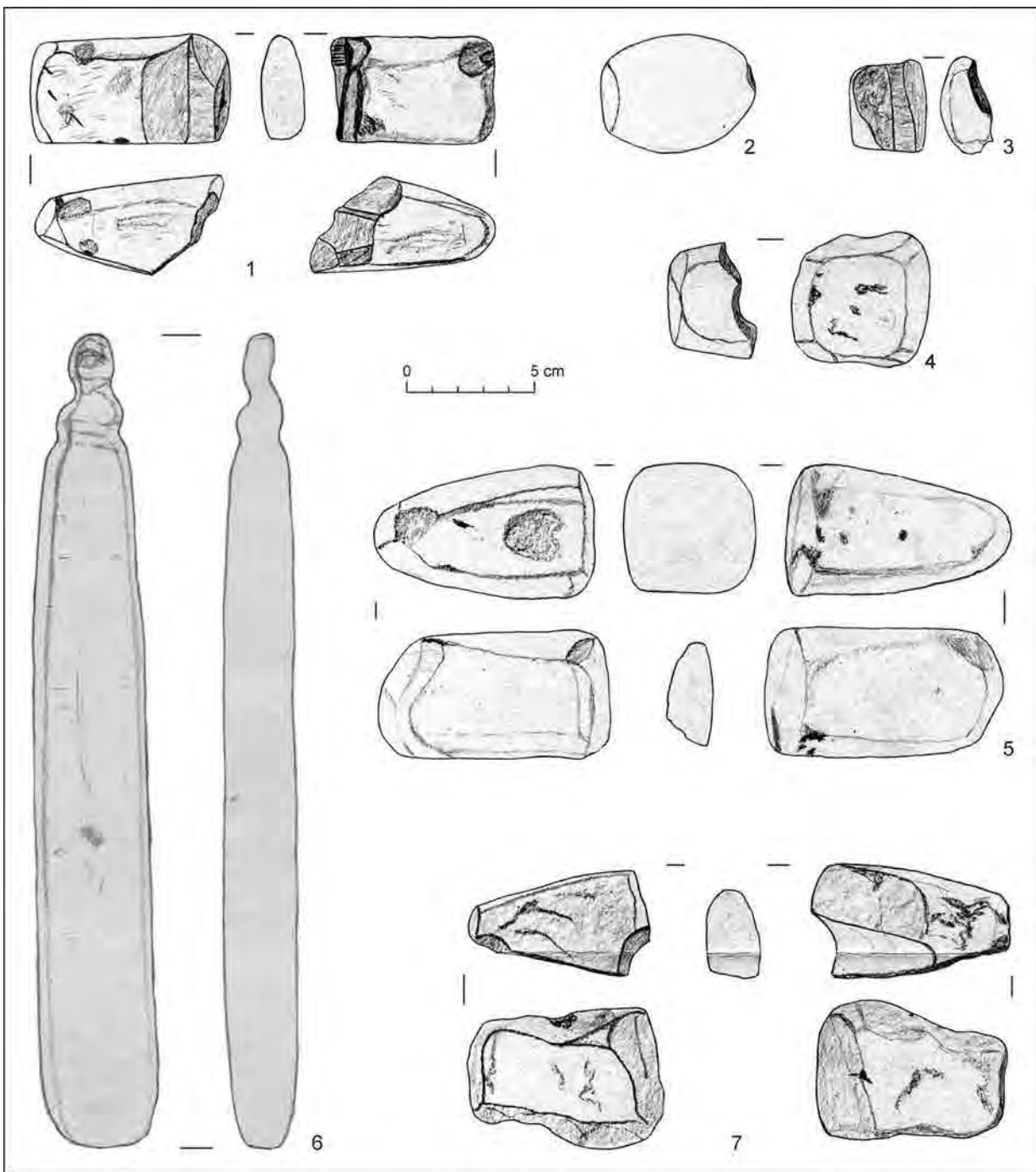


Fig. 9. Füzesabony-Öreg-domb. Celts, shaft-hole axes and whetstone.

narrow, one is damaged. Size: 57 x 37 x 28 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 5: 11).

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2201. Description: It is an axe fragment, it broke along the shaft-hole, shows cortex on its body. Size: 50 x 30 x 33 mm. Raw material: (?), (Fig. 5: 10).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.10. Description: It is an axe fragment with a blunt chisel edge, it broke along the shaft-hole, its front and back are wide, its sides are narrow, on the back some furrow-traces are visible in

the drilling hole. Size: 67 x 34 x 43 mm. Raw material: metapelite (Fig. 6: 2).

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.10. Description: It is a fragment of a long axe with a damaged chisel edge, it broke along the shaft-hole, its sides are high, on its front and back striae are visible. Size: 70 x 41 x 44 mm. Raw material: vesicular raw material interwoven with white veins (Fig. 7: 2).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.7. Description: It is a fragment of an axe with a round hammer burr, it broke

along the shaft-hole, its sides are curved, on the burr a sharp groove is visible. This tool imitates a metal axe-form (?). Size: 60 x 40 x 35 mm. Raw material: (?), (Fig. 3: 3; 6: 3).

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.9. Description: It is an axe, broken into two parts, it has a blunt chisel edge and a hammer burr, it imitates a metal axe form, the shaft-hole is funnel-shaped. Size: 128 x 59 x 42 mm. Raw material: (?), (Fig. 6: 6).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2088. Description: It is a fragment of a burr of a large axe, it broke along the shaft-hole. Size: 47 x 72 x 25 mm. Raw material: metamorphite.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2088. Description: It is a fragment of a blunt chisel-edged axe, it broke along the shaft-hole, its sides are narrow, use-wears are visible on the blade. Size: 58 x 52 x 40 mm (Fig. 4: 1). Raw material: (?).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2088. Description: It is a burr fragment of an axe, it broke along the shaft-hole. Size: 75 x 62 x 52 mm. Raw material: (?), (Fig. 4: 2).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2233. Description: It is a blunt chisel edge fragment of an axe, it broke along the shaft-hole, its sides and its front and back are equal in height. Size: 75 x 47 x 50 mm. Raw material: metamorphite (Fig. 8: 1).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1936. Description: It is a fragment of an originally chisel-edged axe, it broke along the shaft-hole, it was used secondarily as a hammer, it shows cortex on its body, its sides are high, on one side black set-wears are visible. Size: 70 x 42 x 45 mm. Raw material: amphibole andesite (Fig. 4: 4).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2156. Description: It is a fragment of an axe, it broke along the sides and the shaft-hole, one side is plan the other is rectangular, its working edge is damaged, in the drilling hole furrow traces are visible. Size: 75 x 40 x 43 mm. Raw material: volcanite (?), (Fig. 7: 3).

Other stone utensils

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1237. Description: It is a very fine-grained wedge-shaped groundstone, on the sides a sharp groove is visible, it was a polisher. Size: 122 x 81 x 11 mm. Raw material: medium-grained volcanomict sandstone.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2648. Description: It is a small drilling core from an axe, one of its ends is almost pointed. Size: 44 x 22 x 20 mm. Raw material: medium to coarse-grained metasandstone (Fig. 6: 5).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.588. Description: It is a flat ground stone slab without use-wear, each side is damaged; it could have been used for building purposes, or it functioned as kitchen-slab for shaping dough or baking (?). Size: 175 x 66 x 20 mm. Raw material: medium-grained, mica-rich volcanomict sandstone.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1211. Description: It is a flat ground stone fragment with two intact sides; it is similar to 56.15.588 (?). Size: 115 x 70 x 20 mm. Raw material: medium-grained volcanomict sandstone.

Chipped stone implement

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.592. Description: It is a debitage with cortex spots, there is bronze piece in its texture. Raw material: Mátra-type limnoquartzite.

Missing finds on the base of the Inventory books of HNM (22 pieces):

- 1951.43: casting mould
- 1951.44: casting mould
- 1956.15.591: mace
- 56.1388: flat stone (whetstone?)
- 15.1389: celt
- 15.1579: celt
- 15.1580: celt
- 15.1833: celt
- 15.2056: casting mould
- 15.2061: casting mould
- 15.2236: casting mould
- 15.2876: polishing stone
- 1981.2.687: polishing stone
- 1982.5.4: celt
- 1982.5.5: chisel
- 1982.5.6: celt
- 1982.5.7: 2 balls
- 1982.5.149: grinding slab
- 1982.5.957: 3 polishing stones
- 1943.42.3: polishing stone
- 1943.42.16: celt (Neolithic/Copper Age/Bronze Age?).

One jasper blade and an arrowhead, two whetstones are published by *F. Tompa* (1936, pl. 42: 23, 24), but they are not mentioned in the inventory books.

METALLURGY

We do not know of finds from the rescue excavation in 1976 that can be connected to metallurgy. From *F. Tompa's* excavations we know seven casting moulds: these are evidences of metallurgical activities within the settlement. Their descriptions were made according to our own observations and these were compared to and complemented by *I. Szathmári's* manuscript (*Szathmári 1990*) and *B. Péterdi's* petrographic investigations (*Péterdi 2004*).

Casting moulds

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1209 (Fig. 11: 3). It is a thin stone, shaped by polishing, both its ends are broken, on one side there is a groove: leg of a needle (?). Size: 70 x 30 x 16 mm; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1209. It is a fragmented casting mould of a leg of a needle, uncharacteristic; *Szathmári 1990*, pl. 50: 3 (?); size: 7,5 x 3 x 1,5 cm, raw material: Fine-grained micaceous sandstone with several black biotite grains, dark grey, sand-coloured on the altered parts; *Péterdi 2004*, ID. no. V: 4.
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1386 (Fig. 11: 4). It is a flat, rectangular mould with polished sides and rounded corners, on its inner side there is a groove: 15 x 87 cm. One end of the groove is closed, the other is open. It is a casting mould of an unidentified object. Size: 93 x 78 x 23 mm; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1386. It is a casting mould fragment of a flat chisel; *Szathmári 1990*, pl. 50: 5; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1386. It is a casting mould of

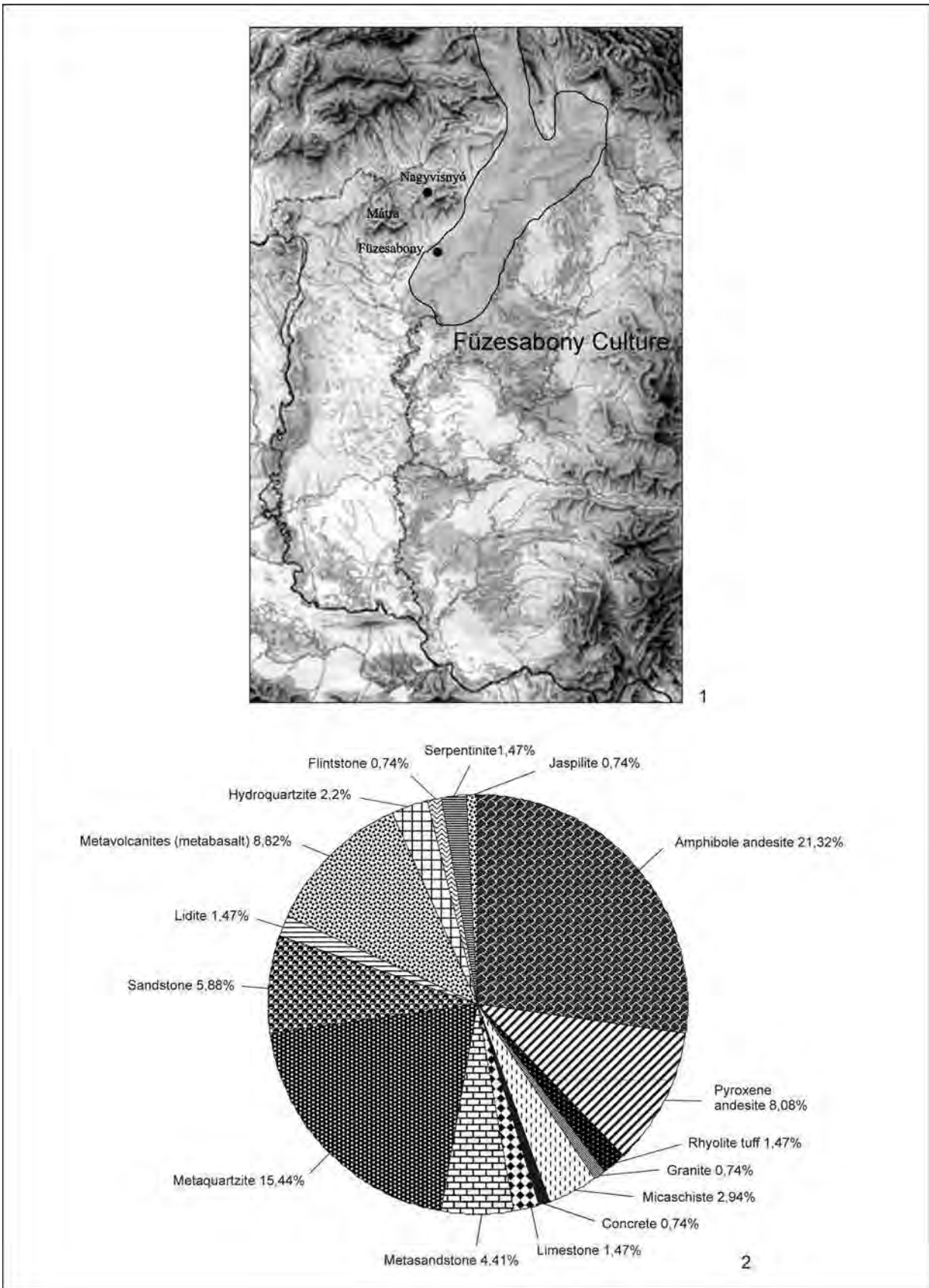


Fig. 10. Raw materials on the site, theirs rate and provenance. 1 – the distribution of the Füzesabonyi culture with the potential raw material sources; 2 – raw material types at the Füzesabony-Öreg-domb site.

a chisel. Size: 10,5 x 8 x 2 cm, raw material: Dark grey aleurolite or very fine-grained sandstone with a few grains of altered feldspars; Péterdi 2004, ID. no. V: 9.

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2205: Pyramidal (?) flat stone determined as a covering side of a double casting mould, it is black, it has a smoky surface with thin stripes, size: 150 x 67 x 23 mm; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2205. 56.15.2235. It is a covering mould part without incised figure, it has polished sides; Szathmári 1990, pl. 50: 6; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2205. It is a covering part of a double mould. Size: 15 x 7 x 2,5 cm, raw material: Altered, partly burned fine-grained sandstone; Péterdi 2004, ID. no. V: 2.

In the description of these finds we followed other descriptions (Bóna 1959; David 2002; *Le bel Âge* 1994; Mozsolics 1949; 1967; Szathmári 1990).

- Casting mould fragment of an unidentified object; MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2236 (?), (Szathmári 1990, pl. 50: 7?).
- Upper and lower part of a casting mould of the so-called *Nackenkammäxt*; MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.44 (*Le bel Âge* 1994, cat. 344; Szathmári 1990, pl. 50: 4). The upper part with the crest is decorated with ribs.

Similar mould of a “*Nackenkammäxt*” is known from the period B of Tószeg–Lapos-halom (Hatvan culture), but its edge is curved (Bóna 1959, 100, fig. 9: 1a, b). This type appeared in the early Füzesabony, but flourished in the Koszider period. On the lower, undecorated fragment-part of the mould from Füzesabony it is clearly visible that its edge was rectangular. Its cast metal analogies are known from the Cófalva depot (Mozsolics 1949, fig. 2), without a rib in the Hajdúsámson-depot (Mozsolics 1967, pl. 10: 2, 3), and from the cemetery of Megyaszó (Mozsolics 1967, pl. 5: 6). The best and closest analogies of the finds are found in Wolfgang David’s No. IX Group of Filipeni, Sângeorgiu de Mureş and Kisterenye, dated to the younger phase of Reinecke B (David 2002, *Nackenkammäxte*, fig. 4: 2, 3, 5; pl. 69: 3–5).

- Casting mould of pins with conical heads; MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.43 (*Le bel Âge* 1994, cat. 345; Szathmári 1990, pl. 50: 1). In the inner side, the forms of three pins are visible, they have different size, all have a double conical head, the leg of one of them is also visible (Fig. 11: 5).

The petrographic analysis of the casting moulds from the Füzesabony site was carried out by B. Péterdi (2004).

- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.43: It is a casting mould of three conical headed pins. Size: 11 x 8,5 x 3 cm, raw material: foliated black rhyolitic tuff with large feldspar crystals (Péterdi 2004, ID. no. V: 7).
- MNM-RÖ, inv. no. 83.1951.44: It is a fragmented casting mould pair of a decorated battleaxe. Size: 7 x 4,5 x 3,5 cm, raw material: poorly foliated mica-schist with elongated black grains (Péterdi 2004, ID. no. IV: 8).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2056: It is a casting mould of two round headed pins. Size: 8,5 x 3,5 x 2 cm, raw material: light-coloured, coarse rhyolitic tuff with large pumice clasts, quartz crystals and small biotite grains (Péterdi 2004, ID. no. V: 1).

- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2235: It is a simple covering side of a mould without incised figure. Size: 10,5 x 6 x 2,5 cm, raw material: gray, fine-grained micaceous sandstone (with yellowish colour on the burned parts; Péterdi 2004, ID. No. V: 3).
- MNM-RÖ, inv. no. 56.15.2236: Fragments from a casting mould.

Published bronze finds from the site

Weapons, tools

- Socketed, bay leaf-shaped spearheads (?); their sockets are perforated. The spearheads have a short but strong rib (Szathmári 1990, pl. 48: 4 – with undecorated socket, 5 – with perforated socket). They were found in 1933.

Similar finds are known from Grave 34 in Megyaszó, Füzesabony culture (Schalk 1992, pl. 10: 1). T. Kovács (1975, 32, fig. 3: 1) classified this spearhead as type B, its analogies from other cultures: Mende-Leány-vár, Győr and Szob. The earliest socketed spearheads appeared in the Carpathian Basin in the transition of Early and Middle Bronze Ages. Perhaps the earliest among the finds is the spearhead from Hernádkak (Kovács 1975, 27, fig. 4: 4, 28; Mozsolics 1967, 143, pl. 7: 3; Schalk 1992, 142, fig. 1: 1, 4; pl. 10: 1). Spearheads pre-dating the Koszider period were cast in another way (Schalk 1992, 145, 146): the bolt holes were perpendicular to the blade of the spear head, but later bolt holes were positioned parallel to the blade of the spearhead (Kovács 1975, 28, 29). The finds from Füzesabony can be dated before the Koszider period. Another spearhead from the site is known from the collection of the Herman Ottó Museum, Miskolc (inv. no. 53.409.14.; Kemenczei 1968, 19, fig. 1, pl. III: 8; Szathmári 1990, pl. 48: 4), precise analogies of the decoration on its socket (?) is not known, but its elements fit well in the typical ornamentation of the Hajdúsámson-Apa finds (David 2002, 395–397, pl. 97; Szeverényi 2008, 58–63, McAlpine collection).

- Small triangular-shaped bronze dagger with three bolts, it has double sheets, its shoulder is curved and strongly wide (Szathmári 1990, pl. 49: 3).

Similar daggers are known from the Tolnanémedi-metalhorizon from Somogy County and Büssü (Kiss 1998–1999, pl. 1: 1, 2), from the Incrusted Pottery culture (Kiss 1998–1999, 155, 157), dated to the end of the Early Bronze Age and beginning of the Middle Bronze Age. V. Kiss described further analogies from the cemeteries of Hurbanovo and Kisapostag, and from the Aunjetitz and Unterwöbling cultures.

- Bronze pin-pair with conical heads from the upper, Koszider layer (Szathmári 1990, pl. 49: 1a). Similar finds are known from the depot finds of Mende but with decoration (Kovács 1975, fig. 2).

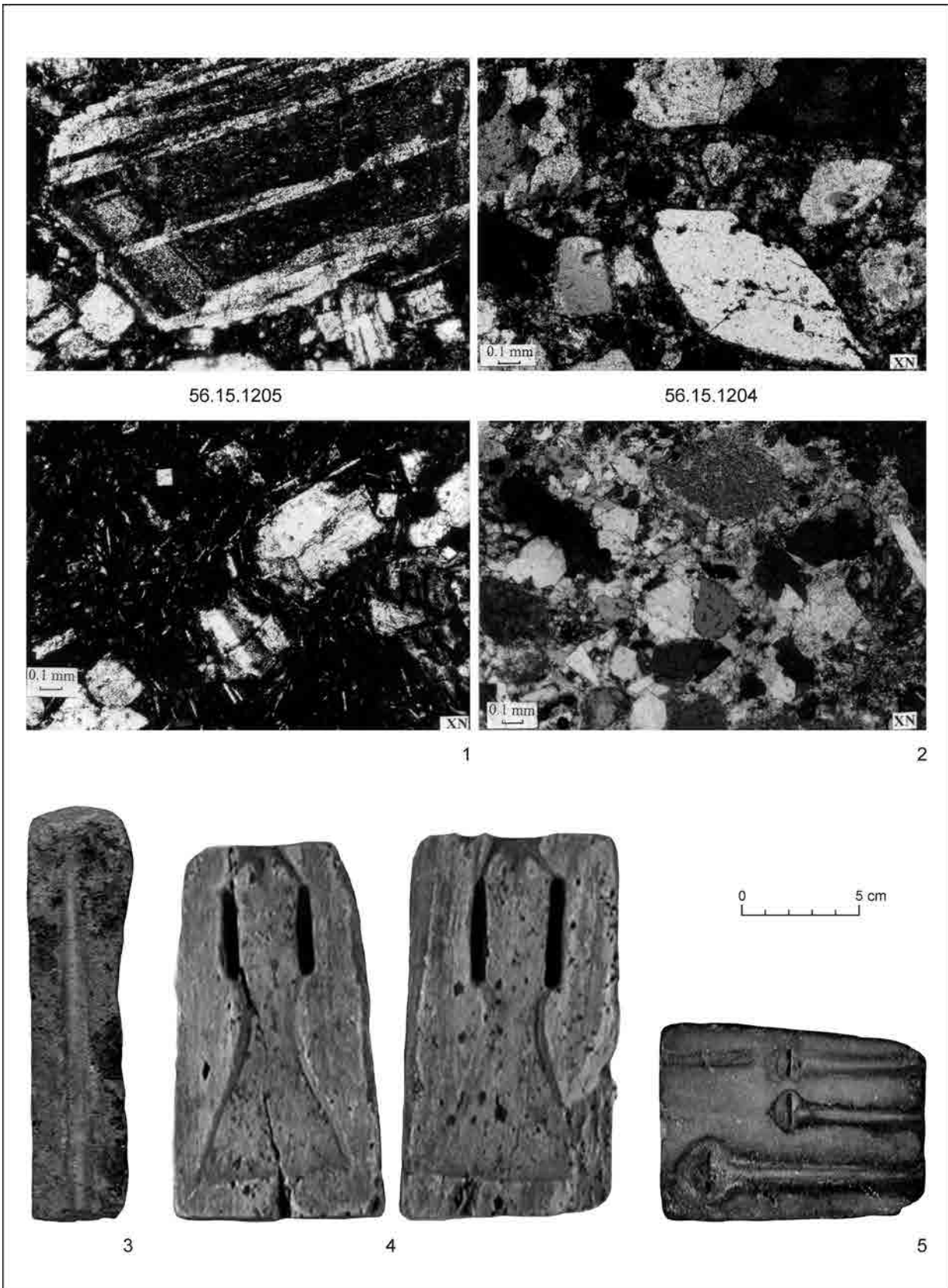


Fig. 11. Thin sections of some typical stone raw material from Füzesabony-Öreg-domb and casting moulds. 1 – axe, thin section: amphibole andesite, inv. no. 56.15.1205; 2 – handstone, thin section: sandstone, inv. no. 56.15.1204; 3 – casting mould, inv. no. 56.15.1209; 4 – casting mould, inv. no. 56.15.1386; 5 – casting mould, inv. no. 83.1951.43.

- Two bronze chisels: the end of one of them is curved (Szathmári 1990, pl. 48: 7), the other is pointed (Szathmári 1990, pl. 49: 1), its mould is known from the settlement layer (MNM-RÖ, inv. no. 56.15.1386?).
- Bronze wire sewing needles (Szathmári 1990, pl. 48: 10, 12), they appeared during the excavation campaign in 1933. Similar finds are known from Grave 38 at Hernádkak (Mozsolics 1967, pl. 7: 4), from the cemetery of Pusztaszikszó (Kószegi 1968, pl. XXIV: 2) and Grave B-342 of Tiszafüred-Majoros-halom (Kovács 1994, cat. 466).
- Bronze needle with a bent head (Szathmári 1990, pl. 48: 13). Similar finds are known from Graves 21 and 111 of the Hernádkak cemetery (Schalk 1992, pl. 6: 8; 23: 1).
- Bronze pin with a hammered head and ribbon-leg (Szathmári 1990, pl. 48: 9). Similar finds are known from Grave D-305 of Tiszafüred-Majoros-halom (Kovács 1994, fig. 62; cat. 464) and Grave 2 of Hernádkak (Schalk 1992, pl. 1: 1).
- Bronze awl (Szathmári 1990, pl. 48: 8): similar finds are known from Grave 8 of the Hernádkak cemetery (Mozsolics 1967, pl. 7: 5).

The casting of the bronze chisel, awl, needle and conical headed pins was undoubtedly carried out at the site: their moulds are known from the settlement layers and the cast end products were also found at the site.

Jewels – Gold finds

- Two undecorated, oval, solid gold rings with curling ends. Their interior shows a channel while their exterior shows a ridge. Size: 1,7 cm, weight: 3,9 and 3,3 gr. They were probably found at Füzesabony-Öreg-domb (Le bel Âge 1994, cat. 381; Szathmári 1982, 102, fig. 4: 1, 2). They can be dated to just before the Koszider period.
- Rectangular-shaped gold sheet (MNM-RÖ, inv. no. 8.1952.2). Füzesabony culture or later (?).

Casting of gold can be assumed during this period and culture (we know of some moulds, e. g. from Nižná Myšľa, see later) that is why we assumed that the gold objects could have possibly been cast at the site. However, we could not find any connection between the gold finds and the casting moulds at the site since no casting moulds with the form of gold objects were found. The gold, as raw material of the Middle Bronze Age Füzesabony culture, possibly came from Transylvania. This provenance can also be assumed for other object found at the sites (stones, ore or other jewel, e. g. amber).

AMBER

- MNM-RÖ, Inv. No: 46.1948.68. Description: Two large fragments of a bead. They are deep red and transparent. Its colour and condition differ from other Bronze Age finds: they are in bad condition, crumbled, and yellow (Cp. Horváth 1998–1999). The Füzesabony find perhaps came from a non-Baltic source (Transylvanian amber deposits?).

From the territory of the Füzesabony culture we know three sites with amber occurrence, as grave finds.⁶ Two other settlements in NE Hungary also presented amber finds. Besides Füzesabony-Öreg-domb (Sprincz/Beck 1981, fig. 4: 2) the other site was Jászdózsa-Kápolna-halom, here a large bead came to light, it was in a depot with gold jewels, bronze finds and a tusk in a pot, they belong to the Hatvan culture (Csányi/Stanczik/Tárnoki 1999–2000; Le bel Âge 1994, cat. 207; fig. 81).

The other site where amber occurred was the Hernádkak cemetery. The cemetery had been unpublished for a long time, it is still only partially published. The number of amber finds and their shape, based on the publications, are very contradictory.⁷ In this article we follow E. Schalk's descriptions, in her list of Grave 74 there was one (Schalk 1992, 344), in Grave 96b there were three to six (Schalk 1992, 354), and in Grave 103 there were two to eleven pieces (Schalk 1992, 358).

The amber finds of the cemeteries of Hernádkak and Megyaszó are classified into IB category.⁸ In 1981 Sprincz and Beck knew the existence of one amber find from Megyaszó and forty to fifty pieces of amber beads from Hernádkak. From the Slovakian Füzesabony (Otomani) sites we know amber finds from Nižná Myšľa and Košice-Barca (in settlements, as necklaces, in Koszider depots), from Spišský Štvrtok (in settlement, in features 5/68 and 29, part of depots; Bátora 1995; Marková 1993). Further Otomani sites with amber finds (after Marková 1993), Hodejov I (in settlement, as part of a Koszider depot), Švábovce Grave 11, Spišské Tomášovce (in a settlement feature).

ATR-FTIR spectroscopic investigation of amber samples from the prehistoric collection of the HNM (J. Mihály).

Samples (Fig. 12)

- File 653211: amber bead, Kőtegyán-Gyepes-part, depot find (MNM-RÖ, collection, inv. no. 1965.032.0011).

⁶ Hernádkak Grave 74: Schalk 1992, 344; Sprincz/Beck 1981, fig. 2: 5; Megyaszó: Sprincz/Beck 1981, fig. 2: 6; Tiszapalkonya-Erő-mű (in the original publication the name of the site was Ópályi-Tan-gazdaság), Kovács 1979, 62; Németh 1966, 88. The W-E oriented male skeleton had an amber necklace in his neck. The necklace consisted of beads that gradually decreased in size (smaller and smaller beads followed each other). On his left side, around the hand, there were a bronze axe, a dagger and close to them a larger and a smaller vessel.

⁷ Cp. Kovács 1968, 207, note 15; Schalk 1992. With the original grave and object descriptions of I. Bóna.

⁸ "Flat and thin disc beads with rounded edges, thickness/diameter 2/10–5/10 mm", its longitudinal section is rectangular with rounded corners (Sprincz/Beck 1981, fig. 2: 5, 6).

- File 11952188: amber bead, Megyaszó, Grave 121 (MNM-RÖ, excavation of F. Tompa, 08.–15. 01. 1952, inv. no. 1952.001.0188).
- File 11952152: amber bead, Megyaszó, Grave 95 (MNM-RÖ, in the inventory book the site name was supposedly mistaken because Grave 95 of Megyaszó did not have an amber bead but Grave 95 of Hernádkak did, inv. no. 1952.001.0152).
- File 3195232: amber bead, Hernádkak (MNM-RÖ, excavation of F. Tompa 14. 01. 1952, Grave 74, on the leg, inv. no. 1952.003.0032).
- File 46194868: amber bead, Füzesabony-Öreg-domb (MNM-RÖ, excavation of F. Tompa, inv. no. 1948.046.0068).

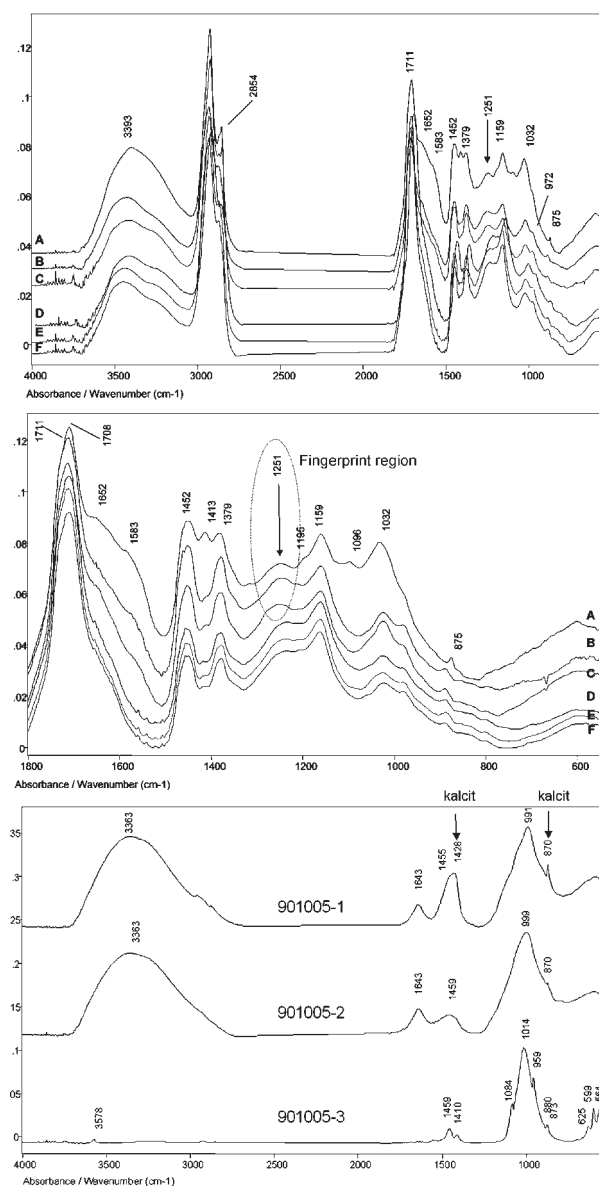


Fig. 12. ATR-FTIR spectra of amber samples in the 1800–550 cm^{-1} wavenumber region: A – 653211 (Kötegyán); B – 1025 (Budakalász–M0, Grave 1025, bead); C – 46194868 (Füzesabony-Öreg-domb); D – 3195232 (Hernádkak); E – 11952188 (Megyaszó, Grave 121); F – 11952152 (Megyaszó, Grave 95).

Method of Investigation

Infrared spectra have been recorded applying attenuated total reflection (ATR) technique. A Varian Scimitar 2000 Fourier transform infrared spectrometer equipped with an MCT (Mercury-Cadmium-Telluride) detector and a single reflection “Golden Gate” ATR accessory (with diamond ATR element) was used. The ATR method allows fast investigation of very small amounts of samples (500–1000 micrograms) without any further sample preparation. The perfect contact between the sample and the ATR optical element was assured by a sapphire anvil with a constant 60 cNm torque. The investigated wave number region was 4000–550 cm^{-1} . Due to the absorption of the diamond ATR element, the region between 2300 and 1900 cm^{-1} is very noisy. This spectral region, however, does not contain significant bands, so the evaluation of the IR spectra is not affected. In all cases, the spectra are ATR corrected so the comparison with reference transmission spectra is also possible.

Results

Despite their complex chemical composition, all the FTIR spectra of ambers present similar features. The broad band around 3400 cm^{-1} can be assigned to -OH stretching vibrations of alcohols and/or carboxyl acids. Between 3000 and 2800 cm^{-1} the C-H stretching vibrations of alkyl-moieties appear. Two other bands can also be related to alkyl groups, the deformations of CH_2 and CH_3 at 1452 cm^{-1} and 1379 cm^{-1} , respectively. The intensive, complex band at 1711 cm^{-1} belongs to C=O stretching of esters, ketons and carboxyl acids of amber (Guiliano *et al.* 2007; Pastorelli 2009).

While the group frequency region (4000–1300 cm^{-1}) is very similar for all amber samples, the so called “fingerprint region” of the spectra between 1300 and 700 cm^{-1} shows some differences. Several studies have used FTIR spectroscopy to analyze ambers found in archaeological sites, in particular to distinguish Baltic amber from ambers with different origin. Curt W. Beck and co-workers has shown that the Baltic amber has a typical “Baltic shoulder” in the IR spectrum (Beck/Wilbur/Meret 1964), a horizontal shoulder between 1250 and 1110 cm^{-1} is followed by a well definite band at 1159 cm^{-1} . This band at 1159 cm^{-1} can be related to C-O stretching bands of ester groups (likely succinic acid diesters). Bands at 1032 and 972 cm^{-1} also belong to different C-O stretching vibrations.

The IR spectra of investigated samples show characteristic bands of amber samples. The amber

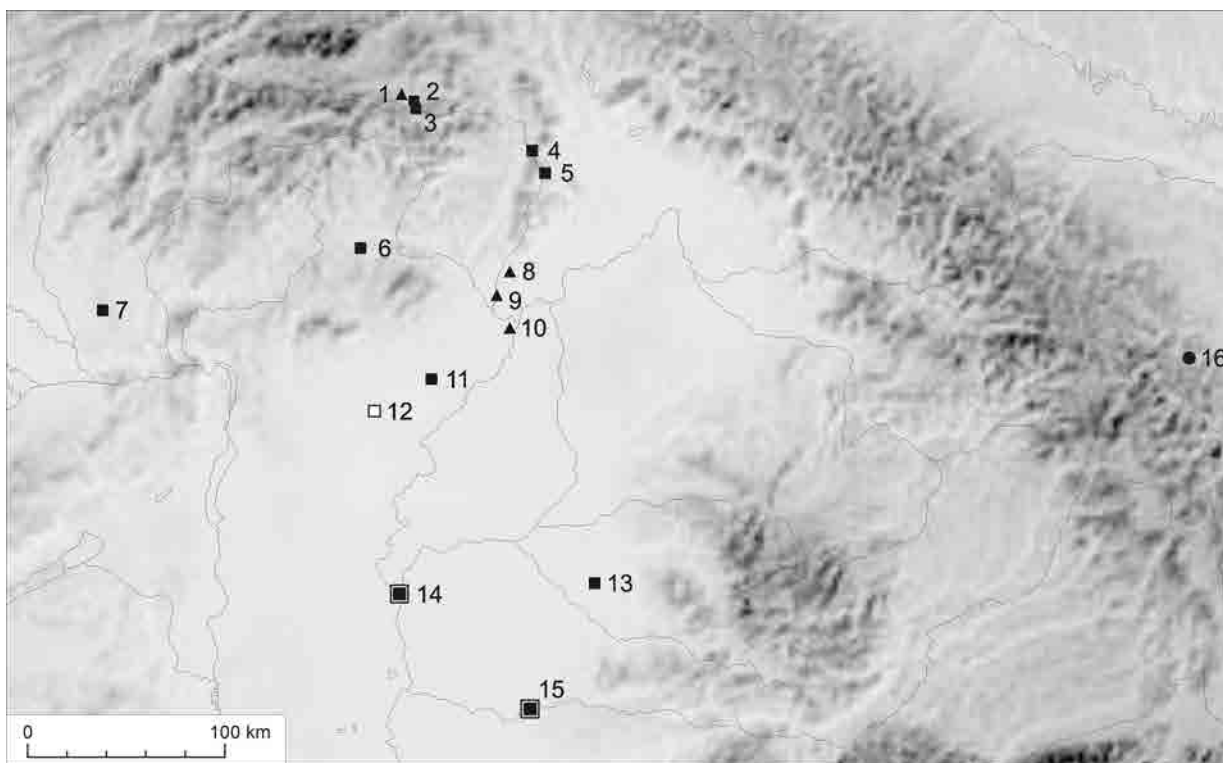


Fig. 13. Amber finds from the mentioned Middle Bronze Age archaeological sites and their potential Eastcarpathian provenance. 1 – Švábovce; 2 – Spišský Štvrtok; 3 – Spišské Tomášovce; 4 – Košice; 5 – Nižná Myšľa; 6 – Hodejov; 7 – Nitriansky Hrádok; 8 – Megyaszó; 9 – Hernádkak; 10 – Tiszapalkonya; 11 – Füzesabony; 12 – Jászdózsa; 13 – Kötegyán; 14 – Csongrád-Felgyő; 15 – Pécska; 16 – Vama. Keys: rectangular – settlement; triangle – grave/cemetery. Hollow: Hatvan culture, whole: Füzesabony and Gyulavarsánd (Otomani) culture, whole in frame: Vatya and Maros/Perjámos culture. Circle – Vama, main geological source of Eastcarpathian amber deposits.

sample from Kötegyán (File 653211) shows a slightly different spectrum. The additional spectral bands may originate from conservation and/or degradation products from the sample surface. However, difference in chemical composition due to a possible Transylvanian origin of the sample may also be reasonable (the sample has the most eastern provenance; Fig. 13; 14).

The magnified fingerprint spectral regions of samples from Megyaszó and Hernádkak unambiguously show the so called “Baltic shoulder” between 1250 and 1110 cm^{-1} . In the spectra of samples from Füzesabony-Öreg-domb and Kötegyán, the “Baltic shoulder” is not obvious, the region between 1250 and 1110 cm^{-1} is not horizontal and a new, moderately intense band around 1252 cm^{-1} appears, which can likely be assigned to aromatic ether groups. The shoulders at 1652 and 1583 cm^{-1} in the Kötegyán, Budakalász and Füzesabony-Öreg-domb amber spectra can be related to C = C stretching.

In summary, we can state that the ATR-FTIR spectra of amber samples from Megyaszó and

Hernádkak are unambiguously Baltic ambers. The samples from Kötegyán, Füzesabony-Öreg-domb and Budakalász (Bell Beaker culture, Early Bronze Age, excavation of András Czene, 2500–1900 BC; Horváth 2013) show slightly different spectral features (additional C=C and aromatic C-O vibration bands). The precise resolution of this difference (differences in conservation methods, in natural decomposition and/or geographic provenance) needs further investigations.

EVALUATION OF THE STONE IMPLEMENTS

In this study 155 pieces of stone implements were investigated, according to the inventory books there should be further 22 pieces which are now missing. Only two finds belong to the 1976 campaign, others came to light during the excavation campaigns in the 1930's. There was only one chipped stone debitage that was a Mátra-type limnoquartzite. Unfortunately a registered arrowhead is now missing:

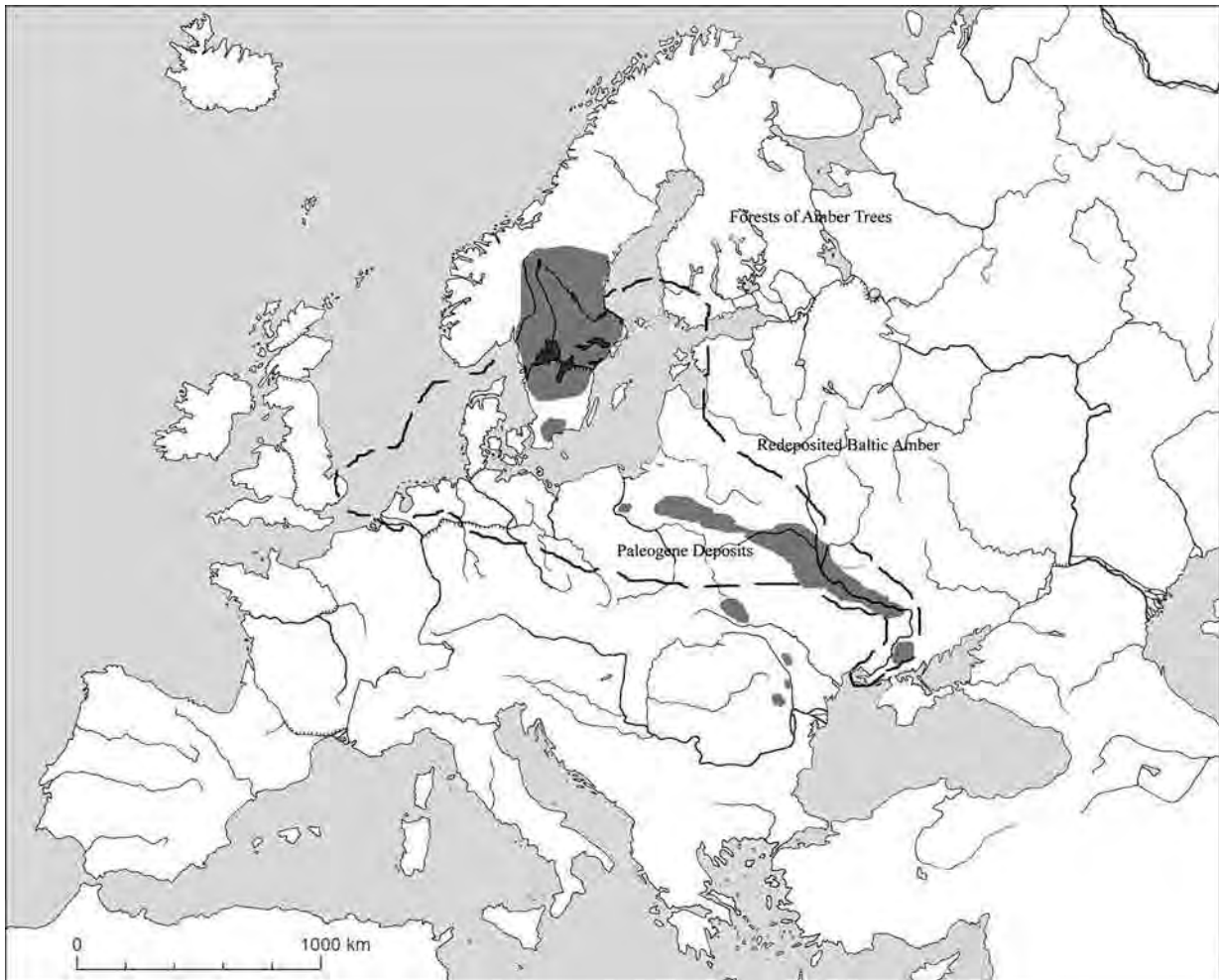


Fig. 14. Geological sources of the amber in Europe (after Czebreszuk 2009, fig. 1). Keys: broken line: Boundary of distribution of redeposited „Baltic” amber; transparent grey in Scandinavia: Forests of „amber” trees; Ukrainen Shield and Carpathians: Amber of Palaeogene deposits.

its chronological importance is indicated by other similar finds from other sites (Horváth 2009, 414–417; 2012b, 121–130). Other stone tools were choppers, natural or polished hammers, celts, grinding slabs, handstones, pestles, casting moulds and flat, thin slabs with unknown function (building stones for foundation or baking stones, etc).

The preliminary examination revealed that the raw materials of the stone tools do not show much variety. The Füzesabony culture used predominantly the rocks found in the Mátra Mountain and on its southern foreground, mainly Miocene amphibole- and pyroxene andesite, metaquartzite pebbles, subordinately medium to coarse-grained volcanomict sandstones and rhyolite crystal tuffs. However, some materials came from farther sources. Among them the Nagyvisnyó type Permian calcite-veined stinkstone is well identifiable. It can be found on the northwestern part of the

Bükk Mountain. In turn, the identification of the origin of some metavolcanites requires further investigations (Fig. 10; 11).

Grinding tools (lower, stationary stones and upper, mobile stones in pair with grinding tools)

Upper, mobile stones were quite high in number, 39 pieces. Most of these tools are natural pebble forms, there are some very large ones among them. Their body also often covered by calcareous cortex. The number of use surfaces depends on their natural form, the number of flat sides the pebble had. In general, the pebbles were discoid in shape with two flat use surfaces, their sides became rectangular and cornered during their use life. There were some tools with four or six use surfaces. On the use

surfaces use-wears can be identified that resulted from grinding and pounding – they were also used as natural choppers and hammers. On two pieces (56.15.2086; 56.15.2155) we can see traces of sharpening (sharpening of stone or bone, antler, etc.). On one of the sides of Sample 56.15.2086 there is an initiated drilling hole but it was not finished. It was perhaps a pre-form of other tool type (mace or celt/hammer), but its shaping was not successful, therefore it was used secondarily as a handstone. Among the pebble raw materials amphibole andesite and metaquartzite are dominant although rarely some pyroxene andesite and limnoquartzite also appear.

Original forms (oval, elongated pebble) were also used as pestles. They were used without shaping, or sometime their body were polished. Generally, they are special bipolar tools with curved ends showing traces of pounding. On Sample 56.15.1235 there is an initiated drilling hole on its side but it was not finished. It was primarily a celt or a hammer but its shaping was not successful (Fig. 3: 4). The raw materials of pestles are metaquartzite and pyroxene andesite.

Among the natural forms there were two other polishing pebbles, eight choppers and four undetermined fragments. Their raw materials are metasandstone, amphibole andesite, and one was a medium to coarse-grained micaceous volcanomict sandstone.

There were 31 grinding slabs, two among them were used for polishing and not grinding. They have several different forms, some were rectangular in shape, 11 were mildly saddle-shaped, three were intact and eight fragmented. There were 18 saddle-shaped querns (grinding slabs), nine broken and nine intact. Three were very large. Sample 83.1951.1 has two use surfaces, one for grinding, the other was a mortar with a not too deep depression (for grinding seeds). Half of the grinding slabs were finely made while the other half was coarsely made (11/12 pieces). If the raw materials were soft enough their sides and their unused back were polished. Their texture also shows differences, three were very coarse, 14 were medium-grained and eight fine-grained. The grinding slabs became oval in plan from their long use life in 12 cases. There were four with cemented ground material on their use surfaces. Besides cereal grinding, paint grinding also took place at the site: white, several shades of red (pink, red, ruby) and yellow paint remains were identified in the pores of grinding surfaces. Most of the grinding slabs used for cereal processing were very oval in plan, with high sides and with fine and medium-grained texture. This implies that the inhabitants of the site consumed finely- and moderately ground flour and meal.

Most of the grinding slabs were also used for polishing, sharpening and paint grinding.

The raw materials of grinding stones are amphibole andesite (biotite), pyroxene andesite and mica schist (83.1551.1), three were made of rhyolite crystal tuff (56.15.1605; 56.15.2605; 56.15.2605).

In Ditches VII–VIII, excavated in 1933, an oven with a grinding slab on its baking surface was found, the grinding slab was used secondarily for baking because it had become unsuitable for grinding. The in situ observation of this find is a very good example to assess and document the process of grinding and the manner tools may have been used, in this case the secondary function of a worn, damaged tool. The place it was used secondarily was still close to its original function, that is still in the “kitchen”, instead of grinding it was used for cooking/baking.

There were three whetstones in the site collection: one was a flat natural pebble, the second was a new from (83.1951.29), long, proportionately narrowing rectangular shape with two knobs on its narrower end. There is no similar find among the described stone materials of Bronze Age tell settlements. Its special form perhaps suggests its prestige role. The third find was a celt with a chisel working edge (56.15.1234). After it had become unsuitable for this function it was used secondarily as a whetstone.

Polished blades were divided into celts and shaft-hole axes.

Shaft-hole axes

Most of the finds were fragments (from the butt, 14 pieces), some of them were supposedly very large in their original form. There were two hammer-edged and eight chisel-edged fragments from the working edge. One of them has a worn chisel edge that was not re-sharpened, it was used secondarily as a hammer. In three cases the type of working edge could not be determined. Two finds have round hammer-butts: Find 83.1951.28 was secondarily shaped from a chisel-edged axe, 83.1951.7 shows a sawed line on the front of its butt (decoration or secondarily shaping?). They imitate metal forms.

Find 83.1951.9 imitates a metal pickaxe with a chisel working edge and a hammer butt. It was in two parts. It is a special, prestige find (Fig. 6: 6).

The raw materials of these finds are amphibole andesite and in some cases hardly identifiable metamorphites (metabasite). There was an interesting type among them, which could easily be determined (56.15.1205, Nagyvisnyó type Permian calcite-veined stinkstone; Fig. 11).

Celts

There were four hammers, originally three of them had a chisel edge, but their working edge had become worn and were not re-sharpened, they were used secondarily as hammers. On the side of Sample 56.15.2465 we can see an initial drilling hole but it was not finished (Fig. 3: 5; 9: 5). Eighteen pieces have a chisel working edge, five are intact, seven are very fragmented. There are three shoe-last-shaped celts, one is a fragmented, two of them were originally hammers. Find 56.15.1234 was used secondarily as a whetstone (Fig. 3: 9; 8: 5). The use-wears of attaching it to a handle are clearly visible on Sample 56.17.51 (Fig. 3: 1; 7: 1), the form of this tool is also interesting: very large shoe-last-shaped celt, most of these finds are connected to the Neolithic. Its size is too large, these are assumed to be ceremonial finds or marriage portions.⁹

Three finds were very fragmented, we could not determine their type. There was a paint trace on Sample 56.15.2465.

In general, celts were made with chisel working edges. Original hammers are very rare: for this function natural pebble forms without shaping were used. Original chisel-edged forms were also used as hammers secondarily, after their edge had become blunt. Two finds are exceptions, they were metal imitations with a hammer-butt. Among the finds there were more shaft-hole axes than celts, but all shaft-hole axes are fragmented.

We also have a chipped pre-form (83.1951.3; Fig. 3: 6): its sides show flaking, its chisel working edge was finished and it was polished, but its sides are unpolished. All blades were polished at the site. This means that on this pre-form we are able to reconstruct the phases of axe/celt shaping, at first the blade was shaped by coarse flaking, secondly its working edge was polished, and thirdly its body was polished. The find is also very important because this is the first evidence for the presence of a workshop. This find implies a more complex stone tool production than re-drilling, re-sharpening or re-shaping of axes/celts, which are very frequent in Bronze Age tell settlements but they do not imply the former presence of workshops. We did not find flakes among

the excavated materials. Therefore, it is suggested that raw material blocks could have been shaped into blades in the mines, and not within the settlements. There were many ground stones with traces of polishing, the polishing phase was made inside the settlement. There were many finds with initial drilling holes, their forms were conical or funnel-shaped, drilled from one side. The furrows in the holes show that the drilling was made with a hollow object (tubular driller). On some pieces, on the opposite side, there were traces of hitting around the hole, hitting facilitated the bore to fall out from the hole.

The raw materials of the celts were most frequently amphibole andesite and metasandstone followed by lydite and metaquartzite. One was made of serpentinite (56.15.2203). Some finds were made of volcanomict sandstones.

The large number of several types of axes and celts from the site and the presence of workshops suggest their important role and increased use. This hypothesis is supported by the special wood-finds, representing building remains, from the site, such condition is very rare in Hungary but also occurred at Törökszentmiklós–Tere-halom (*Tárnoki 1994*) and Békés–Vár-domb (*Banner/Bóna 1974*) Middle Bronze Age tell settlements. This type of finds can help us to reconstruct buildings (cp. *Horváth et al. 2005; 2007*) or useful for dendrochronology or other dating methods, but until now no such attempt has been made on these finds.

There were two flat, polished slabs made of sandstone among the finds, they could have been used for baking or other household purpose.

Finds connecting to metallurgy

There are ten casting moulds in the inventory, this is considered to be a high number in a Bronze Age tell settlement in the Great Hungarian Plain without stone quarries, their quality and the objects to be cast with them are also very unique. These objects occurred among the gold and bronze finds of the site and the surroundings sites, especially in cemeteries. Similar metal production could be demonstrated in Hungary at the Vátya

⁹ About this shoe-last-shaped celt (56.17.51; Fig. 3: 1; 7: 1) there should be a documentation in the HNM Archive (33/1943) according to which it was collected by Sándor Gallus from Füzesabony. However, the documentation was already absent from the HNM Archive in 2000. The problem with this find is that it is without analogies, therefore there is a possibility that a wrong inventory number was assigned to it in 1955, its descriptions are match with a Neolithic celt that was inventorised under nr. 1943.42.16 but now it missing from the HNM collection. For this reason, the celt may not belong to the Middle Bronze Age Öreg-domb site. In the vicinity of the Öreg-domb Neolithic Bükk and Late Copper Age Baden ceramics were identified and I. Szathmári wrote that probably on the margin of the Füzesabony site there were earlier prehistoric sites. The use-wears of setting on the celt show a form of a metal bolt head, this fact strengthen our assumption that the find came from a period when metal pins were used, such as the Bronze Age.

earthwork of Százhalombatta-Föld-vár and in the Füzesabony culture at Tiszafüred-Ásott-halom (Cp. Horváth 1999; 2004; 2012a). Unfortunately we could not investigate some of the finds personally, therefore, we used other researchers' description and figures from the inventory books, which can be inaccurate. Most of the finds can be dated to before the Koszider period.

Amber

The occurrence of amber finds in Middle Bronze Age tell settlements is not characteristic (except the depot finds at Jászdózsa-Kápolna-halom, Hatvan culture and at Kötegyán-Gyepes-part, Gyulavarsánd/Otomani culture), they are very rare because the amber finds are generally small and they are usually badly preserved. Therefore, difficult to find them in excavations and it is also difficult to preserve them. From Százhalombatta-Föld-vár we know three beads from Vatyá layers, from Pécska-Nagy-sánc one to five pieces from Layer IX that belongs to the Maros/Perjámos culture, and one is known from Csongrád-Felgyő from a Vatyá settlement layer (Fig. 13; Horváth 1998–1999).

The first investigation of Bronze and Iron Age amber finds (classification and IR spectroscopy) has suggested that they originate from Baltic amber sources. The most characteristic was the IB type in the first horizon (this is the earliest occurrence of amber in Hungary, when amber can be detected in small numbers), which suggests that they may have come from a similar or common workshop (their provenance is similar or common). Some finds were not suitable for investigation as a result of their bad condition or earlier restoration procedures. The E. Sprincz and C. W. Beck (1981, 470) article did not give a detailed description of these finds.

Nowadays we have further problems with the potential Baltic origin of ambers. In 1981 only the IR-spectra of the Baltic amber was known, other amber sources were not known at that time, therefore it is not surprising that Hungarian amber finds also became identified as Baltic. Since 1981 other characteristic amber IR spectra have also become known: Asian, Sicilian, Ukrainian amber spectra can be accessed since 1993 (Beck/Bouzek 1993). Since 1993 further amber sources have been identified. In Europe, ambers from principally Sicily (Beck/Hartnett 1993; Hughes-Brock 1993: in Mycenaean shaft graves), from the secondary amber deposits of Ukraine (Czebreszuk 2009: Tripolje, Globular Amphora and Corded Ware sites) and from the pri-

mary amber sources of Romania appear in the pre-historic collections as archaeological finds, besides the Baltic amber. Focusing on the Carpathian Basin and knowing our Middle Bronze Age cultures, the exotic raw materials and finds from distant lands and the orientation of commercial routes imply the existence of ambers with other provenance than Baltic (different provenance is also supported by metal finds; Fig. 14; cp. Mozsolics 1967, fig. 4; 11; Szeverényi 2008).

Comparing the Füzesabony-Öreg-domb amber finds with other Middle Bronze Age amber finds they show a different texture and colour that may support their non-Baltic origin. E. Schalk (1992, 138: red coloured) similarly described the amber finds from Hernádkak. Focusing on these macroscopic differences of the amber finds we initiated a new IR-spectroscopic analysis of the concerned finds also collecting some new finds dating before the Koszider period (e. g. the Bell Beaker finds from Budakalász-M0 site cemetery). In the comparison we concentrated on Romanian geological sources (Ghiurca 1997; Valaczkai/Ghiurca 1997) because in typical Middle Bronze Age depots there are gold and amber (Horváth 1998–1999), the gold came from Transylvania, therefore amber finds may also have come from there (Horváth 2012a, 88–90). We know several geological sources of amber in Romania (more than 400 occurrences). On the bases of the descriptions of the Füzesabony and Hernádkak amber finds, they are very close to the so-called "Schraufit" (it is a hyacinth/red coloured variant), which was described by F. J. Schrockinger in 1875 from Vama (Suceava district; Fig. 12; 13; Schrockinger 1875).

What is sure, is that the amber finds of the Füzesabony culture could either be Baltic, Transylvanian or Ukrainian in origin, these and other finds outline a far-distance transport route organised along the Hernád River valley. The exchange of amber, faience and gold finds follow the line of the Hernád, Hernád/Sajó/Tisza Rivers. The known sites along this route are Füzesabony, Hernádkak, Košice-Barca, Megyaszó, Nižná Myšľa and Tiszaluc (Fig. 13). This route is connected archaeologically and geologically to the Central-Bohemian region (and to the Baltic sources), where also many types of amber finds are known from cemeteries, settlement features and depots from the classic phase of the Aunjetitz culture, between 2050–1750 BC (Ernee 2012). For a more clear assessment we would need to analyse all the amber finds and their IR-spectra from the Middle Bronze Age Great Hungarian Plain. That is, besides the Füzesabony culture's finds, the finds of the Hatvan culture (Jászdózsa-depot), the former

Gyulavarsánd finds (depot of Kötegyán; *Kovács 1968*) and some Vatyá finds from the Trans Tisza region (Csongrád-Felgyő).¹⁰ It is possible that the provenance of amber and far-distance exchange of the cultures of Transdanubia and the Great Hungarian Plain are different, because this difference is already testified about the stones and metal ores (gold and copper, etc.). We ascertain further differences in these directions between the beginning of the Middle Bronze Age and the end of it, the so-called Koszider phase (Fig. 13; 14).

Some of the Middle Bronze Age gold finds seem to be imported. There is a clearly visible macroscopic difference between their raw materials; changes in raw materials appeared during the transition of the Early and Middle Bronze Ages. Some researchers consider that behind this phenomenon changes in gold provenance, mining methods (wash from river deposit or mined from stone) and changes in exchange routes or merchants can be suspected.¹¹ The metallurgy of gold is very uncertain. From the Füzesabony culture we know some finds which are connected to gold-casting or melting but the raw material must have been imported (*Horváth 2012a, 90; Olexa 2003, fig. 57; Olexa/Gašaj 1994*). Imported gold could have come from Transylvania (from mines or river deposits), from eastern Slovakian ore-mines, from the Drava deposits and from the Danube deposits in the Szigetköz. If later scientific analyses manage to prove that the gold and the amber are Transylvanian in origin, their provenance, trading routes and traders may also have been the same or similar. The routes and provenance of special, luxury prestige items seem to be connected with each other as this has already been considered in our former works.

SUMMARY

In the course of lithological analysis of the stone tools found in the Füzesabony-Öreg-domb archaeological site we examined the tools macroscopically, then we sorted them according to their lithogenetic characteristics. The macroscopic identification of broken specimens with a hand loupe

was more or less successful, but this was not possible of undamaged objects because of their thick patina cover. In these cases sampling and further investigations would have been necessary for a reassuring result, but we were not authorized to obtain samples. Thus, the lithological identification of the material is incomplete and in some parts is ambiguous.

Ambiguities in the registry of finds provided further problems. Several tools have the same inventory number that renders their matching with the descriptions difficult. The preliminary examination revealed that the raw materials of the stone tools do not show much variety. The Füzesabony culture used predominantly the rocks found in the Mátra Mountain and on its southern foreground, mainly Miocene amphibole- and pyroxene andesites, metaquartzite pebbles, subordinately medium to coarse-grained volcanomict sandstones and rhyolite crystal tuffs. Some materials came from farther sources. Among them the Nagyvisnyó type Permian calcite-veined stinkstone of the Bükk Mountain is well identifiable. The identification of the origin of some metavolcanites requires further investigations.

According to the results most of the rocks were collectible in the North Hungarian Mountains (Mátra and Bükk) and on their foreground. Since these are common local or regional raw materials, their application in building was also widespread (*Gyalog 1996; Gyarmati 2005; Haas 2011; Hámor 2001; Karátson 2002; Karátson et al. 2001*)

Concerning stone tool preparation in the site the production of several types of axes and celts for wood-working/carving (e. g. plank floors, etc.) seems to be the most important. This site is the first among the Bronze Age tell settlements where we can certainly demonstrate the existence of a local workshop (evidences e. g. the drilling bore from an axe, coarse, primary celt-blade without polishing, blades with an initial shaft-hole). These finds imply a more complex stone production than usually found in other Bronze Age tell settlements which rather imply the existence of repairing activities (drilling of a new shaft-hole after the original was damaged; preparing two smaller pieces from one

¹⁰ The international nomenclature, based on the Slovakian and Polish results, merged the old terminology of Ottomány, Gyulavarsánd and Füzesabony cultures into a common name of Otomani (see for example *Bader 1998; Gancarski 2002*). Therefore, amber finds from the formerly called Gyulavarsánd culture are also represented here and because of the special circumstances of the region, such as the exchange relationships and routes of the Great Hungarian Plain, the amber finds of the Hatvan culture are also included in this article.

¹¹ E. g. *Bóna 1975, 292, 293; Kovács 2000, 49*. The earliest Bronze Age gold finds (disc e. g. from Óbéba/Beba Veche, Mokrin) are made of reddish gold, this is an alien raw material in this region. I. Bóna argued that the source of gold changed in the Tószeg-B (Hatvan culture) horizon, these Middle Bronze Age gold finds were made of greenish gold with high silver-content that suggested their Transylvanian origin. This hypothesis was supported by the analyses of A. Hartmann (*Hartmann 1965–1966; Mozsolics 1965–1966*, this article investigated the Cófalva and Billye depots). At this time gold products made from sources of the north-east Carpathian Basin began to appear (*Bóna 1994, 54*).

larger after it had broken into two parts along the shaft-hole; making a new working edge or repair the broken/blunt one; re-polishing and re-sharpening; preparing a working edge on the butt after the original blade had broken, etc.). The grinding slabs were also important for cereal grinding and paint grinding.

Among the features and pottery (Cp. *Guba/Szeverényi 2007; Kovács 1990; Szathmári 2003*), bone/antler (harness; *Mozsolics 1953*), jewel (amber), metal (gold

and bronze) finds excavated on the site we can find many well-made ones, indicating that they may have been made for the elite's order, perhaps by local craftsmen who lived in the settlement.

It is unfortunate and is highly regrettable that many finds are missing or were held back from our scientific investigation. Their detailed archaeological and petrographic analyses would help us to understand better the life of this small, original Füzesabony community on its eponym site.

REFERENCES

- Bader 1998* – T. Bader: Bemerkungen zur Bronzezeit im Karpatenbecken Otomani/Füzesabony-Komplex. *Jahresschr. Mitteldt. Vorgesch.* 80, 1998, 43–108.
- Banner/Bóna 1974* – J. Banner/I. Bóna: Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés. *Fontes Arch. Hungariae*. Budapest 1974.
- Banner/Bóna/Márton 1959* – J. Banner/I. Bóna/L. Márton: Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg I–II. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 9/10, 1959, 1–140.
- Bátora 1995* – J. Bátora: Fayence und Bernstein im nördlichen Karpatenraum während der Frühbronzezeit. In: B. Hänsel (Hrsg.): *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*. Südosteuropa-Schriften 17. *Prähist. Arch. Südosteuropa* 11. Berlin 1995, 187–196.
- Beck/Bouzek 1993* – C. W. Beck/J. Bouzek: Amber in Archeology. Praha 1993.
- Beck/Hartnett 1993* – C. W. Beck/H. E. Hartnett: Sicilian amber. In: *Beck/Bouzek 1993*, 36–48.
- Beck/Wilbur/Meret 1964* – C. W. Beck/E. Wilbur/S. Meret: Infrared spectra and the origin of amber. *Nature* 201, 1964, 256.
- Bóna 1959* – I. Bóna: Chronologie der Hortfunde von Koszider Typus. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 9, 1959, 211–243.
- Bóna 1975* – I. Bóna: Die mittlere Bronzezeit Ungarn und ihre Südöstlichen Beziehungen. *Arch. Hungaria* 49. Budapest 1975.
- Bóna 1994* – I. Bóna: La métallurgie du bronze et le travail des métaux jusqu' à la fin du bronze moyen. In: *Le bel Âge 1994*, 48–66.
- Csányi/Stanczik/Tárnoki 1999–2000* – M. Csányi/I. Stanczik/J. Tárnoki: Der bronzezeitliche Schatzfund von Jászdózsá–Kápolnahalom. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 51, 1999–2000, 147–169.
- Czebreszuk 2009* – J. Czebreszuk: Ways of amber in the Northern Pontic Area. An outline of issues. *Baltic-Pontic Stud.* 14, 2009, 87–102.
- David 2002* – W. David: Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson–Apa–Ighiel–Zajta I, II. *Muz. Nař. Alba* 18. Alba Iulia (Karlsburg/Weissenburg) 2002.
- Ernee 2012* – M. Ernee: Jantar v české únětické kultuře – k počátkům jantarové stezky. *Pam. Arch.* 103, 2012, 71–172.
- Gancarski 2002* – J. Gancarski: Między Mykenami a Bałtykiem: kultura Otomani–Füzesabony – Between Mycenae and the Baltic Sea: the Otomani–Füzesabony culture. Krosno – Warszawa 2002.
- Ghiurca 1997* – V. Ghiurca: Vergleich zwischen den fossilen Harzen Rumäniens und der Ostsee. In: M. Gonzdowski/R. Hetta (Hrsg.): *Bernstein. Tränen der Götter*. Essen 1997, 363–368.
- Guiliano et al. 2007* – M. Guiliano/L. Asia/G. Onorati/G. Mille: Application of diamond crystal ATR FTIR spectroscopy to the characterization of ambers. *Spectrochim. Acta A* 67, 2007, 1407–1411.
- Guba/Szeverényi 2007* – Sz. Guba/V. Szeverényi: Bronze Age Bird Representations from the Carpathian Basin. *Commun. Arch. Hungariae*, 2007, 75–110.
- Gyalog 1996* – L. Gyalog: A földtani térképek jelkulcsa és a rétegtani egységek rövid leírása. Budapest 1996, 187, 171.
- Gyarmati 2005* – P. Gyarmati: Magyarország földtana. Debrecen 2005, 75.
- Haas 2001* – J. Haas: *Geology of Hungary*. Budapest 2001, 317.
- Hartmann 1965–1966* – A. Hartmann: Über die Spektalanalytische Untersuchung einiger bronzezeitlicher Goldfunde aus Doanuraum. *Ber. RGK* 46–47, 1965–1966, Anhang 1, 63–73.
- Hámor 2001* – G. Hámor: A Kárpát–medence miocén ősföldrajza. Magyarázó a Kárpát–medence miocén ősföldrajzi és fáciestérképéhez. 1:3 000 000. MÁFI térkép–magyarázói. Budapest 2001, 67.
- Horváth 1998–1999* – T. Horváth: Contribution to the study of Hungarian amber-finds. *Savaria* 24/3, 1998–1999, 277–289.
- Horváth 1999* – T. Horváth: Tiszafüred–Ásotthalom (őskori tell-település) története ásatásai tükrében. *Ősrég. Levelek* 1, 1999, 56–63.
- Horváth 2004* – T. Horváth: Néhány megjegyzés a vatyai kultúra fémművességéhez – technológiai megfigyelések a kultúra köeszközein. *Commun. Arch. Hungariae*, 2004, 11–64.
- Horváth 2009* – T. Horváth: Pattintással készült eszközök kronológiai szerepe a kora- és középső bronzkor folyamán. *Tisicum* 19, 2009, 413–440.
- Horváth 2012a* – T. Horváth: Metallurgy of the Vaty culture – technological observations on the stone tools

- of the culture. In: M. Jaeger/J. Czebreszuk/K. P. Fischl (Eds.): *Enclosed Space – Open society. Contact and Exchange on the Context of Bronze Age Defensive Settlements in Central Europe*. Stud. Arch. Ostmitteleuropa – Stud. Pradziejami Europy Środkowej 9. Poznań – Bonn 2012, 53–117.
- Horváth 2012b* – T. Horváth: The Chronological Role of Chipped Stone Implements in the Early and Middle Bronze Ages. In: M. Jaeger/J. Czebreszuk/K. P. Fischl (Eds.): *Enclosed Space – Open society. Contact and Exchange on the Context of Bronze Age Defensive Settlements in Central Europe*. Stud. Arch. Ostmitteleuropa – Stud. Pradziejami Europy Środkowej 9. Poznań – Bonn 2012, 117–167.
- Horváth 2013* – T. Horváth: Budakalász M0/12. kora bronzkori lelőhely kőanyaga. Stone implements of the Bell Beaker cemetery from Budakalász M0/12. Arch. Műhely 10/2, 2013, 141–176.
- Horváth et al. 2005* – T. Horváth/K. Herbich/K. Gherdán/Zs. Vasáros: A badeni kultúra épületei Balatonőszöd-Temetői-dűlő lelőhelyen. Ósreg. Levelek 7, 2005, 91–128.
- Horváth et al. 2007* – T. Horváth/K. Gherdán/K. Herbich/Zs. Vasáros Zsolt: Häuser der Badener Kultur am Fundort Balatonőszöd-Temetői dűlő. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 58, 2007, 43–105.
- Hughes-Brock 1993* – H. Hughes-Brock: Amber in the Aegean in the Late Bronze Age: Some problems and perspectives. In: *Beck/Bouzek 1993*, 219–230.
- Ipolyi 1863–1864* – A. Ipolyi: A Magyar régészeti krónika. Arch. Közl 3, 1863–1864, 167–169.
- Ipolyi 1868* – A. Ipolyi: Heves és külső Szolnok t. e. vármegyék történeti vázlata. Eger 1868.
- Karátson 2002* – D. Karátson: Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. 1. kiadás. Pannon Enciklopédia VI. Kötet. Budapest 2002, 508.
- Karátson et al. 2001* – D. Karátson/L. Csontos/Sz. Harangi/B. Székely/S. Kovácsvölgyi: Volcanic successions and the role of destructional events in the Western Mátra Mountains, Hungary: implications for the volcanic structure. Géom. Rel. Proc. Environ. 2, 2001, 79–92.
- Kemenczei 1968* – T. Kemenczei: Óskori bronztárgyak a miskolci múzeumban. Herman Ottó Múz. Évk. 7, 1968, 19–46.
- Kiss 1998–1999* – V. Kiss: Neuere Funde zur der mittelbronzezeitlichen Metallkunst. Savaria 24/3, 1998–1999, 153–164.
- Kovács 1968* – T. Kovács: A kötegyáni ékszerlelet. Arch. Ért. 95, 1968, 206–210.
- Kovács 1975* – T. Kovács: Der Bronzefund von Mende. Folia Arch. 26, 1975, 19–43.
- Kovács 1979* – T. Kovács: Középső bronzkori aranylelet Északkelet-Magyarországról. Folia Arch. 30, 1979, 55–76.
- Kovács 1990* – T. Kovács: Ember és állatbrázolások a Füzesabony-Öregdombi bronzkori telepen. Agria 25/26, 1990, 31–51.
- Kovács 1994* – T. Kovács: Les pratiques funéraires de la culture de Füzesabony et le cimetière de Tiszafüred–Majorsóhalom. In: *Le bel Âge 1994*, 96–98.
- Kovács 2000* – T. Kovács: Bronzkori ékszerek, fegyverek, aranykincsek. In: T. Kovács (Ed.): *A Magyar Nemzeti Múzeum aranykincsei*. Kiállításkatalógus. Budapest 2000, 37–50.
- Kőszegi 1968* – F. Kőszegi: Mittelbronzezeitliche Gräberfeld in Pusztaszikszó. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 20, 1968, 101–141.
- Le bel Âge 1994* – Le bel Âge du Bronze en Hongrie. Edition: Centre Européen d'Archéologie du Mont Beauvray. Mont Beauvray 1994.
- Marková 1993* – K. Marková: Bernsteinfunde in der Slowakei während der Bronzezeit. In: *Beck/Bouzek 1993*, 171–179.
- Marosi/Somogyi 1990* – S. Marosi/S. Somogyi: Magyarország kistájainak katasztere I. Budapest 1990.
- Mozsolics 1949* – A. Mozsolics: A cőfalvi aranylelet. Ant. Hungarica 3, 1949, 14–27.
- Mozsolics 1952* – A. Mozsolics: Die Ausgrabungen in Tószeg im Jahre 1948. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 2, 1952, 35–69.
- Mozsolics 1953* – A. Mozsolics: Mors en bois de Cerf sur le territoire du bassin des Carpathes. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 3, 1953, 69–111.
- Mozsolics 1965–1966* – A. Mozsolics: Goldfunde des Depotfundhorizontes von Hajdúsámson. Ber. RGK 46/47, 1965–1966, 1–76.
- Mozsolics 1967* – A. Mozsolics: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Budapest 1967.
- Mozsolics 1985* – A. Mozsolics: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfund Horizont von Aranyos, Kurd und Gyermely. Budapest 1985.
- Németh 1966* – P. Németh: Az 1965–66. évek fontosabb régészeti adatai. Szabolcs – Szatmári Szemle 1966, 84–91.
- Olexa 2003* – L. Olexa: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Mon. Arch. Slovaciae 7. Košice 2003.
- Olexa/Gašaj 1994* – L. Olexa/D. Gašaj: Nižná Myšľa. An Important Site of the Otomani-Füzesabony Culture. Bronze Age in Slovakia. Pam. a Múz. 43, 1994, 15–17.
- Pastorelli 2009* – G. Pastorelli: Archaeological Baltic amber: degradation mechanism and conservation measures. PhD. Dissertation (Univ. Di Bologna). Bologna 2009. Unpublished.
- Péterdi 2004* – B. Péterdi: Bronzkori és vaskori öntőformák petrográfiai vizsgálata. In: G. Ilon (Ed.): *ΜΩΜΟΣ III. Óskoros Kutatók III. Összejövetelének konferenciakötete – Halottkultusz és temetkezés*. Szombathely 2004, 487–527.
- Schalk 1992* – E. Schalk: Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken. Univ. Prähist. Arch. 9. Bonn 1992.
- Schrockinger 1875* – F. J. Schrockinger: Ein neues fossiles Harz aus der Bukowina (Schraufit). Verh. Ksl. Kgl. Geol. Reichsanst. 8, 1875, 132–136.
- Sprincz/Beck 1981* – E. Sprincz/C. W. Beck: Classification of the Amber Beads of the Hungarian Bronze Age. Journal Field Arch. 8, 1981, 469–481.
- Stanczik 1979–1980* – I. Stanczik: Az 1973–74. évi tószegi ásatások. Szolnok Megyei Múz. Évk. 1979–1980, 63–81.
- Stanczik 1978* – I. Stanczik: Vorbericht über die Ausgrabung der bronzezeitlichen Ansiedlung von Füzesabony-Öregdomb. Folia Arch. 29, 1978, 93–102.

- Szabó 1962 – J. Gy. Szabó: Füzesabony – Kettőshalom (ásatási jelentés). Arch. Ért. 89, 1962, 259.
- Szabó 1966 – J. Gy. Szabó: Füzesabony – Kettőshalom (ásatási jelentés). Arch. Ért. 93, 1966, 292.
- Szathmári 1990 – I. Szathmári: A Füzesabony-öregdombi bronzkori tell-telep. PhD. Dissertation (Eötvös Lóránd University, Budapest). Budapest 1990. Unpublished.
- Szathmári 1982 – I. Szathmári: Újabb aranyleletek a MNM Óskori gyűjteményében. Folia Arch. 33, 1982, 97–115.
- Szathmári 1994 – I. Szathmári: Füzesabony-Öregdomb. In: *Le bel Âge* 1994, 134–140.
- Szathmári 1997 – I. Szathmári: Das Gräberfeld der bronzezeitlichen Füzesabony-Kultur in Füzesabony-Kettőshalom. Commun. Arch. Hungariae, 1997, 51–74.
- Szathmári 2003 – I. Szathmári: Beiträge zu den Vogeldarstellungen der bronzezeitlichen Tell-Kulturen. In: E. Jerem/P. Raczky (Hrsg.): Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Arch. Budapest 2003, 513–525.
- Szathmári 2009 – I. Szathmári: Megjegyzések a bronzkori háztartások edénykészletéről. Tisicum 19, 2009, 295–309.
- Szathmári 2011 – I. Szathmári: Megjegyzések a füzesabonyi bronzkori tell telep időrendjéhez. In: E. Tóth/I. Vida (Eds.): Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata. Budapest 2011, 485–503.
- Szathmári, in print – I. Szathmári: A Füzesabony-öregdombi telep 1976. évi ásátása – The excavation at Füzesabony-Öregdomb 1976. In: *Bronze Age tell settlement of the Great Hungarian Plain II*. Inv. Praehist. Hungariae, in print.
- Szeverényi 2008 – V. Szeverényi: A McAlpine gyűjtemény Koszider-kori depója. Ősrég. Levelek 10, 2008, 53–67.
- Tárnoki 1994 – J. Tárnoki: Törökszentmikós – Terehalom. In: *Le bel Âge* 1994, 128–130.
- Tompa 1936 – F. Tompa: 25 Jahre Urgeschichts-forschung in Ungarn. 1912–1936. Ber. RGK 24/25, 1936, 27–127.
- Tompa 1938 – F. Tompa: Vezető a régészeti gyűjteményben. Óskori gyűjtemény. Budapest 1938, 5–50.
- Valaczkai/Ghiurca 1997 – T. Valaczkai/V. Ghiurca: Amber from Romania. Met. Sonderh., 1997, 63–66.

Manuscript accepted 2. 4. 2015

*Reviewed by prof. PhD. Jozef Bátora, DrSc.
PhDr. Ladislav Olexa*

Preložil Gabriel Nevizánsky

Tünde Horváth, PhD.
Independent archaeologist
Korányi Sándor út 10
H – 1089 Budapest
tundehorvath4@gmail.com

Anna Farkas-Pető, PhD.
University of Debrecen
Egyetem tér 1, Pf. 4
H – 4010 Debrecen
farkasanna74@freemail.hu

István Farkas
Herman Ottó Gimnázium
Tizeshonvéd u. 21
H – 3525 Miskolc
pufihus@freemail.hu

Judith Mihály
Hungarian Academy of Sciences
Institute of Molecular Pharmacology
Pusztaszeri út 59–67
H – 1025 Budapest
mihaly.judith@ttk.mta.hu

Bálint Péterdi
Geological and Geophysical Institute of Hungary
Department of Geological and Geophysical Collections
Stefánia út 14
H – 1143 Budapest
peterdi.balint@mfgi.hu

Kamenná industria zo strednej doby bronzovej z tellovitého sídliska vo Füzesabony-Öreg-domb

Tünde Horváth – Anna Farkas-Pető – István Farkas –
Judith Mihály – Bálint Péterdi

SÚHRN

Predložená práca je venovaná analýze kamenných artefaktov z eponymnej lokality füzesabonskej kultúry, Füzesabony-Öreg-domb. Z hľadiska archeológie a petrografie ide o prvé spracovanie kamennej industrie zo sídliska doby bronzovej v oblasti Veľkej maďarskej nížiny. Táto oblasť je mimoriadne chudobná na ložiská surovínových zdrojov (Horváth 1999). Hlavným cieľom štúdie bolo získať informácie o spôsobe zaobstarávania, spracovania a používania kamennej suroviny v strednej dobe bronzovej na území füzesabonskej kultúry, ktoré možno porovnávať s inými súčasnými kultúrami v odlišných geografických teritóriách Maďarska, napr. s kultúrou Vátya v Zadunajsku (Horváth 2004; 2009; 2012a; 2012b).

Sledovaných bolo viac ako 150 kamenných predmetov, vrátane nástrojov na mletie, sekeromlatov, plochých sekeriek, brúsikov, kadlubov a jantárových perál. Väčšina týchto nálezov pochádza z výskumov, ktoré boli realizované v 30. rokoch 20. stor. Získané výsledky vo väčšine dokumentujú miestny regionálny pôvod používaných hornín z regiónu Severomaďarského stredohoria, najmä z oblasti Matry a Bukových hôr. Vzhľadom na to, že išlo o relatívne blízke a ľahko dostupné surovínové zdroje, horniny sa používali nielen na výrobu nástrojov, ale aj v širšom spektre stavebných aktivít.

Žiaľ, mnohé nálezy sa medzitým stratili, preto ich nemožno v plnej miere použiť pre študijné účely. Všeobecne možno konštatovať, že analýza zachovaných predmetov bola dostatočná pri rekonštrukcii života spoločenských strednej doby bronzovej na lokalite Füzesabony-Öreg-domb.

Kamenné artefakty boli na základe petrografickej analýzy makroskopicky odčlenené od analogických predmetov, ktoré pochádzajú z geneticky takmer totožného prírodného prostredia (obr. 10; 11). Poškodené exempláre boli podrobnejšie určované pomocou ručnej lupy. Celé nepoškodené horniny, ktoré boli pokryté hrubou vrstvou patiny, však nemohli byť podrobne podobnému skúmaniu. Z uvedených dôvodov je určenie hornín nepresné, resp. neúplné. Petrografické analýzy sledovaných hornín vyžadujú ďalšie výskumy, k čomu je nevyhnutné odobratie vzoriek. K tomuto úkonu autori povolenie nedostali.

Výskum komplikovali aj totožné inventárne čísla rôznych predmetov, čo nepochybne viedlo k problémom s ich identifikáciou.

Na základe predbežných výsledkov možno konštatovať, že analyzované suroviny nevykazujú veľkú variabilitu. Ľud füzesabonskej kultúry na výrobu nástrojov využíval materiál z nánosov pohoria Matry, napr. miocénne amfiboly a pyroxenandezity, riečny štrk z metakvarcitu a metapijeskovca. Menej frekventované boli stredne hrubozrnné vulkanomiktické pieskovce a ryolitické kryštalické tufy. Spofahlivo bol určený permský vápenec nagyvisnyovského typu s obsahom bitumenu a kalciteru. V malom množstve sú doložené metavulkanity a serpentinity, ktoré pochádzajú zo vzdialenejšieho zdroja. Určenie ich konkrétnych ložísk však vyžaduje ďalšie výskumy. Na lokalite sú v rámci početnosti výraznejšie zastúpené kamenné drviace podložky, tzv. zrnotierky na drvenie obilia a minerálneho farbiva. V súbore bolo najčastejšie doložené využívanie rôznych typov kamenných sekeriek vhodných na opracovanie dreva (obr. 3–9). Prvýkrát sa podarilo dokázať na tellovom sídlisku z doby bronzovej ich miestnu produkciu. Väčšinu kamenných sekeriek zrejme používali pri tesárskych prácach súvisiacich s výstavbou domov (podlahy z dosiek, zrubové základy stien z ubitej hliny). K podobnému cieľu slúžili niektoré bronzové predmety (dláta, sekerky s tuľajkou), resp. kadluby na ich odlievanie, čo tiež dokumentuje ich miestnu produkciu (obr. 11). Iné kadluby slúžili na odlievanie predmetov každodennej potreby (ihly), šperkov a honosne zdobených zbraní (ozdobné ihlice, bojové sekeromlaty). Jantárové perly sa sem dostali diaľkovým obchodom. Ich pôvod nie je jednoznačný. Hoci baltskú provenienciu nemožno vylúčiť, možno uvažovať aj o sedmohradskom geologickým zdroji, ktorý ich spája aj s tovarovým obhom iných surovín, napr. zlatom a bronzom.

Na základe početných nálezov predmetov prestížneho charakteru autori konštatujú, že na lokalite vo Füzesabony sídlila spoločenská elita, ktorej objednávku čiastočne uspokojovala aj miestna umelecká produkcia. Nálezy reprezentuje keramika (Gubal/Szeverényi 2007; Kovács 1990; Szatmári 2003), parohové a kostené súčasti konského postroja (Mozsolics 1953), šperky (bronzové, zlaté, jantárové) a zbrane (sekeromlaty s hrebeňovým tylom, dýky/meče, kopije). Existencia uvedených predmetov poukazuje na to, že sledovaná lokalita aj napriek absencii opevnenia bola významným spoločensko-hospodárskym centrom vtedajšej hierarchizovanej spoločnosti.

EINE NEUE GERMANISCHE SIEDLUNG UND RÖMISCH-GERMANISCHE LÄNDLICHE NIEDERLASSUNG VON STUPAVA-MÁST (WESTSLOWAKEI)¹

Vorbericht

KRISTIÁN ELSCHÉK – STEFAN GROH –
EVA KOLNÍKOVÁ

A New Germanic Settlement and Roman-Germanic Rural Estate of Stupava-Mást (Western Slovakia). Roman finds from Mást were known since the 17th century. 2012–2013 surface survey, metal detector survey, geophysical prospection and an excavation were realised here. During the surface survey e. g. 49 Roman coins, 60 Germanic and Roman fibulas and about 200 fragments of Roman roof tiles were found. Through the geophysical prospection anomalies were investigated. At the base of the survey and geophysics a small-scale excavation was realised here, during which a house and oven from the 3rd century A. D. were investigated. The house was built in a Roman-Germanic building technique, maybe by a Roman architect. The roof of the building consisted from Roman roof tiles, one of them bear the stamp of the XIV. Roman legion. It was destroyed by fire, at the clay-floor lies four nearly complete Germanic pottery vessels from the 3rd century A. D. The Germanic pottery from the house ist represented by 91,5%, the Roman pottery by 8,5%. To the Roman pottery belong e. g. grey-black storage vessels, "Ringschüsseln", jugs and terra sigillata. Terra Sigillata from the site belong to the Middle Gaulish, Rheinzabern and Westerdorf workshops and could be dated between 180–260 A. D. In the article the presence of this pottery was compared with the sites in the neighbourhood and the Roman Carnuntum. The Germanic and Roman fibulas are represented by specimens from the early 1st to the late 4th century, the earliest is a noric-pannonian fibula. The most specimens belong to the 2nd–3rd century. The Roman coins cover the time from the 1st century B. C. to the 4th century A. D. The earliest appertain the republican coins of Caesar and Marcus Antonius, the latest coin belong to Valentinianus I. The coin circulation in Mást is similar to sites along the river Morava in West Slovakia and North-east Austria, in the Article is a table with all coins from the Záhorie-territory. The numerous Roman coins, Roman roof-tiles and other Roman product show that the site was involved in the trade along the Amber-route. The Roman-Germanic building activity in the "Limesvorland" at the Middle Danube area is documented by Roman and eventually also by mixed Roman-Germanic architectures in Bratislava-Dúbravka, Bratislava-Devín, Stupava.

Key words: West Slovakia, Stupava-Mást, surface survey, geophysics, excavation, Germanic settlement, Roman-Germanic rural estate, pottery, terra sigillata, fibulas, coins, roof-tiles, small finds, 1st–4th century A. D.

EINFÜHRUNG UND FORSCHUNGSGESCHICHTE

Die römerzeitliche Fundstelle von Stupava-Mást befindet sich etwa 10 km nordöstlich des Zusammenflusses von Donau und March, wo sich zwei transkontinentale Handelsstraßen, die Donau-Limesstraße mit der Bernsteinstraße unter dem Burgberg von Devín kreuzten (Abb. 1; 2). Mást ist heute ein Ortsteil der Stadt Stupava. Über archäologische Funde aus Mást schrieb schon vor fast 280 Jahren

erstmal Mathias Bel in seinem Monumentalwerk „Notitiae Hungariae“ (Bel 1736, 275–277), wobei er römische Funde aus Stupava nicht erwähnt. Jan Eisner und V. Ondrouch nahmen daher an, dass sich M. Bel irrte und die bei ihm erwähnten römischen Funde nicht aus Mást, sondern aus Stupava stammen (Eisner 1926, 31; Ondrouch 1940–1941, 44; 1964, 341). Sie berücksichtigten aber die Angaben des Heimatforschers N. Sándorfi (1890, 94) nicht, der Münzfunde aus Mást, die vor 1890 gefunden wurden, anführt. L. Kraskovská (1980) beschäftigte sich mit der gesamten

Abkürzungen: Bdm. – Bodendurchmesser; Bef. – Befund; Br. – Breite; BS – Bodenstück; GEO – GPS Vermessung; H. – Höhe; Inv. Nr. – Inventarnummer; Mdm. – Mündungsdurchmesser; MG – Mittelgallisch; RS – Randstück; RZ – Rheinzabern; St. – Stücke; WS – Wandstück.

¹ Der Beitrag entstand im Rahmen des Projektes VEGA 0121/2015 und der Kooperation zwischen dem Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie de Wissenschaften in Nitra (weiter AI SAW), Protohistorische Abt. (K. Elschek) und dem Österreichischem Archäologischem Institut Wien (weiter ÖAI), Fachbereich Zentraleuropäische Archäologie (St. Groh). Die geophysikalischen Messungen leitete V. Lindinger (ÖAI), für die Übersetzung gewählter Texte aus *Notitiae Hungariae* bedanken wir uns bei H. Sedlmayer (ÖAI), die Münzen analysierte E. Kolníková, die slowakischen Texte übersetzte K. Elschek ins Deutsche, geodetische Messungen realisierte M. Bartík, Fotos bearbeitete K. Elschek und P. Červeň.

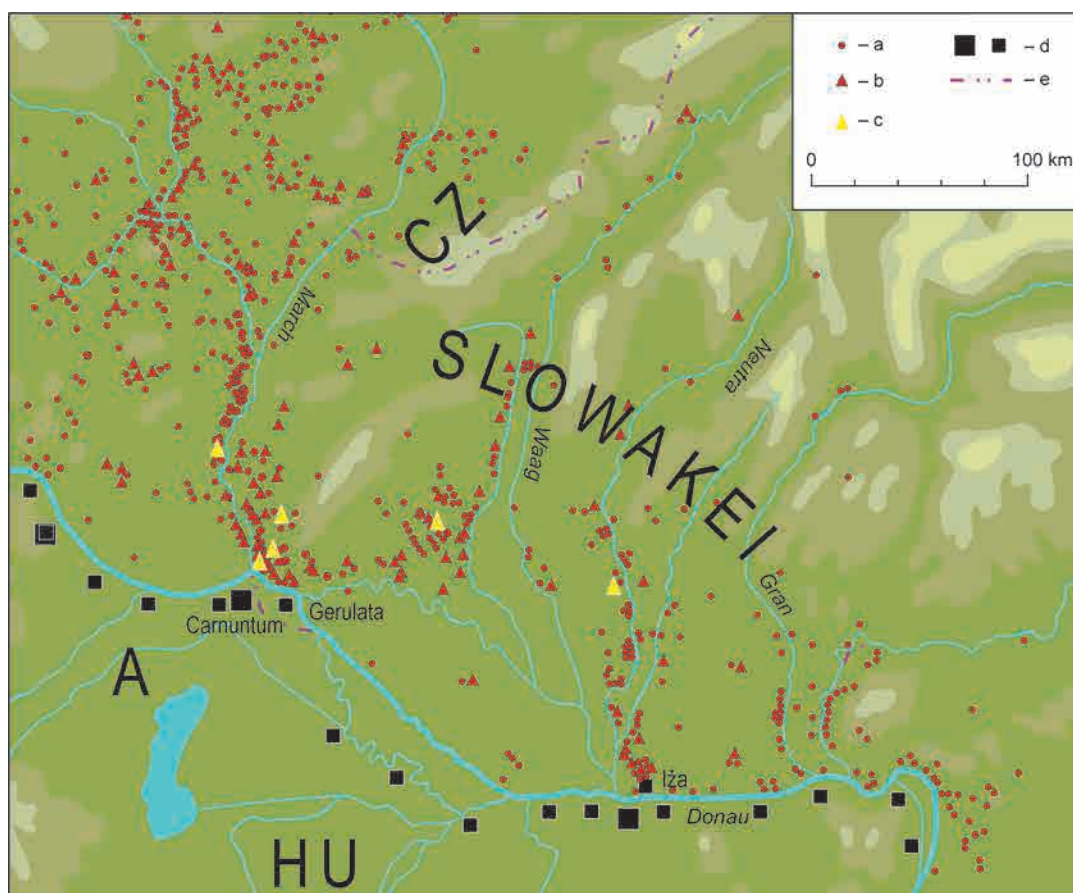


Abb. 1. Unteres und mittleres Marchgebiet und die Südwestslowakei während der römischen Kaiserzeit. Legende: a – Siedlung; b – Grab; c – römischer Bau; d – römische Legionslager und Kastelle; e – Staatsgrenze. Nach J. Rajtár – ergänzt, Graphik P. Červeň.

Münzkollektion von Stupava und Mást. Da 1980 aus Mást noch keine römischen Funde, zusätzlich zu der Erwähnung von M. Bel und N. Sándorfi, bekannt waren ließ sie die Frage des Fundorts der ihr bekannten 48 römischen Münzen aus Stupava (und Mást) offen (Kraskovská 1980, 113, 114, 118). Die Grabungen im Areal der römischen Station von Stupava, die im Jahr 1980 erneut begannen, wurden, mit Unterbrechungen, bis in den 90er Jahre des 20. Jahrhunderts fortgeführt. Im oben erwähnten Werk von M. Bel (Abb. 3) erscheinen folgende Passagen wichtig:

Im §I auf Seite 274 wird über „*Rudus Masztense*“ – „Die Trümmer von Mást“ gesprochen und im §IV auf Seite 276 (Abb. 4) heißt es: „*Alterius ruderis vestigium*“ – „Andere Trümmer von Schutt“.

Weiter heißt es: „*Est etiam ad occidentem, erectior quaedam extra vicum, terrae position olim siluestris, nunc rasa, in qua leuissimi terrae motu, refodiuntur busta urnae&cineres, vitraque lachrymarum, atque lampadas, aeterni ignis, vt credunt aliqui, indicia.*“

„Auch im Westen, senkrecht außerhalb desselben Vicus (= Dorfs), liegt ein Landstrich früher jetzt entwaldet, in welchem sehr leicht die Erde zu be-

wegen ist, es werden Brandgräber (und) Urnen ausgegraben, und in diesen Asche, Tränenfläschchen (= Balsamare) sowie Lampen, Zeichen des ewigen Feuers, wie manche denken“.

Weiter auf Seite 277 (Abb. 5) heißt es: „*In vico, numi Antonini, Faustinae, Hadriani, & monumenta antiquitatum alia, non raro erui didicimus. Itaque, Romanos heic olim habitauisse, nemo, cum ratione, inficiabitur. Itaque, Romanos heic olim habitauisse, nemo, cum ratione, inficiabitur. Quin & id facile est conicere, qui casus munimentum deleuerit...*“

„Im Vicus (= Dorf) wurden, Münzen des Antoninus, der Faustina, des Hadrianus, und andere Denkmäler, nicht selten (= häufig) vorgefunden. Es ist daher aus diesem Grund nicht zu leugnen, dass die Römer hier einmal gewohnt haben. Tatsächlich ist leicht darauf zu schließen, welcher Streitpunkt die Befestigung zerstörte...“

Die Angaben von M. Bel scheinen teilweise zuverlässig zu sein. Die 2011–2013 im Areal der Siedlung vorgenommenen Untersuchungen bestätigen die Angaben über deren Lokalisierung und die angeführten Siedlungsfunde, die sich auch nach den Angaben von

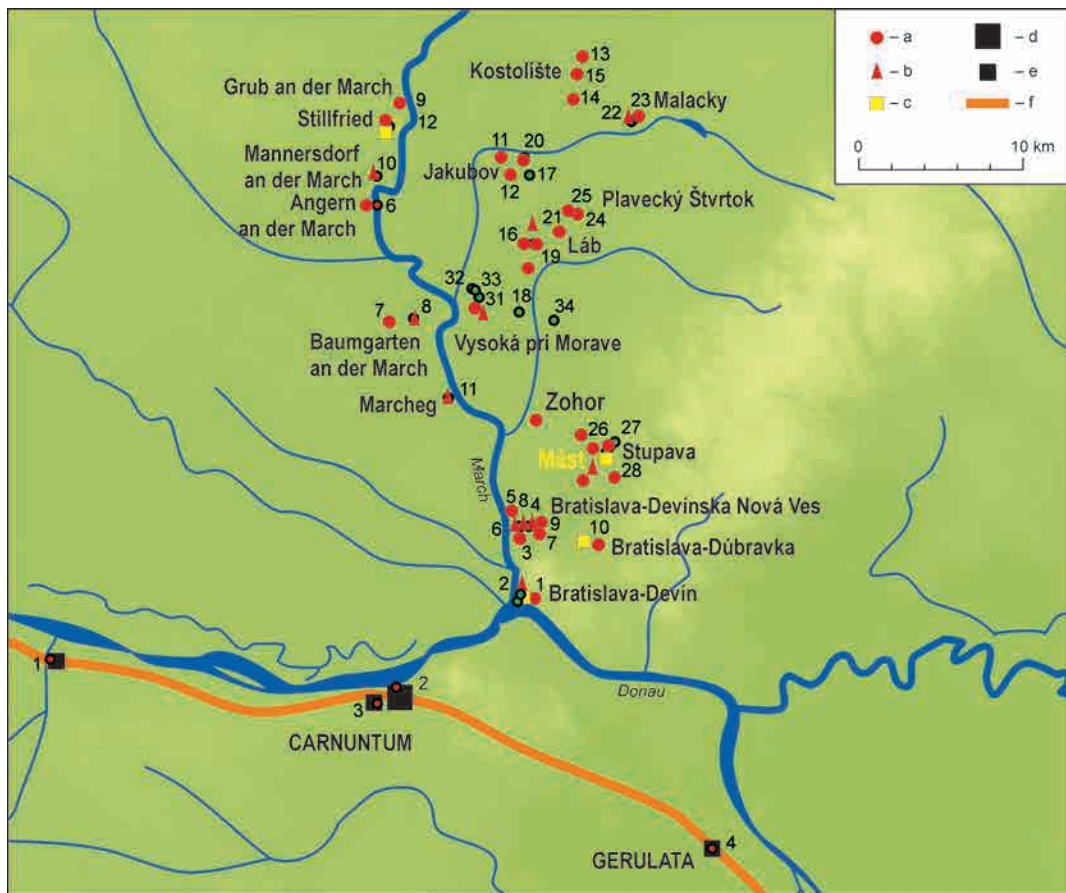


Abb. 2. Unteres Marchgebiet während der römischen Kaiserzeit. Legende: a – germanische Siedlung; b – germanisches Gräberfeld; c – römischer Bau; d – Legionslager; e – Auxiliarlager; f – Limesweg. Nach J. Rajtár – ergänzt, Grafik P. Červeň.

M. Bel westlich des Dorfes befanden. Bisher wurden aber keine Brandgräber gefunden, es ist deshalb wahrscheinlich, dass sich in etwas erhöhter Lage in Richtung des Dorfes ein Brandgräberfeld befand. Seine Identifizierung bleibt, auch wenn seine Zerstörung innerhalb der schon verbauten Zone nicht ausgeschlossen ist, Ziel der weiteren Forschungen.

Dorfbewohner noch etwa bis zur Mitte des 20. Jh. in Betrieb. Auch derzeit ist hier das Grundwasser sehr hoch, es scheint auf der Basis der Geländeforschungen der Jahre 2011–2013 sehr wahrscheinlich, dass dies auch während der römischen Kaiserzeit der Fall war. Derzeit ist eine teilweise Verbauung der Fundstelle in Planung.

K. E.

Die Fundstelle

Die Fundstelle liegt im KG. des Ortes Mást, heute Bestandteil der Stadt Stupava, Bz. Malacky. Sie befindet sich auf der rechten Seite eines größeren, stark Wasser führenden Baches, der sich noch annähernd im ursprünglichen Bachbett des 18. Jahrs befindet. Die Situation ist auf den Karten der I.–III. Militärkartierung, von der Wende des 18.–19. bis zur Wende des 19.–20. Jh. zu sehen. In die II. Militärkartierung wurde die Fläche der geophysikalischen Messung eingetragen (Abb. 6). Der Bach führte reichlich Wasser, da auf den erwähnten Karten südlich der Fundstelle eine Mühle eingetragen ist. Die Mühle war nach Aussage der

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN – OBERFLÄCHENBEGEHUNGEN, METALLDETEKTORSURVEY UND GEOPHYSIKALISCHE MESSUNGEN

EINFÜHRUNG

Auf die Fundstelle hatte Herr R. Veselovský aus Mást aufmerksam gemacht. Während der ersten Fundstellenbesichtigung von K. Elschek (AISAW) und J. Kubíny im Jahr 2011 war festgestellt worden, dass im Zuge der intensiven landwirtschaftlichen Tätigkeit zahlreiches keramisches Material und

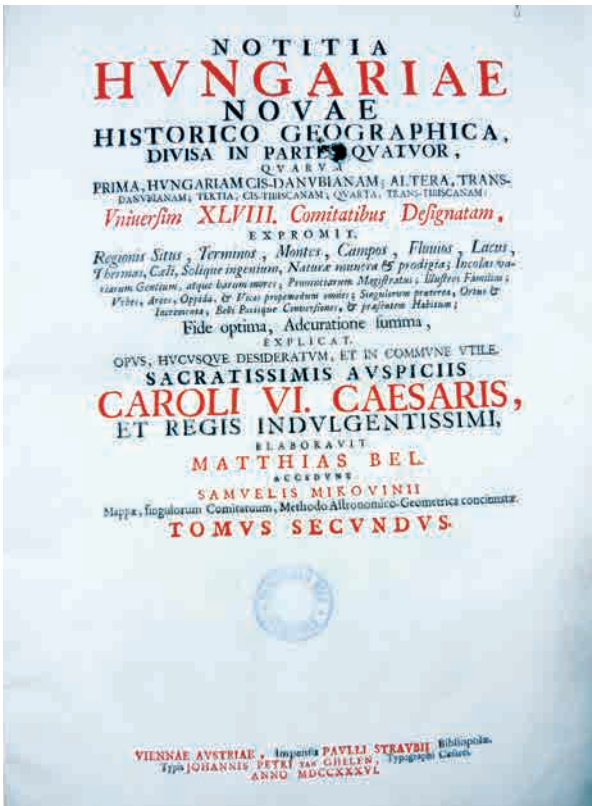


Abb. 3. M. Bel/Notitiae Historiae 1736 – Titelblatt.

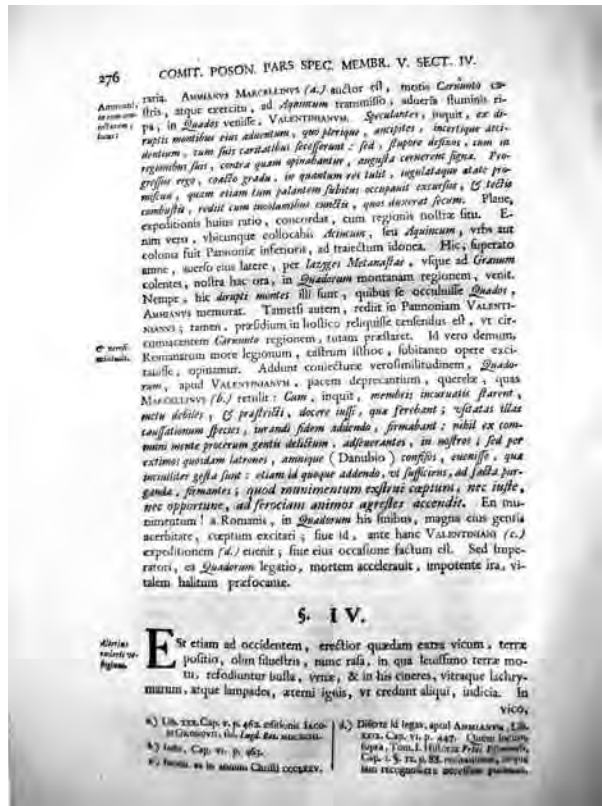


Abb. 4. M. Bel/Notitiae Historiae 1736 – Seite 276.

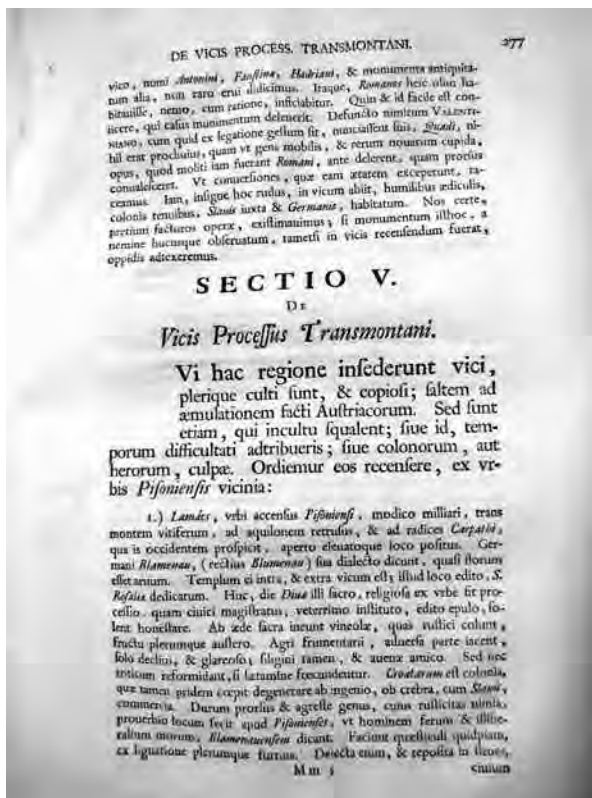


Abb. 5. M. Bel/Notitiae Historiae 1736 – Seite 277.



Abb. 6. Mást. Die II. Militärkartierung (19. Jh.) mit der geophysikalisch gemessenen Fläche der Fundstelle Mást.



Abb. 7. Mást. Lesefunde und Geophysik: Ziegel-rot, Münzen-blau, Fibeln-grün, Terra Sigillata-schwarz, Kleinfunde-leerer Kreis. Grafik M. Bartík.

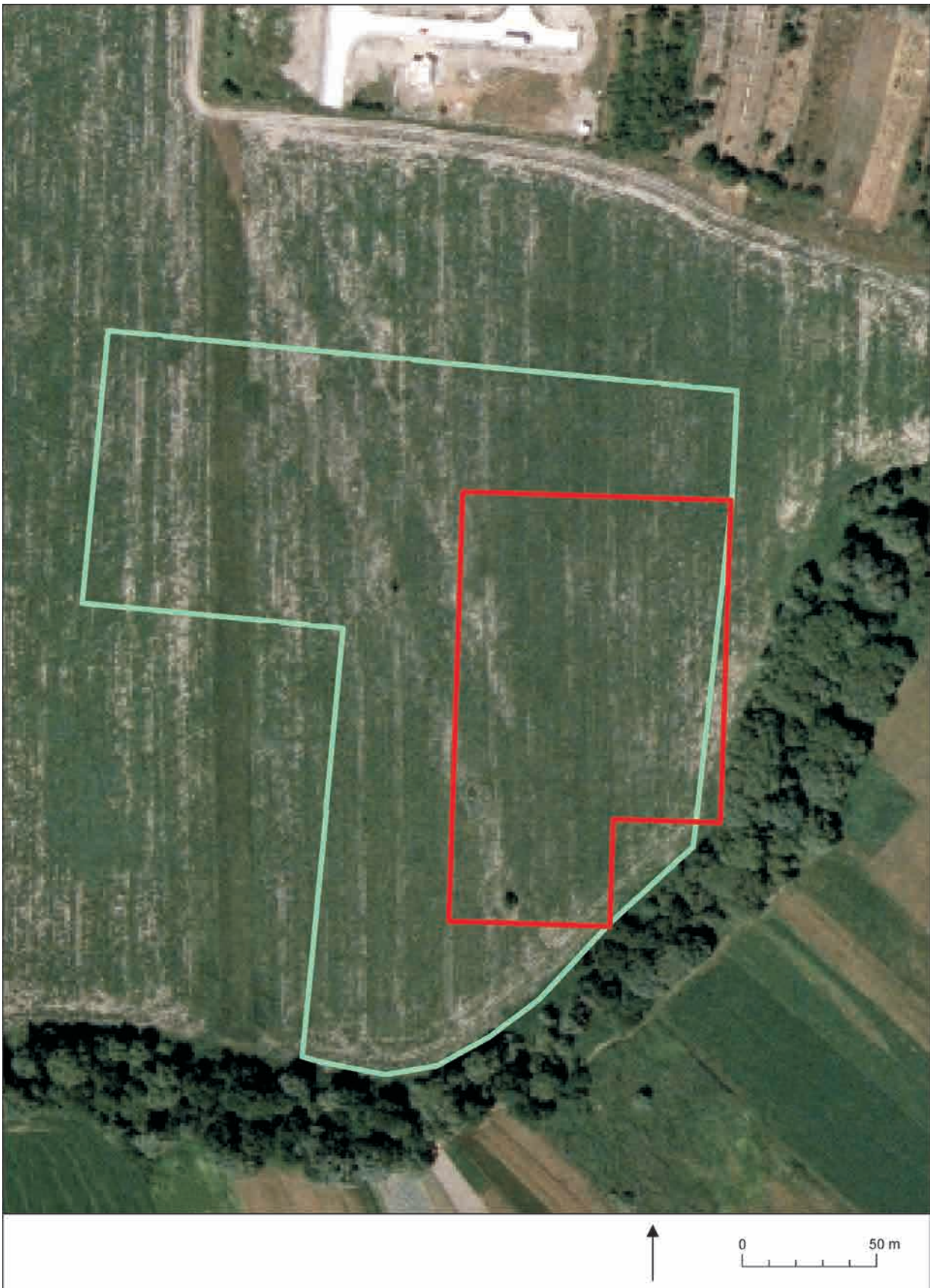


Abb. 8. Mást. Aktivitäten: Surveys mit Metalldetektor (grün) und geophysikalische Messungen-ÖAI (rot) 2012–2013 auf der Fundstelle Mást. Luftbild: Eurosense. Grafik V. Lindinger.

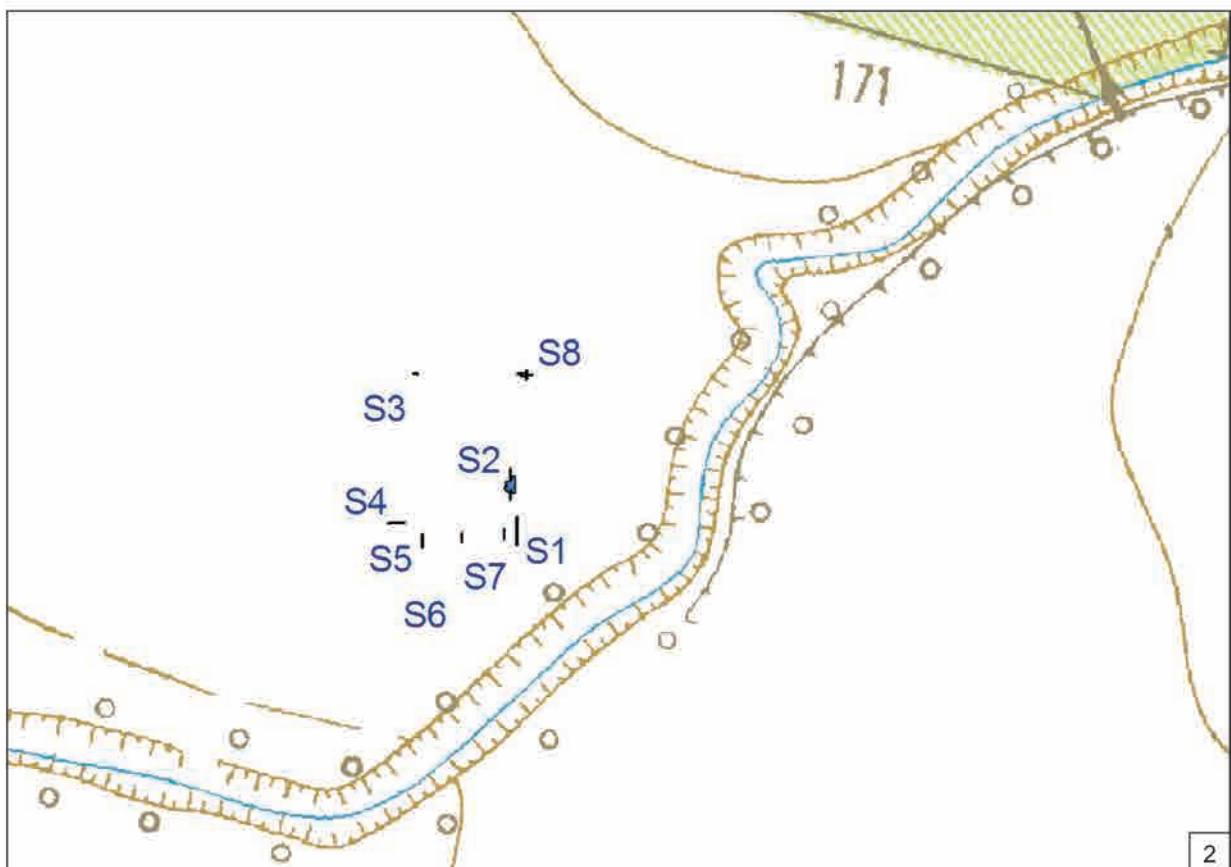
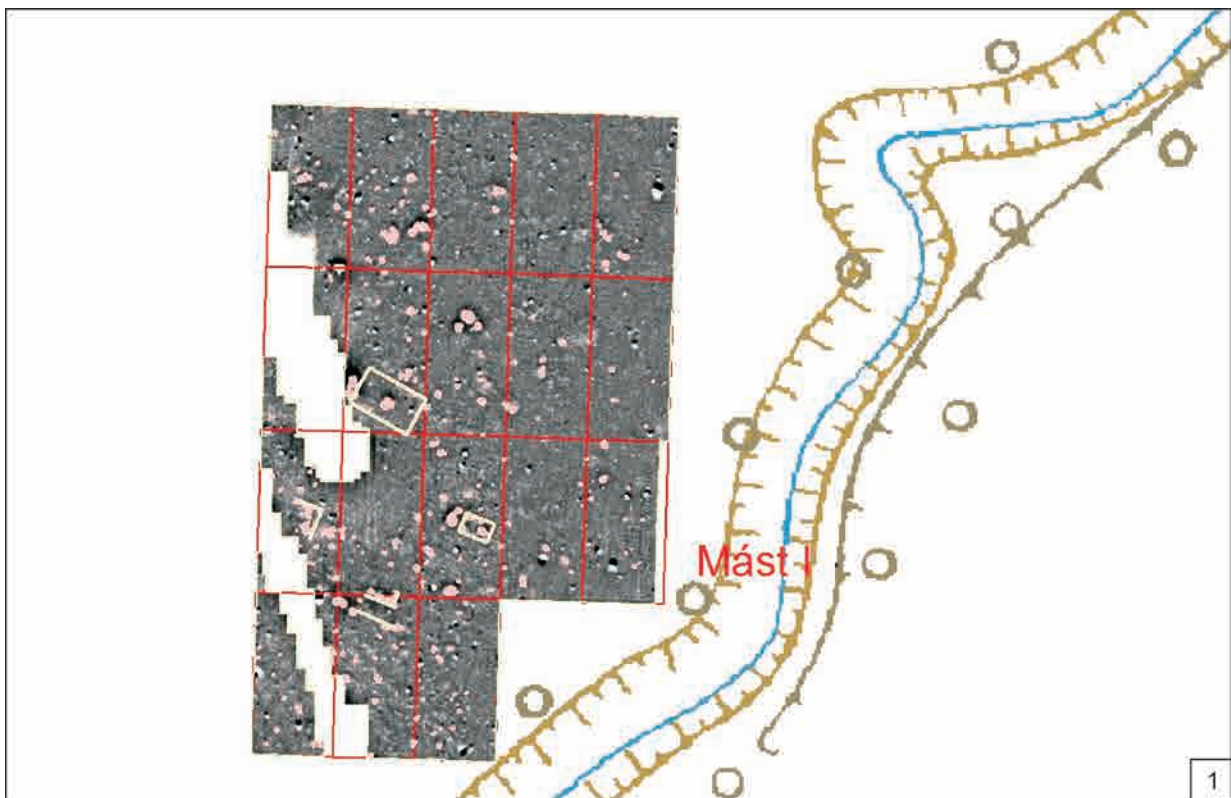


Abb. 9. Mást. 1 – Geophysik innerhalb der Fundstelle; 2 – Suchschnitte S1–S8. Grafik M. Bartík.

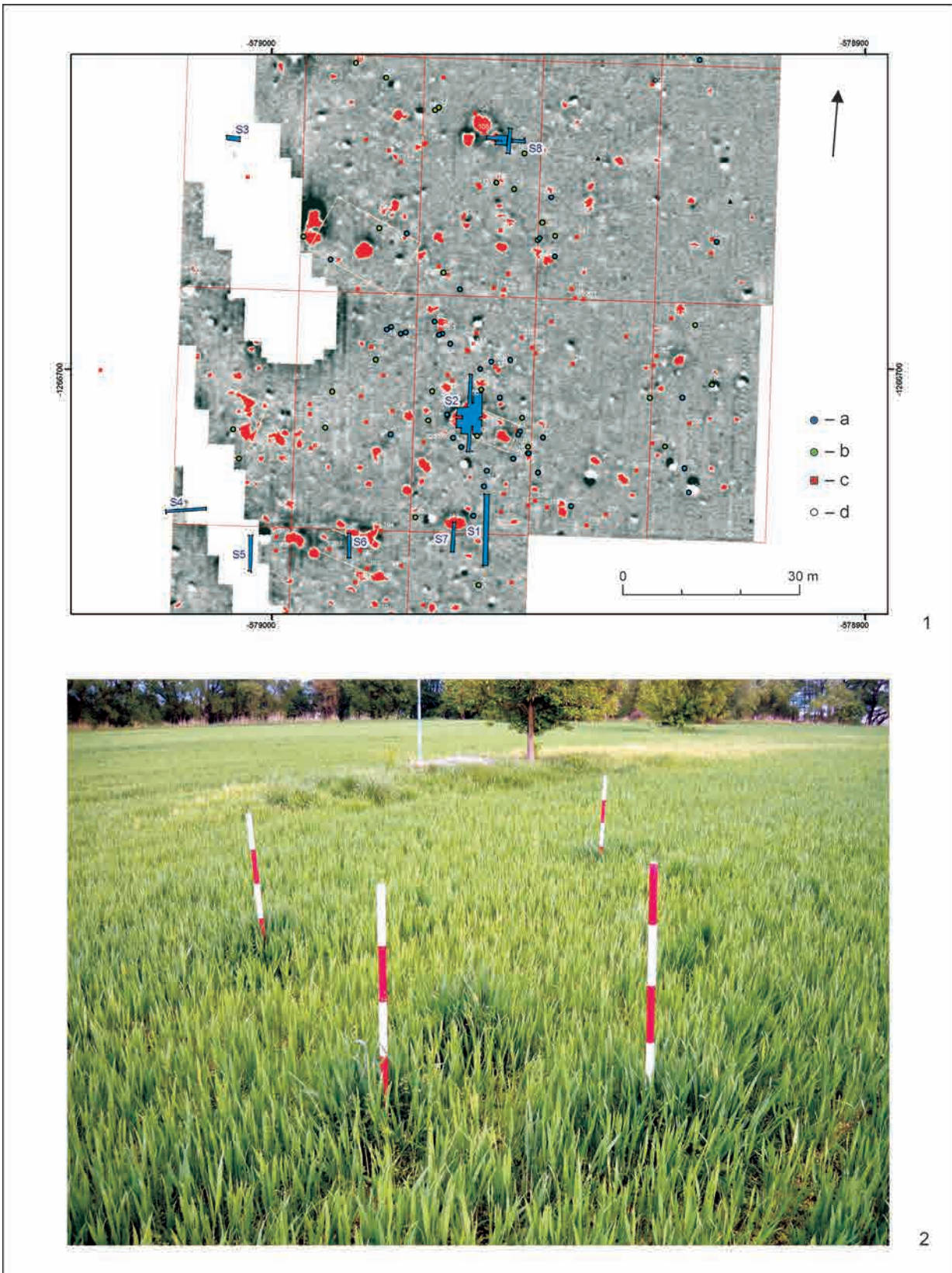


Abb. 10. Mást. 1 – Geophysik und Suchschnitte S1–S8. Mittlerer Teil der Fundstelle mit Lesefunden. Legende: a – römische Münze; b – Fibel; c – römischer Dachziegel; d – Kleinfund. 2 – Pfostengrubenanomalien (Cropmarks) die die Form eines Sechsecks bilden, wie bei germanischen Grubenhäusern vom Sechspfostenschema, im Getreide feststellbar. Grafik M. Bartík, Foto K. Elschek.

römische Dachziegel an die Ackeroberfläche transportiert wurden. Deshalb plante man für das Jahr 2012 archäologische Untersuchungen. Im Jahr 2012 wurden im Rahmen einer Prospektion Kleinfunde und römische Dachziegel aufgelesen und mittels GPS kartiert. Dabei gelang es, 49 römische Münzen, über 60 Fibeln, einige Kleinfunde und etwa 200 Dachziegelbruchstücke zu erfassen (Abb. 7). Im Frühjahr 2013 folgten großflächige geophysikalische Prospektionen mit Magnetik (Abb. 8; 9) und kleinflächige Georadarmessungen². Danach legte man hier im Sommer 2013 einige Suchschnitte an³, mit dem Ziel, die Ergebnisse der Prospektionen zu verifizieren und Aussagen zur chronologischen Stellung der Siedlung tätigen zu können.

Die Grabung

Im Zuge der Grabung wurden 8 Suchschnitte angelegt. Das Ziel der Grabungen war es, auf verschiedene noch ungeklärte Fragen zur Struktur und zeitlichen Stellung der Siedlung Antworten zu suchen (Abb. 9; 10: 1).

I. Suchschnitte 1, 3 und 7 (S1, S3 und S7)

Die Schnitte von 60 cm Breite und 12 m, 2 m und 5 m Länge wurden in Geländesenken (Depressionen) angelegt. Aufgrund des hohen Grundwassers konnten keine Objekte festgestellt werden.

II. Suchschnitte 4 und 5 (S4 und S5)

Im Frühjahr 2013 wurde eine genaue Begehung der Fundstelle realisiert. Überraschender Weise konnten auf mehreren Plätzen der Fundstelle Pfostenbauten im Getreide festgestellt und photographisch dokumentiert werden. Es handelte sich z. B. um Pfostenreihen, aber in mehreren Fällen auch um Pfostensetzungen, die ein für germanische Grubenhäuser typisches Sechspfostenschema aufwiesen (Abb. 10: 2). *J. Gojda* (2004, 78) bezeichnet die II. Phase des Getreidewachstums als eine sog. „grüne Phase“ (vertiefte Objekte dunkelgrün, umliegendes Terrain hellgrün). Diese II. Phase konnte auch in Mást festgestellt werden. Mehrere Objekte waren in den Innenräumen hellgrün, die den Innenraum begrenzenden Pfostensetzungen

jedoch dunkelgrün und das Getreide war hier deutlich höher als im Inneren der Objekte.

Zwei dieser germanischen „Pfostensetzungen“ wurden mittels Suchschnitten von 60 cm Breite und je 7 m Länge untersucht, die Grubenhaus-Vertiefung konnte aber im Mutterboden nicht festgestellt werden. Daher kann angenommen werden, dass es sich um ebenerdige, oder nur ganz mäßig in den Acker eingetiefte Häuser handelte, die nur das typische „Sechspfostenschema“ der germanischen Grubenhäuser aufwiesen. Diese spezifischen „Grubenhäuser“ fanden wahrscheinlich wegen des hohen Wasserstands in der Siedlung Anwendung. Es ist in Zukunft geplant, ein solches Objekt vollflächig zu untersuchen, da die Pfostensetzungen der „Objekte“ präzise mit GPS eingemessen werden konnten.

III. Suchschnitte 2, 6 und 8 (S2, S6 und S8)

Es wurden Schnitte von 60 cm Breite sowie 13 m, 4 m und 4 m Länge gegraben. Die Ergebnisse der geophysikalischen Messungen konnten durch die Suchschnitte Nr. 2 (mäßig in den Mutterboden eingetiefter Bau) und Nr. 8 (Ofen) bestätigt werden. Die detaillierten Ergebnisse der geophysikalischen Prospektion werden weiter unten im Kapitel III. besprochen.

Suchschnitt 2, Objekt 1/2013 – Haus

Der Suchschnitt wurde auf Basis der Ergebnisse der Oberflächenbegehungen, des Metalldetektor-surveys und der geophysikalischen Prospektion gewählt (Abb. 10: 1) In diesem Bereich konnte, neben römischer und germanischer Keramik, eine Konzentration von römischen Dachziegelbruchstücken, Fibeln, römischen Münzen, Kleinfunden aus Buntmetall und Sigillaten festgestellt werden. Der Suchschnitt wurde bis zum gewachsenen Boden abgetieft, im mittleren Teil des 13 m langen und 60 cm breiten Suchschnitts wurde eine Konzentration von gebranntem Hüttenlehm, Keramikfunden und Tierknochen festgestellt. Daher wurde der Schnitt durch eine Quadrantengrabung mit Stegen erweitert (Abb 11: 1–4).

Nach der Abnahme der Stege zeigte sich der durch Pflügen teilweise beschädigter Fußboden des Objekts, der sich etwa auf Höhe des gewachsenen Bodens befand. Der Fußboden bestand aus gestampftem Lehm, der im Zuge der Zerstörung

² Die Messungen leitete V. Lindinger, die Auswertung der Messungsergebnisse legt St. Groh vor.

³ Die Forschungsgrabung wurde unter der Leitung von K. Elschek durchgeführt.



Abb. 11. Mást. 1–4 – Objekt 1/2013, Haus; 5, 6 – Objekt 2/2013, Ofen. Foto K. Elschek.

des Objekts durch Feuereinwirkung rot gebrannt und teilweise auch grau-schwarz gebrannt war (Abb. 12; 13; 15: 1). Am Fußboden lagen vier zum Teil komplett erhaltene, germanische handaufgebaute Gefäße, deren Wände, bedingt durch starke Feuereinwirkung und hohe Temperaturen, teilweise deformiert waren. Weiters befanden sich hier zahlreiche germanische und römische Keramikbruchstücke, mehrere Dachziegelbruchstücke, Sigillaten, Kleinfunde und einige Tierknochen. In der unmittelbaren Umgebung des Objekts (etwa bis in eine Entfernung von 10m vom Zentrum des

Objekts) wurden mehrere Fibeln, Münzen, weitere Kleinfunde und zahlreiche römische Dachziegel aufgefunden.

Die vier Gefäße und der Großteil der Funde des Objekts lagen am Fußboden und wurden teilweise durch eine superponierende Schicht bedeckt, die so ein geschlossenes Fundensemble bildete. Auf einer Stelle, etwa in der Mitte des Fußbodens, lag ein größerer Kalkverputzblock der ursprünglich vom Verputz der Innenwände stammen dürfte (Abb. 11: 4). Wir nehmen an, dass der Bau in kombinierter römisch-germanischer Bautechnik erbaut wurde.

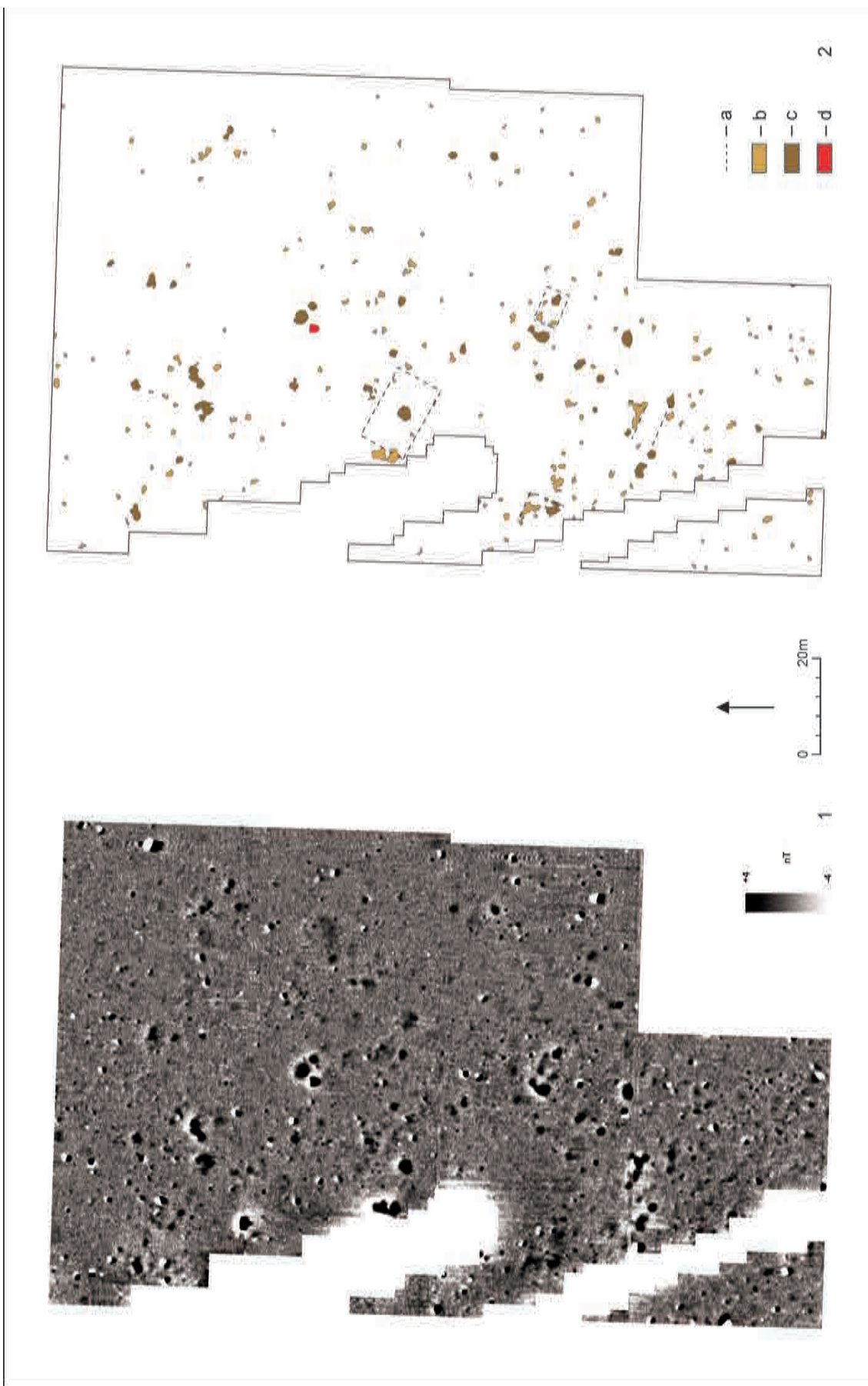


Abb. 12. Mást. 1 – Geophysikalische Messungen mit Magnetik 2013 in Mást. Grafik V. Lindinger; 2 – Geophysik-ÖAI (V. Lindinger), Interpretation (St. Groh). Legende: a – Innere Struktur; b – schwach magnetisierte Grube; c – stark magnetisierte Grube; d – thermomarent magnetisierte Struktur.

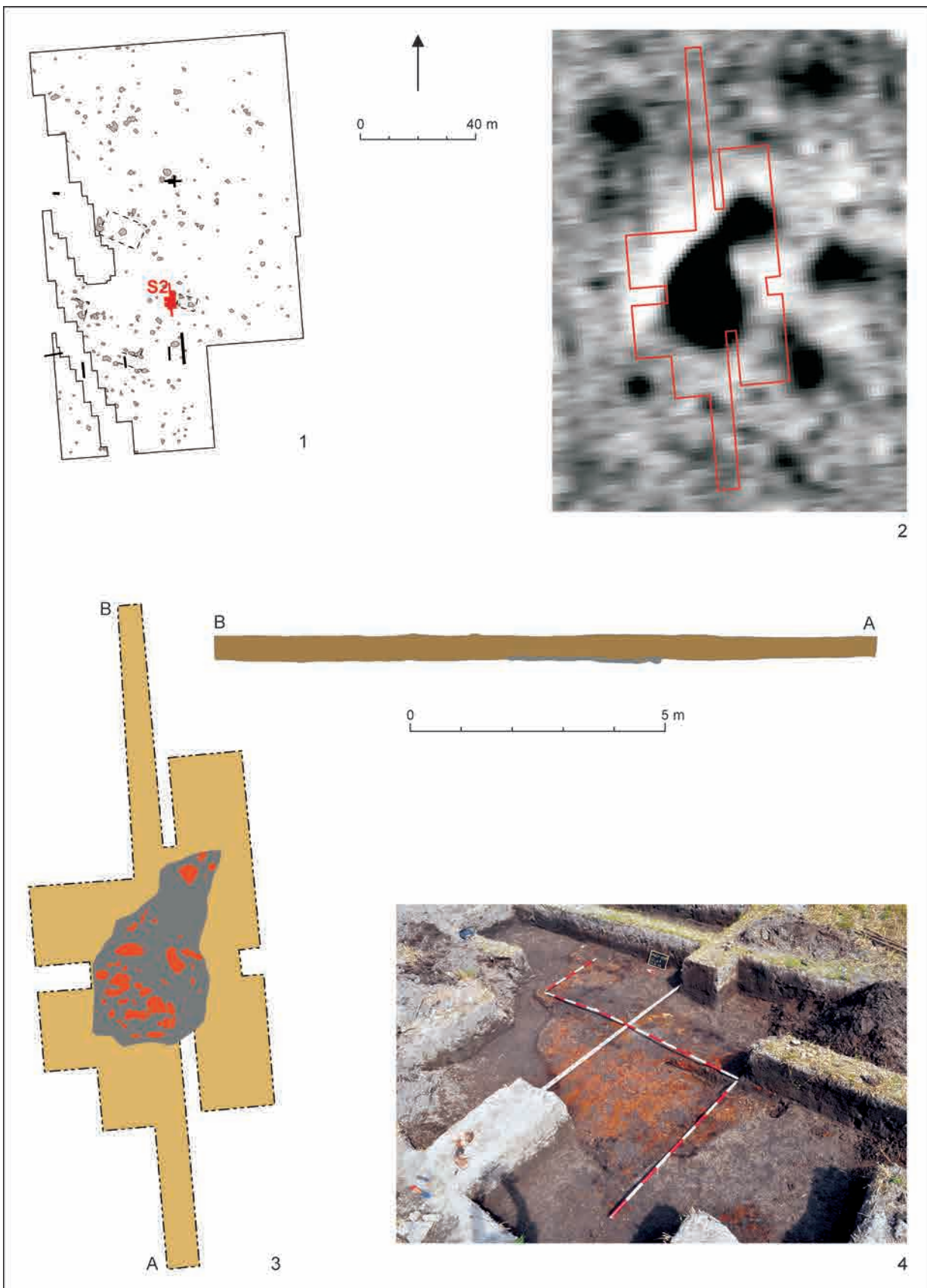


Abb. 13. Mást. Geophysik und Digitalisierung. Der Schnitt S2. 1 – Lage; 2 – geophysikalische Messdaten; 3 – Befunde, und Profil; 4 – Fotodokumentation. Grabungsdaten K. Elschek, Grafik V. Lindinger.

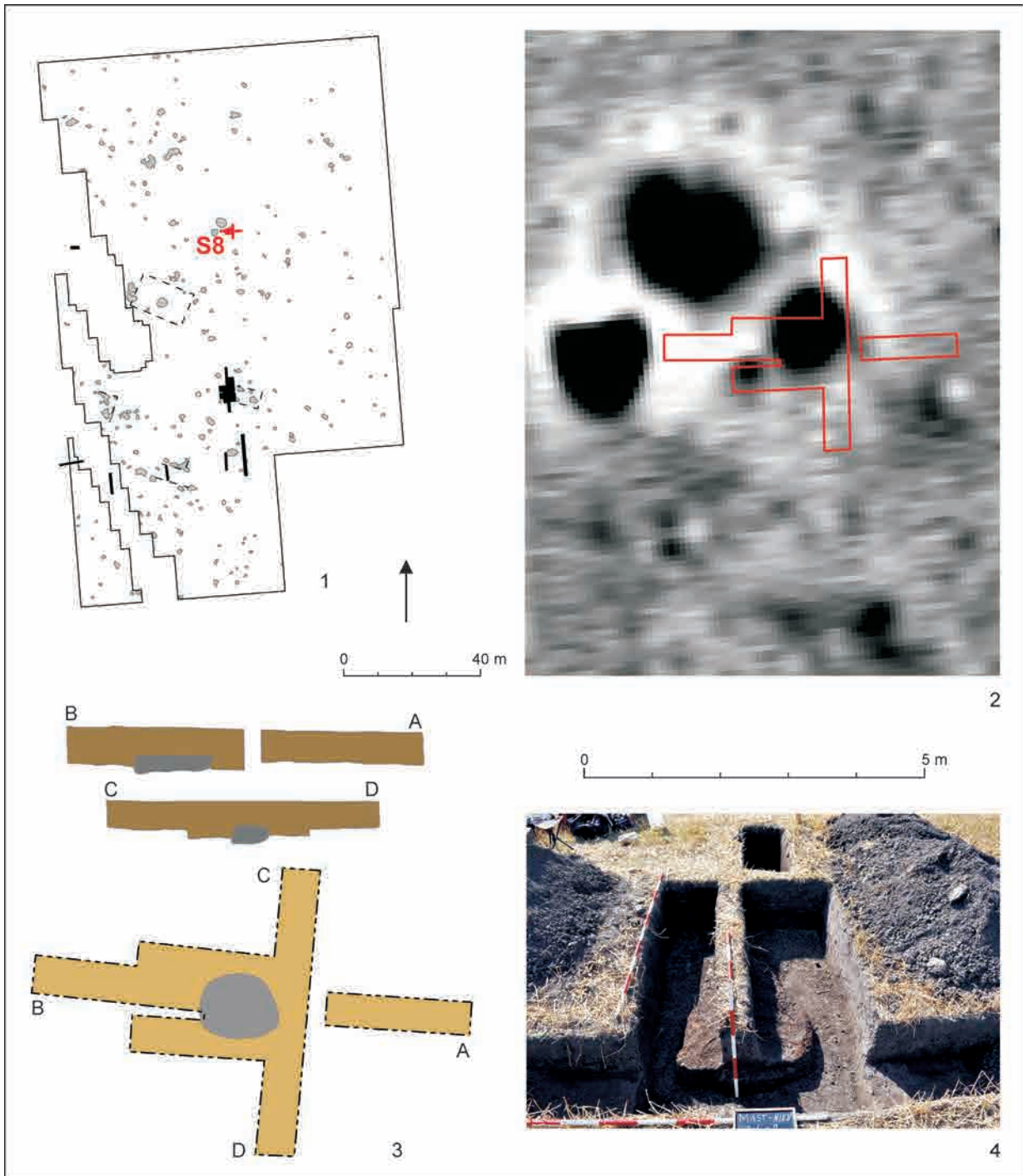


Abb. 14. Mást. Geophysik und Digitalisierung. Der Schnitt S8. 1 – Lage; 2 – geophysikalische Messdaten; 3 – Befunde und Profil; 4 – Fotodokumentation. Grabungsdaten K. Elschek, Grafik V. Lindinger.

Der gestampfte Fußboden war nicht wie bei germanischen Grubenhäusern mit Pfostenkonstruktionen in den bewachsenem Boden eingetieft. Die Wände bestanden wahrscheinlich aus Fachwerk oder Brettern und wurden innen mit Kalkmörtel verputzt. Das Dach bestand aus römischen Dachziegeln (Tegulae und Imbrices), wie es mehrere

Dutzend Bruchstücke aus der Umgebung und der Verfüllung des Objekts bezeugen. Ein größeres Bruchstück mit dem Stempel der XIV. Legion lag am Rand des Fußbodens. Die Grundfläche des Objekts dürfte etwa 20–25 m² betragen, die Funde des Objekts selbst und aus seiner näheren Umgebung werden weiter unten behandelt.

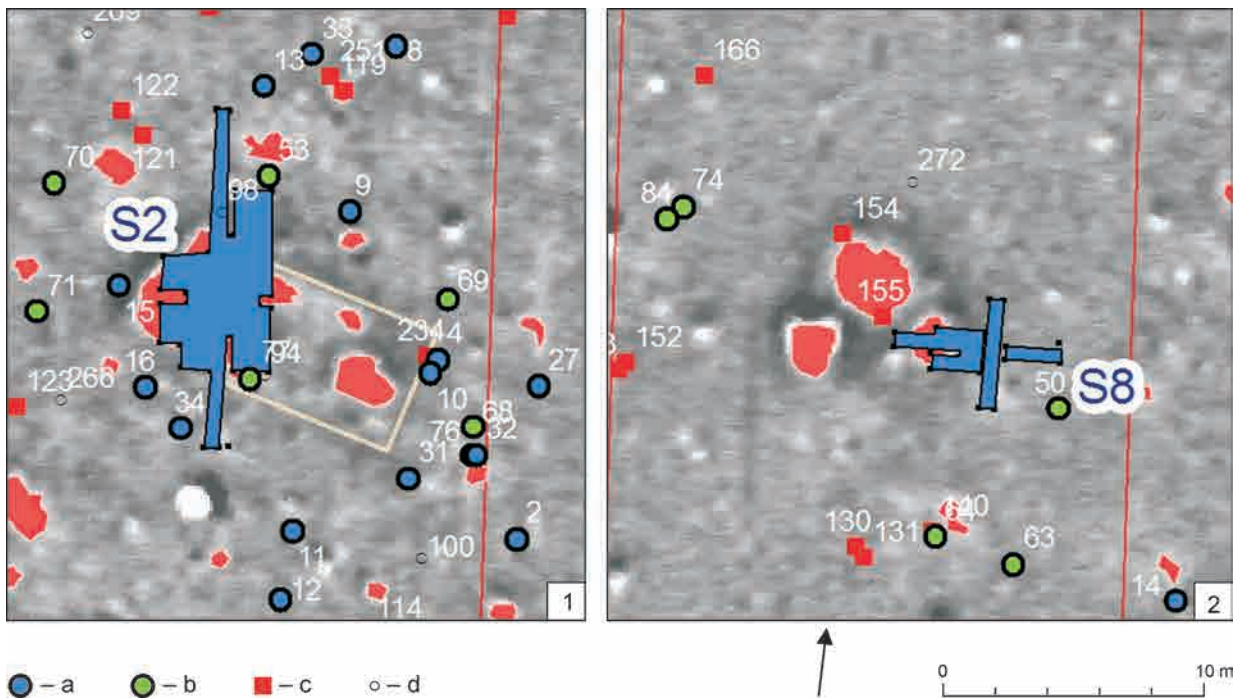


Abb. 15. Mást. 1 – Geophysik und Suchschnitt S2 mit Lesefunden in Umgebung; 2 – Geophysik und Suchschnitt S8 mit Lesefunden in Umgebung. Legende: a – römische Münze; b – Fibel; c – römischer Dachziegel; d – Kleinfund. Grafik M. Bartík.

Suchschnitt 8, Objekt 2/2013 – Ofen (Abb. 11: 5, 6; 14; 15: 2)

Der Suchschnitt konzentrierte sich auf eine von drei durch die geophysikalische Prospektion festgestellten Anomalien. Im Suchschnitt wurde ein Ofen partiell freigelegt, seine Funktion ist bisher nicht klar. Um das Objekt lagen wenige handaufgebaute germanische Keramikbruchstücke aus der jüngeren römischen Kaiserzeit, vom Ofen stammt auch ein kleines Bruchstück schwarzgebrannter Sigillata.

K. E.

GEOPHYSIKALISCHE PROSPEKTION AUF DER FUNDSTELLE MÁST

Im Jahr 2013 führte der Fachbereich Zentraleuropäische Archäologie des Österreichischen Archäologischen Instituts Wien (St. Groh, V. Lindinger) in Kooperation mit dem Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

(K. Elschek) eine geophysikalische Prospektion mit Magnetik und Georadar auf einer Fläche von 1,2 bzw. 0,16 ha der Fundstelle Mást durch (Abb. 8; 9: 1; 10; 12–15)⁴. Die Messungen erfolgten nach der Lokalisierung des Fundplatzes durch intensive Metall-detektor- und Oberflächen-Surveys. Anhand der Messergebnisse sollten erste Aussagen zur Art des Fundplatzes getroffen werden und gezielte kleinflächige Grabungen in einigen Objekten ermöglicht werden. Der Siedlungsplatz liegt heute westlich der Ortschaft Stupava und nördlich des Baches Mláka, der 5 km weiter westlich in die March mündet.

Die Magnetik-Messungen bezeugen vor allem für den Westteil der Fläche eine Häufung schwächer und stärker magnetisierter, scharf umrissener Objekte, die als Gruben und Feuerstellen (Öfen) interpretiert werden (Abb. 12). Dabei können eher rechteckige sowie runde bis rundovale Wohn-, Arbeits- bzw. Speichergruben unterschieden werden. Öfen zeichnen sich in den Messdaten durch stark thermoremanent magnetisierte Bereiche ab. In drei Bereichen im Nord-, Mittel- und Südteil sind längs-

⁴ Die Magnetik-Messungen erfolgten vom 15.–16. 4. 2013 durch V. Lindinger und A. Steininger mit einem dualen Fluxgate-Gradiometersystem Geoscan FM 256 mit einer Auflösung von 0,1 nT. Das Sampleintervall der Magnetikmessungen betrug 0,125 m und der Traversabstand 0,5 m. Ausgelöst wurde über einen Zeitimpuls bei einer Geschwindigkeit von 0,9–1,2 s/m. Die Bearbeitung der Rohdaten erfolgte mit der Software Geoplot 3.00 t (Geoscan Research). Die Georadarmessungen wurden mit dem Georadar GSSI SIR mit einer 400 MHz-Antenne bei einem Traversabstand von 0,5 m und einem Sampleintervall 0,05 durchgeführt (Horchzeit 60 ns, Bandpass-Filter 100–800 MHz, Dielektrizitätskonstante 5, Samp/sca 512, Scans/sec 120). Die Daten wurden mit der Software RADAN 6.5.3.0 bearbeitet. Der Gesamtdatenbestand wird in einem Geoinformationssystem (ArcGIS 10.2 von ESRI) am ÖAI verwaltet.

rechteckige Strukturen erkennbar, die sich von der Umgebung abheben. Dabei könnte es sich um Siedlungsobjekte – Häuser – oder Freiflächen zwischen Siedlungsobjekten – Grubenhütten, Gruben – handeln. Die Verteilung der Oberflächenfunde ist als Indiz für eine Siedlungskonzentration im mittleren Südteil der Messfläche zu werten, wo anhand der geophysikalischen Daten auch ein Siedlungsobjekt (Objekt 1/13) zu erkennen ist (Abb. 10: 1; 13; 15: 1). Rund um dieses Siedlungsobjekt ist eine sehr starke Konzentration an keramischem Fundmaterial und Baukeramik auszumachen. Münzfunde streuen eher linear von Nordwesten nach Südosten nördlich und südlich des Objektes 1, Fibelfunde sind ebenfalls flächig um das Objekt 1 zugegen. Das ca. 46 m nördlich des Objektes 1/13 gelegene Objekt 2/13 wurde aufgrund der geophysikalischen Messdaten als Ofen angesprochen (Abb. 10: 1; 14; 15: 2).

In einem zweiten Schritt wurden 2013 von K. Elschek acht Grabungsschnitte zur Verifizierung der Interpretation der geophysikalischen Messungen durchgeführt (Abb. 9: 2; 10: 1; 11). Mit dem Schnitt S2 (mit seinen Erweiterung) erfolgte die Untersuchung des Objektes 1 (Haus), mit dem Schnitt S8 wurde ein Ofen (Objekt 2) geschnitten. Beide Grabungsschnitte führten zur Verifizierung der Messdaten (Abb. 13; 14).

Schnitt S2, Objekt 1/2013 – Haus

Das Objekt S1 ist in den geophysikalischen Messdaten (Magnetik) als nierenförmige, sich von der Umgebung deutlich abgrenzende Anomalie erkennbar.⁵ Anhand der Grabung konnte eine in der Form exakt den Messdaten folgende seichte stratigrafische Einheit mit starken verziegelten Anteilen und Baukeramik festgestellt werden (Abb. 11: 1–4; 13). Diese ca. 2,2 x 4,3 m große Schicht wird als Rest eines Hausbodens interpretiert. Das Aufgehende des unmittelbar im Inundationsgebiet der March gelegenen Hauses dürfte aus Holz gefertigt sein, wovon keine Reste erhalten sind.

Schnitt S8, Objekt 2/2013 – Ofen

Das in den Messdaten als rundovale stark magnetisierte Grube definierte Objekt 2 konnte durch die Grabung als ca. 0,9 x 1,1 m großer Ofen verifiziert werden (Abb. 11: 5, 6; 14). Die stark verziegelten Lehmkomponenten der Ofensohle grenzen diesen deutlich von der Umgebung ab. Der Ofen ist Teil einer aus drei Objekten bestehenden Gruppe, von

der zumindest ein weiteres, sehr stark thermoremanent magnetisiertes Objekt ebenfalls als Ofen anzusprechen ist.

S. G.

RÖMISCHE MÜNZEN

Der Fundbestand von etwa 60 Münzen, wovon 49 Exemplare von der Prospektion des Jahres 2012 (K. Elschek und J. Kubíny) stammen, ist nicht nur ein wichtiger Beitrag zur Siedlungsgeschichte dieser Fundstelle, sondern auch zur Ergänzung des Bildes der Münzverteilung im Záhorie-Gebiet von der Zeitwende bis zum Anfang der Völkerwanderungszeit. Römische Münzen, sehr wahrscheinlich von der besprochenen Fundstelle, waren schon am Ende des 19. Jh., bzw. auch schon früher im Laufe des 18. Jh. bekannt. Im Jahr 1736 registrierte *M. Bel* (1736, 276) einige römische Münzen aus Mást und im Jahr 1890 publizierte der Stupavaer Sammler *N. Sándorfi* (1890, 94) von hier Münzen von Hadrianus, Antoninus Pius, Faustina, Licinius, Constantius II. und sieben nicht bestimmbar Exemplare des 3.–4. Jh. (*Ondrouch* 1964, 225, 273, 285, 385, 419, 456, 505). Die Zusammensetzung und der chronologische Rahmen dieser „alten“ Funde, sind, mit Ausnahme der republikanischen Prägungen, mit dem Fundbestand, der in diesem Beitrag präsentiert wird, identisch.

Als älteste Prägungen sind in Mást zwei Münzen von der Zeit der römischen Republik vertreten – die Denare des G. I. Caesar (54–51 v. Chr.) und des Marcus Antonius (32–31 v. Chr.). Sie sind vielleicht als Beleg für erste Kontakte der Bewohner dieser Fundstelle mit der römischen Münzprägung zu werten (Abb. 16: 14, 15). Man könnte annehmen, dass diese zwei Münzen angesichts ihrer Prägezeit noch mit einer latènezeitlichen Besiedlung in Zusammenhang stehen könnten. Im Areal der Fundstelle gibt es jedoch keine Evidenzen einer latènezeitlichen Besiedlung, einige latènezeitliche Scherben wurden ca. 500 m westlich der Fundstelle aufgefunden (unpubliziert), in einigen anderen Ortsteilen von Stupava ist jedoch eine latènezeitliche Besiedlung bewiesen (*Bača/Drahošová, im Druck; Farkaš/Turčan* 1983).

In der Münzreihe von Mást sind keine augusteischen und julisch-claudischen Prägungen und bisher kein eindeutiges Fundmaterial der ersten Hälfte des 1. Jh. n. Chr. vorhanden. Daher würden die beiden Denare und das Münz- bzw. Fundspektrum eher für einen längeren, in den Provinzen Noricum und Pannonien oftmals belegtem, Umlauf der Denare bis ins 2. und 3. Jh. n. Chr. sprechen. Vom Ende des Umlaufs erst am Anfang des 2. Jh. n. Chr. geht z. B. *Wolters*

⁵ Die geophysikalischen Messungen mit Georadar erbrachten in Ermangelung von Steinbefunden keine Resultate.



Abb. 16. Fundauswahl aus der römischen Kaiserzeit vom Záhorie-Gebiet. 1–8 – Mást; 9–13 – Zohor (9–11 – röm. Republik; 12, 13 – Augustus); 14, 15 – Mást (14 – Caesar; 15 – M. Antonius); 16 – Malacky (Augustus). 1–8 – Kleinfunde; 9–16 – Münzen. Foto und Grafik P. Červeň.

2008, 9 aus (siehe dazu auch *Militký 2008b*, 125; zur Fundsituation in Polen siehe *Dymowski 2011*, 143, 144).

Man kann allerdings im Zusammenhang mit den beiden Prägungen, nicht die Möglichkeit ausschließen, dass diese eventuell im Zusammenhang mit den Ereignissen des tiberischen Feldzugs gegen Marbod im Jahr 6 n. Chr., bzw. römischen militärischen Aktivitäten um die Zeitwende, stehen. Schon H.-J. Kellner betont das man den Umlauf republikanischer Münzen nicht allgemein, sondern individuell mit Rücksicht auf „regionale und historische Zusammenhänge des Fundorts“ beurteilen sollte (siehe dazu auch *Elschek/Kolníková, im Druck; Kellner 1990*, 23).

Im Záhorie-Gebiet sind nämlich republikanische Münzen, vor allem Legionärsdenare des Marcus Antonius, auch an anderen Fundstellen präsent (Dojč, Holíč, Plavecké Podhradie, Radimov; *Kolníková, im Druck*), weniger häufig vorhanden sind Denare des G. I. Caesar (Malacky-Pezinok, Myjava; *Ondrouch 1964*, 147, 149).

Für die Unterstützung dieser These, eines Zusammenhanges der Verteilung republikanischer Münzen mit dem römischen Vormarsch am linken Donauufer, kann man den Fund eines Legionärsdenar des Marcus Antonius im Areal des Oppidums von Bratislava anführen. Zusammen mit den keltischen Münzen vom Typ Simmering und Karlstein wird dieser für die Datierung des Horizonts, der eine Katastrophe und den nachfolgenden Niedergang des Oppidums am Ende des 1. Jh. v. Chr., beschreibt, herangezogen (Bratislava-Vydrice; *Kolníková/Kovář 2010*, 71). Es ist nicht ausgeschlossen, dass diesen Niedergang des Oppidums der Vormarsch römischer Legionen über die Donau verursacht hatte. Auch ein Denar des Marcus Antonius vom latènezeitlichem Burgwall in Plavecké Podhradie (*Kolníková, im Druck*) könnte indizieren, dass auch diese Fundstelle von römischen Militäraktionen betroffen war, obwohl der Burgwall offensichtlich zu dieser Zeit schon von den Kelten verlassen war (*Pieta 2008*, 80).

Eine Stütze für die Annahme, dass die republikanischen Prägungen von Mást im Zusammenhang mit augusteischen militärischen Operationen an der mittleren Donau zu sehen wären, könnte auch das Verbreitungsmuster augusteischen Prägungen bieten. Diese sind überwiegend in römischen Militärlagern frequent, in deren unmittelbarer Nähe, oder an Plätzen, die mit den Bewegungen der römischen Militäreinheiten in Zusammenhang stehen (*Berger 2008*, 105; *Kos/Semrov 1995*, 50). Diese augusteischen Prägungen streuen oft zusammen mit republikanischen Denaren. Viele von ihnen tragen Kontermarken⁶ mit welchen die Militärführer den

Nominalwert der Bronzemünzen erhöhten, um den Soldaten Dankbarkeit für ihre Loyalität und Dienste zu erweisen (*Berger 1996*, 47). Das Vorkommen solcher Münzen ist in der Slowakei ausschließlich im Donaugebiet, insbesondere am Zusammenfluss der March mit der Donau, festzustellen.

Der wichtigste Fundplatz augusteischer Münzen ist Bratislava-Devín (18 Asse, Dupondien, Sesterzen und ein Aureus; *Fiala 1986*, 172–175; 2002, 153, 154; *Harmadyová 2012*, 195; *Kolník 1991; Kolníková 2012*, 276). An drei Bronzeexemplaren dieser Fundstelle sind die Kontermarken AVC und AVCV präsent (*Fiala 1986*, 161). Neben drei republikanischen Prägungen (Abb. 16: 9–11) wurden in Zohor auch zwei augusteische Asse mit den Kontermarken CAE und VAR (Abb. 16: 12, 13) gefunden (*Elschek/Kolníková, im Druck*). Zwei weitere augusteische Denare stammen von frühgermanischen Siedlungen in Láb und Malacky (Abb. 16: 16). Insbesondere die ausgedehnte germanische Siedlung des 1.–4. Jh. von Láb, von wo auch frühromische späterepublikanisch-augusteische Fibeln der Typen Alesia und Almgren 18 stammen, ist für den Übergang von der späten Latènezeit in die frühe Kaiserzeit wichtig (*Elschek 2009*, 240, Abb. 2). Außerdem stammen noch 13 augusteische Prägungen vom österreichischen Marchgebiet (*Jedlička 2004*, 114). Einen Beweis für den militärischen Aspekt solcher Münzen mit Kontermarken bieten vor allem zahlreiche Fundexemplare aus den an der Bernsteinstraße im Burgenland gelegenen Militärlagern von Strebersdorf (*Groh 2009; Schachinger 2013*, 163).

Während augusteische Münzen bislang in Mähren fehlen, werden auf böhmischen Gebiet 11 Exemplare angeführt, davon tragen zwei die Kontermarke VAR (*Militký 2008a*, 231). Die Kontermarke wird wie beim As aus Zohor P. Q. VARVS, ab dem Jahr 6/7 dem Legat von Kaiser Augustus in Germanien und Gallien zugeschrieben. Diese Kontermarke kommt häufig bei Münzfunden aus Niedersachsen im Gebiet von Kalkriese vor. Die römische Armee, die Varus im Kampf gegen die Germanen kommandierte, erlitt damals im Teutoburger Wald eine vernichtende Niederlage (*Berger 1991*, 66; 1996, 51). Asse mit der Kontermarke VAR aus dem böhmischen Elbegebiet können, im Kontext mit der auch durch historische Quellen gestützte Hypothese (*Dobesch 2009*, 42, 43) eines möglichen Durchbruchs der römischen Armee ins böhmische Binnenland, wohl neu bewertet werden.

Im Fundspektrum der römischen Münzen aus Mást fehlen Prägungen der ersten Hälfte des 1. Jh. n. Chr. Ein ähnliches Bild bieten weitere Funde aus dem Záhorie (siehe Tab. 1) bzw. auch vom restlichen

⁶ Der Denar von G. I. Caesar aus Mást trägt auch eine Kontermarke.

Tab. 1. Weiterführung.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
nicht bestimmbar	3. Jh.	4	–	5	–	–	5	–	14	–
Carinus	283–285	–	–	–	–	–	–	1	1	1
Diocletianus	284–305	1	–	–	2	–	–	2	5	12
Maximianus I.	286–310	–	–	–	–	–	–	–	–	9
Constantius I.	305–306	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Maximianus II.	305–311	–	–	–	–	–	–	–	–	6
Maxentius	306–312	–	–	–	1	–	–	–	1	7
Maximinus II.	310–313	–	–	–	–	–	–	1	1	1
Licinius I.	308–324	–	–	–	–	–	–	1	2	14
Crispus	326–326	–	–	–	–	1	–	–	1	3
Constantinus I.	307–337	2	3	–	1	2	3	5	16	63
Constantinus II.	337–340	–	–	1	–	–	1	–	2	9
Constans	337–350	–	–	2	–	1	–	–	4	12
Constantius II.	337–361	3	1	1	3	–	2	2	12	45
Constantius Gallus	351–354	–	–	–	–	–	1	–	1	3
Iulianus	360–363	–	–	–	–	–	1	–	1	4
Jovianus	363–364	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Valentinianus I.	364–375	1	–	–	1	–	–	1	3	18
Valens	364–378	–	–	1	–	–	1	–	2	17
Gratianus	367–363	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Valentinianus II.	375–392	–	–	–	–	–	–	–	–	1
nicht bestimmbar	4. Jh.	–	–	–	–	–	–	–	7	–
Arcadius	393–408	–	–	–	1	–	–	–	1	–
Honorius	408–423	–	–	–	–	–	1	–	1	–
Theodosius I.	379–395	–	–	–	–	–	–	–	–	3
Theodosius II.	402–450	–	–	–	–	–	–	–	–	2
Valentinianus III.	425–455	–	–	–	–	–	1	1	2	1
nicht bestimmbar	5. Jh.	–	19	–	–	–	–	1	20	23
ZUSAMMEN		49	46	50	74	21	113	121	488	1164

Gebiet der Südwestslowakei (Kolníková 1972, 86, 87). Vergleiche mit der Fundsituation im nordöstlichen Österreich (Jedlička 2004) oder in Polen (Dymowski 2013, 111; Kunisz 1969, 57, 60) erbrachten dasselbe Ergebnis. Die Abwesenheit römischer Prägungen der ersten Hälfte des 1. Jh. n. Chr. in der Südwestslowakei könnte mit der turbulenten Zeit der Ankunft der germanischen Quaden zusammenhängen. Auch wenn z. B. die Gründung des „Vannianischen Königreichs“ (19–20 n. Chr.), des Klientelkönigreichs von Rom, wie auch weitere römische Aktivitäten schwerlich ohne Geldgeschenke und Subsidien vorstellbar sind. Die Ursachen dieser Fundverteilung sind offenbar in der politisch-wirtschaftlichen Situation dieser Zeit zu suchen. Einfluss könnte die neronische Reform der Jahre 63–64 gehabt haben, im Zuge derer sich die Qualität der Gold- und Silbermünzen (Aureus, Denar) markant verschlechterte und die Germanen das Interesse an diesen Münzen verloren haben. Auswirkungen könnte auch das traianische Edikt vom

Jahr 107 gehabt haben, wodurch alle Münzen vor der neronischen Reform aus dem Umlauf genommen wurden (Kunisz 1969, 56, Bem. 46). Die ökonomischen Gründe, wie auch Kriegskonflikte zwischen Rom und dem Barbaricum im nördlichen Mitteldonauegebiet, sowie friedliche Perioden mit florierendem Handel erklären die Münzverteilungskurven in Mást und an weiteren Fundstellen im Záhorie-Gebiet. Es ist auch nicht ausgeschlossen, dass die im Laufe des späten 1. und im 2. Jh. unter Vespasianus (3), Domitianus (2), Traianus (3), Hadrianus (2) und Antoninus Pius (2) geprägten Münzen bis zu und während der Markomannen Kriege (166–180 n. Chr.) im Umlauf waren. Auf germanischem Boden könnte dieses Phänomen also mit einem gewissen zeitlichen Abstand festzustellen sein (Kunisz 1969, 87 nimmt einige Jahrzehnte ab ihrer Prägung an). Man muss aber das Faktum in Betracht ziehen, dass in der römisch-germanischen Kontaktzone die Retardierung des Münzumlaufes nicht allzu markant und lange war.

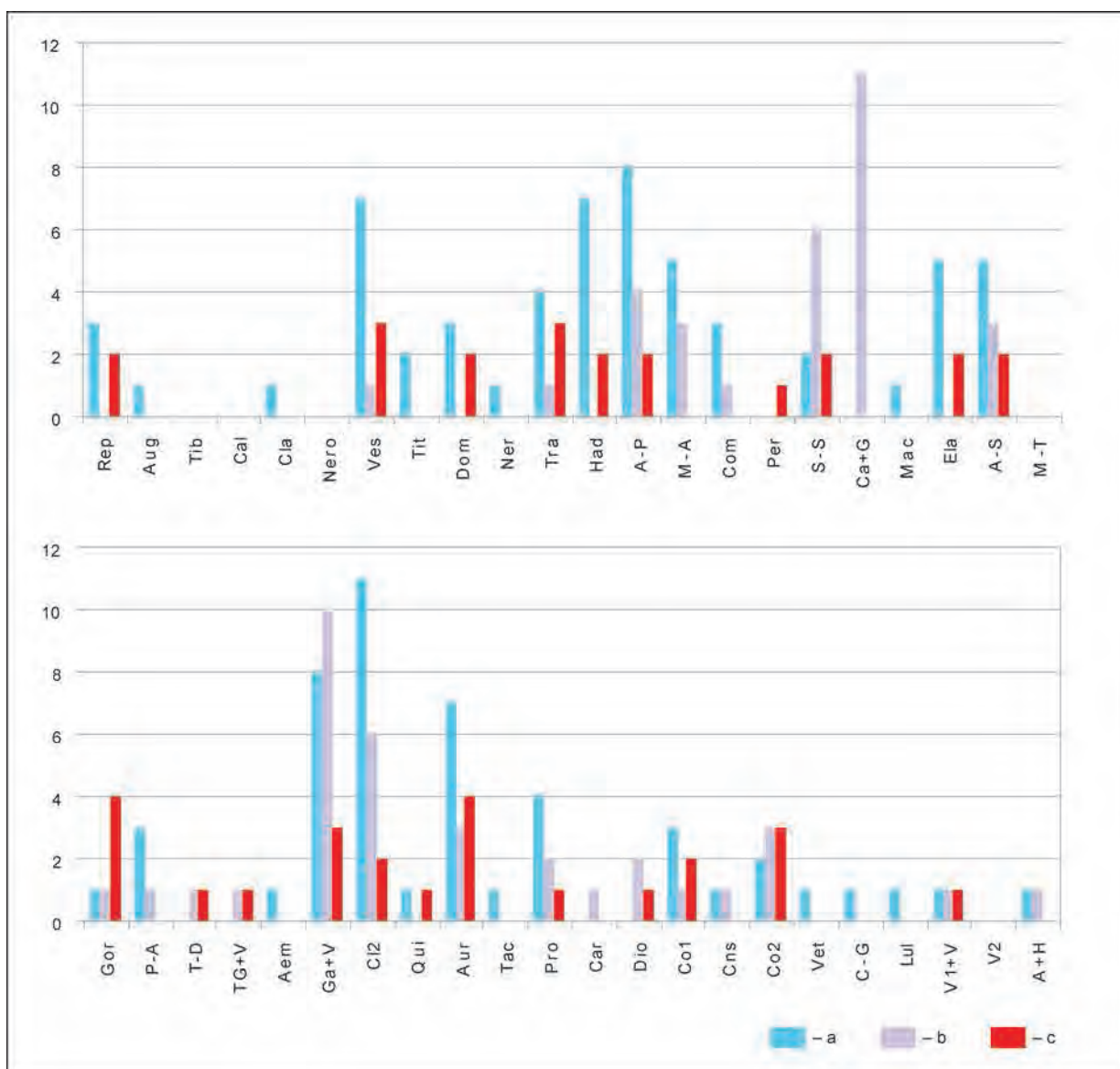


Abb. 17. Mást. Römische Münzen. Graphische Darstellung der Münzanzahl aus Zohor (106 St.), Bratislava-Devínska Nová Ves (65 St.) und Mást (45 St.). Legende: a – Zohor; b – Bratislava-Devínska Nová Ves; c – Mást. Rep – römische Republik, Aug – Augustus, Tib – Tiberius, Cal – Caligula, Cla – Claudius, Ves – Vespasianus, Tit – Titus, Dom – Domitianus, Ner – Nerva, Tra – Traianus, Had – Hadrianus, A-P – Antoninus Pius, M-A – Marcus Aurelius, Com – Commodus, Per – Pertinax, S-S – Septimius Severus, Ca + G – Caracalla + Geta, Mac – Macrinus, Ela – Elagabalus, A-S – Alexander Severus, M-T – Maximinus Thrax, Gor – Gordianus, P-A – Phillipus Arabs, T-D – Traianus Decius, TG + V – Trebonianus Gallus + Volusianus, Aem – Aemilianus, Ga + V – Gallienus + Valerianus, Cl2 – Claudius II, Qui – Quintillus, Aur – Aurelianus, Tac – Tacitus, Pro – Probus, Car – Carus, Dio – Diocletianus, Co1 – Constantinus I, Cns – Constans, Co2 – Constantinus II, Vet – Vetrano, C-G – Constantinus Gallus, Iul – Iulianus, V1 + V – Valentinianus + Valens, V2 – Valentinianus II, A + H – Arcadius + Honorius. Auswertung K. Elschek, Grafik P. Červeň.

Nicht einmal die Münzen vom Ende des 2. und aus der ersten Hälfte des 3. Jh. sind in Mást zahlreich vertreten. Es sind dies die Prägungen von Pertinax (1), Septimius Severus (2), Elagabalus (2), Alexander Severus (2), Gordianus (4) und Traianus Decius (1). Ein ähnliches Bild ergibt sich auch bei den Münzfunden der übrigen Fundstellen aus Záhorie. Im Vergleich mit der Fundsituation im nordöstli-

chen Niederösterreich (*Jedlička 2004*, 114) handelt es sich um deutlich weniger Münzen aus dieser Zeit, was aber auch mit der intensiven Sammlertätigkeit einiger Metallsucher in der Umgebung von Drösing zusammenhängen könnte. Die geringe Anzahl der römischen Münzen im Gebiet des nördlichen Barbaricum, wird vor allem mit der Devaluation des Denars während der Regierungszeit des Septimius

Severus im Jahr 194 und mit der ersten wirtschaftlich-politischen Krise des römischen Imperiums verbunden. Die germanische Bevölkerung verlor das Interesse an qualitativ minderwertigen Denaren und Antoninianen mit niedrigem Silberinhalt (*Kunisz 1969, 90–92*). Am zahlreichsten sind in Mást Prägungen der zweiten Hälfte des 3. Jh. vertreten. Es handelt sich um Münzen von Trebonianus Gallus (1), Gallienus (3), Claudius II. Gothicus (2), Quintillus (1), Aurelianus (4) und Probus (1). Ein vergleichbares Bild bieten auch Funde von Fundstellen im Záhorie-Gebiet und im nordöstlichen Österreich (*Jedlička 2004, 83, 84, 114*). Es spiegelt sich die hohe Zahl der Antoniniane der kaiserzeitlichen Münzstätten wider.

Prägungen des späten des 3. und des 4. Jh. sind in Mást durch einige kleine Kupfermünzen (Follis, Centenionalis) vertreten. Es handelt sich um Prägungen von Diocletianus (1), Constantinus I. (2) und Constantius II. (3). Ein verminderter Münzumlauf wird auch an anderen Fundstellen im Záhorie und im nordöstlichen Österreich registriert. In Hinsicht auf die Geldreformen des Diocletianus, die Bestrebungen um die Entwicklung des Handels und die Sanierung der inneren wirtschaftlich-politischen Verhältnisse in der späten Kaiserzeit, würde man einen Anstieg der Münzfunde erwarten. Bei der Beurteilung dieser Fragestellung muss man jedoch den jeweiligen Forschungsstand zu den erwähnten Fundplätzen in Betracht ziehen.

Die späteste römische Prägung im Münzkomplex von Mást ist der Centenionalis des Valentinianus I. (1) Auch wenn es sich lediglich um ein einziges Stück handelt, ist es als Indiz für die Dauer der germanischen Besiedlung bis gegen das Ende des 4. bzw. an den Anfang des 5. Jh. n. Chr. zu werten. Es ist aber auch möglich, dass in dieser Zeit noch die im 3. und 4. Jh. geprägten Münzen im Umlauf waren (*Dymowski 2013, 96*).

Bei weiteren vier nicht näher bestimmbar Bronzemünzen, aus Mást handelt es sich wahrscheinlich um Prägungen des 3. Jh. n. Chr.

Ein ähnliches Bild römischen Münzumlaufes bezeugen weitere Fundstellen im Záhorie-Gebiet (Abb. 17; Tab. 1). Dazu gehören wichtige germanische Siedlungen: Zohor (*Elschek/Kolníková, im Druck*), Bratislava-Devínska Nová Ves (*Elschek 2007, 152*), Stupava (*Kraskovská 1980, 113–120; Minarovičová 1998, 222–225; 2002a, 186, 187; 2002b, 187*).

Die Ursachen wie römische Münzen ins Gebiet von Mást kamen, können unterschiedlicher Natur sein. Es spiegeln sich in ihnen römisch-germanische politische, aber auch ökonomische Interessen wider, im Rahmen derer verschiedene Formen friedlicher und militärischer Interaktionen von Statten gingen (*Kehne 2008, 75–88*). Die Münzreihe aus Mást zeigt, dass die Siedlungsstelle seit dem 1. Jh. nach. Chr. bis

in die Völkerwanderungszeit enge Kontakte zu den Römern besaß. Von diesen Kontakten zeugen auch zahlreiche weitere römische Funde die weiter unten besprochen werden (Sigillaten, Keramik, Dachziegeln, Fibeln und Kleinfunde aus Buntmetall).

E. K., K. E.

Römische Münzen

(Abb. 18; 19)

1. Inv. Nr. 1
Gaius Iulius Caesar, Rom, Denar, 54–51 v. Chr.
A: Elefant nach rechts, vor ihm Drache, im Exergo CAESAR, Kontermarke rechts
R: Kultische Attribute: Apex, Securis, Aspergillum, Simpulum
Ag, 3,18 g, 17,99–18,18 mm, Prägestempel 3 Uhr, Erhaltung 2
Sydenham 1006
Num. Kat. AI SAW 9655
2. Inv. Nr. 24
Marcus Antonius, Legionärsdenar, 32–31 v. Chr.
A: Galere mit Ruderern, über ihr schwach lesbare Inschrift ANT AVG, unten III VIR R P C
R: Wenig deutlich drei Standarten: Aquila und zwei Signen, Legende unlesbar
Ag, 3,23 g, 16,13–16,83 mm, Prägestempel 3 Uhr, Erhaltung 4
RRC 544
Num. Kat. AI SAW 9671
3. Inv. Nr. 3
Vespasianus (69–79), Rom, Denar, 72–73 (?)
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, Legende unlesbar
R: Viktoria sitzt am Globus, hält Kranz und Palme, Inschrift unlesbar
Ag, 2,30 g, 15,99–16,19 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 4
RIC 41
Num. Kat. AI SAW 9681
4. Inv. Nr. 37
Vespasianus (69–79), Rom, Denar, 75
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP CAESAR VESPASIANVS
R: Pax sitzt am Thron links, PON MAX TRP COS VI
Ag, 2,80 g, 18,58–18,62 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 3
RIC 772
Num. Kat. AI SAW 9638
5. Inv. Nr. 2
Vespasianus (?), (69–79), unbestimmbare Münzstätte, Denar, 69–79 (?)
A: Nicht bestimmbarer Kopf nach rechts, unlesbare Aufschrift
R: Bild nicht deutlich, Legende unlesbar
Ag, 1,59 g, 16,17–16,78 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9654
6. Inv. Nr. 32
Domitianus (81–96), Rom, Denar, 81

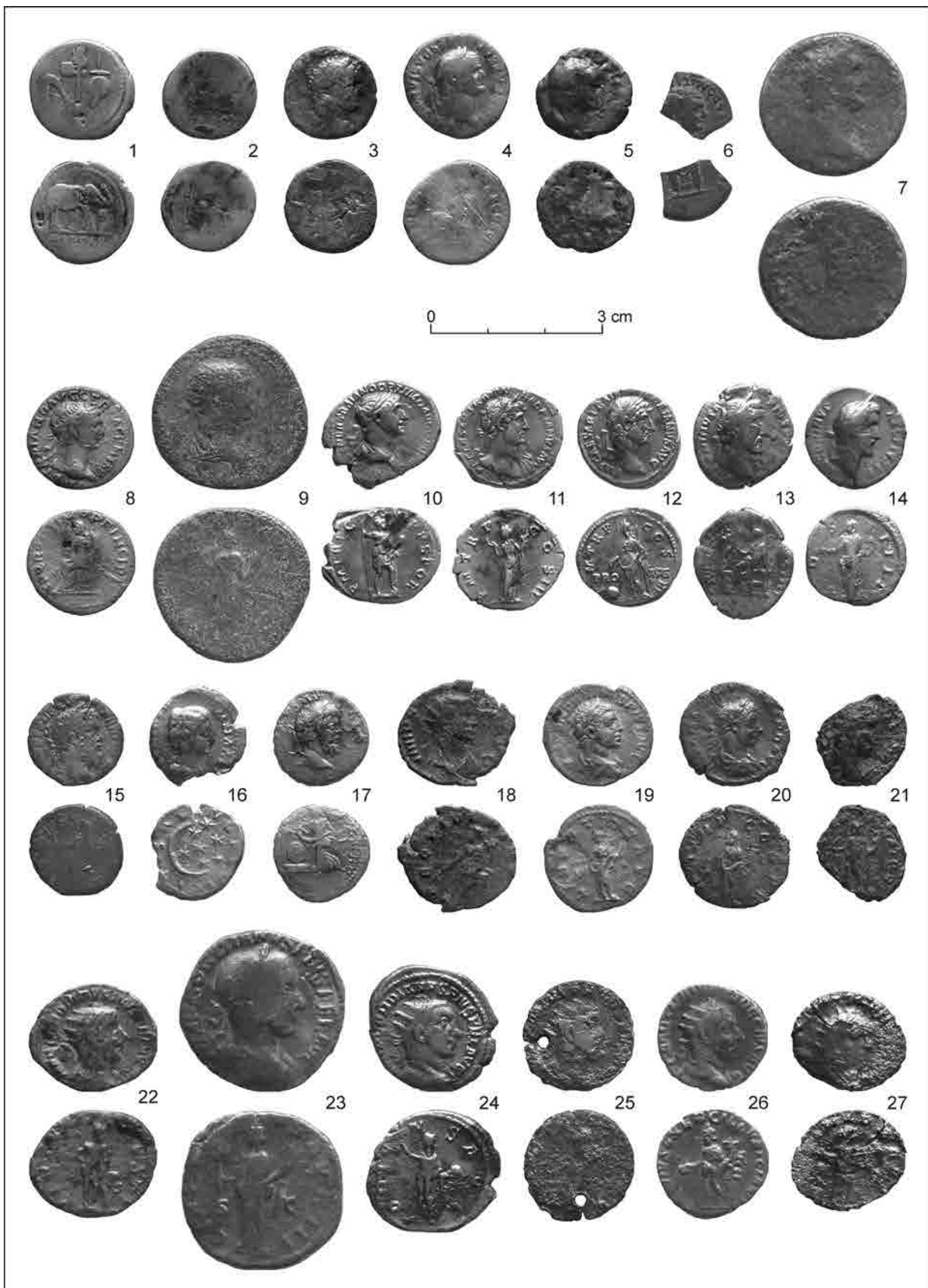


Abb. 18. Mást. Römische Münzen. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog. Foto K. Elschek, Grafik P. Červeň.

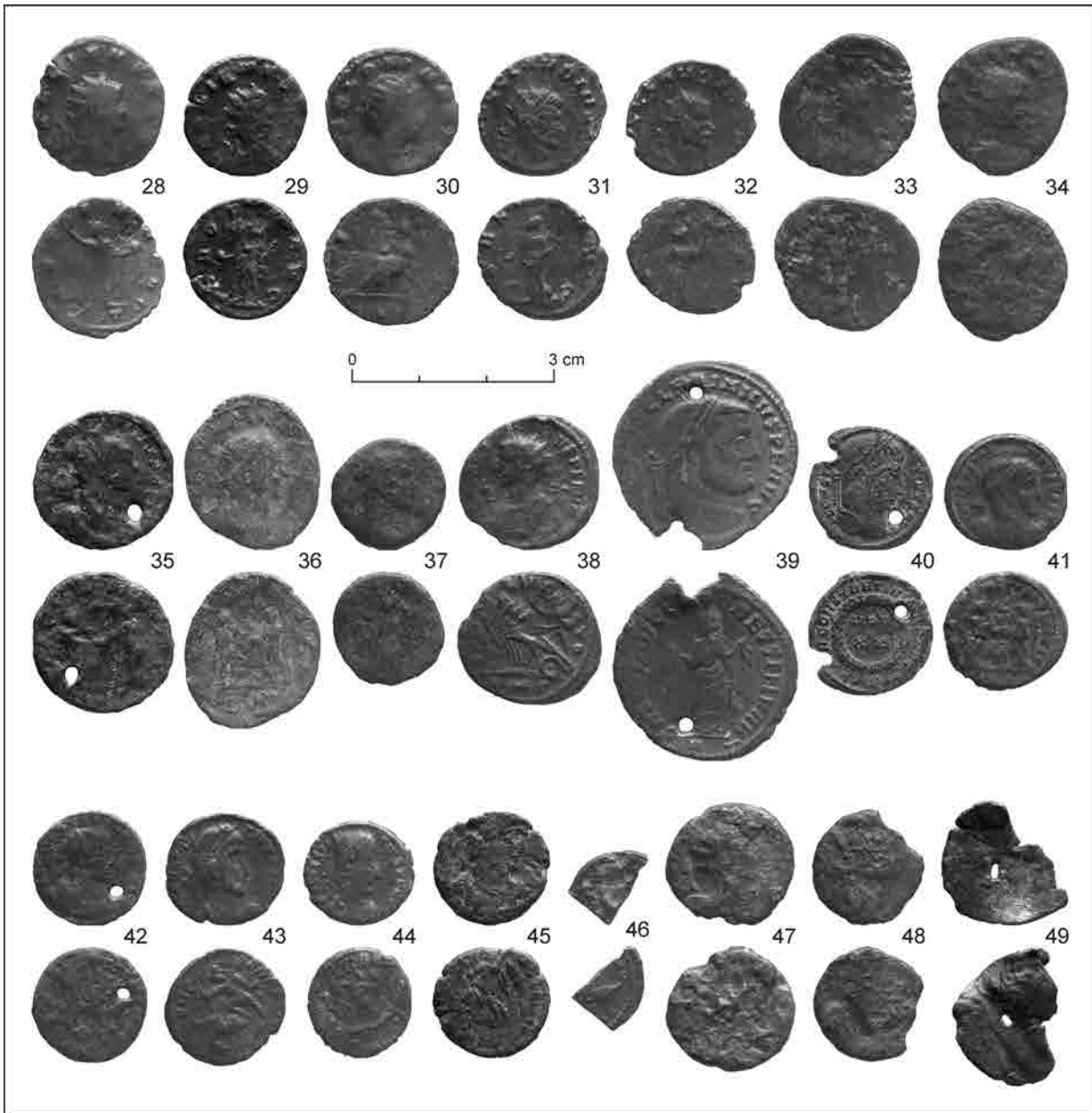


Abb. 19. Mást. Römische Münzen. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog. Foto K. Elschek, Grafik P. Červeň.

A: Kopf nach rechts, (IMP CA) ES DOMITI (ANVS AVG PONT)
 R: ALTAR, ...PP
 Ag, 1,14 g, Bruchstück – ca. Viertel der Münze
 RIC 9
 Num. Kat. AI SAW 9632

7. Inv. Nr. 4
 Domitianus (?), (81–96), Rom, As, 81–96 (?)
 A: Nicht deutlicher Kopf nach rechts, unlesbare Legende
 R: Korrodiert
 Ae, 9,74 g, 25,04–25,78 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 5
 RIC (?)
 Num. Kat. AI SAW 9656

8. Inv. Nr. 5
 Traianus (98–117), Rom, Denar, 103–111
 A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TRP
 R: Fortuna sitzt links, hält Steuer und Füllhorn, SPQR OPTIMO PRINCIPI
 Ag, 2,21 g, 18,53–18,66 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 2
 RIC 177
 Num. Kat. AI SAW 9657

9. Inv. Nr. 6
 Traianus (98–117), Rom, Dupondius, 103–111
 A: Kopf nach rechts, Strahlenkrone, ...AVG GER DAC...

- R: Fortuna steht nach links, hält Füllhorn und Caduceus (?), Legende unlesbar, an den Seiten S C
Ae, 11,87 g, 26,99–27,29 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 4
RIC 626 (?)
Num. Kat. AI SAW 9658
10. Inv. Nr. 7
Traianus (98–117), Rom, Denar, 114–117
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GE DAC
R: Mars schreitet nach rechts, hält Speer und Trophäe, PM TRP COS VI PP SPQR
Ag, 2,89 g, 16,96–19,27 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 2, schartiger Rand
RIC 337
Num. Kat. AI SAW 9659
11. Inv. Nr. 8
Hadrianus (117–138), Rom, Denar, 119–122
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG
R: Libertas steht rechts, hält Pileus und Ast, PM TRP COS III
Ag, 3,20 g, 17,44–18,67 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 1
RIC 92
Num. Kat. AI SAW 9660
12. Inv. Nr. 18
Hadrianus (117–138), Rom, Denar, 119–122
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG
R: Providentia steht links, hält Sceptrum, rechte Hand am Globus, an den Seiten PRO AVG, Legende PM TRP COS III
Ag, 3,26 g, 17,85–18,11 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 1
RIC 133a
Num. Kat. AI SAW 9677
13. Inv. Nr. 9
Antoninus Pius (138–161), Rom, Denar, 156–157
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, ANTONINVS AVG PIVS...
R: Salus sitzt nach links, füttert die Schlange am Altar, TR POT XX COS IIII
Ag, 2,90 g, 17,57–18,27 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 2
RIC 264
Num. Kat. AI SAW 9661
14. Inv. Nr. 23
Antoninus Pius (138–161), Rom, Denar, 145–161
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, ANTONINVS AVG PIVS PP
R: Concordia steht links, hält Patera und Sceptrum, COS IIII
Ag, 2,26 g, 17,52–17–66 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 2
RIC 129
Num. Kat. AI SAW 9672
15. Inv. Nr. 254
Pertinax (193), Rom, Denar, 197
A: Bärtiger Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, ...CAES P HELV PERTIN AVG
R: Unkentliche Gestalt nach links
Ag, 2,49 g, 16,32–16,97 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 3
RIC 10A (?)
Num. Kat. AI SAW 9644
16. Inv. Nr. 30
Septimius Severus für Iulia Domna, Emesa, Denar, 194–195
A: Büste der Kaiserin nach rechts, (IVLIA DO) MNA AVG
R: Mond und sieben Sterne, SAECVL FELICIT
Ag, 2,07 g, 16,89–18,13 mm, ein Teil abgebrochen und beschädigt, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 2
RIC 629
Num. Kat. AI SAW 9634
17. Inv. Nr. 25
Septimius Severus (193–211), Rom, Denar, 199
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, Legende unlesbar
R: Viktoria schreitet nach links, hält Kranz über dem Schild, Legende unlesbar
Ag, 2,52 g, 16,85–17,03 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 3
RIC 144b
Num. Kat. AI SAW 9648
18. Inv. Nr. 47
Elagabalus (218–222), nicht bestimmbare Münzstätte, Antoninianus, 218–219
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, IMP...AVG
R: Providentia steht nach links, hat überkreuzte Beine, stützt sich an der Säule, hält Füllhorn und Stock über dem Globus, PROVID DEORVM
Ae, 1,98 g, 18,01–21,08 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 3
RIC 129
Num. Kat. AI SAW 9650
19. Inv. Nr. 10
Elagabalus (218–222), Rom, Denar, 220
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, IMP ANTONINVS PIVS AVG
R: Libertas nach links stehend, hält Pileus und Sceptrum, LIBERTAS AVG
Ag, 1,86 g, 18,24–19,40 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 2
RIC 107
Num. Kat. AI SAW 9662
20. Inv. Nr. 17
Alexander Severus (222–235), Rom, Denar, 222
A: Büste nach rechts, Lorbeerkranz, IMP C M AVR SEV ALEXAND AVG
R: Libertas nach links stehend, hält Pileus und Füllhorn, PM TRP COS PP
Ag, 1,80 g, 18,25–19,30 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 3
RIC 11
Num. Kat. AI SAW 9678
21. Inv. Nr. 33
Alexander Severus (222–235), Rom, Denar, 222
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkranz, Legende unlesbar
R: Iupiter nach links stehend, hält Blitz und Sceptrum, (IOCI CONSER) VATORI
Ae, 1,82 g, 15,09–17,71 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 4

- RIC 141
Num. Kat. AI SAW 9679
22. Inv. Nr. 29
Gordianus (238–244), Rom, Antoninianus, 238–244
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, schlecht lesbare
Legende IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
R: Hercules steht links, stützt sich am Stock, VIRTVTI
AVGVSTI
Ag, 2,76 g, 19,19–22,97 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 3
RIC 120 (?)
Num. Kat. AI SAW 9647
23. Inv. Nr. 28
Gordianus (238–244), Rom, Sesterz, 241
A: Büste nach rechts, Lorbeerkranz, IMP GORDIANVS
PIVS FEL AVG
R: Libertas steht links, hält Abacus und Füllhorn, an den
Seiten S C, LIBERALITAS AVG III
Ae, 14,77 g, 28,22–28,24 mm, Prägestempel 12 Uhr,
Erhaltung 2
RIC 290
Num. Kat. AI SAW 9669
24. Inv. Nr. 11
Gordianus (238–244), Antiochia, Antoninianus, 242–244
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, IMP GORDIANVS
PIVS PF AVG
R: Sol steht vorne, die rechte Hand hält er erhoben, in
der linken hält er Globus, ORIENS AVG
Ag, 4,51 g, 20,92–21–51 mm, Prägestempel 6 Uhr, Er-
haltung 2, beschädigter Rand
RIC 213
Num. Kat. AI SAW 9663
25. Inv. Nr. 36
Gordianus (?), (238–244), nicht bestimmbare Münzstät-
te, Antoninianus, 238–244
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, Legende unlesbar
R: Undeutliche Gestalt, unlesbare Legende
Subaerat, versilberter Kupferkern, Lochung, 2,50 g,
19,40–19,50 mm, Prägestempel 5 Uhr, Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9637
26. Inv. Nr. 20
Traianus Decius (249–250), Rom, Antoninianus 249
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, IMP C M Q TRA-
IANVS DECIVS AVG
R: Genius steht nach links, hält Patera und Füllhorn,
neben der linken Hand Standarte, GENIVS EXERCI
LLVRICIANI
Ag, 3,41 g, 18,99–19,37 mm, Erhaltung 2
RIC 18
Num. Kat. AI SAW 9675
27. Inv. Nr. 27
Trebonianus Gallus (?), (251–253), nicht bestimmbare
Münzstätte, Antoninianus, 251–253 (?)
A: Unkenntlicher Kopf nach rechts, Strahlenkrone,
Legende unlesbar
R: Nicht deutliche Gestalt steht nach links, Legende
unlesbar
Ag, 1,96 g, 17,33–20,41 mm, Prägestempel 12 Uhr, Er-
haltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9670
28. Inv. Nr. 31
Gallienus (253–268), Milano, Antoninianus, 253–268
A: Kopf nach rechts, Strahlenkrone, GALLIENVS AVG
R: Sol steht nach rechts, sieht nach links, in linker Hand
hält er Globus, rechte Hand hochgehoben, AETERN
AVG, in exergo MT
Ae, 1,82 g, 19,45–20,20 mm, Prägestempel 12 Uhr, Er-
haltung 3
RIC 465
Num. Kat. AI SAW 9633
29. Inv. Nr. 44
Gallienus (253–268), nicht bestimmbare Münzstätte,
Antoninianus, 253–268
A: Kopf nach rechts, Strahlenkrone, GALLIENVS AVG
R: Providentia steht nach links, hält Sceptrum und Glo-
bus, PROVID AVG
Ae, 2,18 g, 18,34–18,57 mm, Prägestempel 6 Uhr, Er-
haltung 3
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9643
30. Inv. Nr. 253
Gallienus für Salonina, Rom, Antoninianus, 263–264
A: Kopf nach rechts, SALONINA AVG
R: Vesta sitzt nach links, undeutliches Bild und Legende,
VESTA (?) in exergo Q
Ae, 2,03 g, 19,13–20,06 mm, Prägestempel 6 Uhr, Er-
haltung 3
RIC 32 (?)
Num. Kat. AI SAW 9653
31. Inv. Nr. 49
Claudius II. Gothicus (268–270), Rom, Antoninianus,
268–270
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, IMP C CLAVDIVS
AVG
R: Salus steht nach links, in der rechten Hand Sceptrum,
in der linken Patera, füttert Schlange an Altar, SALVS
AVG
Ae, 2,62 g, 17,92–19,79 mm, Prägestempel 6 Uhr, Er-
haltung 2
RIC 98
Num. Kat. AI SAW 9652
32. Inv. Nr. 21
Claudius II. Gothicus (268–270), Rom, Antoninianus,
268–270
A: Kopf nach rechts, Strahlenkrone ...C CLAVDIVS AVG
R: Soldat steht nach rechts, hält Lanze und Zweig,
VIRTVS AVG
Ae, 2,42 g, 16,61–18,55, Prägestempel 12 h, Erhaltung 3
RIC 111
Num. Kat. AI SAW 9674
33. Inv. Nr. 13
Quintillus (?), (270), Antoninianus, 270
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, ...LLVS...
R: Undeutliche Gestalt, unlesbare Legende
Ae, 2,78 g, 19,52–21,30 mm, Prägestempel 6 Uhr (?),
Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9665
34. Inv. Nr. 39
Aurelianus (270–275), nicht bestimmbare Münzstätte,
Antoninianus, 270–275

- A: Undeutliche Büste nach rechts., Strahlenkrone, ...VS...
R: Korrodiert
Ae, 3,36 g, 19,35–20,99 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9640
35. Inv. Nr. 46
Aurelianus (270–275), nicht bestimmbare Münzstätte, Antoninianus, 270–275
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, ...LIANVS...
R: Zwei Gestalten stehen sich gegenüber, Legende unlesbar
Ae, 2,51 g, 20,93–21,71 mm, Prägestempel 12 h, Erhaltung 4, Lochung
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9649
36. Inv. Nr. 12
Aurelianus (270–275), Rom, Antoninianus, 272–274
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, Legende unlesbar
R: Jupiter reicht dem Kaiser einen Globus, Legende unlesbar, v Exergo unlesbare Münzmarke
Ae, 2,26 g, 20,13–23,24 mm, Prägestempel 12 h, Erhaltung 4
RIC 48
Num. Kat. AI SAW 9664
37. Inv. Nr. 22
Aurelianus (?), (270–275), nicht bestimmbare Münzstätte, Antoninianus, 270–275 (?)
A: Undeutliche Büste nach rechts, Strahlenkrone, unlesbare Legende
R: Undeutliche Gestalt und unlesbare Legende
Ae, 2,36 g, 16,03–16,82 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9673
38. Inv. Nr. 35
Probus (276–282), Rom, Antoninianus, 281
A: Büste des Kaisers nach links, Militärbekleidung, hält Sceptrum, PROBVS PF AVG
R: Sol auf Quadriga nach links, SOLI INVICTO, in Exergo R, Blitz, Γ
Ae, 3,29 g, 19,94–20,95 mm, Prägestempel 15 Uhr, Erhaltung 3
RIC 203
Num. Kat. AI SAW 9636
39. Inv. Nr. 19
Diocletianus (284–305), Carthago, Folis, 299–303
A: Kopf nach rechts, Lorbeerkrone, IMP DIOCLETIANVS PF AVG
R: Carthago steht nach links, in beiden Händen hält er Obst, SALVIS AVGG ET CAESS FEL KART, im Exergo A
Ae, 7,41 g, 27,29–28–72 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 2, Lochung, beschädigter Rand
RIC 31A
Num. Kat. AI SAW 9676
40. Inv. Nr. 14
Constantinus I. (306/7–337), Siscia, Folis, 321–324
A: Büste nach rechts, Diadem, CONSTANTINVS...
R: Im Krant VOT XX, in Kreisinschrift DN CONSTANTINI MAX AVG
Ae, 2,78 g, 18,20–18,33 mm, Prägestempel 6 Uh, Erhaltung 2, Lochung, beschädigter Rand, im Exergo ASIS, kleiner Zweig
RIC 180
Num. Kat. AI SAW 9666
41. Inv. Nr. 16
Constantinus I. (306/307–337), nicht bestimmbare Münzstätte, Folis, 306–337
A: Büste nach rechts, Diadem, DN CONSTANTINVS MAX AVG
R: Zwei Viktorien stehen sich gegenüber, zwischen ihnen Altar, VICTORIAE LAETAE PRINC PERP
Ae, 2,86 g, 17,39–18,18 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 3
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9667
42. Inv. Nr. 15
Constantinus II. (337–340), nicht bestimmbare Münzstätte, Folis, 317–337
A: Büste nach rechts, Strahlenkrone, ...TINVS IVN NC
R: Korrodiert
Ae, 1,64 g, 16,95–17,24 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 4
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9668
43. Inv. Nr. 34
Constantius II. (337–361), unbestimmbare Münzstätte, Folis, 337–361
A: Kopf nach rechts, zweireihiges Perlstabdiadem, DN CONSTANTIVS PF AVG
R: Soldat über dem vom Pferd fallenden Gefangenen, FEL TEMP REPARATIO
Ae, 2,54 g, 16,93–17,60 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 3
LRBC (?)
Num. Kat. AI SAW 9635
44. Inv. Nr. 40
Constantius II. (337–361), unbestimmbare Münzstätte, Folis, 337–361
A: Büste nach rechts, zweireihiges Perlstabdiadem, CONSTANTIVS PF AVG
R: Soldat über dem vom Pferd fallenden Gefangenen, FEL TEMP REPARATIO, unlesbarer Münzstempel
Ae, 2,28 g, 15,69–19,69 mm, Prägestempel 6 Uhr, Erhaltung 3
LRBC (?)
Num. Kat. AI SAW 9641
45. Inv. Nr. 41
Valentinianus I. (?), (364–378) Siscia (?), Centenionalis, 364–378
A: Büste nach rechts, Diadem, undeutliche Inschrift
R: Viktoria mit Kranz schreitet nach links, undeutliche Aufschrift SECVRITAS REIPVBLICAE, undeutliche Münzmarke SIS (?)
Ae, 2,02 g, 16,97–17,18 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 4
LRBC (?)
Num. Kat. AI SAW 9642
46. Inv. Nr. 38
3. Jh. (?), Bruchstück (1/4 Münze)
A: Unlesbar
R: Bildrest, ...AX S...
Ae, 0,79 g, 8,12–10,77 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9639

47. Inv. Nr. 48
3. Jh, Antoninianus
A: Undeutliche Büste nach rechts, Strahlenkrone, unlesbare Legende
R: Undeutliche Gestalt und unlesbare Legende
Ae, 3,25 g, 17,28–18,45 mm, Prägestempel 12 Uhr, Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9651
48. Inv. Nr. 26
3. Jh, Antoninianus
A: Undeutliche Büste nach rechts, Strahlenkrone, unlesbare Legende
R: Undeutliche Gestalt und unlesbare Legende
Ae, 1,52 g, 15,31–16,66 mm, Prägestempel (?), Erhaltung 5
RIC (?)
Num. Kat. AI SAW 9680
49. Inv. Nr. 45
Teil einer zerstörten Münze, in der Mitte Lochung
Ag, 1,32 g, 15,52–19,98 mm, Erhaltung 5
Num. Kat. AI SAW 9646

E. K.

TERRA SIGILLATA

Bei den Surveys und Grabungen 2013 in der germanischen Siedlung von Mást sind Fragmente von 18 Terra Sigillata-Gefäßen (NMI) gefunden worden (Abb. 20; 21). 4 Stück bzw. 22% entfallen auf die Tellerform Drag. 18/31, 14 Stück, bzw. 78% sind Schüsseln der Form Drag. 37. Becherformen sind im Fundmaterial nicht vorhanden. Eine reliefverzierte Terra Sigillata ist mittelgallischen Werkstätten zuzuweisen, vier glatte Sigillaten stammen entweder aus Mittelgallien oder Rheinzabern, zwei glatte und neun reliefverzierte Sigillaten aus Rheinzabern und zwei reliefverzierte Stücke aus Westerndorf.

Der überwiegende bestimmbare Teil der Sigillaten ist Rheinzaberner Provenienz, eines Zeithorizontes von 160–260 n. Chr. Eindeutig bestimmbar sind der früh, von 160–190 anzusetzende Töpfer CERIALIS IV, dazu IUSTINUS, sowie COMITALIS V (180–250). Die Rheinzaberner Sigillaten beschreiben annähernd die gesamte Produktionszeit des Töpferzentrums, einzig die späteste Töpfergruppe ist nicht mehr nach Mást gelangt.

Westerndorfer Ware ist mit je einem Stück des COMITALIS und HELENIUS (genauso wie ein Stück aus Mittelgallien) in geringem Umfang präsent (Abb. 20). Der überwiegende Teil der Sigillata-Fragmente stammt aus dem Oberflächen-Survey mit Fundaufsammlung. Diese Stücke sind, soweit

näher bestimmbar, nur Rheinzaberner Töpfern zuzuordnen.

Sieben Stücke können dem Haus (Objekt 1/2013) zugewiesen werden, wovon vier eine nähere Datierung erlauben (Abb. 21: 1–4). Diese Stücke reflektieren mit je einem Stück aus Mittelgallien (Kat. Nr. 3, Inv. Nr. 296, 130–170 n. Chr.) und Westerndorf (Kat. Nr. 4, Inv. Nr. 291, COMITALIS, 170–200 n. Chr.) und zwei Stücken aus Rheinzabern (Kat. Nr. 1, Inv. Nr. 289, FIRMUS I, B. F. ATTONI, COMITALIS V, 180–250 n. Chr.; Kat. Nr. 2, Inv. Nr. 295, B. F. ATTONI, RESPECTUS, Ware mit Eierstab E 25.26, 170–250 n. Chr.) das gesamte Belieferungsspektrum des Fundplatzes in einem Zeitraum von ca. 130–250 n. Chr. Die mittelgallische Sigillata ist als Residual zu werten, die Rheinzaberner Stücke und das Westerndorfer Stück fügen sich in den auch durch die übrigen Materialgattungen gegebenen Datierungsrahmen des Hauses Objekt 1/2013 ab spätantoninscher Zeit bis in das mittlere Drittel des 3. Jh. n. Chr.

Aus dem Objekt 2/2013, einem Ofen, stammt ein Randfragment (Abb. 21: 5), das jedoch eher als lokale Imitation einer Drag 37-Schüssel denn als Import anzusprechen ist. Aus den Sondagen S1 und S4 sind je ein Fragment aus Rheinzabern bzw. Mittelgallien/Rheinzabern präsent.

Die chronologische und quantitative Verteilung der Terra Sigillata ist hier dermaßen dargestellt, dass die gefundenen Stücke in Relation zum jeweiligen Produktionszeitraum einer Töpferwerkstätte bzw. eines Töpfers in Jahrzehnten gesetzt werden.⁷ Die Verknüpfung von Fundmengen mit Laufzeiten gibt einen Eindruck von der Menge an Terra Sigillata, die pro Jahrzehnt am Fundplatz in Verwendung stand und erlaubt es, die chronologische Fundverteilung einzelner Fundplätze der Region miteinander zu vergleichen.

Anhand der Abb. 20 ist zu erkennen, dass in Mást in den Jahren 170–220 n. Chr. der stärkste Import von reliefverzierten Gefäßen pro Jahrzehnt festzustellen ist. In diesem Zeitraum gelangen bis zu zwei reliefverzierte Sigillata-Gefäße pro Jahrzehnt zum Fundplatz bzw. standen in diesem Zeitraum in Verwendung. Es zeigt sich eine Belieferung mit wenigen mittelgallischen Waren in der zweiten Hälfte des 2. Jh. n. Chr. und ein Überwiegen Rheinzaberner gegenüber Westerndorfer Sigillaten nach den Markomannenkriegen bis in severische Zeit.

Dieses Fundspektrum soll mit jenen der benachbarten Siedlungsplätze von Stupava, Zohor und Devínska Nová Ves verglichen werden, wobei sowohl

⁷ Zur Berechnungsmethode vgl. Polak 2000, 401, bzw. Groh 2006a und 2006b – für die reliefverzierte Sigillata wurde eine Datierung nach Zehnjahresintervallen bevorzugt. Die Datierung der süd- und mittelgallischen sowie Rheinzaberner und Westerndorfer Töpfer erfolgt nach Mees 1995; 2002; Rogers 1999. Z. B.: COMITALIS aus Westerndorf produzierte ca. 170–200 n. Chr. – gibt es ein Stück des COMITALIS, so sind das demnach Werte von 0,33 in den Jahrzehnten 170–180, 180–190 und 190–200 in der Abb. 20.

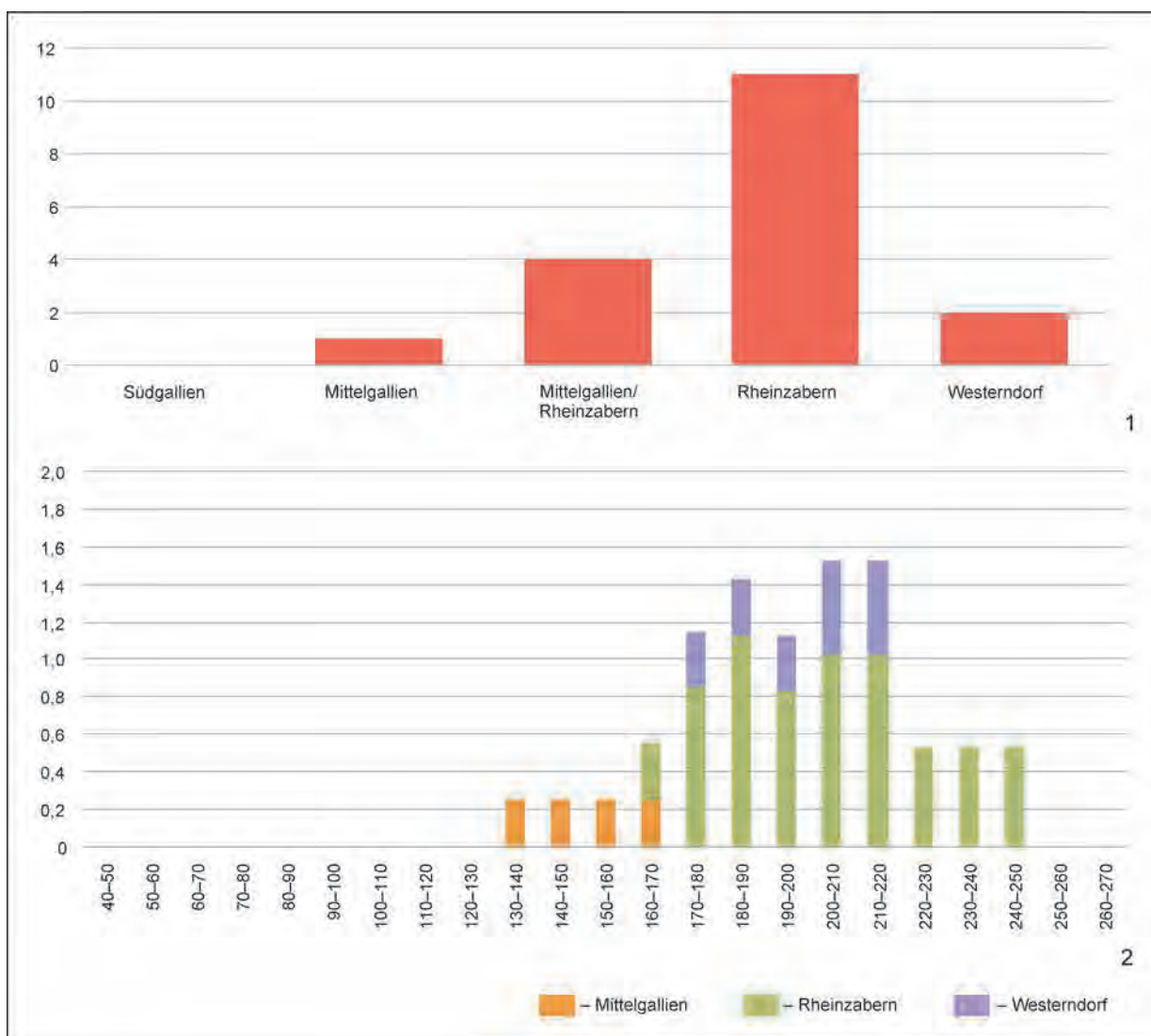


Abb. 20. Mást. 1 – Die Verteilung der glatten und reliefverzierten Terra Sigillata des Fundplatzes nach Produktionszentren (n = 18); 2 – Belieferung der Siedlung mit reliefverzierter mittelgallischer, Rheinaberner und Westerndorfer Terra Sigillata (Anzahl der Töpfer pro Jahrzehnt – Produktionszeiten, n = 9). Grafik St. Groh.

bereits publiziertes Grabungsmaterial, als auch neuere Funde aus Oberflächenaufsammlungen und Grabungen von K. Elschek Berücksichtigung finden. Grundlegende Arbeiten zur Belieferung des slowakischen Teils des Barbaricums mit Terra Sigillata haben P. Roth und vor allem K. Kuzmová verfasst (Kuzmová 1997; Kuzmová/Roth 1988).

Sehr große Fundmengen an Terra Sigillata, nämlich 159 Stück, stammen aus der nahe von Mást gelegenen römischen Fundstelle von Stupava (Abb. 22: 1). Diese setzte sich sowohl aus Gebäuden mit römischer Bautechnik als auch einheimisch-germanischen Traditionen zusammen. Während die Siedlung von Mást direkt im Inundationsgebiet der March liegt, erstreckt sich jene von Stupava in Hanglage auf den Ausläufern der Kleinen Kar-

paten. Von den 159 Sigillata-Fundstücken sind 97 reliefverzierte Drag. 37-Schüsseln, von denen wiederum 39 einem Töpfer zuzuordnen waren: 3 Mittelgallien, 22 Rheinabern, 14 Westerndorf (Kuzmová 1997, 47–50). Anhand der Abb. 22: 1 wird ersichtlich, dass, vergleichbar mit Mást, südgallische (reliefverzierte) Ware an beiden Fundplätzen fehlt (aus Stupava ist lediglich das Fragment eines Drag. 35/36-Tellers zugegen), mittelgallischer Import nur sehr schwach vertreten ist und Rheinaberner Waren in den Jahrzehnten von 170–220 n. Chr. in Stupava zwar deutlich stärker, jedoch gleichmäßig verteilt wie in Mást streuen. Die starke Präsenz von Westerndorfer Ware ist in Stupava aber sehr auffällig, sie könnte eine intensive severerzeitliche Besiedlung des Platzes indizieren.

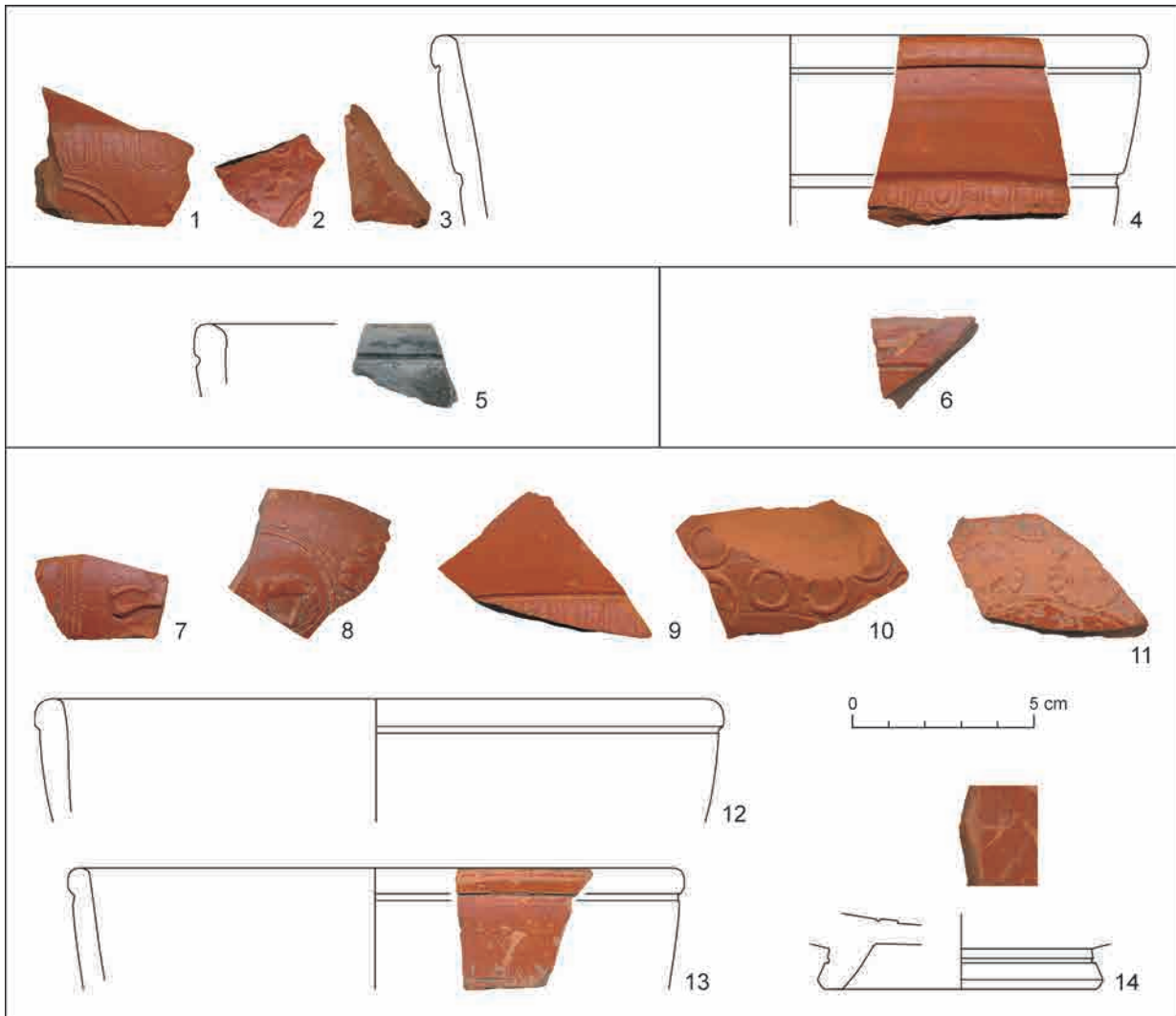


Abb. 21. Mást. Terra Sigillata aus den Surveys und Grabungen 2012–2013 in Mást. 1–4 – Objekt 1; 5 – Objekt 2; 6 – Schnitt; 7–14 – Oberfläche. Fotos und Grafik H. Sedlmayer und V. Lindinger.

Von der Fundstelle Zohor (Grabungen und Surveys 1995–2009) sind 128 reliefverzierte Drag. 37-Schüsseln zugegen, von denen 111 eindeutig einem Produktionsgebiet zugewiesen werden können (Abb. 22: 2). 1 Stück stammt aus Südgallien (Banassac), 23 sind mittelgallischen Werkstätten (Lezoux) zuzuweisen, 72 aus Rheinzabern, 13 Westerndorf und je eines aus Schwabmünchen und Pfaffenhofen. Die chronologische Verteilung der bestimmbar reliefverzierten Sigillaten wird in der Abb. 22: 2 dargestellt. Der Fundplatz Zohor bezeugt von den hier besprochenen Fundstellen das vielfältigste Sigillata-Spektrum. Alle auch in der benachbarten Provinz Pannonien frequenten Produktionszentren des 2. und 3. Jh. n. Chr. sind präsent und z. T. auch in recht großen Fundzahlen vertreten. Der Zustrom an Sigillaten setzt bereits in der ersten Hälfte des 2. Jh. n. Chr. ein, auch wenn Südgallien (Banassac)

nur sehr gering in das südliche Barbaricum streut. Die Verteilung mittelgallischer Waren lässt sich hingegen direkt mit dem Bild, das z. B. in der Zivilstadt von Carnuntum gewonnen werden konnte (Abb. 23: 1), vergleichen (wenn auch mit deutlich geringeren Stückzahlen). Anders als in Mást, Stupava und auch Devínska Nová Ves (Abb. 23: 2) ist bereits vor den Markomannenkriegen (166–180) auf starke Handelsbeziehungen, die sich u. a. im Import von Terra Sigillata niederschlagen, zu schließen. Ab severischer Zeit bis nach der Mitte des 3. Jh. n. Chr. zeigt sich eine gleichmäßig starke Belieferung des Platzes mit in etwa zwei Dritteln Rheinzaberner und einem Drittel Westerndorfer Sigillaten. Diesem Bild entsprechen auch die Verteilungsmuster der Fundplätze von Mást und Devínska Nová Ves, nur Stupava bezeugt einen markanten Rückgang nach 220 n. Chr.

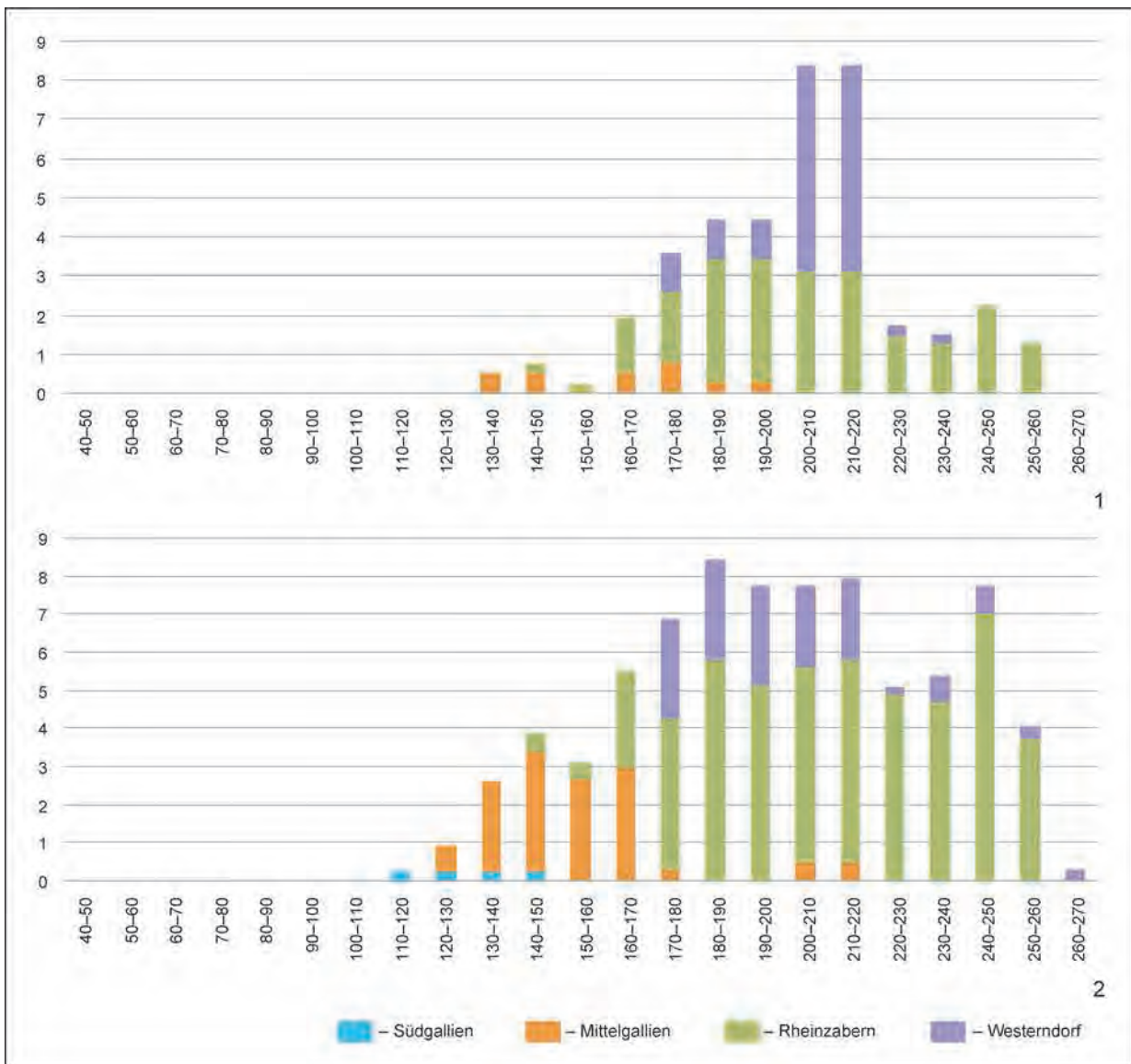


Abb. 22. 1 – Stupava. Belieferung der Siedlung mit reliefverzierter mittelgallischer, Rheinzaberner und Westerndorfer Terra Sigillata (Anzahl der Töpfer pro Jahrzehnt – Produktionszeiten, n = 39); 2 – Zohor. Belieferung der Siedlung mit reliefverzierter südgallischer, mittelgallischer, Rheinzaberner, Schwabmünchener, Westerndorfer und Pfaffenhofener Terra Sigillata (Anzahl der Töpfer pro Jahrzehnt – Produktionszeiten, n = 82). Grafik S. Groh.

Von der Fundstelle Devínska Nová Ves-Flur Murnice (Surveys 1990–1999) sind unter 111 Sigillaten 54 Drag, 37-Schüsseln zugegen, die eindeutig einem Produktionsgebiet/Töpfer zugewiesen werden können (Abb. 23: 2). 39 stammen aus Rheinzabern, 13 Westerndorf und 2 aus Pfaffenhofen. Dieses Fundspektrum sticht durch das völlige Fehlen süd- und mittelgallischer Waren hervor, die Verteilung des Rheinzaberner Importes deckt sich mit jener von Zohor. Ähnlich wie in Stupava

ist jedoch Westerndorfer Ware (des HELENIUS) der Jahrzehnte von 200–220 überproportional vertreten. Vergleicht man die Verteilungskurven der vier linksseitig der March im Barbaricum (Záhorie-Gebiet) gelegenen Fundplätze von Mást, Stupava, Zohor und Devínska Nová Ves-Flur Murnice mit jener der Zivilstadt von Carnuntum in der Provinz Pannonia superior,⁸ so zeigen sich recht divergierende Importströme. In Carnuntum setzt die Belieferung ab flavischer Zeit mit

⁸ Fundaufnahme durch S. Groh im Zuge des Publikationsvorhabens: H. Sedlmayer, Große Thermen, Palästra, Macellum und Schola im Zentrum der Colonia Carnuntum, *Sedlmayer/Pichler 2015*.

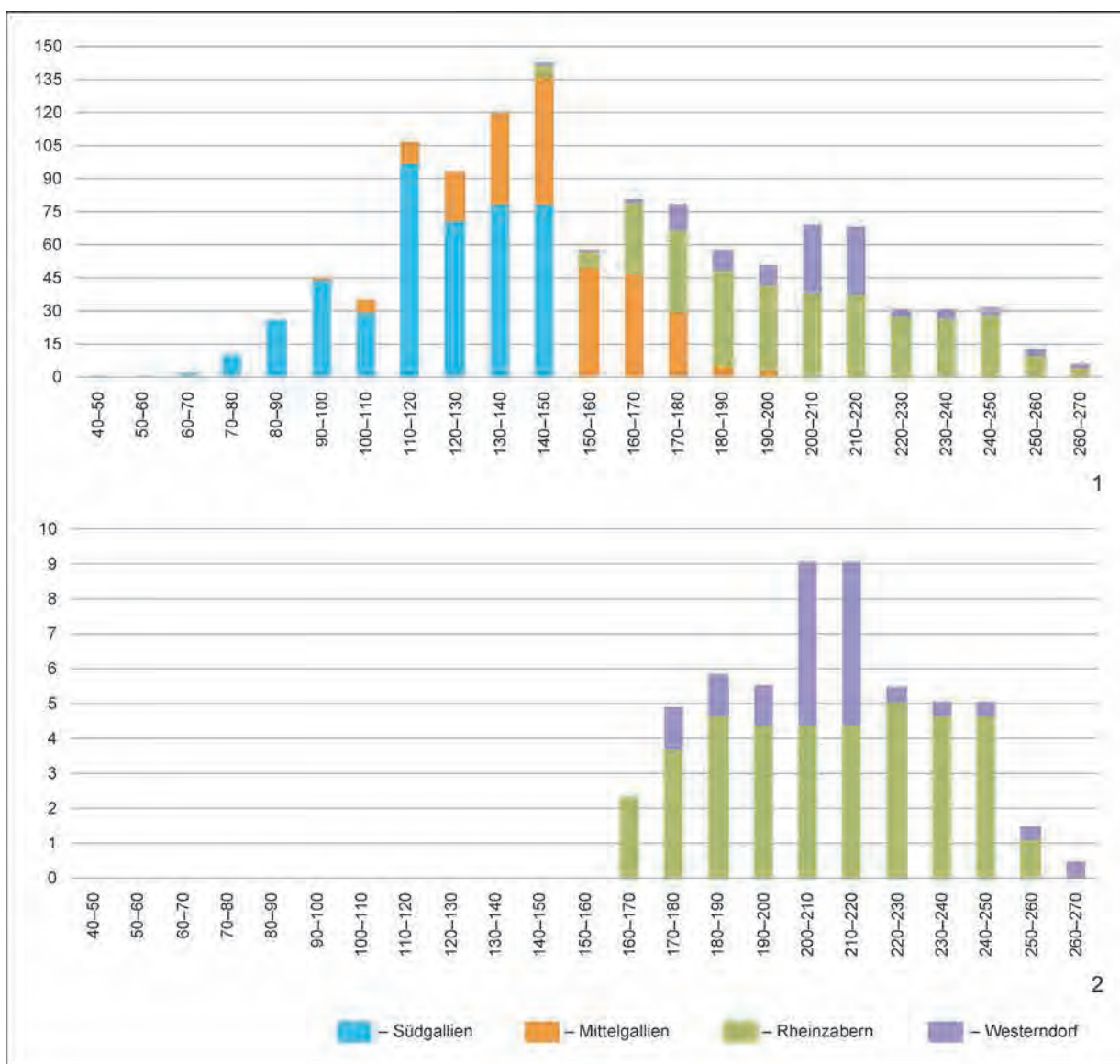


Abb. 23. 1 – Carnuntum. Belieferung im Zentrum der Zivilstadt (Große Thermen und Macellum) mit reliefverzierter süd-, mittelgallischer und Rheinzaberner Terra Sigillata, mit Produkten sonstiger Produktionszentren (ostgallische Werkstätten, Westerndorf, Pfaffenhofen) sowie mit glatter Sigillata mit Töpferstempel (Anzahl der Töpfer pro Jahrzehnt – Produktionszeiten; n = 845); 2 – Bratislava-Devínska Nová Ves. Belieferung der Siedlung mit reliefverzierter mittelgallischer, Rheinzaberner, Westerndorfer und Pfaffenhofer Terra Sigillata (Anzahl der Töpfer pro Jahrzehnt – Produktionszeiten, n = 54). Grafik S. Groh.

überwiegend südgallischer Sigillata ein, die bis gegen die Mitte des 2. Jh. den Markt dominiert. Mittelgallische Waren sind demgegenüber eher mäßig präsent und dominieren lediglich in den Jahrzehnten zwischen 150–170 n. Chr. Ab der Mitte des 2. Jh. n. Chr. nimmt insgesamt die Zahl an importierten Sigillaten deutlich ab, wohingegen auf den Fundplätzen im Barbaricum ein gegenläufiger

Trend festzustellen ist. Hier sind südgallische Waren noch weniger präsent,⁹ mittelgallische Waren dominieren in den Jahrzehnten von 130–170 den Markt. Nach den Markomannenkriegen setzt ein, im Verhältnis zum Zeitraum vor den Markomannenkriegen, starker Import von Terra Sigillata ein. Rheinzaberner überwiegt Westerndorfer Sigillata im Verhältnis von ca. 3: 1, Pfaffenhofer Ware ist

⁹ Anders bei der Zusammenstellung der Sigillaten aus dem Záhorie-Gebiet bei K. Kuzmová (1997, 57–59), wo ein größerer Anteil südgallischer Ware angeführt wird.

schwach präsent. In Carnuntum bricht die Zufuhr von Sigillaten in nachseverischer Zeit deutlich ein, im Barbaricum westlich der March scheint, zumindest am Fundplatze Zohor, bis zur Mitte des 3. Jh. eine kontinuierliche Versorgung gewährleistet zu sein. Der Rückgang an Sigillata-Import nach den Markomannenkriegen ist in den Provinzen Pannonia superior und Noricum evident, hier ist im Vorland des Limes eine gegenläufige Tendenz zu konstatieren.¹⁰

Das Terra-Sigillata-Spektrum von Mást spiegelt die allgemeine Belieferung/Verwendung dieser Importware auf im Umfeld der Bernsteinstraße östlich der March gelegenen Fundplätzen wider. Es unterscheidet sich in Teilaspekten von jenen in Stupava und Devínska Nová Ves, Flur Mur-nice, die topografisch höher schon nicht mehr im Überschwemmungsgebiet der March situiert sind. Sieht man von geringeren Fundzahlen ab, so ähnelt die Kurve jener von Zohor. In Zohor ist das größte Spektrum an Terra Sigillata und eine für das Barbaricum außergewöhnlich große Fundzahl vorhanden. Es zeichnet sich demnach auch hinsichtlich des keramischen Importes als Handelsplatz und Zentralort von überregionaler Bedeutung aus. Die Terra Sigillata aus Zohor unterstreicht auch die wirtschaftliche Bedeutung dieses Fundplatzes, respektive der gesamten Region Záhorie vom zweiten Drittel des 2. Jh. n. Chr. bis zum Erliegen der Sigillataproduktion im letzten Drittel des 3. Jh. n. Chr.

Katalog Terra Sigillata

1. Drag. 37; RZ; Eierstab (Ri.-Fi. E 17), glatter Doppelkreis (Ri.-Fi. K 19a); FIRMUS I, B. F. ATTONI, COMITALIS V; Dat. 180–250; WS; Bef. S1; Obj. 1; Inv. Nr. 289; 2013 (Abb. 21: 1).
2. Drag. 37; RZ; Eierstab (Ri.-Fi. E 26), Vogel n. l. (Ri.-Fi. T 250), glatter Kreis (Ri.-Fi. K 5); B. F. ATTONI, RESPECTUS, Ware mit Eierstab E 25.26; Dat. 170–250; WS; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 295; 2013 (Abb. 21: 2).
3. Drag. 37; MG; Metopenteilung durch Perlstab mit Kreis, Figurenrest (Hase?); Dat. 130–170; WS; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 296; 2013 (Abb. 21: 3).
4. Drag. 37; Westerndorf; Eierstab (*Kiss 1946–1948*, Taf. 8: 1); COMITALIS; Dat. 170–200; RS; Mdm. 19 cm; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 291; 2013 (Abb. 21: 4).
5. Drag. 18/31; RZ; BS; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 297; 2013.
6. Drag. 37; MG/RZ; verbrannt; BS; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 290; 2013.
7. Drag. 37; RZ; Eierstab n. n. b.; WS; Bef. S2; Obj. 1; Inv. Nr. 293; 2013.
8. Drag. 18/31; MG/RZ; BS; Bef. S1; Obj. S1; Inv. Nr. 284; 2013.
9. Drag. 37; Imitation (?); RS; Obj. 2; Inv. Nr. 299; 2013 (Abb. 21: 5). 6. Drag. 18/31; MG/RZ; RS; Bef. G 68; Obj. O; Inv. Nr. 276; 2013.
10. Drag. 37; RZ; glatter Kreis (Ri.-Fi. K 6–7); Dat. 160–260; WS; Bef. S4; Obj. S4; Inv. Nr. 302; 2013 (Abb. 21: 6).
11. Drag. 37; RZ; Zierglied (Ri.-Fi. O 220), sichernde Hirschkuh n. l. (Ri.-Fi. T 106a); FIRMUS II; REGINUS II, PRIMITIVUS I; Dat. 170–250; WS; Bef. G23; Obj. O; Inv. Nr. 274; 2013 (Abb. 21: 7).
12. Drag. 37; RZ; Hirschkuh n. l. (Ri.-Fi. T 82), Löwe n. l. (Ri.-Fi. T 4), glatter Doppelkreis (Ri.-Fi. K 19a), Eierstab (Ri.-Fi. E 17); COMITALIS V; Dat. 180–250; WS; Bef. G 89; Obj. O; Inv. Nr. 275; 2013 (Abb. 21: 8).
13. Drag. 37; RZ; Eierstab (Ri.-Fi. E 38); CERIALIS IV; Dat. 160–190; WS; Bef. G 104; Obj. O; Inv. Nr. 278; 2013 (Abb. 21: 9).
14. Drag. 37; RZ; Glatter Kringel (Ri.-Fi. O 143, Ri.-Tho. Taf. 128, 15 F); IUSTINUS; WS; Bef. G 351; Obj. O; Inv. Nr. 277; 2013 (Abb. 21: 10).
15. Drag. 37; Westerndorf; Zackenkreis (*Kiss 1946–1948*, Taf. 3: 59; 25: 1); HELENIUS; Dat. 200–220; WS Bef. G 7; Obj. O; Inv. Nr. 273; 2013 (Abb. 21: 11).
16. Drag. 37; MG/RZ; RS; Mdm. 18 cm; Bef. G 387; Obj. O; Inv. Nr. 281; 2013 (Abb. 21: 12).
17. Drag. 37; RZ; Eierstab n. n. b.; RS; Mdm. 16,4 cm; Bef. G 316; Obj. O; Inv. Nr. 279; 2013 (Abb. 21: 13).
18. Drag. 18/31; RZ; Stempelrest (Rechteckstempel); WS (?); BS; Bdm. 7 cm; Bef. G 343; Obj. O; Inv. Nr. 280; 2013 (Abb. 21: 14).

S. G.

GEFÄSSKERAMIK

Funde vom Objekt 1/2013: Gefäßkeramik

Germanische Gefäßkeramik (Abb. 24; 25: 5, 6; 26; 27: 23–29)

Auf dem Boden und in der Zerstörungsschicht des Objekts 1 befanden sich vier Ganzgefäße, zahlreiche Keramikbruchstücke und Kleinfunde. Die vier germanischen Ganzgefäße, weitere Bruchstücke germanischer bzw. römischer Keramik, einige Sigillaten und Kleinfunde lagen am gebrannten Lehm-Fußboden des Objekts. Diese Funde waren durch Mörtelverputzbruchstücke

¹⁰ Vgl. dazu die Fundspektren vom norischen Donaulimes und Südostnoricum (*Groh 2006a*, 214, Abb. 158; Mautern-Favianis; bzw. *Groh 2006b*, 127–134, Abb. 90–132; Saaz, Kalsdorf, Gleisdorf, Wagna-Flavia Solva).

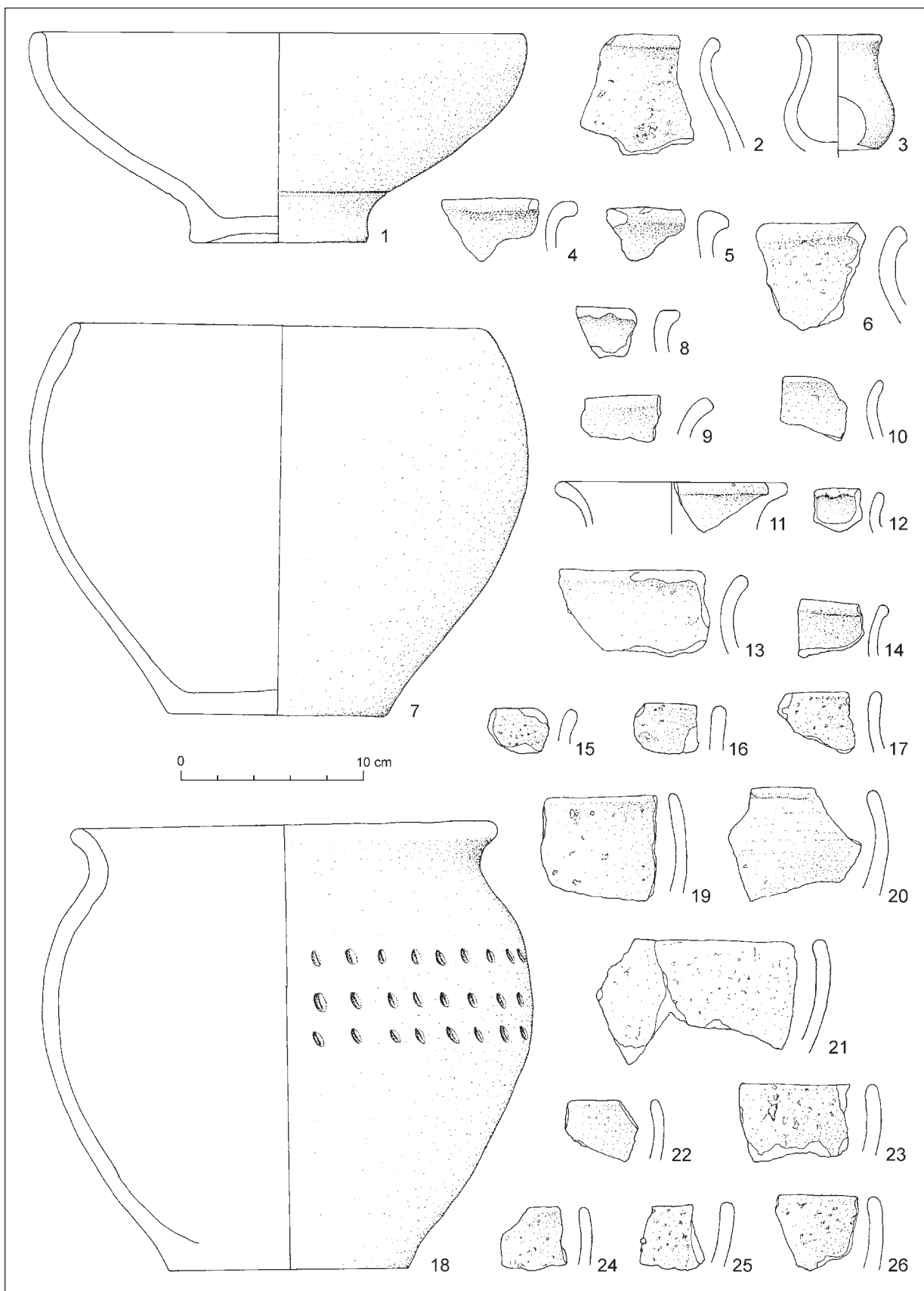


Abb. 24. Mást. Objekt 1. Auswahl von Gefäßkeramik. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog. Zeichnungen P. Cingel.



Abb. 25. Mást. Gefäßkeramik-Auswahl. 1–4 – römische Keramik; 5, 6 – germanische Keramik. Fotos P. Červeň.

und eine dunkle, verbrannte Schicht bedeckt und bildeten so einen geschlossenen Fundkomplex. Die Ganzgefäße waren infolge der starken Brandeinwirkung deformiert, sie trugen Brandspuren die verschiedene Farbtöne an der Oberfläche der Gefäße hinterlassen haben. Diese Funde, die mit der Aufgabe des Objekts zusammenhängen, kann man in den Kontext der jüngsten Nutzungsphase des Objektes/Hauses setzen. Die germanischen Gefäße besitzen gute Analogien im Fundgut des 3. Jh., vor allem der Stufen C1 und C2. Zu charakteristischen Gefäßen dieser Zeitstellung gehören z. B. der Topf mit Fingertupfenverzierung in drei horizontalen Reihen (Abb. 24: 18; 25: 6) und die

Schüssel mit geradem Rand (Abb. 24: 1). Ein guter Vergleichsfund zum erwähnten Topf stammt z. B. von einer kreisförmigen Grube Nr. 6/1996 von der 4 km entfernten germanischen Siedlung in Devínska Nová Ves (Elschek 1998a, Taf. 100: 6). In diesem Objekt befand sich auch eine vollständig erhaltene Sigillata – Schüssel der Form Drag 37 aus Rheinzabern mit dem Stempel AVGVSTINVS (I, II?) die in die severische Zeit datiert (Elschek 1998b, 45, 46, 190, Abb. 15). Weitere Vergleichsfunde zum Topf mit einer Dreierreihe horizontaler Fingertupfenverzierung der Stufe C1 stammen z. B. aus Rajhrad, Hütte II (Droberjar 1997, Taf. 129: 7, 11) und Mušov, Hütte I (Droberjar 1997, Taf. 143: 8, 9). Die einfache

Schüssel (Abb. 24: 1) ist ein geläufiger Typ, der während der gesamten römischen Kaiserzeit im mittleren Donaugebiet vorkommt. In die Stufe C1 gehören z. B. Ganzgefäße von ähnlichen Schüsseln aus Mušov, Hütte III (*Droberjar* 1997, Taf. 146: 10) und Láb, Objekt 2/1997 (*Elschek* 2005, Taf. VI: 9). Die im Objekt 1 von Mást befindlichen Bruchstücke germanischer Keramik (Abb. 26: 2–4, 10–37) mit Fingertupfenverzierung, Kammstrich, Rillen und mit rillenverziertem Rand gehören allgemein zur materiellen Kultur des 1.–3. Jh. Der Topf mit nach innen eingezogenem Rand (Abb. 24: 7) kommt eher während der älteren römischen Kaiserzeit vor, ist aber vereinzelt auch am Anfang der jüngeren römischen Kaiserzeit vertreten. Die germanische Keramik vom Objekt 1/2013 gehört allgemein in die zweite Hälfte des 3. Jh., der geschlossene Keramikkomplex vom Fußboden des Hauses nach seinem wahrscheinlichen Niedergang durch einem Brand erlaubt den Komplex ins erste-zweite Drittel dieses Jahrhunderts zu datieren. In den höheren Schichten der Verfüllung ist sicher auch mit Intrusionen nach dem Verlassen des Hauses zu rechnen.

Römische Gebrauchskeramik¹¹

(Abb. 25: 1–4; 27: 1–22)

Die provinzialrömische Keramik ist vor allem durch Ringschüsseln (Abb. 25: 4; 27: 4–8), graue Gebrauchsware (Abb. 25: 1; 27: 1, 10–12, 16, 17), gelbtonigen Schüsseln (Abb. 27: 2) und Bruchstücke gelbtoniger Krüge (Abb. 25: 3; 27: 3, 18) vertreten. Vergleichsbeispiele zu diesen Keramikfunden sind aus Carnuntum bekannt: grautonige Ringschüsseln (*Grünwald* 1979, Taf. 52), gelbtonige Krüge (*Gassner* 1999, 40, 41; *Grünwald* 1979, Taf. 29) und grautonige, zumeist kammstrichverzierte Töpfe (*Grünwald* 1979, Taf. 48; 49) oft mit horizontalem oder flachem Rand (Abb. 25: 1).

Die beiden Ringschüsseln mit mäßig verdicktem, leicht nach innen geneigtem Rand sind typisch für die erste Hälfte und die mittleren Jahrzehnte des 3. Jh. n. Chr. (*Petznek/Radbauer* 2004, 45, Abb. 10: 4, 5). Bemerkenswert ist das Vorkommen eines Krugs mit abgesetztem, geteiltem Rand (Abb. 27: 3). Dieser ist anders als die typischen Vertreter des 4. Jh. nicht reduzierend, sondern oxidierend gebrannt und lässt sich mit Vergleichsfunden aus Carnuntum in die letzten beiden Drittel des 3. Jh. n. Chr. setzen (*Gassner* 1990, 155, Taf. 1: 16).

Für eine Datierung des Objekts 1 von Mást vor das Ende des 3. Jh. spricht die völlige Absenz von Ringschüsseln mit wulstig verdicktem, ge-

radem Rand (*Petznek/Radbauer* 2004, 45, Abb. 11: 1–6) und von glasierten Reibschüsseln, deren frühestes Auftreten allgemein ans Ende des 3. Jh. n. Chr. datiert wird (*Gassner/Jilek* 1999, 62; *Sedlmayer* 2002, 206, 207, 303). In diesem Zusammenhang ist allerdings speziell darauf hinzuweisen, dass der extrem kurze Kragen der Reibschüssel mit Innenabsatz bereits morphologische Affinitäten zu den ältesten Belegen der glasierten Reibschüsseln aufweist (vgl. *Sedlmayer* 2002, 206, 207, Taf. 27: 424).

Statistische Auswertung aller Gefäßkeramikfunde inklusive der Terra Sigillata

Aus dem Objekt stammen 758 Keramikbruchstücke, davon 652 (91,5%) germanische Scherben und 64 (8,5%) provinzialrömische Keramikbruchstücke (Abb. 28: 1). Die germanische Keramik ist durch 652 nicht verzierte Stücke (94%) und 42 verzierte Scherben (6%) vertreten (Abb. 28: 2). Davon sind 18 Stück (43%) fingertupfenverzierte Keramik, 13 Stück (31%) kammstrichverziert, 9 Stück (21%) rillenverziert und 2 (5%) durch Rollrädchen verziert (Abb. 28: 3). Zur provinzialrömischen Keramik gehörten 37 Stück (58%) grautonige Ware, 21 Stück (33%) gelbtonige Ware und 6 Stück (9%) Terra Sigillata (Abb. 28: 4).

Katalog Auswahl von Gefäßkeramik

Abb. 24

Germanische Gefäßkeramik, handgemacht

1. Schüssel, beim Boden umlaufende Rille, Mdm. 26,1 cm, Bdm. 9,6 cm, H. 11,5 cm.
2. RS, Rand nach außen geneigt, H. 3,3 cm.
3. Kleingefäß, Mdm. 3,8 cm, erh. H. 6,3 cm.
- 4.–6; 8.–10; 12.–14. Neun RS, Rand nach außen geneigt, H. 3,4; 3; 5,8; 2,8; 2,6; 3,2; 2,4; 2,6; 3,2 cm.
7. Topf mit eingezogenem Rand, Mdm. 21,9 cm, Bdm. 11,7 cm, H. 21,3 cm.
11. RS, Rand nach außen geneigt, Mdm. 11,6 cm, H. 2,8 cm.
- 15.–17. Drei RS, H. 2,4; 2,8; 3,2 cm.
18. Topf mit nach außen geneigtem Rand, an Schulter bis Bauchumbruch drei umlaufende Reihen von Fingertupfenverzierung, Mdm. 21,9 cm, Bdm. 26 cm, H. 24,3 cm.
- 19.–26. Acht RS, Rand nach innen geneigt, H. 5,8; 6,2; 3,5; 3,4; 4,4; 3,4; 3,4; 4 cm.

¹¹ Für detaillierte Informationen zur römischen Gebrauchskeramik danke ich H. Sedlmayer (Wien).

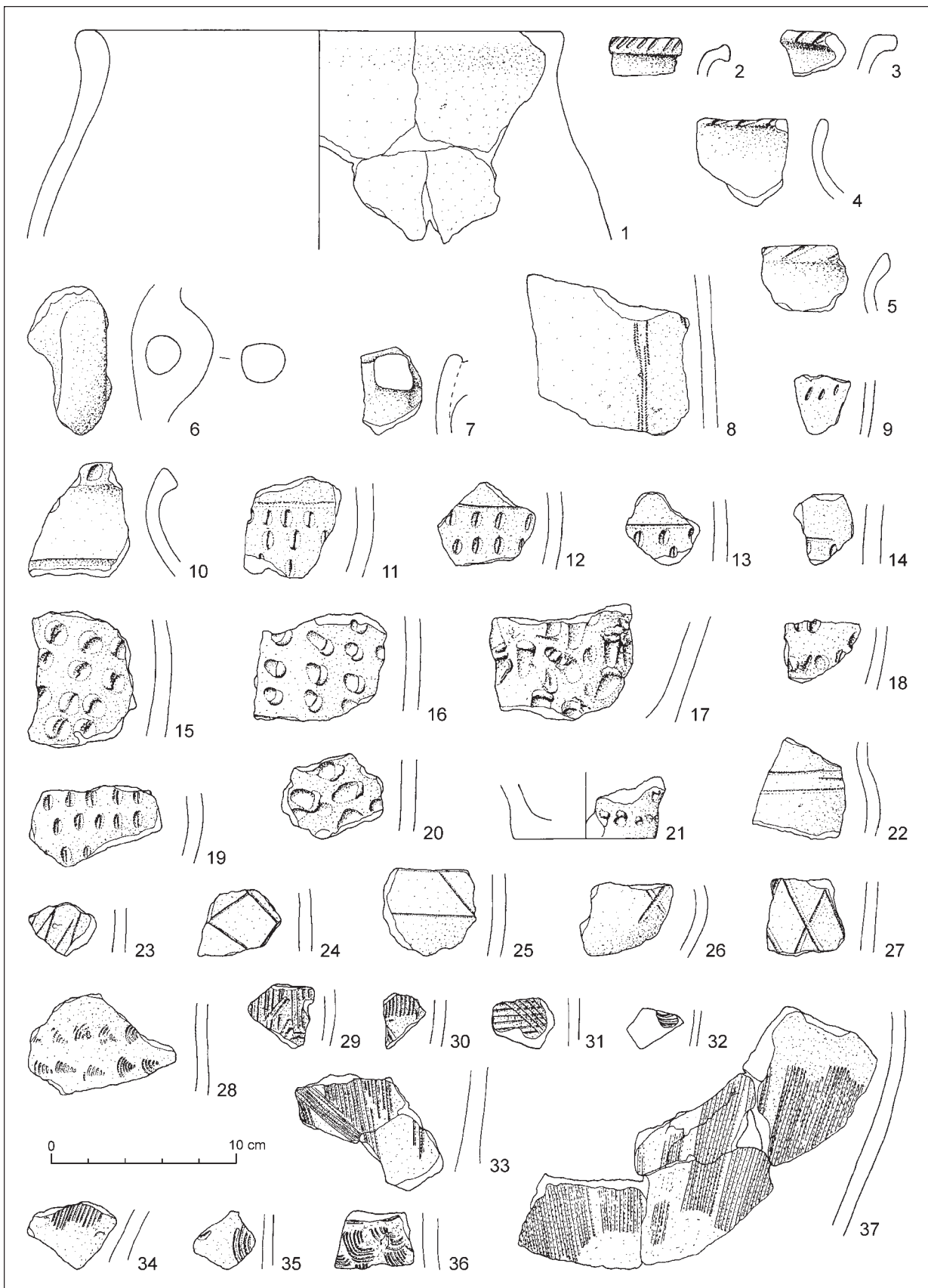


Abb. 26. Mást. Objekt 1/2013. Auswahl von Gefäßkeramik. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog. Zeichnungen P. Cingel.

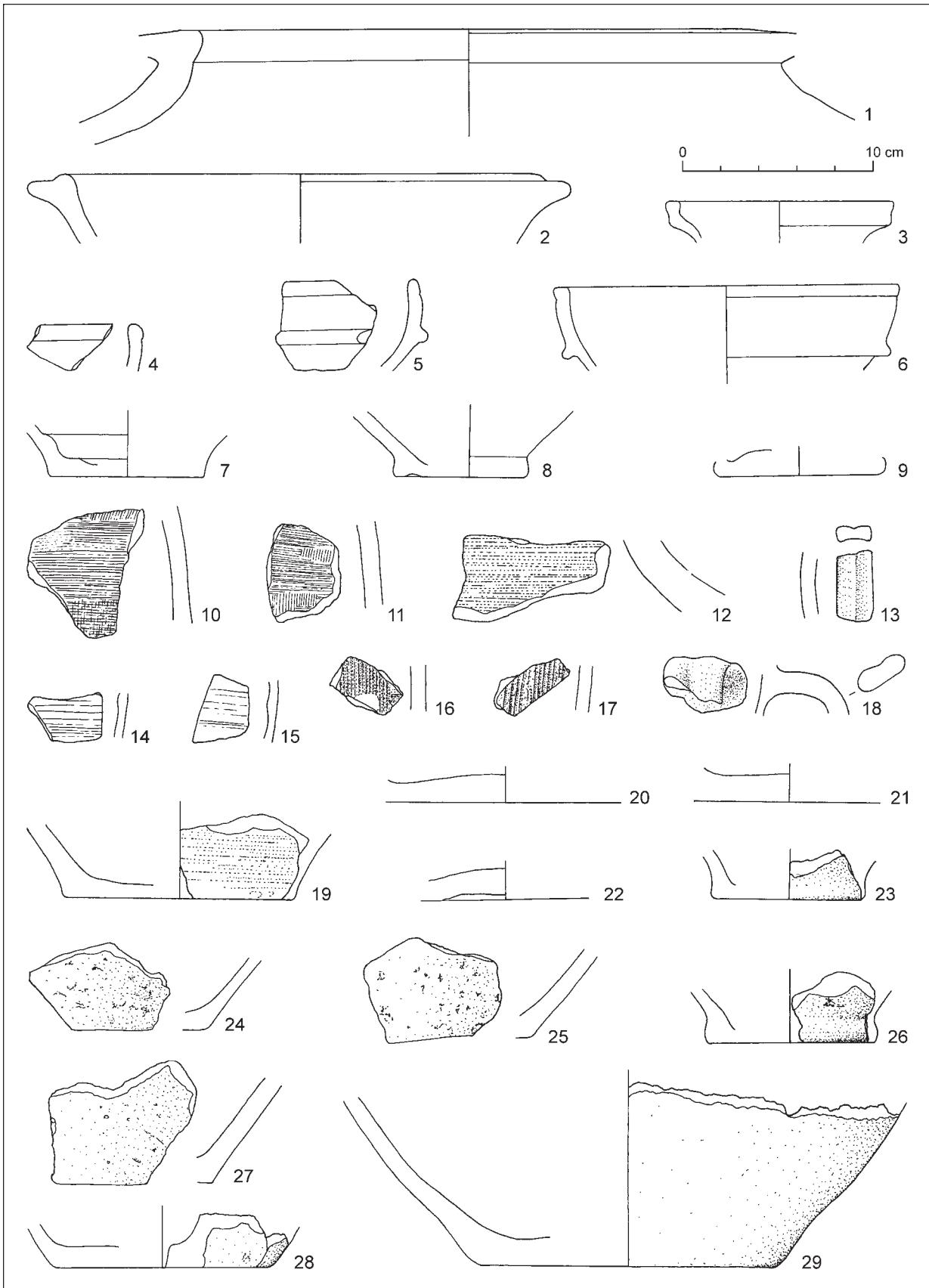


Abb. 27. Mást. Objekt 1/2013. Auswahl von Gefäßkeramik. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog. Zeichnungen P. Cingel.

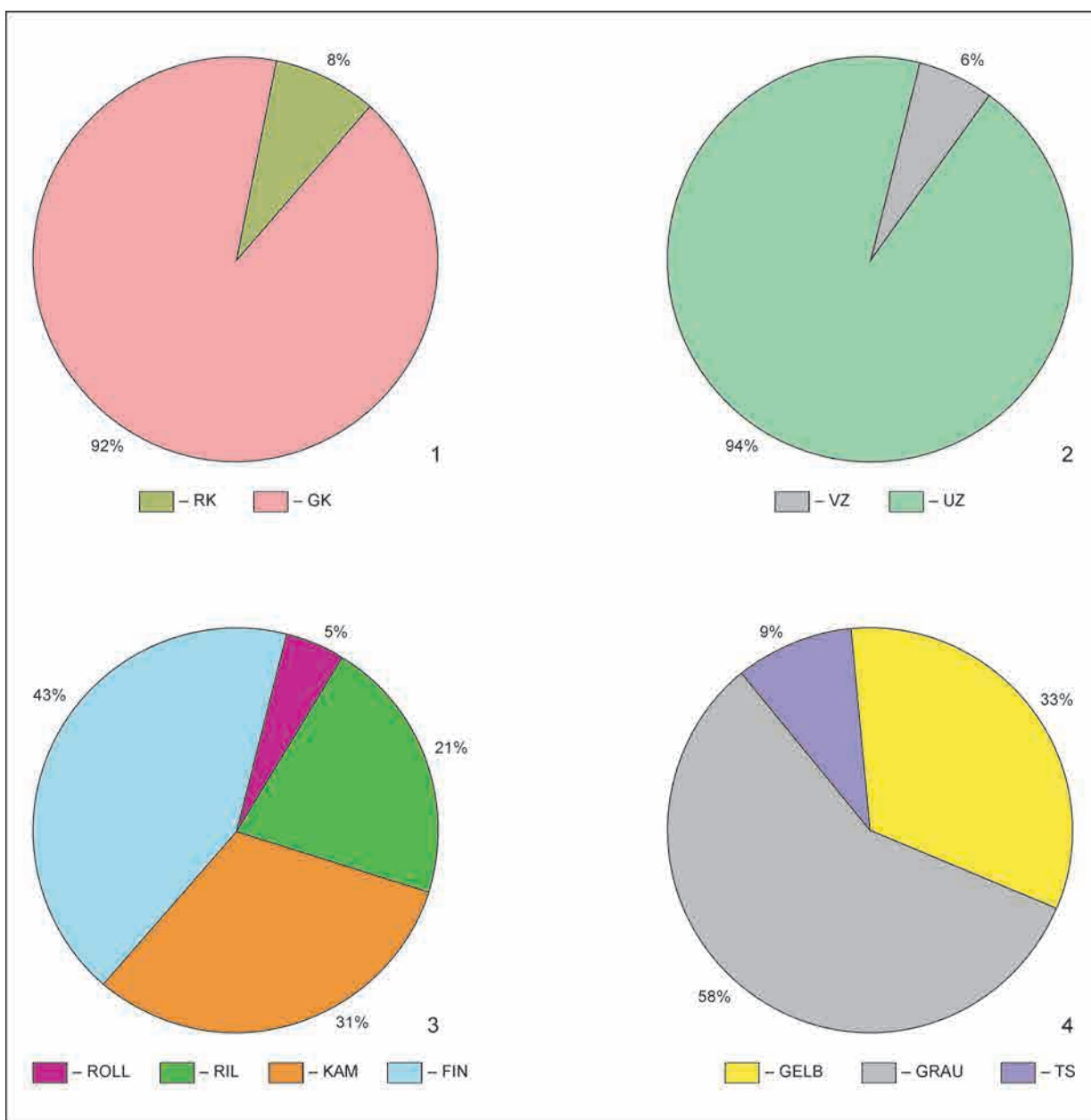


Abb. 28. Mást. Verteilung der Keramik nach dem Ursprung, der Typen und Eigenschaften. 1 – Verhältnis der römischen (RK = 64 St.) und germanischen (GK = 694 St.) Keramik; 2 – verzierte (VZ = 42 St.) und (ZU = 652 St.) unverzierte germanische Keramik; 3 – verzierte germanische Keramik: ROLL-Rollrädchen = 2 St., RIL-Rillen = 9 St., KAMM-Kammstrich = 13 St., FIN-Fingertupfen = 18 St.; 4 – Römische Keramik: GELB-gelbtonig = 21 St., GRAU-grautonig = 37 St. und TS-Terra Sigillata = 6 St. Auswertung K. Elschek.

Abb.26

Germanische Gefäßkeramik, handgemacht

1. Topf, RS, Mdm. 24 cm; erh. H. 11,6 cm.

2.–5. Vier RS, Rand nach außen geneigt, an Randkante schräge Rillen, H. 2; 2,4; 4,8; 3,6 cm.

6. WS mit Henkel, H. 4 cm.

7. WS mit Henkelansatz, H. 2,4 cm.

8. WS mit Rollrädchenverzierung, H. 8,2 cm.

9. WS, H. 3,2 cm.

10. RS, Randkante mit Fingereindrücken, H. 6,2 cm.

11.–14. Vier WS mit Fingertupfenverzierung und umlaufenden Rillen, H. 5,6; 4,6; 4; 3,9 cm.

15.–20. Sechs WS mit Fingertupfenverzierung, H. 7,2; 5,7; 2,9; 3,4; 4,4; 4,5 cm.

21. BS mit Fingertupfenverzierung, H. 3,3 cm.

22. WS, H. 5,4 cm.

23.–27. Fünf WS mit Rillenverzierung, H. 2,8 cm; 3,5; 4,6; 4; 4,2 cm.

28.–37. Zehn WS mit Kammstrichverzierung, H. 5,4; 3,4; 3; 2,7; 2,2; 6,1; 3,7; 3,1; 3; 14,2 cm.

Abb. 27

Römische Gebrauchskeramik, scheibengedreht

1. Großer Topf, RS, grautonig, handaufgebaut und nachgedreht, Mdm. 28,4 cm, erh. H. 5,6 cm.
2. Reibschüssel mit Innenabsatz, RS, gelbtonig, roter Überzug auf Innenwand und am Rand außen erhalten; Bruchkante am Kragen verschliffen; Mdm. 24,6 cm, H. 3,9 cm.
3. Krug mit geteiltem Rand, RS, gelbtonig, Mdm. 10,4 cm, H. 4,2 cm.
- 4.–5. Zwei Ringschüsseln, RS, grautonig, dunkelgrauer Überzug; H. 2,5 cm, 4,8 cm.
6. Ringschüssel, RS, grautonig, dunkelgrauer Überzug; Mdm. 16,6 cm, H. 4,3 cm.
- 7.–8. Zwei BS, Bdm. 8,1; 6,8 cm.
9. Bs, gelbtonig, 8,3 cm.
- 10.–11. Zwei WS, Kammstrichverzierung, handaufgebaut und nachgedreht, Oberfl. gelbtonig, Ton grautonig, H. 6,8; 5,2 cm.
12. WS, Kammstrichverzierung, grautonig, handaufgebaut und nachgedreht, H. 4,7 cm.
13. Gefäßhenkel, Bruchstück, gelbtonig, Br. 1,9 cm.
- 14.–15. Zwei WS, gelbtonig mit Überzug H. 2,5; 3,6 cm.
- 16.–17. Zwei WS, Kammstrichverzierung, grautonig, Oberfl. schwarzgrau, H. 3; 2,9 cm.
18. Krughenkel, Bruchstück, gelbtonig, H. 3 cm.
19. BS, Kammstrichverzierung, grautonig, Oberfl. schwarzgrau, Bdm. 12,1 cm, H. 4,4 cm.
- 20.–22. Drei BS, gelbtonig, 1,5; 1,7; 1,6 cm.

Germanische Gefäßkeramik, handgemacht

23. BS, Bdm. 7,8 cm, H. 2,7 cm.
- 24.–25. Drei BS, H. 4,6; 5,3; 6,6 cm.
26. BS, Bdm. 8,7 cm, H. 8,7 cm.
27. BS, Bdm. 11,1 cm, H. 2,8 cm.
28. BS, H. 3,1 cm.
29. Vorratsgefäß, BS, Bdm. 30,8 cm, H. 9,7 cm.

RÖMISCHE DACHZIEGEL

Von der Fundstelle stammen zahlreiche Dachziegelbruchstücke (Tegulae und Imbrices). Über 200 Fragmente wurden während der Prospektion aufgelesen und mittels GPS eingemessen (Abb. 7: rot). Weitere über 90 Bruchstücke konnten

während der Grabung 2013 im Objekt 1/13 und der Sonde S2/13 sichergestellt werden. Diese Funde streuen innerhalb der Fundstelle vor allem in ihrem Zentralbereich. Eine starke Konzentration wurde im Umkreis einer deutlichen geophysikalischen Anomalie zusammen mit mehreren römischen Münzen, Fibeln und Kleinfunden festgestellt. Diese Anomalie wurde als das oben besprochene Haus identifiziert, welches im Zuge eines starken Brandes zerstört wurde.

Der bisher einzige gestempelte Dachziegel aus Mást trägt den Stempel der XIII. Legion (Abb. 29: 1). In einer *tabula* ist der Stempel mit der Lesung [LEG(io)] XIII G(emina) teilweise erhalten. Er repräsentiert mit stark verschliffenem G den Stempeltyp D12 nach *Musil/Gugl/Mosser 2007* und zählt zu den Haupttypen der 14. Legion in Carnuntum (freundl. Information H. Sedlmayer; s. *Musil/Gugl/Mosser 2007*, 262, Abb. 136: 92 [D12]). Es ist also sehr wahrscheinlich, dass die Belieferung der Fundstelle von der Legionsziegelei in Carnuntum erfolgte, zahlreiche Dachziegel dieser Legion stammen auch von der 2 km entfernten römischen Station in Stupava. Hier gehören z. B. von 269 gestempelten Ziegeln 125 Exemplare zur Stempelvariante LEG(io) XIII G(emina) und 13 Stück zur Variante LEG(io) XIII G(emina) M(artia) V(ictrix) (*Elschek 2012*, Abb. 2; *Kolník 1997*, Tab. 6: 1–3). Zwei Dachziegelstempel der LEG XIII stammen auch vom germanischen Fürstensitz in Zohor (*Elschek 2012*, 261; *Elschek/Rajtár/Varsik 2011*; 145, Abb. 18).

KLEINFUNDE

Kleinfunde vom Objekt 1

Vom Objekt stammen keine typischen germanischen Kleinfunde. Der einzige genauer datierbare Kleinfund des Objekts 1/2013 ist ein durchbrochener römischer Messerfuttermal-Beschlag (Thekenbeschlag). Vergleichsfunde sind von mehreren Fundstellen bekannt (*Berger 2002*, 40, Abb. 5), ein ähnliches Exemplar aus der Villa in Riehofen wird in den Zeitabschnitt 180–260 n. Chr. datiert; Vergleichsfunde aus Vindobona stammen aus einem Kontext vom Ende des 2. Jh. n. Chr. (freundl. Informationen H. Sedlmayer; *Berger 2002*, 40, Abb. 5: 76; *Jäger-Wersonig 2010*, 614, Taf. 23: ME 46a, b).

Im Objekt lagen auch einige Eisengegenstände die in germanischen Siedlungsobjekten nur vereinzelt vorkommen. Dazu gehören zwei Eisennägel mit Rundkopf (nicht abgebildet), ein Meißel (Abb. 29: 3) und ein Klampen (Abb. 29: 5). Daher kann man von einer von römischen Baumeistern beeinflusste Bautechnik dieses Hauses (bzw. direkt



Abb. 29. Mást. Objekt 1/2013. Ziegel und Kleinfunde. Maßstab: a – 1; b – 2–6. Foto P. Červeň.

von römischen Baumeistern errichtetes Haus) ausgehen. Mehrere Eisengegenstände, vor allem mindestens 15 Eisennägel vom quadratischen Querschnitt, stammen z. B. aus den Räumen des römischen Bades von Bratislava-Dúbravka welches etwa 8 km südwestliche der Fundstelle von Mást stammt (Elschek 1998 b, Band II, Taf. 42–47). Ähnliche Gegenstände vor allem aus

Eisen stammten auch aus der 2 km entfernten römischen „Station“ von Stupava (Turčan 2012), z. B. vom Bau A der als Bestandteil des Tores interpretiert wird (Hečková 1986, 390; Kraskovská 1979). 16 Eisennägel stammen außerdem vom Sepulkralobjekt (reiches Brandgrab?) aus Zohor (4 km vom Mást) wo sich auch sekundär verwendetes römisches Baumaterial und Dachziegel

befanden (*Elschek/Rajtár/Varsik 2011, 142, 143, Abb. 14*). Trensen sind vom Bereich germanischer Siedlungen fasst unbekannt, Bruchstücke vom mehreren Pferdegeschirren stammen z. B. vom obenerwähnten Zohorer Objekt (*Elschek/Rajtár/Varsik 2011, 138–140, Abb. 9*)¹².

1. Messerfuttermal-Beschlag (Thekenbeschlag), durchbrochen, Inv. Nr. 294 (Abb. 29: 2).
2. Meißel, Eisen; Inv. Nr. 285 (Abb. 29: 3).
3. Trense, Eisen; Inv. Nr. 300 (Abb. 29: 4).
4. Klampen, Eisen; Inv. Nr. 287 (Abb. 29: 5).
5. Knochengegenstand, Bruchstück; Inv. Nr. 283 (Abb. 29: 6).
- 6.–7. Zwei Rundkopfnägel (nicht abgebildet).

Kleinfunde – Lesefundeauswahl

Zu den Kleinfunden gehören Gürtelteile (z. B. Abb. 16: 6), ein Deckel einer Siegelkapsel, eine Bronzenadel mit profiliertem Kopf, und der Kopf eines Hahns aus Weißmetall (Abb. 16: 7). Zu den Cingula (Abb. 16: 1–3) gehört auch ein norisch-pannonisches Exemplar (Abb. 16: 3) des Typs Garbsch G2 (*Garbsch 1965, 104*), das ins 1. Jh. n. Chr. datiert wird. Siegelkapseln und deren Deckel (Abb. 16: 8) sind zahlreich auch vom nahen Carnuntum bekannt (z. B. *Humer/Kremer 2011, Nr. 972–976; Römer-Martijnse 1992, 352–355*). Ein Deckel einer Siegelkapsel stammt von der 4 km entfernten germanischen Zentralsiedlung von Zohor (*Elschek 1997a, 41, Abb. 16: 12*). Zum Anhänger in Form einer Zikade (Abb. 16: 5) steht z. B. ein Vergleichsfund aus Carnuntum zur Verfügung (*Humer/Kremer 2011, Nr. 911*).

FIBELN

(Abb. 30; Tab. 2)

Nur etwa fünf Fibeln waren fast vollständig erhalten, die meisten Exemplare sind durch die intensive Beackerung der Fundstelle fragmentarisch und zumeist beschädigt vorhanden.

Norisch-panonische Zweiknotenfibel (Inv. Nr. 77). Die bislang älteste Fibel von Mást ist eine norisch-pannonische Zweiknotenfibel des Typs Garbsch 237 (*Garbsch 1965, 43–47*), bzw. des Typs Riha 2.10 (*Riha 1994, 70, 71*), die um die Zeitwende auftauchen und im 1. Jh. getragen wurden.

Kräftig profilierte Fibeln (Inv. Nr. 54, 57, 73, 75). Fibelbruchstücke kräftig profilierter Fibeln Almgren 68–73 (*Almgren 1923, Taf. IV*) gehören in die

zweite Hälfte des 1. Jh. und die erste Hälfte des 2. Jh. Zu jüngeren Ausformungen *kräftig profilierter Fibeln mit Kopfgrat* etwa vom Typ Almgren 84 (*Peškař 1972, 81*) zählen wahrscheinlich folgende acht Fibelbruchstücke: Inv. Nr. 52, 61, 62, 63, 67, 76, 255, 262.

Provinzialrömische Kniefibel (Inv. Nr. 66, 81, 256). Es wurden drei provinzialrömische Kniefibeln des Typs Almgren 247 des 2. bis 3. Jh. aufgefunden.

Germanische Kniefibeln. Etwa in die zweite Hälfte des 2. bis Anfang des 3. Jh. werden die germanischen Kniefibeln Almgren 141 datiert, aus Mást stammen vorläufig zwei Exemplare (Inv. Nr. 51, 70) dieses Fibeltyps.

Emailfibeln (Inv. Nr. 43, 72, 261, 316). Auch bei den Germanen waren Emailfibeln sehr beliebt. Aus Mást stammen vier Exemplare. Die kleine Emailfibel (Inv. Nr. 43) vom Typ Riha 7.12 wurde während des 2. Jh. getragen (*Riha 1994, 188, etwa wie Nr. 1604*). Die Figurenfibel mit Emailinlage (Inv. Nr. 72) vom Typ Riha 7.25 wurde im 1.–3. Jh. getragen (*Riha 1994, 172, 173*). Die sternförmige Emailfibel (Inv. Nr. 261) des Typs Riha 7.16, war von der zweiten Hälfte des 1. bis zum Ende des 2. Jh. geläufig (*Riha 1994, 163–166*). Die kreuzförmige Emailfibel gehört wahrscheinlich ins 2.–3. Jh. (Inv. Nr. 316).

Zweigliedrige Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter (Inv. Nr. 50, 53, 55, 78?, 82?). Typische germanische Fibeln des nördlichen Mitteldonaugebiets sind zweigliedrige Armbrustfibeln mit hohem Nadelhalter vom Typ Almgren-Gruppe 7/Serie 1. Man kann diesem Fibeltyp des späten 2. und etwa der ersten Hälfte des 3. Jh. (*Peškař 1972, 104*) einige Stücke zuweisen.

Eingliedrige Fibeln mit schmalem umgeschlagenem Fuß (Inv. Nr. 59, 64). Relativ langlebig sind eingliedrige Fibeln mit schmalem umgeschlagenem Fuß etwa vom Typ Almgren 158, die hier mit zwei Exemplaren vertreten sind. Diese Fibeln wurden seit der ersten Hälfte des 3. bis in die zweite Hälfte des 4. Jh. getragen (*Peškař 1972, 110*).

Eingliedrige Fibeln mit spitz zulaufendem Fuß (Inv. Nr. 68, 80, 260). Eingliedrige Fibeln mit spitz zulaufendem Fuß gehören in die zweiten Hälfte des 3. und die erste Hälfte des 4. Jh. (*Peškař 1972, 118*) und sind geläufige Fibeln im mitteldanubischen Barbaricum.

Eingliedrige Fibeln mit rechteckigem Fuß (Inv. Nr. 74, 85?). Eingliedrige Fibeln mit rechteckigem Fuß sind für die späte Kaiserzeit und den Anfang der Völkerwanderungszeit charakteristisch, sie wurden seit dem Ende des 3. und im 4. Jh. getragen (*Peškař 1972, 122*).

¹² Hier weitere Analyse zu diesem Thema.



Abb. 30. Mást. Auswahl der Fibeln von der Fundstelle. Ihre Nummerierung entspricht der Nummerierung im Katalog.
Foto P. Červeň.

Tab. 2. Mást. Auflistung nach den Inventarnummern allen Fibeln aus der Fundstelle. Auswertung K. Elschek.

Zuwachsnr.	GEO	Typ	Typ-Beschreibung	Datierung	Anmerkung	Analogie	Erhaltung
43	367	Riha 7. 12	Emailfibel mit abwechselndem Farbfeldern	2. Jh.	<i>Riha 1994</i> , 161	–	Vorderteil fehlt
50	376	Almgren /GVII/S1	zweigledrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	Taf. 20: 6	Spirale und Nadel fehlt
51	321	Almgren 141	Kniefibel germanisch	zweite Hälfte 2. Jh. – Anfang 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 91	Taf. 15: 2	Spirale und Nadel fehlt
52	372	Almgren 84 (?)	jüngere kräftig profilierte Fibel	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	Bügelende
53	355	Almgren /GVII/S1	zweigledrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	Taf. 20: 7	Spirale und Nadel fehlt
54	381	Almgren 68 (?)	kräftig profilierte Fibel	zweite Hälfte 1. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 76	Taf. 9: 7	Bügelkopf
55	383	Almgren /GVII/S1	zweigledrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	Taf. 20: 6	Bügelende mit Nadelhalter
56	412	Almgren /GVII/S1	zweigledrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	Taf. 20: 4, 5	Nadel fehlt
57	206	Almgren 70/73 (?)	kräftig profilierte Fibel	zweite Hälfte 1. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 76	–	Bügelende
58	311	Almgren 68	kräftig profilierte Fibel	zweite Hälfte 1. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 76	–	Bügelende
59	312	Almgren 158 (?)	eingledrige Fibel mit schmalem umgeschlagenem Fuß	erste Hälfte 3. Jh. – zweite Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 110	–	Bügelende
60	41	–	Fibel	?	?	–	Bügelmitte
61	47	Almgren 84	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	vorderer Bügelteil
62	42	Almgren 84 (?)	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	Bügelkopf
63	9	Almgren 84	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	vorderer Bügelteil
64	11	Almgren 158 (?)	eingledrige Fibel mit schmalem umgeschlagenem Fuß (?)	erste Hälfte 3. Jh. – zweite Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 110	–	vorderer Bügelteil
65	18	–	Derivat, schildförmiger Aufsatz	?	?	–	hinterer Bügelteil
66	396	Almgren 247	Kniefibel provincialrömisch	erste Hälfte 2. Jh. – zweite Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 18: 1	vorderer Bügelteil
67	391	Almgren 84	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	vorderer Bügelteil
68	341	–	eingledrige Fibel mit spitz zulaufendem Fuß	zweite Hälfte 3. Jh. – erste Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 118	–	hinterer Bügelteil
69	362	–	Fibel mit flachem Bügel (?)	?	?	–	vorderer Bügelteil
70	365	Almgren 141	Kniefibel germanisch	zweite Hälfte 2. Jh. – Anfang 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 91	Taf. 15: 2	Bügel
71	348	–	Fibel (?)	?	?	–	hinterer Bügelteil?
72	53	Riha 7. 23	Figurenfibel mit Emailinlagen	erste Hälfte 2. Jh. – zweite Hälfte 3. Jh.	<i>Riha 1994</i> , 172	–	Teil der Nadel fehlt

Tab. 2. Weiterführung.

Zuwachsnr.	GEO	Typ	Typ-Beschreibung	Datierung	Anmerkung	Analogie	Erhaltung
73	394	Almgren 69–73 (?)	kräftig profilierte Fibel	zweite Hälfte 1. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 76	–	Bügelende
74	378	–	eingliedrige Fibel mit rechteckigem Fuß	Ende 3. Jh. – zweite Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 122	–	Nadelhalter
75	323	Almgren 69–73 (?)	kräftig profilierte Fibel?	zweite Hälfte 1. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 76	–	Bügelende
76	336	Almgren 84 (?)	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	hinteres Bügelteil
77	344	Garbsch 237	norisch-pannonische Zweiknotenfibel	1. Jh.	<i>Garbsch 1965</i> , 43	–	vorderer Bügelteil
78	389	Almgren /GVII/S1 (?)	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	–	Bügelende mit Nadelhalter
79	392	–	Fibel	?	?	–	Bügelteil
80	318	–	eingliedrige Fibel mit schmalem umgeschlagenem Fuß (?)	zweite Hälfte 3. Jh. – erste Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 110	–	vorderer Bügelteil, Silber
81	50	A247	Kniefibel provinzialrömisch	erste Hälfte 2. – zweite Hälfte 3. Jh.	<i>Patek 1942</i> , 136	Taf. 18: 1	vorderes Bügelteil
82	319	Almgren /GVII/S1 (?)	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	–	Bügelende
83	350	–	eingliedrige Fibel mit spitz zulaufendem Fuß	zweite Hälfte 3. Jh. – erste Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 118	–	Bügel
84	379	–	Derivat einer Fibel	?	?	–	Bügelkopf
85	409	–	eingliedrige Fibel mit rechteckigem Fuß (?)	Ende 3. Jh. – zweite Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 122	Taf. 36: 7	vorderer Bügelteil
87	404	Almgren /GVII/ (?)	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter (?)	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	Taf. 20: 6	Bügel
88	103	Almgren 43	Fibel mit breitem Bügel und Bügelkamm	zweite Hälfte 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Kolnik 1965</i> , 231	Abb. 1	Fußabschluss
90	408	Almgren /GVII	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	–	Bügel
255	209	Almgren 84	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	vorderer Bügelteil
256	210	Almgren 247	Kniefibel provinzial-römisch	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Patek 1942</i> , 136	–	Komplett
257	214	A. Almgren /GVII/S1 (?)	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	–	vorderer Bügelteil
259	211	Almgren /GVII	zweigliedrige Armbrustfibel mit hohem Nadelhalter	Ende 2. Jh. – erste Hälfte 3. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 104	–	Bügel+Spirale
260	215	–	eingliedrige Fibel mit spitz zulaufendem Fuß	zweite Hälfte 3. Jh. – erste Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 118	–	Bügel
261	219	Riha 7. 16	Emalfibel sternförmig	zweite Hälfte 1. Jh. – Ende 2. Jh.	<i>Riha 1994</i> , 163–166	Taf. 44: 2869	Nadel fehlt
262	220	Almgren 84 (?)	jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat?	erste Hälfte 2. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 81	Taf. 12: 7	Bügelende
263	223	–	Eingliedrige Fibel mit rechteckigem Fuß (?)	Ende 3. Jh. – zweite Hälfte 4. Jh.	<i>Peškař 1972</i> , 122	Taf. 37: 7	Nadelhalter und Nadel fehlt
316	181	–	Emalfibel kreuzförmig	2.–3. Jh.	–	–	Nadel fehlt

Katalog Fibeln – Auswahl

1. Zweiknotenfibel, norisch-pannonisch, Bronze, Fuß fehlt (Inv. Nr. 77, Abb. 30: 1).
2. Kräftig profilierte Fibel vom Typ A 84, Bronze, Fuß und Nadel fehlt (Inv. Nr. 61, Abb. 30: 2).
3. Kniefibel, germanisch, Bronze, Teil der Nadel und Spiralrolle fehlt (Inv. Nr. 70, Abb. 30: 3).
4. Kniefibel, provinzial-römisch, Bronze, Komplet (Inv. Nr. 256, Abb. 30: 4).
5. Fibel vom Typ Almgren 43, Bronze mit Silberfolie, Fuß erhalten (Inv. Nr. 103, Abb. 30: 5).
6. Fibel mit hohem Nadelhalter und spitz zulaufendem Fuß, Bronze, Nadel und Spiralrolle fehlen (Inv. Nr. 53, Abb. 30: 6).
7. Fibel mit hohem Nadelhalter und dreieckigem Fuß, Bronze, Nadel und Spiralrolle fehlen (Inv. Nr. 50, Abb. 30: 7).
8. Fibel mit spitz zulaufendem Fuß, Bronze, Nadel und Teil der Spirale fehlen (Inv. Nr. 260, Abb. 30: 8).
9. Eingliedrige Fibel mit spitz zulaufendem Fuß (?), Silber, vorderes Bügelbruchstück (Inv. Nr. 80, Abb. 30: 9).
10. Fibel, Bronze, Bügel mit Querwülsten, Nadel und Spirale fehlen (Inv. Nr. 263, Abb. 30: 10).
11. Emailfibel, Bronze mit rotgelben Emailfüllungen, Vorderteil, Nadel und Teile des Nadelhalters fehlen (Inv. Nr. 43, Abb. 30: 11).
12. Emailfibel, Bronze mit rotgelben Emailfüllungen, Teile der Nadel und des Nadelhalters fehlen (Inv. Nr. 72, Abb. 30: 12).
13. Emailfibel, sternförmig, Bronze, mit roten, weißen und blauen Emailfüllungen, Nadel und Teile des Nadelhalters fehlen (Inv. Nr. 181, Abb. 30: 13).
14. Emailfibel, Bronze mit weißen und blauen Emailfüllungen, Nadel und Teile des Nadelhalters fehlen (Inv. Nr. 261, Abb. 30: 14).

K. E.

AUSWERTUNG

Die Fundstelle

Die Surveys, geophysikalischen Messungen und Grabungen bezeugen in Mást einen mindestens 50–80 x 150–200 m bzw. 0,75–1,6 ha großen Siedlungsplatz, der sich durch eine hohe Oberflächen-Funddichte auszeichnet. Die Siedlung setzt sich aus mehreren (mindestens 6) Gruppen von 1–5 Objekten zusammen, die im Abstand von ca. 30 m zueinander liegen. Ein Zentrum dürfte im

Bereich der höchsten Oberflächenfundkonzentration gelegen haben. Grubenhütten und Objekte aus Holz finden als Wohnbauten Verwendung, zahlreichen Feuerstellen und Öfen sind als Indizien für eine lokale Subsistenzwirtschaft zu werten. Das reichhaltige Fundmaterial mit Importen unterstreicht die verkehrstechnisch günstige Lage der Siedlung am linken Marchufer im Nahebereich der Bernsteinstraße des Barbaricum.

Objekt 1 – Haus: Interpretation und Datierung

Das Objekt wird als ein Holzbau mit Lehmfußboden und einem Dach aus römischen Dachziegeln interpretiert. Vom mitteldanubischen Limesvorland sind schon mehrere in römisch-germanischer Bautechnik errichtete Häuser der jüngeren römischen Kaiserzeit bekannt (*Elschek 1997b; Plachá/Hlavicová 2003*, Abb. 1–9; *Plachá/Pieta 1986*, 348–352). Der Bau des Hauses kann etwa in spätantoninisch-severischer Zeit angenommen werden, sein Niedergang erfolgte wahrscheinlich durch einem Brand in der zweiten Hälfte des 3. Jh., möglicherweise noch im zweiten Drittel dieses Jahrhunderts (Laufzeit: ca. 180–250/260 n. Chr.). Diese Datierung stützen römische und germanische Keramikfunde sowie einige Kleinfunde und Sigillaten. Wie schon erwähnt, waren die vier auf dem Fußboden des Objektes 1/2013 sich befindende germanische Ganzgefäße durch hohe Temperaturen deformiert und an ihrer Oberfläche dunkel gefleckt. Der oben besprochene Messerfuttalbeschlagn kann etwa in die erste Hälfte des 3. Jh. gesetzt werden.

Einen indirekten Datierungsansatz liefern 14 römische Münzen und 7 Fibeln, die aus dem Humus in der nahen Umgebung des Hauses-Objekts1/2013¹³, stammen (Abb. 15: 1). Zu den römischen Münzen gehören außer einigen Exemplaren des 1.–2. und 4. Jh. vor allem Exemplare des 3. Jh. (Katalog der Münzen: Inv. Nr. 8 Hadrianus, 9 und 23 Antoninus Pius, 11 Gordianus, 12 Aurelianus, 13 Quintilus, 15 und 34 Constantinus II, 16 Constantinus I, 27 Trebonianus Gallus, 31 und 44 Gallienus, 32 Domitianus, 33 A. Severus). Sechs davon datieren in das mittlere Drittel des 3. Jh., was der Laufzeit des kontextuellen Fundmaterials aus dem Objekt 1/2013 entspricht.

Zu den Fibeln aus den Surveys gehören neben einigen Exemplaren des 1. und 4. Jh. vor allem Fibeln des 2. bis 3. Jh. (Tab. 2: Inv. Nr. 53, 68, 69, 71, 72, 76, 77). Die jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat vom Typ Almgren 84 datiert vor

¹³ Bis etwa 10 m Entfernung von der Hausmitte.

alles in die erste Hälfte des 2. Jh. Vom Ende des 2. bis in die erste Hälfte des 3. Jh. datieren zwei zweigliedrige Fibeln mit hohem Nadelhalter der Gruppe VII nach Almgren (Inv. Nr. 53, 69); ein Exemplar mit spitz zulaufendem Fuß (Inv. Nr. 68) wird von der zweiten Hälfte des 3. bis in die erste Hälfte des 4. Jh. datiert. Die Figurenfibel mit Emailleinlagen vom Typ Riha (Inv. Nr. 72) ist von der ersten Hälfte des 2. bis in die zweite Hälfte des 3. Jh. zu setzen.

Objekt 2 – Ofen: Interpretation und Datierung

Der Ofen Objekt 2/2013 wurde durch geophysikalische Messung identifiziert. Im Objekt lagen ein sekundär verbranntes Fragment einer Imitation einer Drag 37-Schüssel und einige nicht verzierte Wandstücke germanischer Gefäße. Im Nahbereich bis 10 m vom Ofen wurden im Humus fünf Fibeln aufgelesen (Inv. Nr. 50, 63, 64, 74 und 84), wovon vier bestimmt werden konnten: eine jüngere kräftig profilierte Fibel mit Kopfgrat vom Typ Almgren 84 (erste Hälfte des 2. Jh.; Inv. Nr. 63), eine zweigliedrige Fibel mit hohem Nadelhalter der Gruppe VII nach Almgren (Ende des 2. bis erste Hälfte des 3. Jh.; Inv. Nr. 50), eine eingliedrige Fibel mit schmalem umgeschlagenem Fuß vom Typ Almgren 158 (Inv. Nr. 64), eine eingliedrige Fibel mit rechteckigem Fuß (Ende des 3. bis zweite Hälfte des 4. Jh.; Inv. Nr. 74). Der Ofen könnte kontemporär mit dem Objekt 1/2013 ab spätantoninisch/severischer Zeit bis in das zweite Drittel des 3. Jh. genutzt worden sein, seine Funktion konnte nicht bestimmt werden.

Das Limesvorfeld, römische Bautätigkeit und die Rolle der Fundstelle in diesem Gebiet

Die spätlaténezeitliche Besiedlung des mittleren Donaugebiets ist anhand mehrerer Fundstellen nachvollziehbar. Der in den Schriftquellen erwähnte Sieg der Daker gegen das keltische Herrschaftsgebiet zwischen 55–44 v. Chr. bedeutete, wie Funde vom Bratislava-Oppidum und der Siedlung von Bratislava-Devín bezeugen, nicht das völlige Erliegen der keltischen Besiedlung des Mitteldonaubiets. Die allmähliche germanische Aufsiedlung dieser Zone um die Zeitwende hängt mit dem Bevölkerungsaustausch der späten Kelten und frühesten Germanen zusammen, bzw. mit der allmählichen Assimilation der Reste keltischer Bevölkerung durch die Germanen. Während der späten Eisenzeit ist die Besiedlung noch im Bereich mehrerer keltischer Siedlungen des

slowakischen Marchgebiets belegt. Dazu gehören mehrere in der Umgebung von Mást sich befindende keltische Siedlungen mit nachfolgender germanischer Besiedlung, z. B. Bratislava-Devín (10 km), Bratislava-Dúbravka (7,5 km), Zohor (4,5 km), Devínska Nová Ves II. (4 km), Záhorská Bystrica I. (3,5 km), Záhorská Bystrica II. (4 km), Láb (10 km) usw.

Im Jahr 6 nach Chr. startete unter dem Oberbefehl von Tiberius die römische Offensive gegen das „Marbodreich“ in Böhmen. Augusteische Münzen, vor allem Exemplare mit Kontermarken aus Devín und Zohor, drei republikanische Prägungen von Zohor wie auch die zwei republikanischen Münzen aus Mást könnten eventuell im Zusammenhang mit der oben erwähnten Offensive gesehen werden. Weitere augusteische Münzen stammen z. B. von den nahen germanischen Siedlungen von Láb und Malacky, vom niederösterreichischen Marchgebiet sind bisher 13 Exemplare von Augustus bekannt.

Um die Zeitwende besetzten germanische Gruppen schrittweise das nördliche Mitteldonaubiege (Südwestslowakei, Nordostösterreich, Südmähren), die Entfaltung der Siedlungstätigkeit und die germanischen Kontakte zu den römischen Provinzen Pannonien und Noricum verliefen kontinuierlich bis zu den sog. Markomannenkriegen (166–180 n. Chr.). Das unmittelbare Limesvorfeld im Bereich des Marchgebiets, durch das die Haupttroute der Bernsteinstraße während der vorrömischen und römischen Kaiserzeit verlief, wird, basierend auf den Ergebnissen großflächiger Surveys und Grabungen, von der römischen Grenze an der Donau bis zur Linie Zohor/Stupava angenommen (Entfernung etwa 14 km). Dieses Gebiet von der Zentralsiedlung mit Fürstensitz in Zohor, bzw. der römischen Station Stupava bis zum Limes wurde während der Markomannenkriege in den Jahren 172–175 n. Chr., um die Situation während des Krieges im Limesvorfeld kontrollieren zu können (*Dobiáš 1964*, 209, 210), als siedlungsfreier Streifen definiert und etwas später auf ca. 7 km halbiert. Nach dem Kriegsende intensivierten sich die Kontakte zum Römischen Reich vor allem während der Severerzeit, der Warenaustausch und die germanisch-römische Kontakte sind bis ans Ende der römischen Kaiserzeit in diesem Gebiet belegbar (*Elschek 1999*, 859–863). Die hier dargestellten Befunde aus Mást bezeugen eben dies starken Kontakte der germanischen Siedler und deren hohen Grad an Romanisierung ab spätantoninisch/severischer Zeit. Romanisierungstendenzen im mitteldanubischen Limesvorfeld (*Elschek 2014*) zeichnen sich vor allem bei den Beigaben römischen Ursprungs ab – vor

allem bei Bronzegefäßen in Fürstengräbern und reicher ausgestatteter Brandgräbern. Einige Bronzegefäße sollten römische Trinksitten nachahmen. Neben römischen Münzen, Fibeln, Keramik sind auch zahlreiche Funde römischer Dachziegel von mehreren Fundstellen bekannt (*Elschek 2012; Kolník 1997*). Im Marchland wurden im Laufe des 1.–5. Jh. einige römische Bauten errichtet, in das 1. Jh. v. Chr. datieren die repräsentativen Gebäude in römischer Bautechnik auf dem Burgberg von Bratislava.

Im unteren Marchland der Westslowakei wurden mehrere römische und in römisch-germanischer Mischtechnik errichtete Häuser auch während der römischen Kaiserzeit dokumentiert (*Elschek 2014*). Die römischen bzw. römisch-germanischen Bauten von Devín datieren vom 1.–4. Jh. n. Chr. (*Plachá/Hlavicová 2003; Plachá/Pieta 1986, 339–354*). Dazu gehörte auch ein severerzeitlicher Steinbau (Bau I), der sehr nahe Parallelen zu dem „Bad“ von Dúbravka aufweist. In Bratislava-Dúbravka konnte eine römisch-germanische ländliche Niederlassung vom 3. Jh. untersucht werden. Dazu gehörten ein Steinbau – das sog. römische „Badegebäude“ – und ein römischer Hallenpfostenbau (*Kolník 1986, 420–425; Minarovicch-Ratimorská/Elschek 2007*). Das Dach beider Gebäude war mit römischen Tegulae und Imbrices gedeckt. Ein weiteres „Haus“ der ersten Hälfte

des 4. Jh. wurde hier in römisch-germanischer Mischtechnik errichtet, als Bodenbelag dienten römische Dachziegel in Sekundärverwendung (*Elschek 1997*). In Stupava befand sich eine sog. römische Station, deren letzte Phase im 3. Jh. n. Chr. auch an eine römisch-germanische ländliche Niederlassung erinnert (*Hečková 1986; Turčan 2012*). Das hier vorgestellte in germanisch-römischer Bauweise mit Ziegeldach errichtete Haus Objekt 1/2013 von Mást datiert vom Ende des 2. bis in das zweite Drittel des 3. Jh. n. Chr. Es bestand demnach zeitgleich mit der 3. Phase der Station von Stupava, der Niederlassung von Bratislava-Dúbravka und dem Bau I. von Devín. Die bedeutende römisch-germanische Niederlassung des 4. Jh. von Cífer-Pác, und der steinfundamentierte römische Bau von Milanovce-Veľký Kýr (*Kolník 1986, 411–420; Varsik/Kolník 2011; 2013*) befinden sich schon östlich der Kleinen Karpaten. Der römisch-germanische Baukomplex von Oberleiserberg datiert später, nämlich in die zweite Hälfte des 4. und in die erste Hälfte des 5. Jh. (*Stuppner 2013*).

Die Fundstellen mit römischen Bauten im Limesvorfeld, sowie die oben angeführten römisch-germanischen Kontakte zeugen von intensiven beiderseitigen Aktivitäten an der mittleren Donau und insbesondere nahe dem Punkt, wo sich die Donau-Limesstraße mit der sog. Bernsteinstraße kreuzte.¹⁴

K. E., S. G., E. K.

¹⁴ Die Siedlung von Mást sowie die weiteren im Text angeführten Fundstellen werden intensiv von der Polizei und den Anrainern beobachtet, um eventuelle Schäden am Kulturgut zu verhindern.

LITERATUR

- Almgren 1923* – O. Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen. Leipzig 1923.
- Bača/Drahošová, im Druck* – R. Bača/V. Drahošová: Archeologická a numizmatická bibliografia Záhoria, im Druck.
- Bel 1736* – M. Bel: Notitia Hungariae Novae Historico Geographica. TOMVS SECVNDVS. Viennae 1736.
- Berger 1991* – F. Berger: Die Aussage der römischen Fundmünzen. In: W. Schlüter (Ed.): Römer im Osnabrücker Land. Die Ausgrabungen in Kalkriese. Osnabrück 1991, 63–69.
- Berger 1996* – F. Berger: Kalkriese 1. Die römischen Fundmünzen. Mainz am Rhein 1993.
- Berger 2002* – L. Berger: Durchbrochene Messerfufural-Beschläge (Thekenbeschläge) aus Augusta Raurica. Forsch. in Augst 32. Augst 2002.
- Berger 2008* – F. Berger: Die römischen Fundmünzen in Niedersachsen und Westfalen. Kontext und Funktionen. In: Roman Coins outside the Empire. Ways and Pheses, Context and Functions. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop. Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland), 3–6 September 2005. Wetteren 2008, 105–111.
- Dobesch 2009* – G. Dobesch: Politik zwischen Marbod und Rom. In: V. Salač/J. Bemann (Hrsg.): Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Praha-Bonn 2009, 7–52.
- Dobiáš 1964* – J. Dobiáš: Dějiny československého území před vystoupením Slovanu. Praha 1964.
- Droberjar 1997* – E. Droberjar: Studien zu den germanischen Siedlungen. Praha 1997.
- Dymowski 2011* – A. Dymowski: Monety republiki rzymskiej na ziemiach polskich. Kilka uwag na bazie Nowego materiału ze znalezisk drobných. Wiadomości Num. 55, 2011, 1, 2, 191, 192.
- Dymowski 2013* – A. Dymowski: Chronologia napływu denarów rzymskich z I–III wieku na ziemie Polski w świetle analizy nowego materiału ze znalezisk drobných. Wiadomości Num. 57, 2013, 1, 2, 93–149.
- Eisner 1926* – J. Eisner: Soupis nalezišť římských mincí na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Num. čas. 2, 1926, 21–34.
- Elschek 1997a* – K. Elschek: Archeologický výskum v Zohore v roku 1995. AVANS 1995, 1997, 40–43, 207–211.
- Elschek 1997b* – K. Elschek: Ein römischer Gebäudefund des 4. Jahrhunderts aus Bratislava-Dúbravka. In: J. Tejral/H. Friesinger/M. Kazanski (Hrsg.): Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaunraum. Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 8. Brno 1997, 121–125.
- Elschek 1998a* – K. Elschek: Das Bratislavaer Tor im 1.–5. Jahrhundert. Die römerzeitliche und frühvölkerwanderungszeitliche Besiedlung von Bratislava und der Westslowakei I/II. Nitra 1998.
- Elschek 1998b* – K. Elschek: Sídliisko z doby bronzovej a laténskej v Bratislave-Devínskej Novej Vsi. AVANS 1996, 1998, 47–52, 191–194.
- Elschek 1999* – K. Elschek: Die Aussagekraft des römischen Imports entlang der Marsch auf der Bernsteinstrasse. In: Proceedings of the XVIIth International Congress of Roman Frontier Studies. Zalau 1999, 859–865.
- Elschek 2005* – K. Elschek: Nálezové súbory z germánských sídlisk na juhozápadnom Slovensku z prítomnosťou rímskych mincí z druhej polovice 3. stor. Bratislava-Devínska Nová Ves – objekt 3/1996 a Láb (okr. Malacky) – objekty 1–2/1997. Zbor. SNM 99. Arch. 15, 2005, 255–274.
- Elschek 2007* – K. Elschek: Römische Münzen entlang der Bernsteinstraße im slowakischen Marchgebiet nördlich von Carnuntum (Westslowakei) und ein Beleg der Sekundärverwendung von römischen Münzen. Slov. Num. 18, 2007, 143–155.
- Elschek 2009* – K. Elschek: Der slowakische Abschnitt der Bernsteinstrasse im 1. Jahrhundert nach Chr. nördlich von Carnuntum und neue Grabfunde von Zohor. In: V. Salač/J. Bemann (Hrsg.): Mitteleuropa zur Zeit Marbods. Praha-Bonn 2009, 239–250.
- Elschek 2012* – K. Elschek: Römisches Baumaterial, Dachziegel und Ziegeln vom Záhorie-Gebiet und aus Zohor (Westslowakei). Zbor. SNM 106. Arch. 22, 2012, 259–265.
- Elschek 2014* – K. Elschek: Sekundäre Romanisierung der Germanen an der unteren March im Limesvorfeld von Carnuntum und ein neues germanisches Fürstengrab der „Lübsow-Gruppe“ aus Zohor. Arch. Austriaca 96, 2014, 71–94.
- Elschek/Kolníková, im Druck* – K. Elschek/E. Kolníková: Laténske a rímske mince zo Zohora na západnom Slovensku. Príspevok k problematike laténskeho a germánskeho osídlenia Pomoravia. Num. Sbor. Praha, im Druck.
- Elschek/Rajtár/Varsik 2011* – K. Elschek/J. Rajtár/V. Varsik: Sepulkrálny objekt zo Zohora. In: E. Droberjar (Ed.): Archeologie barbaru 2010 – Archäologie der Barbaren 2010. Olomouc 2011, 133–151.
- Farkaš/Turčan 1983* – Z. Farkaš/V. Turčan: Praveké a včasnostredoveké osídlenie Stupavy. Vlast. Čas. 1/32, 1983, 17–21.
- Fiala 1986* – A. Fiala: Nálezy rímskych mincí na Devíne. Slov. Num. 9, 1986, 157–178.
- Fiala 2002* – A. Fiala: Nálezy mincí z národnej kultúrnej pamiatky Hrad Devín, získané pri archeologických výskumoch v r. 1992–2000. Slov. Num. 16, 2002, 152–157.
- Garbsch 1965* – J. Garbsch: Die norisch-pannonische Frauentracht. München 1965.
- Gassner 1990* – V. Gassner: Gelbtonige Keramik aus datierten Fudkomplexen in Carnuntum. Carnuntum Jahrbuch 1989, 1990, 133–161.
- Gassner 1999* – V. Gassner: Gelbtonige Keramik. In: Untersuchungen zu den Gräberfeldern in Carnuntum 1. RLÖ 40. Wien 1999, 39–44.
- Gassner/Jílek 1999* – V. Gassner/S. Jílek: Carnuntum zur Zeit der Soldatenkaiser – Eine Bestandsaufnahme. In: J. Tejral (Hrsg.): Das mitteleuropäische Barbaricum und die Krise des römischen Weltreiches im 3. Jahrhundert. Brno 1999, 51–70.
- Gojda 2004* – M. Gojda: Letecká archeologie a dálkový průzkum. In: M. Kuna a kol.: Nedestruktivní archeologie. Praha 2004, 49–116.
- Groh 2006a* – St. Groh: Terra Sigillata. In: *Groh/Sedlmayer 2006*, 210–252.
- Groh 2006b* – St. Groh: Terra Sigillata aus den Grabungen 2002–2005 im Vicus von Saaz. In: H. Sedlmayer/G. Tiefengraber (Hrsg.): Forschungen im südostnorischen Vicus am Saazkogel (Steiermark). Sonderschr. Österreich. Arch. Institut 41. Wien 2006, 117–136.

- Groh 2009 – St. Groh: *Neue Forschungen an der Bernsteinstraße* in Nordwestpannonien. Die römischen Militärlager und der vicus von Strebersdorf und Frankenau/Frakanava. In: S. Bíró (Hrsg.): *Ex officina*. Festschrift Dénes Gabler. Győr 2009, 175–188.
- Groh/Sedlmayer 2006 – St. Groh/H. Sedlmayer: *Forschungen im Vicus Ost von Mautern-Favianis*. Die Grabungen der Jahre 1997–1999. RLÖ 44. Wien 2006.
- Grünewald 1979 – M. Grünewald: *Die Gefässkeramik des Legionslagers von Carnuntum*. RLÖ 29. Wien 1979.
- Harmadyová 2012 – K. Harmadyová: *Oblasť Devína v dobe laténskej*. In: J. Šedivý/T. Štefanovičová (Ed.): *Dejiny Bratislavy 1. Brezalauspurc – na križovatke kultúr*. Bratislava 2012, 191–196.
- Hečková 1986 – J. Hečková: *Römischer Baukomplex in Stupava*. Arch. Rozhledy 38, 1986, 378–394.
- Humer/Kremer 2011 – F. Hummer/G. Kremer (Hrsg.): *Götterbilder – Menschenbilder: Religion und Kulte in Carnuntum*. Wien 2011.
- Jäger-Wersonig 2010 – S. Jäger-Wersonig: *Metall*. In: M. Mosser u. a. (Hrsg.): *Die römischen Kasernen im Legionslager Vindobona*. Die Ausgrabungen am Judenplatz in Wien in den Jahren 1995–1998. Monogr. Stadtarch. Wien 5. Wien 2010, 603–740.
- Jedlička 2004 – F. Jedlička: *Ein Stück Bernsteinstraße im nordöstlichen Weinviertel* (Unter Mitarbeit von Stefan Allerbauer). Würnitz-Strasshof an der Nordbahn. Stockerau 2004.
- Kehne 2008 – P. Kehne: *Auskünfte antiker Schriftquellen zu Umständen und Größenordnungen des Abflusses römischer Münzen ins Barbarikum vom 1.–5. Jahrhundert n. Chr. – Eine Problemskizze*. In: *Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions*. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop. Radziwiłł Palace Nieborów (Poland). 3–6 September 2005. Wetteren 2008, 75–88.
- Kellner 1990 – H.-J. Kellner: *Republikdenare von Manching*. Jahrb. Num. u. Geldgesch. 40, 1990, 23–28.
- Kiss 1946–1948 – K. Kiss: *A westerndorfi terra szigillata gyár*. Arch. Ért 7–9, 1946–1948, 216–274.
- Kolník 1986 – T. Kolník: *Slowakische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes*. Arch. Rozhledy 38, 1986, 411–434.
- Kolník 1991 – T. Kolník: *Zu den ersten Römern und Germanen an der mittleren Donau im Zusammenhang mit den geplanten römischen Angriffen gegen Marbod 6 n. Chr.* In: *Die römische Okkupation nördlich der Alpen zur Zeit des Augustus*. Kolloquium Bergkamen 1989. Münster 1991, 71–84.
- Kolník 1997 – T. Kolník: *Zum Anteil der Militäreinheiten beim Aufbau der sogenannten römischen Stationen im mitteldanubischen Barbarikum*. In: *Roman Frontier Studies 1995*. Oxbow Monogr. 91. Oxford 1997, 417–423.
- Kolníková 1972 – E. Kolníková: *K interpretácii nálezov rímskych mincí na Slovensku*. Slov. Num. 2, 1972, 7–114.
- Kolníková 2012 – E. Kolníková: *Peniaze v rímsko-germánskych vzťahoch*. In: J. Šedivý/T. Štefanovičová (Ed.): *Dejiny Bratislavy 1. Brezalauspurc – na križovatke kultúr*. Bratislava 2012, 276–281.
- Kolníková, *im Druck* – E. Kolníková: *Nové nálezy keltských, rímskych a novovekých mincí zo Záhoria*. Slov. Num. Im Druck.
- Kolníková/Kováč 2010 – E. Kolníková/B. Kováč: *Laténske mince v bratislavskom podhradí*. Zbor. SNM 104. Arch. 20, 2010, 69–73.
- Kos/Šemrov 1995 – P. Kos/A. Šemrov: *Roman Imperial Coins and Countermarks of the 1st Century (Augustus – Traianus)*. Ljubljana 1995.
- Kraskovská 1979 – L. Kraskovská: *Revízný výskum rímskej stanice v Stupave roku 1977*. Zbor. SNM 73. Hist. 19, 1979, 33–49.
- Kraskovská 1980 – L. Kraskovská: *Rímske mince zo Stupavy*. Slov. Num. 6, 1980, 113–120.
- Kunisz 1969 – A. Kunisz: *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemie Małopolski*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1969.
- Kuzmová 1997 – K. Kuzmová: *Terra Sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes*. Arch. Slovaca Monogr. 16. Nitra 1997.
- Kuzmová/Roth 1988 – K. Kuzmová/P. Roth: *Terra Sigillata v Barbariku*. Mat. Arch. Slov. 9. Nitra 1988.
- Mees 1995 – A. W. Mees: *Modellsignierte Dekorationen auf südgallischer Sigillata*. Forsch. u. Ber. Vor- u. Frühgesch. Baden-Württemberg 54. Stuttgart 1995.
- Mees 2002 – A. W. Mees: *Organisationsformen römischer Töpfer-Manufakturen am Beispiel von Arezzo und Rheinzabern*. Monogr. RGZM 52, 1–2. Mainz 2002.
- Militký 2008a – J. Militký: *Die römischen Fundmünzen in Böhmen – Kontexte und Funktionen*. Notizen zu dem heutigen Stand der Forschung. In: *Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions*. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop. Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland), 3–6 September 2005. Wetteren 2008, 231–244.
- Militký 2008b – J. Militký: *Mincovníctví v době laténské*. In: N. Venclová (Ed.): *Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská*. Praha 2008, 122–128.
- Minarovičová 1998 – E. Minarovičová: *Nálezy rímskych mincí pri archeologických výskumoch rímskej stanice v Stupave*. Slov. Num. 15, 1998, 222–225.
- Minarovičová 2002a – E. Minarovičová: *Rímske mince zo Stupavy – z polohy Morávkove pole*. Slov. Num. 16, 2002, 186, 187.
- Minarovičová 2002b – E. Minarovičová: *Nález rímskej mince na rímskej stanici v Stupave v roku 2000*. Slov. Num. 16, 2002, 187.
- Minaroviech-Ratimorská/Elschek 2007 – J. Minaroviech-Ratimorská/K. Elschek: *Hypothetische 3D Rekonstruktion des römischen Bades von Bratislava-Dúbravka*. Anodos 4, 2007, 103–117.
- Musil/Gugl/Mosser 2007 – J. Musil/Ch. Gugl/M. Mosser: *Die Ziegelstempel der Ausgrabungen 1968–1977 im Legionslager Carnuntum*. In: Ch. Gugl/R. Kastler (Hrsg.): *Legionslager Carnuntum*. RLÖ 45. Wien 2007, 257–343.
- Ondrouch 1940–1941 – V. Ondrouch: *Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne*. Hist. Slovaca 1940–1941, 44–107.
- Ondrouch 1964 – V. Ondrouch: *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*. Bratislava 1964.
- Peškař 1972 – I. Peškař: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha 1964.
- Petznek/Radbauer 2004 – B. Petznek/S. Radbauer: *Neue Ergebnisse zur Pannonischen Glanztonware aus dem späten 3. Jahrhundert n. Chr.* Arch. Österreichs 15/2, 2004, 45–49.

- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008.
- Plachá/Hlavicová 2003* – V. Plachá/J. Hlavicová: Nálezy z doby rímskej na hrade Devín. *Musaica* 24, 2003, 61–77.
- Plachá/Pieta 1986* – V. Plachá/K. Pieta: Römerzeitliche Besiedlung von Bratislava-Devín. *Arch. Rozhledy* 38, 1986, 339–357, 457, 458.
- Polak 2000* – M. Polak: South Gaulish Terra Sigillata with Potter's Stamps from Vechten. *RCRF Acta* 9. Nijmegen 2000.
- Ri.-Fi.* – H. Ricken: Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern. Textband mit Typenbildern zum Katalog VI der Ausgrabungen von Wilhelm Ludowici bearbeitet von Ch. Fischer, Materialien zur römisch-germanischen Keramik 7. Frankfurt am Main 1963.
- Ri.-Tho.* – H. Ricken/M. Thomas: Die Dekorationsserien der Rheinzaberner Reliefsigillata, Tafel- und Textband. Materialhefte zur römisch-germanischen Keramik 14. Bonn 2005.
- Riha 1994* – E. Riha: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Augst 1994.
- Rogers 1999* – G. B. Rogers: Poteries sigillées de la Gaule Centrale, SITES hors series 40. Lezoux 1999.
- Römer-Martijnse 1992* – E. Römer-Martijnse: Carnuntum. Das Erbe Roms an der Donau. Wien 1992, 343–358.
- Sándorfi 1890* – N. Sándorfi: Stimfavidéki régiségek. *Arch. Ért.* 10, 1890, 72–78.
- Schachinger 2013* – U. Schachinger: Die Fundmünzen eines Oberflächensurveys 2012 im Nordteil der Straßenstation von Nemeszcó. In: Die Straßenstationen von Nemescsó und Sorokpolány an der Bernsteinstraße. *Zentraleurop. Arch.* 3. Wien 2013, 159–172.
- Sedlmayer 2002* – H. Sedlmayer: Römische Gebrauchskeramik. In: St. Groh/H. Sedlmayer (Hrsg.): Forschungen im Kastell Mautern-Favianis. Die Grabungen der Jahre 1996 und 1997. *RLÖ* 42. Wien 2002, 196–321.
- Sedlmayer/Pichler 2015* – H. Sedlmayer/E. Pichler: Große Thermen: Befunde und Funde. In: H. Sedlmayer: Große Thermen, Palästra, Macellum und Schola im Zentrum der Colonia Carnuntum. *Zentraleur. Arch.* 5. Wien 2015, 139–143.
- Stuppner 2013* – A. Stuppner: Völkerwanderungszeitliche Herrschaftsstrukturen und spätrömische militäarchitektur am Beispiel des Oberleiserberges. In: *Macht des Goldes. Gold der Macht.* Weinstadt 2013, 63–70.
- Turčan 2012* – V. Turčan: Ein Baukomplex aus der römischen Kaiserzeit in Stupava. In: *Archeológia na prahu histórie.* Nitra 2012, 419–427.
- Varsik/Kolník 2011* – V. Varsik/T. Kolník: Die spätrömische Töpferei in Cífer-Pác, Westslowakei. In: J. Bemann u. a. (Ed.): *Drehscheibenkeramik im Barbaricum.* Bonn 2011, 333–353.
- Varsik/Kolník 2013* – V. Varsik/T. Kolník: Cífer-Pác – Neue Erkenntnisse zur spätantiken quadischen Elitersidenz. In: *Macht des Goldes, Gold der Macht.* Weinstadt 2013, 71–90.
- Wolters 2008* – R. Wolters: Römische Münzen jenseits der Reichsgrenzen. In: *Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Funktions.* Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop. Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland), 3–6 September 2005. *Wetteren* 2008, 7–10.

Manuskript angenommen am 24. 5. 2015

Rezensiert von PhDr. Ján Rajtár, CSc.
doc. PhDr. Vladimír Varsik, CSc.

Abstract translated by Kristián Elschek
Übersetzt von Kristián Elschek

PhDr. Kristián Elschek, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
kristian.elschek@savba.sk

PhDr. Eva Kolníková, DrSc.
Výstavná 17
SK – 949 21 Nitra
titusaeva@gmail.com

Univ. Doz. Mag. Dr. Stefan Groh
Stellvertretender Direktor
Österreichisches Archäologisches Institut
Franz-Klein-Gasse 1
A – 1190 Wien
stefan.groh@oeai.at

Nové germánske sídlisko a rímsko-germánska vidiecka usadlosť v Stupave-Máste (západné Slovensko)

Predbežná správa

Kristián Elschek – Stefan Groh – Eva Kolníková

SÚHRN

Nové nálezisko z doby rímskej v Máste sa nachádza asi 10 km od sútoku Dunaja s Moravou. Archeologické nálezy z Mástu spomína už M. Bel v roku 1736. V roku 2011–2013 boli uskutočnené prieskumy a archeologický výskum, ktorým sa doložilo osídlenie v 1.–4. stor. po Kr. V roku 2012 sa tu uskutočnil systematický povrchový prieskum, pričom boli pomocou GPS zamerané úlomky rímskej strešnej krytiny (vyše 200), rímske mince (49 kusov), spony (vyše 60 kusov) a drobné nálezy.

V roku 2013 sa počas II. (tzv. zelenej) fázy dozrievania obilia zrealizoval geofyzikálny prieskum, sondážny výskum a terénne pozorovanie. Viaceré pôdorysy objektov počas tejto fázy nevymedzoval, tak ako je bežné, vyšší rast obilia v mieste výplne polozemnic, ale vyššie obilie rástlo v miestach kolov, ktoré vymedzovali okraj polozemnic. Na základe uvedeného možno predpokladať, že objekty boli zahĺbené maximálne po podorničie, ale ich koly, ktoré tvorili zväčša šesťkolovú schému, do podložia. Počas výskumu boli sondami zachytené a preskúmané dva objekty z mladšej doby rímskej, obydlie (objekt 1/2013) a pec (objekt 2/2013). Oba objekty boli vytipované na základe výsledkov geofyzikálnych meraní. Bolo zistené, že obydlie bolo mierne zahĺbené do podorničia, po hornú hranicu podložia. Nemalo kolovú konštrukciu, preto predpokladáme, že jeho nadzemná časť bola vyhotovená z dreva, pričom dom bol zvnútra aj zvonka omietnutý vápennou omietkou. Jeden blok omietky ležal tesne nad dlážkou, bol vyzdvihnutý a čaká na analýzu. Obydlie zaniklo pravdepodobne po požiari, čo dokladajú aj štyri žiarom zdeformované zrekonštruovateľné nádoby, ktoré ležali na udupanej do červena vypálenej dlážke. Z obydlia a jeho bezprostredného okolia pochádzajú početné zlomky rímskej strešnej krytiny, ktorá pravdepodobne pochádzala zo strechy objektu. Jeden zlomok má vyrazený kolok XIV. rímskej légie, ktorá slúžila v blízkom Carnunte. Úžitková germánska a rímska keramika, terra sigillata a drobné nálezy z výplne obydlia umožňujú jeho využívanie datovať približne do prvých dvoch tretín 3. stor. Jeho zánik nastal najneskôr počas poslednej tretiny 3. stor. Je zaujímavé, že z objektu nepochádzajú typické germánske drobné nálezy. Jediný, presnejšie datovateľný kovový predmet je rímske bronzové prelamované kovanie pošvy noža. Podobné nálezy sú datované približne medzi roky 180–260 po Kr. V obydlí sa našli aj predmety, ktoré sa v germánskych objektoch nachádzajú len ojedinele, napr. železné

klinca a dláto. Tieto predmety spolu so strechou z rímskej strešnej krytiny by mohli byť dokladom použitia rímskej stavebnej techniky, alebo dokonca vybudovania domu rímskymi stavitelmi. Použitie rímskej stavebnej techniky, početné železné klince a ďalšie železné predmety pochádzajú napr. z rímsko-germánskej vidieckej usadlosti v Bratislave-Dúbravke, ako aj z ďalších na rímsky spôsob vybudovaných stavieb v predpolí *Limes Romanum* (napr. Devín, Stupava). Spomedzi 758 zlomkov keramiky patrilo 91,5% germánskej a 8,5% rímsko-provinciálnej produkcii. Aj väčšina mincí, spôn a drobných nálezov z bezprostredného okolia obydlia patrili do 3. stor. Uvedené skutočnosti ho umožňujú interpretovať ako nadzemnú, len mierne do terénu zahĺbenú stavbu (obydlie – dom). Na jej vybudovaní sa podpísala rímska i germánska stavebná technológia.

Počas prieskumov a výskumov v Máste sa našlo 18 fragmentov terra sigillaty, 4 kusy (22%) patria taniernom typu Drag 18/31, 14 kusov (78%) patrí k typu Drag 37. Jeden zlomok patrí k stredogalskej produkcii, dve hladké sigillaty boli výrobkami dielni v strednej Gálii alebo v Rheinzaberne. Dve hladké a deväť reliéfne zdobených sigillat boli výrobkami dielni v Rheinzaberne a dve reliéfne sigillaty boli vyprodukované vo Westerdorfe. Sedem kusov patrilo k inventáru objektu 1, z čoho štyri zlomky sa dali presnejšie datovať. Po jednom kuse sú zastúpené dielne v strednej Galii a Westerdorfe, dva exempláre boli vyrobené v Rheinzaberne. Predbežne sa sigillaty z Mástu dajú časovo zaradiť asi medzi roky 130–250 po Kr. Sigillaty z obydlia, okrem pravdepodobnej intrúzie stredolaténskeho úlomku, sa dajú datovať spolu s ostatnými nálezmi z jeho výplne od neskoroantoninovského obdobia až do strednej tretiny 3. stor. Okrajový črep zo sigillaty z pece, z objektu 2 bol pravdepodobne lokálnou imitáciou misy typu Drag 37. Spektrum nálezov z Mástu je v príspevku porovnané so susednými sídliskami v Stupave, Zohori, Devínskej Novej Vsi a so sigillatou z rímskeho Carnunta.

Nálezový súbor asi 60 mincí z Mástu, z čoho 49 exemplárov pochádza z prieskumu z roku 2012, nie je dôležitý len pre tunajšie osídlenie, ale aj pre doplnenie obrazu rozšírenia rímskych mincí na Záhorí. Najstaršími rímskymi mincami z náleziska sú denáre Caesara a Marca Antonia. V súpise mincí z Mástu nie sú augustovské či juliansko-claudiovské razby, ani jednoznačné nálezy z prvej polovice 1. stor. po Kr. Preto by obe republikánske

mince mali skôr patriť do kontextu obehu republikánskych denárov v Noriku a Panónii v 1. až 3. stor. po Kr. Nie je však vylúčené, že mohli súvisieť s postupom rímskej armády proti Marobudovi v r. 6 po Kr., prípadne s rímskymi vojenskými aktivitami po prelome letopočtu. Tieto možnosti by mohli popri ďalších rímskych nálezoch podporovať najmä denáre Caesara a Marca Antonia, ako aj početné augustovské razby z Devína, rakúskeho Pomoravia i jednotlivé nálezy z ďalších nálezísk na Záhori. V nálezovom fonde rímskych mincí z Mástu absentujú razby z prvej polovice 1. stor. po Kr. Podobný obraz poskytujú ďalšie nálezy zo Záhoria, resp. aj z ostatného juhozápadného Slovenska. Porovnanie s nálezovou situáciou v severovýchodnom Rakúsku a v Poľsku prináša rovnaký výsledok. Absencia rímskych mincí z prvej polovice 1. stor. na juhozápadnom Slovensku by mohla súvisieť s turbulentným obdobím príchodu germánskych Kvádov, aj keď napr. vznik Vanniovoho kráľovstva a ďalšie rímske aktivity sa sotva odohrali bez použitia peňažných darov a subsídií. Tento stav mohla ovplyvniť aj Neronova reforma z rokov 63–64, ktorá výrazne zhoršila kvalitu zlatých a strieborných mincí (aureus, denár), a tak Germáni o mince možno stratili záujem. Spôsobiť to mohol aj Trajanov edikt z roku 107, ktorým boli z obehu stiahnuté všetky mince razené pred Neronovou reformou. Ekonomické dôvody, ale aj vojnové konflikty medzi Rímom a severodunajským barbarikom, či mierové obdobia s rozvinutým obchodom vysvetľujú kolísavý výskyt cisárskych mincí v Máste a na ďalších náleziskách Záhoria. Nie je tiež vylúčené, že mince razené v priebehu 1. stor. a v 2. stor. za Vespasiana (3 kusy), Domitiana (2 kusy), Traiana (3 kusy), Hadriana (2 kusy), Antonína Pia (2 kusy) tu obiehali až do markomanských vojen a počas nich. Na germánsku pôdu sa teda mohli dostať s určitým časovým odstupom. Treba však zohľadniť fakt, že v kontaktnej rímsko-germánskej zóne retardácia výskytu mincí nebola príliš výrazná a dlhá. Ani mince z konca 2. a z prvej polovice 3. stor. nie sú v Máste zastúpené väčším počtom. Sú to razby Pertinaxa (1 kus), Septimia Severa (2 kusy), Elagabala (2 kusy), Alexandra Severa (2 kusy), Gordiana (4 kusy) a Traiana Decia (1 kus). Podobný obraz vyplýva aj z nálezov mincí z ostatných lokalít Záhoria. V porovnaní s nálezovou situáciou v severovýchodnom Rakúsku ide na Záhori o výrazne nižší počet mincí z tohto obdobia. Znížené počty rímskych mincí v nálezoch na území naddunajského barbarika sa v odbornej literatúre spájajú najmä s devalváciou denára za vlády Septimia Severa roku 194 a s vážnou hospodársko-politickou krízou rímskeho impéria. Germánske obyvateľstvo stratilo

záujem o nekvalitné denáre a antoniniany s nízkym obsahom striebra. Najpočetnejšie sú v Máste zastúpené mince, razené v 2. polovici 3. stor. Sú to razby Treboniana Galla (1 kus), Galliena (3 kusy), Claudia II. Gothica (2 kusy), Quintilla (1 kus), Aureliana (4 kusy), Proba (1 kus). Takýto obraz poskytujú aj nálezy z porovnávaných lokalít na Záhori a v severovýchodnom Rakúsku. Odráža sa v ňom najmä bohatá produkcia antoninianov v mincovniach cisárstva. Koniec 3. a 4. stor. je v Máste zastúpený niekoľkými drobnými medenými mincami (folis, centenionalis). Sú to razby Diocletiana (1 kus), Constantina I. (2 kusy), Constantia II. (3 kusy). Takýto znížený stav nálezov sa eviduje aj na iných lokalitách Záhoria i v severovýchodnom Rakúsku. Vzhľadom na Dioklecianove peňažné reformy, snahy o rozvoj obchodu a ozdravenie vnútorných hospodársko-politických pomerov cisárstva, by sa ale očakával vzostup mincových nálezov. Pri hodnotení tohto problému treba brať do úvahy nielen rôznu intenzitu archeologického výskumu v porovnávaných oblastiach, ale aj aktivity súkromných hľadačov. Najmladšou mincou v súbore z Mástu je centenionalis Valentiniana I. (1 kus). Aj keď ide o jediný nálezový exemplár, predsa naznačuje trvanie germánskeho osídlenia lokality na konci 4., resp. na začiatku 5. stor. Je však možné, že v tejto dobe tu obiehali ešte aj mince razené v 3. a 4. stor. Podobný obraz výskytu rímskych mincí ako v Máste poskytujú aj ďalšie náleziská z oblasti Záhoria. Patria medzi ne napr. významné germánske sídla a rímsko-germánske vidiecke usadlosti v Zohore, Devínskej Novej Vsi, Dúbravke, Stupave.

Drobné nálezy, rímske a germánske spony, germánska aj rímska keramika z náleziska patria do 1. až 4. stor. Medzi rímske spony patrili aj štyri exempláre zdobené emailom. Zaujímavým nálezom bola horná časť pečate zdobená emailom, ktorá slúžila na zapečatenie písomností alebo tovaru. Lokalita v Máste je ďalším dokladom romanizácie predpolia rímskej provincie Panónia formou použitia rímskej stavebnej technológie. Podobne to bolo v blízkej rímskej stanici v Stupave (2 km), rímsko-germánskej vidieckej usadlosti v Bratislave-Dúbravke (8 km) alebo v Devíne (10 km), kde boli odkryté rímske stavby z 1.–4. stor. Mimoriadny význam náleziska na Jantárovej ceste potvrdzuje aj početne zastúpený rímsky tovar a prepojenie lokality na ďalšie významné germánske osady s nálezmi početného rímskeho stavebného materiálu, mincí, rímskej keramiky a drobných nálezov. Patrí sem predovšetkým nálezisko Zohor (4 km), Devínska Nová Ves I. (9 km), Devínska Nová Ves II. (4 km) a Záhorská Bystrica (3 km). Lokalita je intenzívne monitorovaná a v jej výskume sa bude pokračovať.

VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE V BECKOVE¹

MILAN HANULIAK

Early Medieval Settlement in Beckov. A multicultural locality was explored in southwest part of the cadastral area of Beckov in 2004. Finding fund composed of settlement features and material culture came from its eastern segment with an area of 0.29 ha. Its low number corresponds with the intensity of settlement expressed in number of features. In spite of this fact these findings made it possible to include this settlement generally into early Slavic period of second half of 6th cent., old Slavic period of 8th cent. and Great Moravian period from the end of 9th–10th cent. Dating was elaborated on the basis of analysis of the shape, decoration and creation of vessels, composition of ceramic material. The rest of findings are sporadic and they are not suitable for dating. They inform in limited way about activities performed by local inhabitants. An early Slavic half-sunken dwelling and old Slavic well are important among the findings. Great Moravian grain storage pits are of unusual shape, which shortens the period of stock's storage. Knowledge obtained from the analysis of material fund emphasizes the importance of the locality, its important place in the settlement of the neighbourhood as well as of the whole central Považie region.

Key words: western Slovakia, Early Middle Ages, settlement features, material culture, settlement structure.

OPIS NÁLEZISKA

V juhozápadnom cípe katastrálneho územia Beckova (okres. Nové Mesto nad Váhom) bola v roku 2004 objavená dovtedy neznáma polykultúrna lokalita. Patria k nej sídliskové objekty sústredené na takmer hektárovej ploche tvoriacej súčasť polohy Pažitné (resp. Sady a Nivy). Archeologické aktivity sú späté s výstavbou Distribučného centra OD TESCO. Ich počiatky siahajú do jarným mesiacov príslušného roka, keď sa na stavenisku pri povrchovom prieskume a sondážnych výkopoch stanovil predbežný rozsah i chronologický rámec osídlenia lokality (*Cheben/Bielich 2006, 105*).

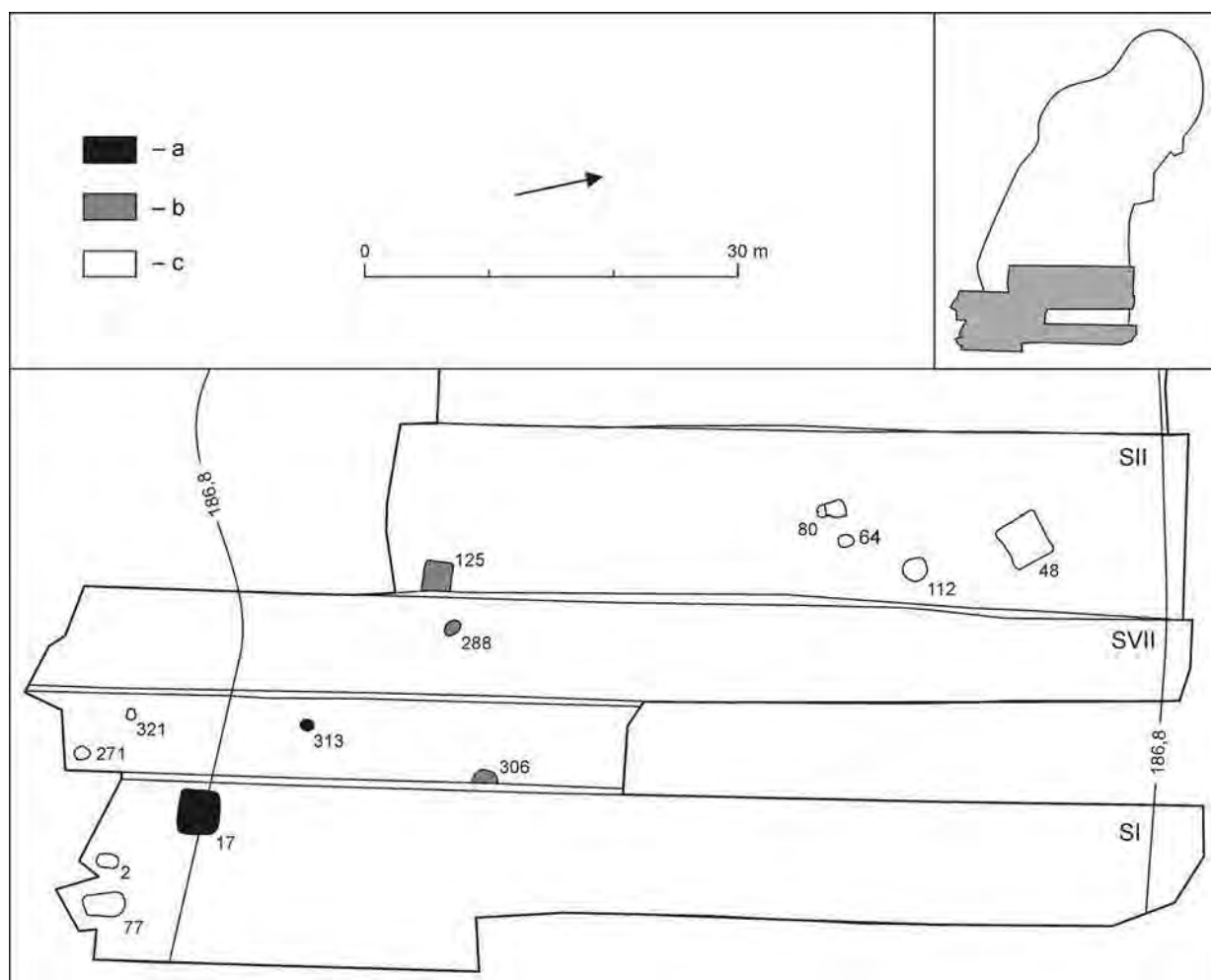
Poznatky tohto druhu rozšírili výsledky rozsiahleho záchranného výskumu realizovaného od júna do konca októbra. Okrem iného z nich vyplynulo, že sa počas výskumu preskúmalo viac ako 80% z predpokladanej rozlohy náleziska. Popri sporadických objektoch z obdobia praveku a doby laténskej bola lokalita ťažiskovo osídlená najmä v dobe rímskej. Jej počiatková etapa z prvej polovice 2. stor. bola prerušená počas markomanských vojen. Od 3. stor. osídlenie kontinuálne pokračovalo do začiatku 5. stor. Počas odhadovaných 300 rokov sa na lokalite používalo vyše 200 sídliskových objektov. Podľa množstva evidovaných zástupcov bolo stredoveké osídlenie takmer o dve tretiny sporadickejšie (*Varsik/Hanuliak/Kováč 2006, 204–209*). Významnejší diel tvorí v tejto kolekcii 65 objektov vrcholnostredovekej osady (*Hanuliak*

2007, 337–347). Do včasnostredovekého obdobia patrí 13 objektov využívaných počas včasnoslovanského, staroslovanského a veľkomoravského obdobia (obr. 1).

Dôležitejšie však je, že počas včasnostredovekého obdobia bol osídlený iba východný segment lokality s rozlohou 0,29 ha. Jeho severný a južný obvod vymedzuje niveleta 186,8 m n. m. Obe línie uzatvára polkruhovitý útvar vysunutý zhruba do 30 metrovej vzdialenosti od východného okraja preskúmanej plochy. Pokračovanie osídlenia do týchto miest nemožno vylúčiť, ale ani potvrdiť relevantnými dokladmi.

V každom prípade museli byť v tomto takmer rovinatom prostredí z ľavobrežnej vážskej nivy prírodné pomery priaznivé v takej miere, aby sa osídlenie tangovanej polohy v príslušných obdobiach obnovovalo. Okrem nadmorskej výšky okolia s hodnotou 185–187 m a Rybnického potoka mohla k osídľovaniu prispieť predpokladaná cestná trasa smerujúca pozdĺž západného úpätia pahorkatinných svahov Považského Inovca (*Lukačka 2006, 27*). K priaznivým ekofaktorom akiste patrí klimatická oblasť s teplým a mierne vlhkým prostredím s priemernou ročnou teplotou 9°C a zrážkovým úhrnom nad 600 mm (*Atlas 2012, 95, 99, 106*). Nivné pôdy pokryté hnedozemou boli intenzívne poľnohospodársky obrábané najneskôr od recentného obdobia. Súvrstvie ornice s tmavosfarbenou kultúrne neodlíšiteľnou sídliskovou vrstvou hrubé 50 cm, muselo byť pred archeolo-

¹ Práca vznikla s podporou grantového projektu 2/0044/14 agentúry VEGA.



Obr. 1. Beckov-Pazitné. Plán východnej časti preskúmanej plochy s objektmi z priebehu osídlenia lokality. Legenda: a – včasnoslávanské obdobie; b – staroslávanské obdobie; c – veľkomoravské obdobie.

gickým výskumom odstránené zemnými strojmi, pretože sa výplne objektov črtali až na úrovni svetlého podlažia. Z tohto dôvodu nie je známa intenzita skutočného zahĺbenia preskúmaných sídliskových objektov.

Nálezové fondy z každého úseku majú svoje špecifiká. K potrebnému priblíženiu najvýznamnejších charakteristík sa ich zložky s pripojeným katalógovým opisom vyhodnocovali osobitne. Podľa rovnakého princípu sa na konci príspevku zoradili aj celostranové kresbové tabuľky. Plány sídliskových objektov sú v jednotnej mierke zachytené tak, že 20 mm reprezentuje jeden reálny meter, kresby keramických nálezov sú zmenšené o 50% a kresby ostatných reprezentantov materiálnej kultúry o 33%. Presné miery všetkých zástupcov zachytávajú údaje v katalógovej časti. Na obrázkoch 2, 3, 6 s prehľadne zobrazeným výberom objektov a predmetov bola ich pôvodná veľkosť zmenšená o ďalších 20%.

VČASNOSLOVANSKÉ OBDOBIE

Súčasťou súvisle odkrytej výskumnej plochy sú aj dva včasnoslávanské objekty reprezentujúce najstarší úsek včasnostredovekého osídlenia lokality.

Opis objektov a nálezov

Objekt 17 – obytná polozemnica (sonda I; tab. I)

Horný obrys objektu štvorcovitého tvaru (372 x 350 cm) s mierne zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 55 cm) prekrytého ílovitým výmazom. V SV nároží zhuk malých lomových kameňov a uhlíkov. Jeho kruhová zostava s pr. 105 cm je pozostatkom ohniska vyloženého vápencovými kameňmi. V strednej osi dvoch dlhších interiérových strán do dna zahĺbené dve kolové jamy (pr. 45 cm, hl. 12 cm; pr. 34 cm, hl. 13 cm) vzdialené od steny 24 cm a 40 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Osem zlomkov keramických nádob (1–8), praslen (9).

1. Spodná časť nádoby. Steny šikmo napojené k hrubšiemu dnu. Jeho vonkajšia a vnútorná línia rovná, dolný obvod prstencovito odsadený. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vonkajšie steny sčasti zahladené, vnútorné s množstvom nerovností. Na spodnej strane dna odtlacky podsýpky. Pomerne kvalitný výpal, farba svetločervená, pr. dna 7 cm (tab. I: 1).
2. Horná časť hrncovitej nádoby. Kónicky zalomená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do nízkeho valcovitého hrdla so zvislým ústím a mierne zošikmeným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vonkajší povrch stien zahladený, vnútorný povrch s množstvom nerovností iba sčasti zahladený. Pomerne kvalitný výpal, farba svetlohnedá až tmavohnedá, pr. ústia 11 cm; pr. vydutiny 14 cm (tab. I: 2).
3. Horná časť hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do hrdla so zvislo až mierne šikmo vyhnutým ústím a rovno ukončeným sčasti zvlneným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vonkajšie steny zahladené, vnútorné s množstvom nerovností minimálne zahladené s krupicovou štruktúrou na povrchu. Pomerne kvalitný výpal, farba svetločervená, pr. ústia 14 cm; pr. vydutiny 15,6 cm (tab. I: 3).
4. Horná časť hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do oblúkovito prehnutého hrdla so šikmo vyhnutým ústím a kuželovito ukončeným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vnútorná strana ústia i celý vonkajší povrch premazaný jemnejšou hlinou je zahladený. Zvyšné úseky vnútornej strany majú zrnitú štruktúru. Pomerne kvalitný výpal, farba svetlohnedá s čiernymi úsekmi, pr. ústia 21,4 cm; pr. vydutiny 24 cm (tab. I: 4).
5. Horná časť hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do nízkeho valcovitého hrdla so zvislým ústím a rovno ukončeným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vonkajšie steny od okraja premazané jemnejšou hlinou sú zahladené, vnútorný povrch s množstvom nerovností iba sčasti zahladený. Pomerne kvalitný výpal, vonkajšia strana hnedá s prevahou čiernych úsekov, vnútorná strana svetlohnedá, pr. ústia 22,2 cm; pr. vydutiny 28,6 cm (tab. II: 1).
6. Horná časť hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do vyššieho valcovitého hrdla so zvislým ústím a zvlneným rovno ukončeným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou stredne veľkých kamienkov. Vonkajšie steny zahladené, vnútorný povrch iba zbežne zahladený. Pomerne kvalitný výpal, farba svetločervená až hnedá s nevelkým čiernym úsekom, pr. ústia 24,2 cm; pr. vydutiny 27,4 cm (tab. II: 2).
7. Hrncovitá nádoba. Plynule zaoblená vydutina v strede výšky prechádza do nízkeho valcovitého hrdla so zaobleným okrajom. Vnútorná strana dna preliačená, spodná strana mierne nahor vykľutená. Od podhrdla po spodnú časť vydutiny steny pôvodne zdobené ostro zalomenou, oblúkovitou i mierne prehnutou viacnásobnou vlnovkou vyhotovenou hrebeňom so štyrmi zubmi. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty s prevahou

stredne veľkých kamienkov. Vonkajšie steny premazané jemnejšou hlinou zbežne zahladené. Pomerne kvalitný výpal, farba svetločervená, pr. ústia 8 cm; pr. vydutiny 11 cm; pr. dna 6,6 cm; v. 12,8 cm (tab. III: 1).

8. Horná časť hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina v hornej štvrtine výšky prechádza do hrdla s nízkym mierne vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Hrubozrná štruktúra keramickej hmoty. Vonkajšie steny premazané jemnejšou hlinou zbežne zahladené. Pomerne kvalitný výpal, farba svetlohnedá až tmavohnedá s nevelkým čiernym úsekom, pr. ústia 16 cm; pr. vydutiny 18 cm (tab. III: 2).
9. Keramický praslen s kónicky zúženým telom z plavenej hliny s malými kamienkami, povrch intenzívne vyhladený, farba svetlohnedá, pr. horný 4 cm; pr. dolný 2,4 cm; v. 3,2 cm; pr. otvoru 0,8 cm (tab. III: 3).

Objekt 313 – zásobná jama (sonda VIIa; tab. III)

Horný obrys objektu kruhového tvaru (pr. 106 x 100 cm). Steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 20 cm).

Nálezy: Jedna celá nádoba (1).

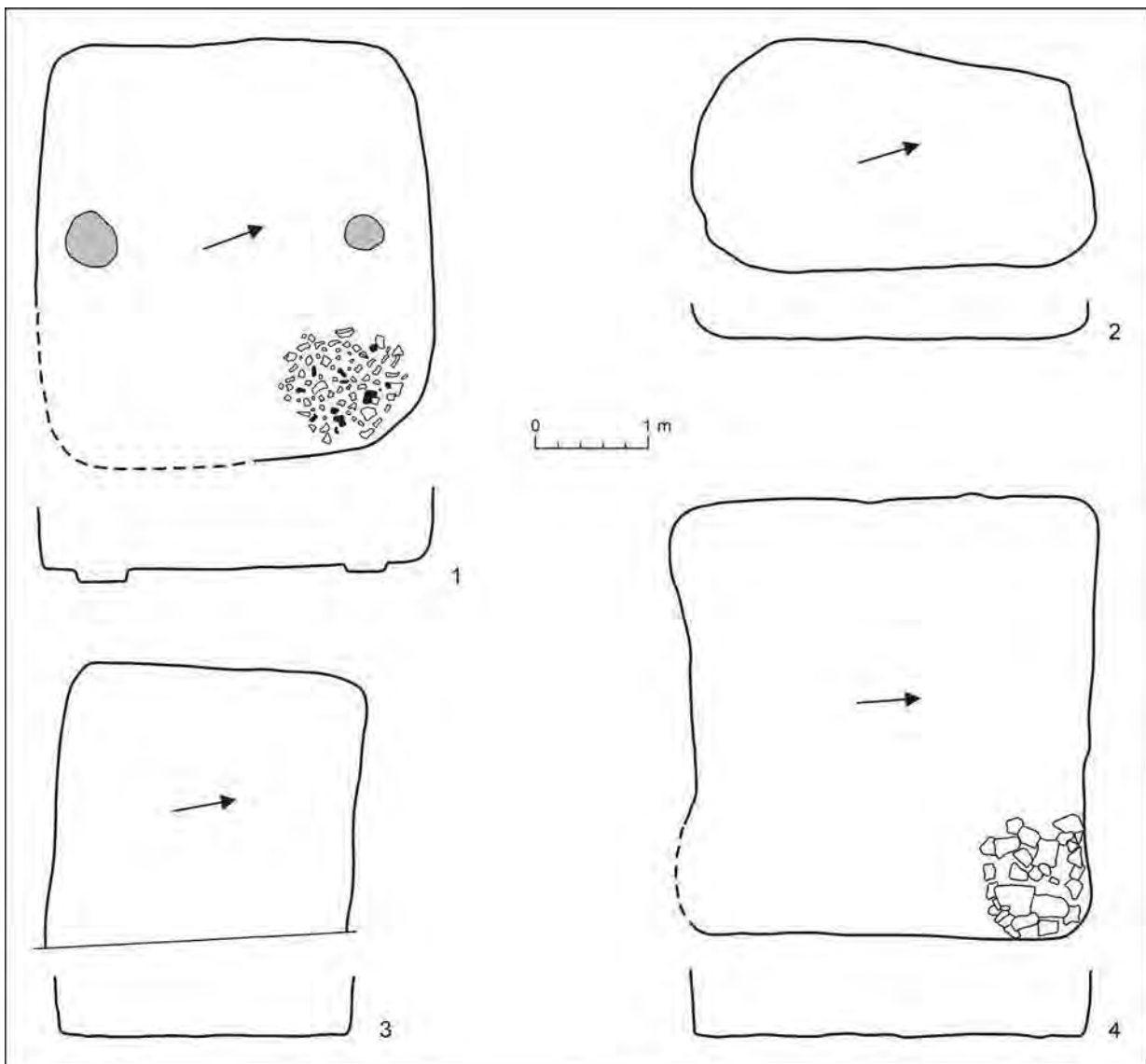
1. Hrncovitá nádoba s asymetricky sformovaným telom. Plynule zaoblená vydutina z hornej tretiny výšky prechádza do valcovitého hrdla so zvislým ústím a vodorovne ukončeným okrajom. Zhrubnuté dno je z vnútornej strany nadol preliačené, z vonkajšej strany rovné, dolný obvod mierne prstencovito odsadený. Vonkajšie steny premazané jemnejšou hlinou zahladené, vnútorný povrch iba zbežne zahladený. Pomerne kvalitný výpal, farba svetločervená s dvomi nevelkým čiernymi úsekmi, pr. ústia 19 x 18 cm; pr. vydutiny 21,6 x 20,2 cm; pr. dna 10 x 9 cm; v. 24,4–25 cm (tab. III: 4).

Sídliskové objekty

Dvojica reprezentantov predmetnej kategórie predstavuje nadmerne sporadickú kolekciu. Túto nedostatkovosť sčasti eliminuje ich funkčné využitie. Tento moment vyniká pri objekte 17 (tab. I) patriacom k príbytkom, ktoré bývajú sporadickejšie zaznamenávané na súvekových osadách. Napriek tomu ich zložky poskytujú cenné informácie o kultúre bývania užšie späté so životom príslušnej komunity.

Platí to aj pre beckovský objekt. Jeho charakteristiky sú v prevahe veľmi blízke adekvátnym zástupcom z väčšiny obydlií zaznamenaných nielen na území Slovenska, ale aj vo včasnოსlovenskej ekuméne zo širšej oblasti strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. K nim patrí predovšetkým kvadratická dispozícia s priemernou plochou 9–10 m², zahĺbená sčasti do terénu s kúreniskom v niektorom zo severných nároží, s chýbajúcimi dokladmi po nadzemných častiach, zriedkavo doplnenými jamami po nosníkoch strešnej konštrukcie (*Bialeková 1962, 120–122; Fusek 1985, 195; 1990, 396; 1994, 131, 132*).

Dvojice súbežných a priečne napojených strán beckovského objektu nie sú rovnako dlhé, líšia sa o 20 cm. Podľa dĺžkovo-šírkového indexu s hodnotou



Obr. 2. Beckov-Pažitné. Prezentačia plánov polozemnic. 1 – objekt 17; 2 – objekt 77; 3 – objekt 125; 4 – objekt 48.

1,05 ide o štvorcovitú dispozíciu, pretože index obdĺžnikových objektov prevyšuje hodnotu 1,1.

Výstižnejšiu informáciu o pôdoryse poskytuje jeho plošná výmera vyčíslená na 13 m². Je to vyšší údaj ako 9,3 m² spájaný s jedinou polozemnicou preskúmanou v Bratislave-Dúbravke (*Hromada/Kolník 1991, 258*). Objektívnejšiu informáciu poskytujú lokality s väčším počtom obydľí. Plocha v Březně oscilovala v prevahe medzi 9–12 m² (*Pleinerová 2000, 182*), v Roztokách sa uprednostňovala výmera okolo 10 m², hoci konkrétne objekty mali plochu 7–11 m² (*Kuna 2005, 107*). V osade II z Břecľavi-Pohanska zaznamenáva *B. Dostál (1985, 45)* rozptyl 7–12 m².

Spätosť plošnej výmery polozemnic s chronologickými aspektmi spochybňujú rámcovo datované polozemnice zo Slovenska. Podľa *G. Fuseka (1994, 128, 130)* majú totiž obydlia z fázy Ia plochu v roz-

sahu 5,7–12,4 m² s priemerom 9,05 m², z fázy Ib ide o údaje 6,6–11,2 m² pri priemere 9,5 m², v skupine zástupcov z neodlišiteľnými fázami I a II je rozmedzie 5–12,5 m² s priemerom 9,7 m².

Zdá sa preto, že analyzované údaje môžu popri iných momentoch súvisieť aj so sociálnymi aspektmi (*Klanica 2008, 180*). Beckovský príbytok 17 s rozlohou 13 m² poskytoval akiste vyšší štandard bývania i početnejšiemu rodinnému zväzku ako netradične poddimenzovaná plocha 5 m² z objektu 9/53 zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku (*Bialeková 1962, 106, 120, obr. 16*) a objektu 25/LŠ z Břecľavi-Pohanska (*Dostál 1982, 10*) s výmerou 4 m². Náhodná nie je akiste ani nadštandardná rozloha dvoch objektov prevyšujúca 15 m² a 16 m² v Roztokách a jediného príbytku s plochou nad 19 m² z Března (*Kuna 2005, 107; Pleinerová 2000, 182*).

Údaje o zahĺbení včasnoslovanských príbytkov majú voči ich výmere znížený rozptyl. Väčšinou diel spomedzi nich prevyšuje 60 cm (Dostál 1985, 45; Fusek 1991, 311; Hromada/Kolník 1991, 258). Túto skutočnosť mohlo v niektorých prípadoch ovplyvniť meranie zahĺbenia od úrovne podložného terénu, z ktorého bola odstránená rôzne hrubá tmavosfarbená sídlisková vrstva. Polozemnica 17 z Beckova by bola pri uplatnení spomenutej metodiky hlboká 55 cm. Podľa toho by sa v stĺpcovom grafe z Roztok pripojila k najčastejšie doloženým zástupcom (Kuna 2005, obr. 23). Ak by sa k zdokumentovanému údaju prirátala zhruba 20 cm hrubá druhotne odstránená sídlisková vrstva, ocitol by sa beckovský objekt medzi obydliami z druhej skupiny I. Pleinerovej (2000, 172) zahĺbenými v rozmedzí 60–80 cm. V oboch prípadoch však ide o hodnoty príznačné pre obytné polozemnice kontinuálne používané počas celého včasnostredovekého obdobia.

Uvádzaný hĺbkový limit nadobúda významnejšiu pozíciu ak sa prihliadne k jeho schopnosti nepriamo preukazovať existenciu nadzemných častí príbytkov. Túto výhodu však obmedzuje absencia relevantných dokladov, ktoré by spresňovali skutočnú výšku nadzemných úsekov polozemnic. Aj preto sa nedá s väčšou istotou určiť či išlo o steny vybudované z drevených dielcov zrubovou technikou, alebo o bezstenovú konštrukciu reprezentovanú iba strechou (Hanuliak/Vladár 2008, 85, 87).

S prihliadnutím k tejto okolnosti môže výškový limit nadzemných častí polozemnic výraznejšie ovplyvniť aj sotva spresniteľný funkčný aspekt. Ten osciluje medzi minimálnym prevýšením nevyhnutným k neobmedzenému pohybu vzpriamených ľudských jedincov v podstatnej časti interiéru a jeho maximálnou hodnotou potrebnou k zabezpečeniu dostatočného odvetrávania interiérov od splodín produkovaných v príslušnom kúrenisku (Měřínský 2002, 72).

Steny beckovskej polozemnice zvislo klesajú k rovnému dnu, ktoré je účelovo prekryté tmavožltým ílovitým výmazom. Takáto menej obvyklá úprava podlahy sa na lokalite postrehla po opakovanom daždi, keď sa cca 2 cm hrubá rozpraskaná vrstva začala oddeľovať od podložného terénu. Podľa toho sa analyzovaná polozemnica pripája k menej častým až zriedkavým zástupcom z iných lokalít, na ktorých dominujú prirodzenou chôdzou udupané, či ušliapané podlahy (Fusek 1994, 132; Klanica 2008, 82).

Interiérová podlaha beckovskej polozemnice poskytuje aj iné cenné svedectvo, zastúpené dvomi kolovými jamami. Tie súvisia so sochovými stĺpmi podopierajúcimi strešný hrebeň dvojspádovej strechy. Z ich pozície možno vyčítať, že jej stredová os nesmerovala súbežne s dlhšími, ale s kratší-

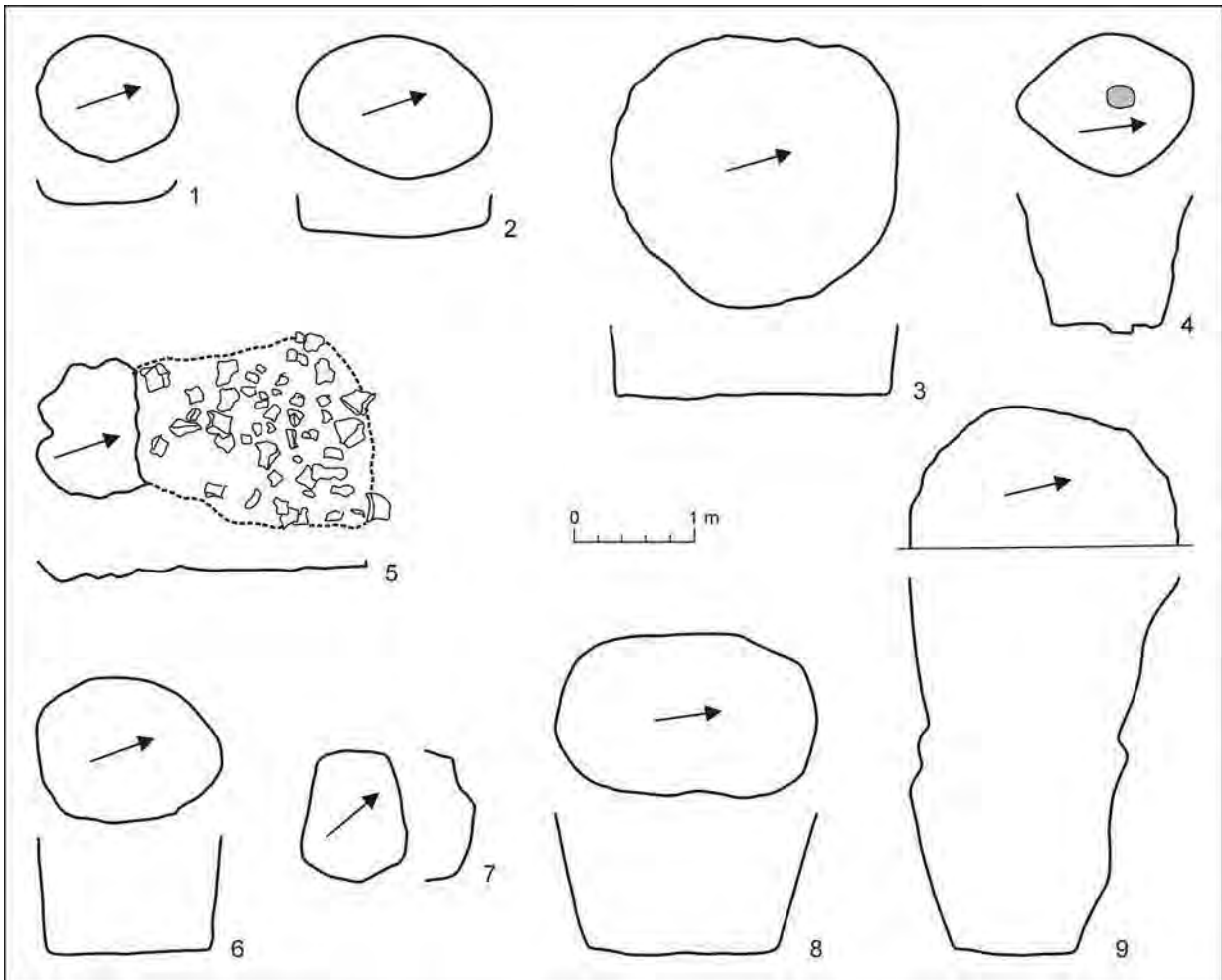
mi stranami. Táto skutočnosť nemala zrejme ani v minulosti zásadnejší význam, lebo pri väčšine príbytkov so štvorcovito zahĺbenou dispozíciou nenadobudla dĺžková rozdielnosť patričných strán zásadnejší rozdiel.

Za vcelku prijateľný indikátor riešenia konštrukčných detailov nadzemných častí beckovského obydlija, môže byť označené nevýrazné zahĺbenie sochových stĺpov siahajúce iba 12 cm a 13 cm pod úroveň podlahy (tab. I). Podľa toho tieto pomerne hrubé nosníky s priemerom 42 cm a 34 cm neboli sami o sebe spoľahlivo ukotvené. Potrebnú stabilitu zrejme dodatočne zabezpečila strešná konštrukcia zostavená zo zvislých hákových žrdí alebo krokvíc zakliesnených hornými koncami na slemene a dolnými úsekmi na základovom ráme alebo na nízkych stenách. Po ich horizontálnom previazaní tyčovinou a zaťažení slamenou krytinou, haluzovinou alebo priamo trávnatými drnmi nadobudla konštrukcia potrebnú pevnosť, stabilitu a izolačné schopnosti (Šalkovský 2002, 119).

Opísané riešenie predstavuje jeden z viacerých spôsobov úpravy nadzemných častí beckovskej polozemnice. Vzhľadom k intenzite zaoblenia jej nároží je isté, že zahĺbená časť nemohla byť z vnútornej strany obložená drevenými dielcami spájanými zrubovou technikou (porovnaj: Šalkovský 2001, obr. 55: 1, 2). Ide o archeologicky postrehnuteľný segment obývateľnej plochy, ktorý zaberá väčší priestor na úrovni terénu. Otáznym zostáva dôvod, pre ktorý neboli sochové stĺpy osadené tesne pri hlinených stenách, ale vzdialené od nich 24 cm a 40 cm. A to aj napriek tomu, že sa následne nedala bez obmedzenia využívať príslušná interiérová plocha. Unikajúci dôvod takéhoto riešenia zrejme nebol bezvýznamný, keďže sa identické odsunutie zaznamenávalo aj v obydliach s jediným sochovým stĺpom v interiéri (Hromada/Kolník 1991, 258, obr. 3; Ruttkay 2002a, obr. 3: II).

Jediným zástupcom vnútorného vybavenia analyzovanej polozemnice je ohnisko umiestnené v jej severovýchodnom nároží (tab. I). Jeho kruhový pôdorys je vyložený malými kameňmi z dolomitického vápencu. Okrem spečenej popolovitej hmoty sa medzi nimi našlo aj niekoľko uhlíkov. Horná úroveň tejto zostavy takmer neprevyšuje úroveň ílovitého výmazu podlahy. Podľa toho musela byť kamenistá vrstva rozložená po primárnej úrovni podlahy predtým, ako sa jej plocha prekryla výmazom.

Rovná úroveň kamennej zostavy bez stredne veľkých kameňov rozložených po obvode je príznačná pre typy ohnísk vyložených kameňmi (Šalkovský 2001, 95). Uvedený detail súčasne nepripúšťa, že by toto kruhové kúrenisko mohlo byť pozostatkom klenbovej pece, z ktorej boli kamene v úplnosti premiestnené k druhotnému využitiu (Dostál 1985, 47;



Obr. 3. Beckov-Pažitné. Prezentácia plánov rôznych typov objektov. 1–3, 7 – zásobné jamy; 4, 6, 8 – obilné zásobnice; 5 – exteriérová pec; 9 – studňa. 1 – objekt 313; 2 – objekt 288; 3 – objekt 112; 4 – objekt 271; 5 – objekt 80; 6 – objekt 64; 7 – objekt 321; 8 – objekt 2; 9 – objekt 306.

Fusek 1991, 311, 312). Je to aj preto, lebo pece tohto typu majú v prevahe úspornejšie rozmery s obdĺžnikovým, nie kruhovým pôdorysom (Dostál 1982, 12). Ich stredová os býva navyše súbežná s priľahlou interiérovou stenou. Obavy z nechránených plameňov horiacich na takomto ohnisku priamo v nároží strácajú opodstatnenie aj pri drevených stenách, ktoré boli dostatočne vzdialené od obvodových línií zahĺbeného interiéru.

Ohnisko opísaného typu muselo byť v pertraktovanej polozemnici univerzálne využívané. Keďže išlo o jediné kúrenisko, prichádza do úvahy najmä varenie jedla v priložených, či zavesených nádobách dopĺňané pečením a sušením potravín. Jeho plamene súčasne osvetľovali interiér a pri malej spotrebe paliva rýchlejšie vyhrievali obytný priestor. Táto výhoda sa vytrácala v chladnejších ročných obdobiach, pretože sa pre chýbajúcu kupolovitú nadstavbu nedal účinne akumulovať žiar (Ruttkay 1997, 238).

Tieto logicky vyznievajúce skutočnosti nepatria zaiste k tým, pre ktoré sa ohniská s takmer identickou frekvenciou využívali v obydliach od 6. do 11. stor. (Ruttkay 2002a, obr. 7). O vznik takejto predstavy sa mohla pričiniť aj nižšia informatívnosť nálezových situácií. Ide o také, ktoré nedovoľujú vyčleniť v známej kolekcii prípady, v ktorých sa ohnisko po istom čase transformovalo z provizórneho kúreniska na zariadenie vyššieho štandardu, prekryté kamennou kupolou.

Za danej situácie sa takisto nedá jednoznačne zdôvodniť prednostné umiestnenie kúrenísk do interiérových nároží zo severnej polovice objektov (Fusek 1994, 131). Napriek tomu, celkom prijateľne vyznieva zásada, podľa ktorej sú rozhodujúce zložky obydlí funkčne usporiadané. Vstupný otvor do príbytku by mal byť obrátený na juh, kvôli presvetľovaniu tmavého interiéru slnečnými lúčmi (Šalkovský 2002, 119). Osvedčený princíp odvetrávania dymových splodín otvorom v štítovej stene zasa

požadoval umiestniť kúrenisko do protilahlej, t. j. severnej časti príbytku (Šalkovský 2001, 112). V takýchto prípadoch bývali navyše domy nasmerované voči intenzívnejším a chladnejším severným vetrom užšou plochou štítovej steny. Prijateľnosť takejto interpretácie potvrdzuje i väčšinové uplatnenie tohto systému v kultúre bývania.

Ďalším zástupcom včasnoslávanského osídlenia lokality je objekt 313 (tab. III). Vyznačuje sa kruhovým ústím s priemerom 106 x 100 cm, zvislými stenami a rovným dnom v hĺbke 20 cm od úrovne zistenia. Podľa toho ide o typického reprezentanta jamovitých objektov – zásobných jám. Týmto označením je súčasne vyjadrené ich využitie spájané s uskladňovaním rôznych komodít, ktoré nemohli byť uložené v obmedzenom priestore obydlí. Pre chýbajúce priame doklady sa vo všeobecnosti uvažuje o agroproduktach určených k príležitostnej spotrebe, ich upravených článkoch i neskonsumovaných zvyškoch potravy (Nekuda 1990, 12).

Zo zahĺbenia neprevyšujúceho zvyčajne 50 cm sa dá vyčítať krátkodobosť uskladňovacieho cyklu, z plošných rozmerov zasa približné množstvo zásoby. Tieto hodnoty skresľuje údaj udávaný od nivelety podložného terénu. Platí to aj pre beckovskú zásobnú jamu so zdokumentovanou hĺbkou 20 cm, do ktorej bola uložená celá hrncovitá nádoba vysoká 25 cm. Ak sa v nádobe nachádzali zvyšky potravy, nebol priestor objektu plnohodnotne využiteľný. Podľa plochy 0,85 m² a predpokladaného objemu 0,34 m³ mohla byť jama vyhlbená aj na súčasné uloženie ďalších produktov vrátane príslušnej zásoby cereálií.

Z predchádzajúcich poznatkov vyplýva, že beckovská osada neposkytla hodnotnejšie informácie o priestorovej štruktúre včasnoslávanských sídlisk. Nič iné sa však ani nedá očakávať od dvojice reprezentantov predstavujúcich nanajvýš zárodok sídliskového zhľuku (obr. 1). Jeho jadrom je obytná polozemnica, doplnená zásobnou jamou vyhlbenou vo vzdialenosti ôsmich metrov. Obilná zásobnica, spájaná s trvalejšími poľnohospodárskymi aktivitami, zjavne chýba. Podľa toho sa toto sídlisko pripája k vyššiemu počtu lokalít s osamoteným objektom alebo s ich nízkym počtom (Fusek 1994, 136; Měřínský 2011, 40). S istotou sa nedá vylúčiť, že ďalšie súveké objekty doplnené aj o iný príbytok, ležia v nepreskúmanom východnom úseku lokality. Okraj tohto segmentu vymedzený niveletou 186,8 m n. m. je vzdialený od obytnej polozemnice iba 11 m. Takúto možnosť podporujú zistenia zo súvisle odhalených lokalít. Objekty z identického horizontu sú na nich rozptýlené, ich vzdialenosť býva spravidla väčšia ako 10 m (Dostál 1985, obr. 7; 10; Fusek 1991, obr. 4; Fusek/Stašíková-Štukovská/Bátora 1993, obr. 2; Klanica 2008, obr. 125; Kuna 2005, 135; Šalkovský 2002, obr. 1).

V polohe Záhumenice z Trenčína-Biskupíc boli dva sídliskové objekty vzdialené od seba takmer 100 m (Cheben 2004, 141).

Materiálna kultúra

Z výplne dvoch sídliskových objektov pochádzajú iba keramické výrobky. Okrem hlineného praslena patria zvyšné exempláre ku keramickému riadu každodenného využitia, výrobky z dreva a organických materiálov boli zrejme strávené. Táto skladba bez kovových predmetov, ovplyvnená aj charakterom zánikovej fázy osídlenia, korešponduje so stavom zaznamenaným aj na iných súvekých náleziskách (Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, 132; Klanica 2008, 186).

Kolekciu nádob jednotne využívanú miestnym rodinným zväzkom tvorí deväť zástupcov. Patrí k nim jedna celá nádoba (tab. III: 4), ďalšia s rekonštruovateľným tvarom (tab. III: 1), zlomok spodnej časti s dnom (tab. I: 1) a šesť fragmentov z horných častí s ústím (tab. I: 2–4; II: 1, 2; III: 2). Ich rozmery umožnili dotvoriť kresbovú rekonštrukciu artefaktov, potrebnú k spresneniu typologickej skladby keramického súboru. Z tohto pohľadu stereotypnú kolekciu, zloženú výlučne z hrncovitých tvarov, pomáhajú rozčleniť ich rozmery. Vďaka nim možno k nízkym nádobám pripojiť dva exempláre (tab. I: 1; III: 1), k stredne vysokým tri (tab. I: 2, 3; III: 2) a štyri k vysokým nádobám (tab. I: 4; II: 1, 2; III: 4). Napriek tomu sa prijateľná proporcionalita z hľadiska využitia líši od skladby overenej I. Pleinerovou (1986, 154) počas experimentu s bývaním.

Vysoká homogenita sa prejavuje aj v technologicko-výrobných detailoch. Pre keramickú hmotu je napr. charakteristická hrubozrnnosť hrncárskej hmoty s vysokým obsahom kamienkov s priemerom 2–3 mm bez pridaného piesku a sludy. Miniaturne štrbinové otvory rozdielnej dĺžky zrejme súvisia s organickými prísadami, ktoré zhoreli pri vypalovaní nádob (Fusek 1991, 300). Pozdĺžne zvrstvenie črepu, doložené na dvoch profiloch, zrejme súvisí s nedokonalým premiesaním keramickej hmoty (tab. I: 4; II: 2).

Na zhotovenie stien z hlinených valčekov nálepovou technikou poukazujú dolné úseky vnútorných strán. Vo vyšších častiach sú tieto nerovnosti šikmo zatierané tromi, štyrmi prstami, zvislé prstovanie sa objavuje v blízkosti ústia až hrdla (Dostál 1982, 22; Fusek 1991, 301). Z vonkajšej strany sa doklady nálepovej techniky nezistili. Hladký povrch sa na väčšine nádob zrejme docielil jeho pretieraním vlhkom textúrou alebo kožou (Fusek 1991, 302). Na troch črepu (tab. I: 4; II: 1; III: 1) kamienky nevystupujú na povrch pravdepodobne preto, lebo boli premazané

tenkou vrstvou jemnej hliny. Na vnútornej strane je ich prítomnosť naproti tomu nadmerne hojná.

Úprava dna sa dá sledovať v troch prípadoch. V prvom z nich je vnútorná i vonkajšia línia rovná. Spodný valček stien bol k hlinenému kotúčiku pripojený pozdĺž vnútorného obvodu. Výnimočne sa zachovali odtlačky podsýpky z pracovnej dosky (tab. I: 1) obohatenej o časti stebiel, tráv a zrnko pšenice². Druhé dno patriace nízkej nádobe je z vnútornej strany kotlíkovito preliacené. Tento archaický prvok súvisí so stenami, ktoré boli ku kotúčiku pripojené pozdĺž vonkajšieho obvodu. Miesto ich spojenia oddeľuje tenká oblúkovitá škára viditeľná na spodnej strane dna (tab. III: 1).

Tretie dno tvorí súčasť kompletne zachovaného tvaru hrncovitej nádoby (obr. 6: 7; tab. III: 4). Jeho zahladená spodná línia nie je rovná a spôsobuje nestabilitu nádoby znásobovanú asymetricky stvárnenými hornými časťami. Pôvodcom tejto nepravidelnosti nie je náhodné stlačenie tela dokončeného exemplára. Jeho základ sa dá zaznamenať už na dne, ktoré nie je kruhové ale oválne. V ruke modelované steny a ústie, vyrobené nálepovou technikou, neznížili asymetriu, ale naopak zväčšili na rozdiel 1,5–2 cm. Z pochopiteľných príčin sa na tomto exemplári, ani na ďalších fragmentoch z horných častí nádob nenašli jemné súbežné ryhy, svedčiacie o dodatočnom obtáčaní horných úsekov na pomaly rotujúcim kruhu (Dostál 1982, 22).

Pri analyzovanej kolekcii uvádzaný termín „pomerné kvalitný výpal“ vyjadruje, že hrubozrnná neplavená keramická hmota s primiešanými kamienkami a tvrdým povrchom je dostatočne kompaktná i schopná odolávať teplotnej záťaži sprevádzajúcej varenie jedál v ohni. Obojstranne zachované svetločervené sfarbenie reprezentantov, mierne prevažuje nad svetlohnedým až hnedým povrchom. Podľa toho mohli byť hrnčiarske výrobky vypaľované v otvorených peciach alebo jamách, kde sa dosahovala teplota do 600 °C (Krüger 1967, 90; Zeman 1976, 189). S nerovnomerne horiacim ohňom v takýchto zariadeniach treba spojiť rôzne veľké rôznotvaré čierne plochy, doložené na horných častiach nádob.

Za prejav pokročilejšej etapy zhotovovania nádob možno podľa G. Fuseka (2013, 144) označiť prehnuté hrdlo, šikmo von vytiahnuté ústie s kužeľovito ukončeným okrajom, doložené na fragmente vysokej nádoby (tab. I: 4). Ďalším pokročilejším prvkom je nepravidelná výzdoba nanesená štvorzubým hrebeňom na stenách nízkej nádoby (obr. 6: 3; tab. III: 1).

Podľa zrekonštruovaného tvaru nádoby sa tento dekór skladal z troch pásov vlnoviek s ostro zalomenými, oblúkovitými i mierne prehnutými

vrcholmi. Nesúmernosť výzdobných prvkov súvisí so zhotovením i zdobením tohto exemplára na statickej podložke. Na zvyšných fragmentoch sa objavujú iba tradičné prvky spájané u keramiky lepenej v ruke so stupňom Ia. Vyvinutejšia profilácia ústia s nepravidelne rytou výzdobou posúva včasnოსlovenské osídlenie beckovskej lokality do stupňa Ib, vyplňajúceho úsek druhej polovice 6. stor. (Fusek 2013, 144, obr. 4: 2).

V obytnej polozemnici má nájdený praslen kónicky sformované telo vyrobené z jemnej hliny premiešanej pieskom a kamienkami (obr. 6: 6; tab. III: 3). Vo včasnom stredoveku patrí tento tvar k výnimočne zastúpeným reprezentantom (Marek/Kostelníková 1998, 181). Vo včasnოსlovenskom období boli okrem guľovitých a diskovitých používané najmä dvojkónické exempláre. Po keramických nádobách patria tieto predmety na viacerých náleziskách k najčastejším zástupcom materiálnej kultúry (Parczewski 1993, 78, 79). Poskytujú svedectvo o spríadaní nití potrebných v textilnej výrobe.

S kónickými praslenmi sa oveľa častejšie stretávame na germánskych sídliskách. Viac ako desať praslenov uvádzanej formy pochádza aj z kvádskych objektov beckovského náleziska i zo sídliska v Branči. Na oboch lokalitách sa vyskytujú takisto bronzové ihly so štrbinovým uškom (Kolník/Varsík/Vladár 2007, 29; Varsík/Hanuliak/Kovář 2006, 206). Aj preto neprekvapí, že sa v najvyššej vrstve zásypu beckovskej včasnოსlovenskej polozemnice našla bronzová ihla i samostrelová spona VII. Almgrenovej skupiny. Kónický praslen však ležal v spodnej vrstve tohto zásypu. Je preto možné, že náhodne nájdený praslen z doby rímskej využívali pri navíjaní spradených nití aj obyvatelia tejto polozemnice.

STAROSLOVANSKÉ OBDOBIE

Do druhého úseku včasnოსredovekého osídlenia beckovského náleziska patria tri objekty.

Opis objektov a nálezov

Objekt 125 – obytná polozemnica (sonda II; tab. IV)

Odkrytá západná časť objektu. Jeho horný obrys štvorcovitého tvaru (248+ – 228+ x 265 cm) s takmer pravouhlými rohmi, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 48 cm). Nezistené kúrenisko akiste umiestnené v nároží ležiacom pod kontrolným blokom medzi sondami S II a S VII. Pozdĺžna os objektu v línii VJV-ZSZ.

Nálezy: Šesť zlomkov keramických nádob, z toho tri zdobené (1–3), tri nezdobené z tela.

² Ďakujem J. Mihályiovej za určenie.

1. Črep z podhrdliá a hornej časti vydutiny nádoby. Ornament nanosený hrebeňom so štyrmi zubmi. Pozostáva z nízkych vlnoviek naklonených doľava, ohraničených vodorovnými pásmi. Keramická hmota s hrubozrnným pieskom, drobnými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena premazaná jemnejšou hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena s nerovnosťami iba zbežne zahladená. Kvalitný výpal, farba svetločervená (tab. IV: 1).
- 2, 3. Dva črepy z podhrdliá a dolnej časti vydutiny nádoby. Ornament nanosený hrebeňom so šiestimi zubmi. Pozostáva z dvoch vlnoviek naklonených doľava, ohraničených dvomi vodorovnými pásmi. Keramická hmota s hrubozrnným pieskom, drobnými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena premazaná jemnejšou hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena zbežne zahladená. Kvalitný výpal, farba svetločervená a tmavohnedá (tab. IV: 2, 3).

Objekt 288 – zásobná jama (sonda VII; tab. IV)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 150 x 108 cm), steny zvislo klesajú k preliačenému dnu (hl. 20–30 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Šesť zlomkov keramických nádob, z toho dva zdobené (1, 2), štyri nezdobené z tela.

1. Črep z podhrdliá a hornej časti vydutiny nádoby. Ornament nanosený hrebeňom s piatimi zubmi. Pozostáva z nízkej rozťahnutej vlnovky ohraničenej dvomi vodorovnými pásmi. Keramická hmota s hrubozrnným pieskom, drobnými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena premazaná hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena s nerovnosťami minimálne zahladená. Kvalitný výpal, farba tmavohnedá (tab. IV: 4).
2. Horná časť hrncovitej nádoby. Horný úsek vydutiny prechádza do vyššieho oblúkovite prehnutého hrdla so šikmo vyhnutým ústím, s kuželovito zrezaným okrajom. Ornament nanosený hrebeňom so siedmimi zubmi. Pozostáva z dvoch línii nízkej rozťahnutej vlnovky ohraničenej dvomi vodorovnými pásmi. Keramická hmota s hrubozrnným pieskom, drobnými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena premazaná jemnejšou hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena zahladená. Kvalitný výpal, farba svetločervená a tmavohnedá, pr. ústia 17,5 cm; pr. vydutiny 15,5 cm (tab. IV: 5).

Objekt 306 – studňa (sonda VIIa; tab. V)

Preskúmaná iba západná polovica objektu. Zvyšná časť pod kontrolným blokom medzi sondami S I a S VIIa. Horný obrys objektu kruhového tvaru (pr. 205 cm). V hornom úseku steny do hĺbky 120 cm steny klesajú v zošikmenej línii, následne v zvislej i zvlnenej k rovnému dnu (pr. 95 cm; celková hl. 295 cm).

Nálezy: Dva zlomky z keramickej nádoby (1, 3), brús (2).

- 1, 3. Horná časť z hrncovitej nádoby. Plynule zaoblená vydutina na rozhraní hornej a dolnej tretiny výšky, prehnuté hrdlo so šikmo vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Ornament nanosený hrebeňom s piatimi zubmi. Pozostáva zo stredne vysokej až vysokej doľava naklonenej vlnovky ohraničenej dvomi vodorovnými pásmi. Keramická hmota s hrubozrnným pieskom, stredne veľkými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena premazaná jemnejšou hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena zahladená. Kvalitný výpal, farba svet-

ločervená a tmavohnedá, pr. ústia 15 cm; pr. vydutiny 21 cm (tab. V: 1, 3).

2. Brús zo zlomku plochej trapézovitej sekerky pravekej proveniencie zo zelenej bridlice doskovitej formy s klinovite zúženým profilom a vyhladeným povrchom, š. 5,4 cm; v. 4,2–5 cm; hr. 1,9 cm (tab. V: 2).

Sídliskové objekty

K nepočítanej skupine zástupcov patrí zásobná jama, studňa a polozemnica. Ak je pri prvých dvoch reprezentantoch funkčné využitie nespochybniteľné, pri polozemnici situáciu komplikuje nekompletný odkryv jej pôdorysu (tab. V). Z tohto pohľadu prekryval dôležité východné ukončenie objektu 125, takmer 80 cm široký kontrolný blok oddeľujúci sondy S II a S VII (obr. 1). Okrem nespresiteľnej dĺžky severnej a južnej strany sa preto nepodarila preukázať prítomnosť kúreniska. Toto zariadenie sa považuje za rozhodujúci prvok vo využívaní polozemnic, keďže v objektoch hospodárskeho využitia jeho prítomnosť absentuje (*Dostál 1982, 15; Fusek 1991, 312*). V obydlíach ide naopak o všestranne využívané zariadenie naplňajúce každodenné praktické i kultové potreby rodinných zväzkov (*Šalkovský 2001, 93*).

K naplneniu chýbajúcich zložiek beckovskej staroslovanskej polozemnice 125 prispela rekonštrukcia dĺžok súbežných strán zahĺbeného interiéru. Využila sa pritom zdokumentovaná šírka v hodnote 265 cm a dĺžkovo-šírkový index vyčíslený vo včasnorslovanskom príbytku 17 na hodnotu 1,05. Z prepočtu vyplynulo, že obe strany mohli mať dĺžku minimálne 278 cm. Z prihliadnutia k šírke kontrolného bloku zeminy spomedzi sond, mohol dĺžkovo-šírkový koeficient narásť aj na hodnotu 1,07. Dĺžka strán by sa následne zväčšila na 283 cm. Napriek tomu by tmavosfarbená výplň zahĺbenej časti objektu v plnom rozsahu zostala pod kontrolným blokom a neobjavila sa v jeho východnom profile. Za danej situácie by bol zo SV náročia prekrytý úsek v šírke 55–60 cm, v ktorom mohlo byť prevádzkované ohnisko obložené kameňmi alebo kamenná klenbová pec. Takéto riešenie je vcelku prijateľné, pretože oba typy kúrenísk mohli byť, aj podľa plošnej výmery interiéru, rozmerovo úspornejšie (*Dostál 1982, 12; Klanica 2008, 180*).

Tak u objektov sčasti zahĺbených do podlažia so spochybniteľnou obytnou funkciou z Mikovho dvora v Nitre, Ludaníc-Mýtnej Vsi, Považan-Viesky, Chľaby a Chorvátskeho Grobu-Čiernej vody (*Fusek 1991, tab. IV; Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987, obr. 2: b; Fusek/Staššiková-Štukovská/Bátora 1993, tab. I; IV; XI; Turčan 2008, 148, obr. 4; 8*), ako aj u takýchto objektov s pripisovaným hospodársko-výrobným využitím, sa zaznamenali nerovnosti v podlahe a v obvodových

stenách, variabilnejšie pôdorysy, úspornejšie výmery a zahĺbenia v teréne (*Dostál 1985, 40, 75; Fusek 1994, 135; Hanuliak/Kuzma 2012, 187–190*).

Beckovská polozemnica 125 má naproti tomu pravidelný kvadratický interiér vymedzený priamymi kolmo napojenými stranami, previazanými iba mierne zaoblenými nárožiami (tab. V). Popri dostatočnej hĺbke 48 cm od úrovne podložného terénu nadobudla jej výmera s rektifikovanými dĺžkovými údajmi plochu 7,5 m². Napriek tomu je vyčíslená výmera nižšia voči včasnoslavskej polozemnici 17. Takáto hodnota sa však vcelku bežne vyskytuje u objektov z rozpätia dolného pásma hodnôt evidovaných u obytných polozemnic zo 6.–7. stor. (*Dostál 1982, 10; Fusek 1994, 128, 130*). Zaznamenal sa takisto pre obydľia štandardne veľký dĺžkovo-šírkový index zahĺbenej časti a s osvedčenými princípmi zosúladené umiestnenie príslušných zložiek s orientáciou pozdĺžnej osi v smere ZSZ-VJV.

Dva metre východne od obytnej polozemnice 125 bola v identickom chronologickom úseku vyhlbená zásobná jama (obr. 1; tab. V). Menej obvyklý oválny pôdorys ústia s rozmermi 150 x 108 cm, orientovaný pozdĺžnou osou v línii SSV-JJZ a konvexné dno preliačené o 10 cm, dopĺňajú zvislé steny. Plocha jamy o málo prevyšuje tento prvok u včasnoslavskej zásobnice. Objem oboch je takmer identický. Dostupné charakteristiky zaraďujú objekt 288 medzi zásobné jamy s krátkodobou uskladňovacou funkciou menšieho objemu zásob aj napriek tomu, že sa v jeho výplni nezistili k tomu potrebné doklady.

Tretím reprezentantom staroslavskej osídlenia beckovskej lokality je objekt 306 využívaný ako studňa (tab. IV). Uvedenú funkčnosť nemožno spochybniť aj napriek tomu, že sa preskúmala iba polovica jej výplne, ktorá sa nachádzala v čase odkryvu mimo telesa kontrolného bloku ponechaného medzi sondami S I a S VIIa (tab. IV). V zdokumentovanom úseku sa profil objektu skladal z takých prvkov, ktoré sú nezameniteľné s prvkami zaznamenávanými u obilných zásobníc. Tie patria na včasnostredovekých sídliskách k jediným hĺbkovo dimenzovaným objektom. Pre studne je charakteristický profil s lievikovite zošikmenými stenami z horného úseku a ich následný zvislý mierne zvlnený priebeh (tab. IV).

K výstižnejšiemu zaradeniu beckovskej studne do kolekcie známych včasnostredovekých zástupcov, intencionálne vyhlbených na čerpanie podzemnej vody, je potrebné pripojiť niekoľko detailných informácií. Kruhový tvar ústia s priemerom 205 cm a následne zošikmené sformovanie studničnej jamy do hĺbky 120 cm nie je natoľko dôležité, pretože sa opakovane zaznamenáva u väčšiny kopaných studní. Od tejto úrovne s priemerom 145–155 cm nasle-

duje štandardná šachta. Jej steny šikmo, miestami aj zvislo klesajú k rovnému dnu s priemerom 90 cm.

Súčastou horného úseku je aj 40 cm mocný sloj so zvlneným profilom dotvorený nedostatočne súdržnou piesčitou-štrkovou skladbou. Najspodnejší úsek zasa vyplňa sivozelená piesčito-ílovitá vrstva mazľavej konzistencie, do ktorej pri exploatovaní sústavne presakovala spodná voda. Na jej povrchu sa našli zvyšky hrncovitej nádoby s rekonštruovateľnou tektonikou (tab. IV: 3). Zvyšné časti objektu až po niveletu ústia vyplňala tmavosivá zemina bez akýchkoľvek nálezov. Jej homogénna štruktúra prezrádza jednorazové zasypanie príslušného priestoru.

Kruhový priemer šachty s prevažujúcim šikmým sklonom stien a chýbajúcimi zvyškami stavebného materiálu priradujú objekt 306 k reprezentantom, ktoré nemali túto časť obloženú pomocou kameňa, rôzne upravených drevených dielcov, výnimočne aj vydlabaného kmeňa stromu (*Fusek 2000, 125–128; Tribula 1966, 63–67; Vendtová 1966, 425–432*). K nepočítaným studniam bez výstuže patrí napríklad objekt 831 z remeselníckeho areálu Břeclavi-Pohanska (*Dostál 1990, 376*), objekt 452, 906 z Nových Zámkov-Dolného Piritova (*Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37*) a objekt 5, 11 z Pobedima-Na laze (*Vendtová 1969, 195*).

Okrem prípadného nedostatku vhodne opracovaných drevených dielcov nie sú známe ďalšie príčiny, pre ktoré neboli náležite obložené spodné úseky studničnej šacht. Z úsporných rozmerov týchto častí vyplynulo, že užívatelia studní museli vedieť o tomto nedostatku už počas ich kopania. Aj preto vyhlbili šachty so zúženým profilom, v ktorých sa pre nedostatočný manipulačný priestor nemohla zhotoviť niektorá zo známych aplikácií interiérovej výstuže. Pravdepodobne pritom ráтали s ich krátkodobým využívaním bez príležitostného čistenia spodných úsekov zanášaných hlinito-piesčitým materiálom. V beckovskej studni, hlbokaj od nivelety podložného terénu 295 cm, vyplňali mazľavé piesčito-slieňovité nánosy zhruba dve tretiny objemu priestoru so zhromažďovanou vodou. V tomto prostredí s vhodnými konzervačnými schopnosťami sa napriek tomu nenašli zvyšky prútia či haluzoviny, ktorými mohli byť vypletené steny tak, ako to zistila D. Bialeková (1963, 359) na lokalite Pobedim-Hradišťa.

Absenciu vhodne opracovaných drevených dielcov k obloženiu studňových stien mohol ovplyvniť nedostatok času, potrebný k ich úprave i zručného tesára osádzajúceho výdrevu do priehlbne. Úmerne s tým rastúca dôležitosť tohto materiálu prispela k tomu, aby sa ani po istom čase nestal bezcennou druhotnou surovinou. Zrejme aj preto v studni 372 z Nových Zámkov-Dolného Piritova chýba armo-

vane aj napriek tomu, že jeho použitie potvrdzujú signifikantné odtlačky detailne zachované na príslušných hlinených stenách (*Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37*). P. Bednár³ podľa nich uvažuje, že pôvodne osadené dielce sa pred zasypaním šachty vyzdvihli a inak druhotne využili. Z rovnakého dôvodu sa drevené armovanie nemuselo zachovať ani v studni z Bieloviec, hoci príčiny tohto stavu G. Fusek (2000, 126, 127) logicky zdôvodňuje prirodzenou dekompozíciou drevnej hmoty.

Na úrovni upravenej výskumnej plochy, ani v profile sídliskovej vrstvy sa nezistili doklady po roštovej konštrukcii prevrstvene napríklad haluzovinou, ktorou bolo prekryté ústie studne s priemerom 205 cm. S takýmto prekryvom však treba rátať z dôvodov nevyhnutnej ochrany vodného zdroja pred povrchovým znečistením a nechceného zranenia ľudí a zvierat po v páde do priehlbne. Chýbajúce kolové jamy po vahadle či statíve s horizontálnym hriadeľom sa dajú vysvetliť čerpaním vody vedrami zavesenými na primerane dlhej hákovitej žrdi (porovnaj: *Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37; Vendtová 1966, 432*).

Pertraktovaný objekt z analyzovaného náleziska i ďalšie štyri studne z Nových Zámkov-Dolného Piritova boli na základe keramických nálezov a štruktúry hlinitej výplne zaradené do 8. stor. (*Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006, 37*). Ďalší objekt z Malaciek-Vinohradku I bol podľa výsledkov dendrologických analýz využívaný počas prvej polovice 8. stor. (*Elschek/Marková 2000, 58, 59; Marková/Elschek 2002, 215*). Ide pritom o zástupcov bez vnútornej úpravy studničnej šachty i reprezentantov s najčastejšími formami drevených obkladov stien. Z doplnenia tejto skupiny o ďalšie variantné obmeny základných typov však vzíde presvedčenie, že postrehnutá typologická pestrosť a rozdielna konštrukčná náročnosť zhotovených vnútorných úprav nie je chronologicky či geograficky podmienená (*Milo 2014, 133–136*). Napriek tomu beckovská studňa nestráca význam, pretože vďaka nej sa nálezisko zaraďuje do sporadickej skupiny ďalších, ktoré posúvajú počiatky včasnostredovekých studní na území Slovenska do 8. stor.

Zužitkovanie týchto postrehov k všestrannejšiemu rozšíreniu vypovedacích možností výskytu studní nepriniesol ani databázový súbor rozšírený o veľkomoravské lokality. Skôr naopak. Na jednej strane prítomnosť objektov pertraktovaného využitia na lokalitách s potokom či riekou a malým počtom objektov, na strane druhej ich absencia na veľkoplošne preskúmaných lokalitách so zhrustenou zástavbou, ako aj striedavá prítomnosť vo vidieckom prostredí, v opevnených centrách a v ich zázemí presvedčajú, že vo včasnom stredoveku

nejestvuje zásada usmerňujúca kopanie a využívanie studní.

Staroslovanské osídlenie náleziska v Beckove reprezentuje zárodok sídliskového zhluku zloženého iba z dvoch objektov (obr. 1). Určujúci význam má obytná polozemnica. Potrebám jej obyvateľov slúžila aj zásobná jama vyhlbená 2 m od príbytku. Naproti tomu chýba obilná zásobnica spájaná na trvalejšie osídlených lokalitách s cyklicky opakovanou poľnohospodárskou činnosťou.

Okrem nízkeho počtu keramických nálezov, krátkodobé osídlenie nepriamo potvrdzuje aj studňa bez rozmernejšej šachty obloženej drevom, umožňujúca opakované odstraňovanie usadených nánosov z vodného zberača. Tento objekt je 14 m vzdialený od obytnej polozemnice. Podľa toho studňa netvorí súčasť sídliskového zhluku, keďže leží mimo neho. Napriek tomu sa nedá prehliadnuť, že sú všetky tri objekty zoradené v jednotnej východo-západnej línii. Archeologicky nepreskúmaný úsek z východného okraja náleziska nepotvrdzuje prítomnosť ďalších objektov na danej ploche. Súčasne uniká príležitosť spojiť užívanie studne iba s jediným rodinným zväzkom alebo preukázať jej spoločné využitie početnejšími príslušníkmi väčšej osady.

Materiálna kultúra

S tromi sídliskovými objektmi z tohto obdobia sa spája kamenný brús a 14 zlomkov keramických nádob. Podľa toho ide opäť o kolekciu s obmedzeným rozsahom vypovedacích schopností, ktoré navyše znižuje aj skladba keramickej kolekcie. Svedčí o tom šesť črepov z nezdobených častí nádob, ktoré sa nedajú pripojiť ani k jedinému zdobenému exempláru z príslušného objektu, ani k fragmentom z iných výplní. Z ústia hrncovitej nádoby pochádza jeden zdobený exemplár (tab. IV: 5), tri sú z podhrdla a maximálnej vydutiny (tab. IV: 1, 3, 4), jeden zo spodnej časti steny (tab. IV: 2). Výnimku predstavuje jediný súvislejší fragment zlepený z ôsmich exemplárov, ktoré umožnili vytvoriť kresbovú rekonštrukciu tvaru z horných úsekov vysokej hrubostennej nádoby s chýbajúcim dnom (obr. 6: 10; tab. V: 3). Ďalší črep z identickej nádoby sa nedal pripojiť k spomenutým zlepeným črepom, lebo to neumožňujú styčné plochy z ich profilov. Možno iba tušiť, že sa ďalšie dôležité zlomky z tejto nádoby nachádzali vo zvyšnej polovici zásypovej výplne, ktorá nebola z časových dôvodov exploatovaná. Zaujímavé je, že sa všetky zlomky našli až v spodnom úseku studničnej šachty, zatiaľ čo z horných úsekov jamy, s výnimkou brúsa, nepochádza iný nález.

³ Ďakujem P. Bednárovi za ústnu informáciu.

Po prihliadnutí k počtu artefaktov neprekvapí ich nepreukázateľný vzťah k sídliskovým objektom rôzneho využitia. Príkladom je zásobná jama so šiestimi zlomkami aj napriek tomu, že v takomto type objektov s podpriemerným objemom bývajú nálezy sporadické alebo úplne chýbajú. V obydliach sa s nimi stretávame oveľa častejšie ako sa to zistilo v polozemnici 125. Aj v studni z Malaciek-Vinohrádku I (Marková/Elschek 2002, 215, 219) a z Nových Zámkov-Dolného Piritova⁴ boli nálezy oveľa hojnejšie ako v beckovskej studni.

Z typologického hľadiska má v kolekcii prvoradý význam kresbovo zrekonštruovaná nádoba s odhadovanou výškou 28 cm nájdená v studničnej šachte. Plynule zaoblená maximálna vydutina je posunutá do rozhrania prvej a druhej tretiny, čo tohto reprezentanta posúva bližšie k súdkovitým formám (obr. 6: 10; tab. V: 3). Črep z ústia ďalšej nádoby s priemerom 17 cm je nedostatočne dlhý, aby poskytol príležitosť k typologickému zaradeniu profilu (tab. V: 5). Ďalšie črepy nie sú vonkoncom vhodné na daný účel.

Na rozdiel od včasnოსlovenského fondu vykazuje keramická hmota nižšiu zrnitosť i kvalitnejšie premiesenie. Jej výslednú štruktúru ovplyvnil vyšší obsah hrubozrnného piesku so zlatistými šupinkami sludy doplneného malými kamienkami, ktoré takmer v úplnosti nahradili kamienky s priemerom 2–3 mm. Na vnútornej strane sa zachovali prstami zatierané stopy nálebovej techniky. K vytvoreniu krupičkovo zdrsnenej štruktúry prispeli kamienky vystupujúce v hojnom počte na povrch črepu. Vonkajšie steny sú hladké vďaka ich premazaniu jemne plavenou hlinou a následnému obtočeniu na kruhu s nízkym počtom otáčok. Po exaktne nepotvrdenom, iba empiricky stanovenom „kvalitnom výpale“, nadobudli vonkajšie steny svetločervenú, zriedkavo až hnedú farbu.

Na takto upravený povrch sa pomocou hrebeňa so štyrmi až siedmimi hrubšími zubmi nanášala výzdoba. Dekór pozostáva z dvoch základných motívov. Patria k nim viacnásobné nízke až stredne vysoké zvyčajne doľava naklonené vlnovky a horizontálne pásy. Tie obojstranne ohraničujú vlnovkami pokryté plochy z podhrdlia až po maximálnu vydutinu (tab. IV: 2, 3; V: 1, 3) alebo oddeľujú jednotlivé vlnkové línie (tab. IV: 1, 4, 5). Na menších črepech sa kombinácia výzdobných motívov nedá spoľahlivo priblížiť, ani určiť rozsah a umiestnenie plochy pokrytej dekórom.

Napriek tomu vizuálne doložené zložky výzdoby patria k nepočetným indikátorom spresňujúcich nielen chronologické zaradenie tejto keramickej kolekcie, ale aj evidovaných sídliskových objektov

z príslušnej osady. Okrem charakteristickej skladby keramickej hmoty a výrobo-technologického postupu, patrí k dôležitým ukazovateľom aj tvar tela vysokej hrncovitej nádoby s profiláciou jej ústia. Dôležité je ostrejšie zalomené hrdlo so šikmo vytiahnutým ústím a zaobleným okrajom (tab. V: 3). Ďalší variant reprezentuje vyššie oblúkovito prehnuté hrdlo s plynule nasadeným ústím a kužeľovito zrezaným okrajom (tab. V: 5; Fusek 2008, 25).

Na základe týchto charakteristík sa podľa G. Fuseka (2008, 23, 24, 30–32; 2013, 146, 147; obr. IV: 4) dajú reprezentanti pertraktovaného keramickeho súboru zaradiť do IV. vývojového stupňa vyplňajúceho úsek 8. stor. K preukázaniu správnosti takéhoto záveru sa môže využiť nielen chýbajúci spoločný výskyt keramických zástupcov z vyvinutejšej skupiny s ručne lepenou neobtáčanou keramikou včasnოსlovenskej proveniencie, ale aj s neskoršou veľkomoravskou keramikou. Donedávna takmer neznáme sídliská autochtónneho obyvateľstva používajúceho keramické výrobky tohto druhu sa postupne rozrastajú (Fusek 2008; Hanuliak 1993, 125–129; Kraskovská 1961; 1963; 1966; Marková/Elschek 2002; Ruttkay 2002b, 273; Ruttkayová/Ruttkay 2004; Turčan 2008).

V zásypovej výplni studničnej jamy sa našiel kameň na prvý pohľad blízky doskovitej forme včasnოსredovekých brúsov obdĺžnikovej formy. Z dôkladnejšieho posúdenia tvaru vyplynulo, že tento artefakt je zlomkom trapézovitej sekerky zo zelenej bridlice s klinovito skoseným ukončením a vyhladeným povrchom⁵. Podľa toho sa dá táto sekerka zlučiť so sporadickým osídlením lokality počas eneolitu (Varsik/Hanuliak/Kovář 2006, 206). Prípadné využitie fragmentu aj vo včasnოსredovekom období ako brúsa nie je nepravdepodobné, a to aj popri vyzdvihovaní jeho magicko-ochrannej účinnosti pripisovanej neobvyklým antikvárnym predmetom (Hanuliak 2004a, 31, 32).

VELKOMORAVSKÉ OBDOBIE

S tretím úsekom včasnოსredovekého osídlenia lokality sa spája osem objektov (obr. 1).

Opis objektov a nálezov

Objekt 2 – obilná zásobnica (sonda I; tab. VI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru s výrazne zaoblenými koncovými stranami (pr. 185 x 115 cm), steny šikmo klesajú k rovnému dnu (pr. 128 x 95 cm; hl. 100 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

⁴ Ďakujem P. Bednárovi za informáciu.

⁵ Ďakujem M. Chebenovi za určenie.

Nálezy: Deväť zlomkov keramických nádob, z toho šesť zdobených (1–6), tri nezdobené z tela.

- 1, 2. Dva črepy z hornej a dolnej časti vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva z dvoch až troch línií špirálovej závitnice. Plavená keramická hmota s jemnozrnným pieskom, kamienkami a sľudou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, farba červená a hnedá (tab. VI: 1, 2).
- 3, 4. Dva črepy z hornej časti vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva z dvoch línií vysokej vlnovky. Plavená keramická hmota s jemnozrnným pieskom, kamienkami a sľudou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, farba červená a hnedá (tab. VI: 3, 4).
5. Črep z ústia nádoby. Horný úsek vydutiny prechádza do prehnutého hrdla so šikmo vyhnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom so štyrmi zubmi. Pozostáva z nízkej rozťahnutej vlnovky a vodorovného pásu. Hrubozrnná štruktúra keramickej hmoty s pieskom a stredne veľkými kamienkami. Vonkajšia stena premazaná jemnejšou hlinou, obtočená na kruhu, vnútorná stena iba zbežne zahladená. Kamienky vystupujúce k povrchu dávajú črepu krupicový vzhľad, farba hnedá až čierna, pr. ústia 11,5 cm (tab. VI: 5).
6. Črep z ústia nádoby. Horná časť vydutiny prechádza do oblúkovito prehnutého hrdla so šikmo vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom so štyrmi zubmi. Pozostáva zo stredne vysokej doprava naklonenej vlnovky, ďalšia línia vlnovky je rozťahnutá a nízka. Obe steny premazané jemnou hlinou s pieskom sú precízne obtočené na kruhu, farba svetlohnedá, pr. ústia 20 cm (tab. VI: 6).

Objekt 48 – obytná polozemnica (sonda II; tab. VII)

Horný obrys objektu štvorcovitého tvaru (388 x 348–375 cm) so zaoblenými nárožiami, steny zvislo klesajú k rovnému dnu (hl. 60 cm). Južná stena objektu v stredovom úseku zúžená o 27 cm voči okrajovým poloblúkovým výbežkom. V SV nároží na obdĺžnikovej ploche (105 x 90 cm) stredne veľké a dva veľké lomové kamene z rozpadnutej klenbovej pece. Kúrenisko s rozmermi 55 x 38 prístupnené z ZJZ strany. Pozdĺžna os objektu v línii VSV-ZJZ.

Nálezy: Jedna celá nádoba (1) a päť zlomkov keramických nádob, z toho jeden zdobený (1), tri nezdobené z tela, jeden z dna (2), celá nádoba (3).

1. Črep z ústia nádoby. Ostro zalomené hrdlo so šikmo vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva z jedinej línie špirálovej závitnice postrehnutej na okraji podhrdla. Obe steny obtočené na kruhu. V plavenej keramickej hmote jemnozrnný piesok s drobnými kamienkami a sľudou, farba svetločervená, pr. ústia 11,5 cm (tab. VII: 1).
2. Črep zo spodnej časti nádoby s dnom. Horná i dolná línia dna mierne nahor vykľutá. Na spodnej strane pseudoznačka z plytkých nepravidelných línií. Steny zošikmené k dnu. Vonkajšia stena zbežne obtočená na kruhu. V plavenej keramickej hmote jemnozrnný piesok, farba svetločervená, pr. dna 6,5 cm (tab. VII: 2).
3. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru. Vydutina v hornej tretine výšky prechádza do ostrejšie zalomeného hrdla so šikmo vyhnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva z troch až štyroch línií nízkej nepravidelnej vlnovky a 15 línií špirálovej závitnice. Vonkajšia stena obtočená na

kruhu. Vonkajšia a vnútorná strana dna nahor vykľutá. V plavenej keramickej hmote jemnozrnný piesok s drobnými kamienkami a sľudou, farba čierna, pr. ústia 11 cm; pr. vydutiny 12,8 cm; pr. dna 7,3 cm; v. 14,5 cm (tab. VII: 3).

Objekt 64 – obilná zásobnica (sonda II; tab. VI)

Horný obrys objektu oválneho tvaru (pr. 132 x 100 cm). Steny zvislo až mierne šikmo klesajú k rovnému dnu (pr. 105 x 90 cm; hl. 85 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Päť fragmentov keramických nádob, z toho tri zdobené (1–3), dva nezdobené z tela.

1. Črep z ústia nádoby. Mierne prehnuté hrdlo s reparačným otvorom s krátkym šikmo vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Výzdoba nanosená hrebeňom s tromi zubmi. Pozostáva z nízkej doľava naklonenej vlnovky. V keramickej hmote hrubozrnný piesok s vyšším obsahom drobných kamienkov a sľudy. Vonkajšia stena zbežne obtočená na kruhu, farba čierna, pr. ústia 9,5 cm (tab. VI: 7).
2. Črep z vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva z ôsmich husto zoradených línií špirálovej závitnice. V keramickej hmote jemnozrnný piesok. Vonkajšia stena premazaná jemnou hlinou, povrch obtočený na kruhu, farba čierna (tab. VI: 8).
3. Črep z dolnej časti vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená hrebeňom so siedmimi zubmi. Pozostáva zo štyroch línií vysokej nepravidelnej vlnovky, ktoré sa sčasti prekrývajú. V keramickej hmote jemnozrnný piesok s drobnými kamienkami a sľudou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, farba tmavočervená (tab. VI: 9).

Objekt 77 – hospodárska polozemnica (sonda I; tab. VII)

Horný obrys objektu lichobežníkového tvaru. Pozdĺžne steny sa JJZ smerom zbíhajú, SSV strana oblúkovito vykľutá, JJZ šikmo skosená (360 x 160–200 cm). Steny sa oblúkovito pripájajú k rovnému dnu (hl. 35 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Sedem zlomkov keramických nádob, z toho päť zdobených (1–5), dva nezdobené z tela, kľúč (6), praslen (7), nôž (8).

- 1, 2. Dva črepy z vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená jednorotým rydlom. Pozostáva ôsmich línií špirálovej závitnice. V keramickej hmote jemnozrnný piesok. Vonkajšia stena premazaná jemnou hlinou obtočená na kruhu, farba svetlohnedá a hnedá (tab. VIII: 1, 2).
- 3, 4. Dva črepy z vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená hrebeňom so šiestimi zubmi. Pozostáva z troch línií stredne vysokej doľava naklonenej vlnovky. V keramickej hmote hrubozrnný piesok so stredne veľkými kamienkami a sľudou. Vonkajšia stena premazaná jemnou hlinou obtočená na kruhu, vnútorná stena s množstvom nerovností takmer neupravená, farba svetločervená (tab. VIII: 3, 4).
5. Črep z podhrdla a hornej časti vydutiny nádoby. Výzdoba nanosená hrebeňom so štyrmi zubmi. Pozostáva z nízkej rozťahnutej vlnovky a vodorovného pásu. V keramickej hmote piesok s drobnými kamienkami a sľudou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, vnútorná stena iba zbežne zahladená, farba hnedá až čierna (tab. VIII: 5).
6. Otočný kľúč s dutým trubičkovým telom a plochým lichobežníkovým zubom na konci. Zhruba tretina dĺžky

- pôvodného tela s koncovým očkom chýba, pr. tela 0,8 cm; dĺ. tela 5,6 cm; zub 0,8–1,3 x 1,9 cm (tab. VIII: 6).
7. Keramický praslen kónicky zúženej formy, s nízkym opačne ukončeným kónusom na protiľahlej strane a preliačenou plochou z plavenej hliny, farba čierna, pr. horný 2,1 cm; pr. dolný 1 cm; v. 1,8 cm; pr. otvoru 0,5 cm (tab. VIII: 7).
 8. Nôž s rovným chrbtom, čepeľ odspodu zaoblená k odlomenému hrotu, obojstranne odsadený trň, celk. dĺ. 8,8 cm; š. čepele 2 cm (tab. VIII: 8).

Objekt 80 – exteriérová pec (sonda II; tab. VIII)

Objekt pozostáva z kúreniska a jamy na popol. Obrys kúreniskovej časti lichobežníkového tvaru (160 x 92–148 cm). Dno vyložené malými lomovými kameňmi mierne klesá JJZ smerom k jame na vymetanie popola. Jama polkruhového tvaru s nepravidelne zvlňeným obvodom (95 x 70 cm), znížená voči kúrenisku o 7–10 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Osem zlomkov keramických nádob, z toho tri zdobené (1–3), päť nezdobených z tela.

1. Črep z podhrdliá nádoby. Výzdoba nanesená hrebeňom s piatimi zubmi. Pozostáva z jednej línie vysokej vlnovky a vodorovného pásu. V keramickej hmote piesok s drobnými kamienkami a sludou, farba svetločervená (tab. VIII: 9).
2. Črep z ústia nádoby. Ostrejšie zalomené hrdlo so šikmo vyťahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Výzdoba nanesená hrebeňom so štyrmi zubmi. Pozostáva z dvoch nepravidelných vlnoviek a vodorovného pásu. V keramickej hmote piesok s drobnými kamienkami a sludou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, vnútorná iba zbežne zahladená, farba hnedá až čierna, pr. ústia 11,5 cm (tab. VIII: 10).
3. Črep z ústia nádoby. Plynule prehnuté hrdlo s takmer vodorovne vyťahnutým ústím a zvislo ukončeným okrajom. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva z jednej línie špirálovej závitnice postrehnutej na dolnom úseku hrdla. Obe strany stien obtočené na kruhu, farba svetločervená, pr. ústia 21 cm (tab. VIII: 11).

Objekt 112 – zásobná jama (sonda II; tab. IX)

Horný obrys objektu nepravidelného kruhového tvaru (pr. 205 x 197 cm). Steny takmer zvislo až mierne šikmo klesajú k rovnému dnu (hĺ. 52 cm).

Nálezy: Štyri zlomky keramických nádob, z toho dva zdobené (1, 2), dva nezdobené z tela, kosák (3).

1. Črep z ústia nádoby. Prehnuté hrdlo so šikmo vyťahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva z nepravidelnej stredne vysokej vlnovky s ostrými vrcholmi a jednej línie špirálovej závitnice. V hrubozrnnej keramickej hmote zvýšený obsah kamienkov. Obe steny iba zbežne zahladené, farba svetločervená, pr. ústia 10 cm (tab. IX: 1).
2. Črep z ústia nádoby. Horná časť vydutiny prechádza do prehnutého hrdla so šikmo vyhnutým ústím a zvislo zrezaných okrajom. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva zo siedmich línií špirálovej závitnice. V plavenej keramickej hmote jemnozrnny piesok so sludou. Obe steny obtočené na kruhu, farba hnedá, pr. ústia 16 cm (tab. IX: 2).

3. Zlomok čepele kosáka. Dolná línia s ostrím takmer rovná, horná línia chrbta oblúkovito klesá k hrotu, dĺ. čepele 13,7 cm; š. čepele 1,2 cm (tab. IX: 3).

Objekt 271 – obilná zásobnica (sonda VIIa; tab. IX)

Horný obrys objektu nepravidelného oválneho tvaru (pr. 140 x 115 cm). Steny šikmo klesajú k rovnému dnu (pr. 92 x 80 cm; hĺ. 104 cm) s kruhovou jamkou v strede (pr. 16 cm; hĺ. 8 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy: Šesť zlomkov keramických nádob, z toho tri zdobené (1–3), dva nezdobené, jeden z dna (4).

- 1–3. Tri črepy z rôznych častí vydutiny nádoby. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva z rôzneho počtu línií špirálovej závitnice doplnenej v jednom prípade o dve línie rozťahnutej nízkej vlnovky. Plavená keramická hmota s jemnozrným pieskom a sludou. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, vnútorná stena zahladená, farba svetločervená (tab. IX: 4–6).
4. Črep zo spodnej časti nádoby. Stena zošikmená ku krátkemu zvyšku dna s rovnou spodnou líniou. Plavená keramická hmota s jemnozrným pieskom a sludou. Obe steny zahladené, farba svetločervená, pr. dna 11 cm (tab. IX: 7).

Objekt 321 – zásobná jama (sonda VIIa; tab. IX)

Horný obrys objektu lichobežníkového tvaru. Pozdĺžne steny sa SZ smerom zbiehajú, obe kratšie strany výrazne oblúkovito vyklenuté (92 x 52–75 cm). Steny mierne šikmo klesajú k stupňovitému dnu v dvoch úrovniach (hĺ. 20–40 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy: Tri zlomky keramických nádob, z toho dva zdobené (1, 2), jeden nezdobený z tela.

1. Črep z ústia nádoby. Horná časť vydutiny prechádza plynule do poloblúkového hrdla so šikmo vyhnutým ústím a zaobleným okrajom. Výzdoba nanesená jednohrotým rydlom. Pozostáva z jedinej línie špirálovej závitnice postrehnutej na dolnom úseku hrdla. Plavená hlina s jemnozrným pieskom. Vonkajšia stena obtočená na kruhu, vnútorná zahladená, farba hnedá a čierna, pr. ústia 10,5 cm (tab. IX: 8).
2. Črep zo spodnej časti vydutiny nádoby. Výzdoba nanesená hrebeňom s tromi zubmi. Pozostáva z dvoch pásov obežnej línie. V plavenej keramickej hmote jemnozrnny piesok. Vonkajšia stena dôkladne zahladená, vnútorná stena zbežne zahladená, farba hnedá (tab. IX: 9).

Sídliskové objekty

Po zohľadnení počtu a skladby evidovaných zástupcov tvoria objekty na sídlisku z katastra Beckova reprezentatívnu skupinu. Dôležité je, že sú v tejto kolekcii zastúpené všetky typy, ktoré sa vyskytujú na súvislejšie odkrytých náleziskách. K trom obilným zásobniciam a zásobným jamám sa pripája jedna obytná polozemnica, hospodárska polozemnica a exteriérová pec.

Ako v predchádzajúcich horizontoch, tak aj vo veľkomoravskom úseku približuje obytný objekt štvorcovitá dispozícia s dĺžkovo-šírkovým in-

dexom v hodnote 1,06 (tab. VII). Interiérovú časť vymedzujú takisto súbežné protiľahlé strany prepojené mierne zaoblenými nárožiami. Z obvyklého štandardu sa vymyká južná strana, ktorá je v blízkosti oboch nároží oblúkovito vyklenutá o 27 cm.

Táto anomália sa zachovala v celom zvislom profile interiérovej časti zahĺbenej od úrovne zistenia 60 cm. Aj po navýšení tejto miery o 20 cm mocnú sídliskovú vrstvu neprevyšuje objekt 48 limit 80–100 cm stanovený pre súveké polozemnicové obydlia (Nekuda 2000, 29; Šalkovský 1998, 10; Vignatiová 1992, 16).

Vyššiu mieru postrehnuteľného zahĺbenia možno označiť za progresívny prvok. Jeho prispením sa znižuje nielen množstvo dreva potrebného k budovaniu vyšších nadzemných stien, ale aj prácnosť a čas nevyhnutný k ich zhotoveniu. Prevýšenie umožňujúce pohyb obyvateľov v podstatnej časti interiéru zabezpečila dvojspádová konštrukcia strešného krovu. Jeho odkvapové hrany zrejme dosadali na základový rám alebo nízke steny z dvoch–troch riadkov brvien, vzdialených minimálne 50 cm od priehlbne (Hanuliak/Kuzma 2014; Šalkovský 2001, obr. 19: 1–11; 2002, obr. 3).

Centrálnu časť obydlia opísaného stavebného typu tvoril už spomenutý zahĺbený interiér s plochou 14 m². Tento údaj prevyšuje hornú hranicu stanovenú viacerými bádateľmi na 12 m² (Dostál 1987, 14; Nekuda 2000, 28; Ruttkay 2002b, 254). Pozícia odkvapových hrán strechy, odsunutá od obrysových línií zahĺbeného interiéru zväčšovala obytný priestor o obvodové pásy z podstrešia využiteľné na odkladanie rôzneho mobiliára.

K signifikantným súčasťam obydlí patrila pec, ktorá bola vybudovaná v SV nároží objektu (tab. VII). Jej rozpadnuté zvyšky zastúpené prevahou stredne veľkých kameňov a dvomi veľkými lomovými kameňmi zaberali plochu 105 x 90 cm. Kameň veľkých rozmerov spočívajúce na obvodových stenách chýbali, pretože boli z objektu odstránené. V pôvodnej polohe však prekryvali kúrenisko s rozmermi 55 x 38 cm. Jeho svetločervený intenzívne prepálený povrch sa mierne zvažuje k čelustiam. Otvor sprístupňuje vnútro pece z východnej strany.

Nadpriemernú frekvenciu používania kamenných klenbových pecí (Ruttkay 2002a, obr. 2) ovplyvnili prednosti, ktoré museli prevýšiť námahu vynaloženú na dovoz vhodného kameňa aj zo vzdialenejších miest. Pece tohto typu boli ideálne na vykurovanie interiérov. Vyššiu spotrebu paliva k rozohriatiu kupoly kompenzoval akumulovaný žiar sálajúci teplo do priestoru aj po vyhasnutí ohňa. V tomto režime boli pece využiteľné na pečenie potravín a sušenie rôznych surovín. Varenie sa zasa

spája s prikladáním nádob k ohňu z prednej časti pecného otvoru (Ruttkay 1997, 241).

Jamy po sochových stĺpoch podopierajúcich chrbát dvojspádovej strechy chýbajú. Pozdĺžna pozícia klenbovej pece spolu so smerovaním jej otvoru korešponduje s dlhšími stranami zahĺbeného interiéru. Z doplnenia týchto poznatkov o funkčne zdôvodniteľnú polohu najvýznamnejších zložiek možno usúdiť, že analyzovaný objekt prekrytý dvojspádovou strechou bol dlhšou osou orientovaný v smere VSV-ZJZ. Predná štítová stena so vstupom sa podľa toho ocitá na VSV strane, zadná za pecou na ZJZ strane. Vcelku podobne bol v sídliskovom areáli umiestnený príbytok 125 z 8. stor. s pozdĺžnou osou v línii VJV-ZSZ. Podľa odlišného princípu bola na sídliskovej ploche umiestnená včasnoslóvanská obytná polozemnica, pretože v jej stredovej osi osadené sochové stĺpy ležia v línii SSV-JJZ. Uvedené príklady zaraďujú orientáciu obytných objektov k fenoménom, ktorých vnútorný princíp zostáva neznámy pre nízku vypovedaciu hodnotu východiskových podkladov a neznalosť určujúcich faktorov.

Ďalším horizontálne dimenzovaným zástupcom je objekt 77 (tab. VIII). Jeho horný obrys lichobežníkovitého tvaru vymedzujú pozdĺžne strany zbiehajúce sa JJZ smerom o 40 cm. SSV strana je oblúkovito vyklenutá, JJZ zasa zošíkmená. Steny sa oblúkovite pripájajú k rovnému dnu v hĺbke 35 cm od úrovne podlažia. Opísané znaky radia tento objekt k hospodárskym polozemniciam. Podľa dostupných názorov boli reprezentanti tohto využitia na veľkomoravských sídliskách predurčení k výrobo-spracovateľským činnostiam, ktoré sa nedali vykonávať v obydliach. Aj preto sa na sídliskách s vyšším počtom objektov budovali na daný účel vhodné, trvalejšie využiteľné uzavreté priestory prispôbené istým prevádzkovým potrebám (Dostál 1975, 39; Hrubý 1965, 140–143; Kouřil 1994, 97; Nekuda 2000, 45).

Niektoré z príznačných znakov, odlišných od obytných polozemnic, sa dajú zaznamenať aj v objekte 77 (tab. VIII). Z nich treba uviesť lichobežníkový pôdorys s dĺžkovo-šírkovým indexom 1,8 doplnený rozdielne sformovanými stenami i nárožiami a orientáciou SSV-JJZ. K nim sa pripája absentujúce kúrenisko, zahĺbenie interiéru znížené na 35 cm a plošný rozsah obmedzený na 6,3 m².

Predchádzajúce znaky sú v celosti dostačujúce, aby sa na beckovskom sídlisku odlišili hospodárske polozemnice od obytných. Napriek tomu chýba akákoľvek iná, súčasne i presvedčivejšia indícia k priblíženiu ich niekdajšieho využitia. Možno iba predpokladať, že nešlo o úzko zameranú činnosť, ale univerzálnejšie využitie vrátane skladovania

agroproduktov, potravinových článkov a krmovín (Hanuliak/Kuzma 2012, 190; Vignatiová 1992, 30, 31). Podľa J. Vignatiovej (1992, 32) by sa k nim dalo hypoteticky pripojiť aj ustajňovanie chovaných zvierat.

Na daný účel využívané objekty, s čiastočne odlišnými charakteristikami, sa preskúmali v rámci vrcholnostredovekej osady, odkrytej takisto na tomto nálezisku. Ich kolekcia pozostáva z piatich zástupcov s vaňovitým profilom so sýtočiernou hlinitou výplňou sfarbenou akiste organickými časticami obsiahnutými v hnoji (Hanuliak 2007, 341, 342). Vo veľkomoravskom objekte 77 nebola jeho výplň ani v náznakoch identicky kontaminovaná.

K hospodárskym objektom s určitou patria aj tri objekty slúžiace na uskladňovanie cereálnych zásob. Toto poslanie mohli naplňať vďaka veľkokapacitnému objemu vytvorenému vertikálne dimenzovaným tvarom. Jeho ďalšie zložky v objekte 2, 64 a 271 dopĺňa viacero príbuzných až identických údajov (tab. VI; IX). Z nich treba uviesť kruhovo-oválny až oválny tvar ústia orientovaný pozdĺžnou osou v smere SSV-JJZ. V objekte 64 nadobudol dĺžkový rozdiel pôdorysných osí 32 cm, v objekte 2 je to 70 cm.

Vo všetkých obilniciach sú steny nadol kužeľovito zošíkmené a pripájajú sa k rovnému dnu. Túto líniu v obilnici 271 narušá kruhovitá jamka s priemerom 16 cm a hĺbkou 8 cm, postrehnutá v strede dna (tab. IX). J. Kudrnáč (1970, 93) spája príbuzné preliačieniny s drenážnou funkciou zabezpečujúcou zhromažďovanie a odvádzanie priesakovej vody zo zásobného priestoru. Podľa malých rozmerov však jamka z objektu 271 túto funkciu nemohla plniť.

Pre obilnice dôležitejšie veľkostné parametre približuje v prvom rade plocha ich ústia, ktorá má vo všetkých prípadoch napohľad vysokú mieru s hodnotou 1 m², 1,2 m² a 1,7 m². Nejde o výnimku, keďže všetky objekty patria podľa zvislého rezu k obilným zásobniciam s kužeľovito zúženým profilom (tab. VI; IX). Ak sa k týmto parametrom pripoja aj hĺbkové údaje s hodnotou 85 cm, 100 cm a 104 cm, naznačia sa dôvody jednotného sformovania tvaru a zvyšných rozmerov obilníc. Rozhodujúcim faktorom sa ukazuje 20 cm mocný piesčito-štrkový sloj z hĺbky 120 cm, stratifikovaný aj v beckovskej studni.

Nižšia súdržnosť tejto vrstvy s možnými priesakmi vody vytvorila dôvod, pre ktorý neboli obilné zásobnice na lokalite kopané do väčšej hĺbky, aby sa dalo vytvoriť zúžené hrdlo uľahčujúce dôkladnejšie utesnenie zásobárne. To súčasne zvyšuje kvalitu skladovacích pomerov, predlžuje obdobie tohto procesu (Beranová 1980, 206, 207; Kudrnáč 1970, 91, 92).

V súlade s jestvujúcimi obmedzeniami museli byť tri vyhodnocované objekty cyklicky využívané iba na jednosezónne uskladnenie. Dlhodobejšie deponovanie komplikujú problémy s precíznejším utesnením nadrozmerného ústia priehlbne. Na tento účel musela byť využívaná roštová konštrukcia, podľa predpokladu prevrstvená tyčovinou, konármi, prípadne i trávnatými drnmi a následne prekrytá homoloovito upravenou vrstvou hliny.

Ďalší dvaja reprezentanti s predpokladanou skladovacou funkciou sa dajú pripojiť k zásobným jamám. Ide o objekty 112 a 321 (tab. IX), ktoré sa niektorými znakmi v plnom rozsahu nestotožňujú so zástupcami tejto kategórie z predchádzajúcich dvoch horizontov (tab. III; V). V objekte 112 sa napríklad objavila nadrozmerná plocha ústia s hodnotou 3,2 m² (tab. IX). Prehliadnuť sa nedá ani intenzívnejšie zahĺbenie dna do úrovne 52 cm. Súčinnom týchto hodnôt nadobúda objekt objem 1,6 m³. Je to veľkosť, ktorá sa na lokalite spája s objemom obilných zásobníc 2 a 271.

Napriek tomu, objektu nechýbajú zvyšné charakteristické zložky zásobných jam ku ktorým patria zvislé steny, kruhové ústie a miera zahĺbenia, ktorá predstavuje päťtinový diel z priemeru horného obrysu. Aj z tohto dôvodu sa nedá objekt 112 zaradiť k obilným zásobniciam s valcovitým profilom výplne, ale k menej obvyklým zástupcom zásobných jam.

Druhá zásobná jama 321 má lichobežníkové ústie (tab. IX). Dlhšie strany sa zbiehajú SZ smerom, obe kratšie strany sú sčasti vyklenuté. Mierne zošíkmené steny klesajú ku dnu v hĺbke 20 cm a 40 cm. Jeho línia je totiž rozdelená na dva stupne s mierne vyklenutou a preliačenou úrovňou. Výnimočná pôdorysná dispozícia so stupňovitým dnom nastoľuje otázku, či tento objekt s plochou ústia 0,5 m² a objemom iba 0,12 m³ bol skutočne využívaný ako tradičná zásobná jama. Okrem viacerých možností prichádza do úvahy využitie priehlbne na zhromažďovanie vody a napájanie chovaných zvierat (Milo 2014, 137).

Posledným typom sídliskových objektov z veľkomoravského horizontu je exteriérová pec (tab. VIII). Jej podstatnú časť tvorí mierne zošíkmené kúrenisko lichobežníkového tvaru s prepáleným povrchom vyloženým malými lomovými kameňmi z dolomitického vápenca. Jeho dlhšie strany sa zbiehajú JZ smerom. K ich priečnemu prepojeniu sa primkýna nepravidelná polkruhovitá priehľbeň široká 95 cm s polomerom 70 cm a preliačeným dnom. Podľa toho i náznakových zvyškov slúžila jama na vymetanie zvyškov popola.

Kúrenisková plocha objektu 80 bola podľa náznakov pôvodne prekrytá kupolou, z ktorej

sa nezachovali potrebné zvyšky. Podľa tvaru a rozmerov kúreniska sotva mohlo ísť o kamennú klenbu. S istotou treba vylúčiť využitie nadmerne veľkých kameňov, ktoré by horizontálne prekryli plochu v dĺžke 160 cm a šírke 92–148 cm alebo by sa s vysokou odbornosťou zostavili do mohutnej klenby. Prijateľnejším riešením je kupola s drevenou armatúrou omazanou hlinou. V každom prípade je isté, že ide o jediný objekt z pochôdznej úrovne veľkomoravskej plochy, ktorý sa zachoval iba vďaka zvýšenej pozornosti vynaloženej počas strojového odstraňovania nadložnej zeminy.

Umiestnenie veľkomoravských objektov na odkrytej ploche načrtáva existenciu rozptýleného systému zloženého z dvoch zhlukov oddelených voľným priestorom (obr. 1). Jadrom severného zhľuku je obytná polozemnica (objekt 48). Zhruba 6–12 m je od nej vzdialená obilná zásobnica, exteriérová pec a zásobná jama (objekty 64, 80, 112). Z funkčného hľadiska sú tieto objekty, vyhlbené v línii SV-JZ, dostatočujúce k napĺňaniu každodenných potrieb rodinného zväzku.

Južný zhľuk zložený zo štyroch objektov je umiestnený pozdĺž južného okraja skúmanej plochy. Podľa toho možno predpokladať polohu obytnej polozemnice v priľahlej, no nepreskúmanej časti (obr. 1). Jadro tohto zhľuku vytvára hospodárska polozemnica (objekt 77). Vo vzdialenosti 2–13 m sú od polozemnice v línii VJV-ZSZ umiestnené dve obilné zásobnice a zásobná jama (objekty 2, 271, 321). Podľa ich skladby môže opäť ísť o samostatne jestvujúci zhľuk.

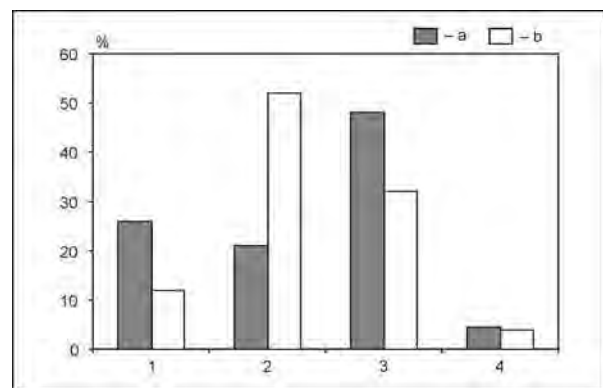
Oba sídliskové zhľuky sa spájajú s mladším úsekom veľkomoravského obdobia. Ich vzájomná vzdialenosť 58 m skôr sponchyňuje ako potvrdzuje súčasnú existenciu oboch zástupcov. Charakteristické znaky z jedinej celej nádoby a z nízkeho počtu ďalších keramických zlomkov však nie sú natoľko preukazné, aby vystihli mieru súčasnej existencie či prípadný časový posun v osídlení lokality prerušený hiátom jedného alebo dvoch decénií.

Materiálna kultúra

Kolekciu nálezového fondu spájaného s veľkomoravskými sídliskovými objektmi tvoria štyria zástupcovia zvyšných druhov materiálnej kultúry so 48 exemplármi keramických nádob. Tento súbor je podľa prepočtu iba o málo početnejší ako boli kolekcie z dvoch predchádzajúcich období, pretože na jeden sídliskový objekt pripadá šesť a nie iba 4,5 exemplára. Okrem krátkodobého osídlenia sa o tak nízky počet keramických nálezov mohlo pričať viacero faktorov.

Tie však nie sú natoľko dôležité, aby nahradili výpadok informácií potrebných k rekonštrukcii osídlenia v danom období. Množstvo keramických nálezov je s neobvyklou proporcionalitou zastúpené vo všetkých typoch objektov bez ohľadu na objem zahĺbenej časti i spôsob ich využitia. Najmenšie množstvo troch–štyroch fragmentov pochádza zo zásobných jám s najnižšou kubatúrou. Počet črepov však kulminuje v exteriérovej peci z úrovne terénu a v obilnej zásobnici s najvyššou kubatúrou vyčíslenou na 1,7 m³.

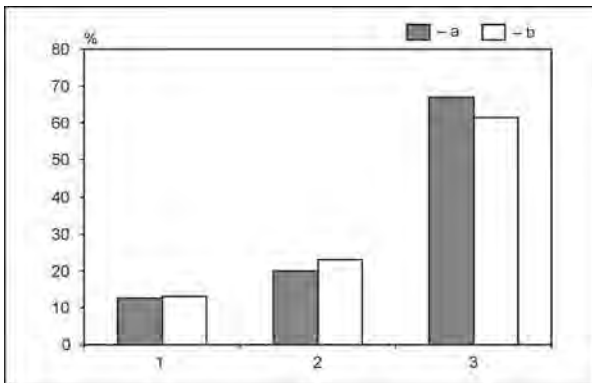
Vo zvyšných výplniach je množstvo exemplárov takmer identické a pohybuje sa od piatich po sedem kusov. Skôr prekvapí, že sa nízka frekvencia keramických nálezov vyskytla s rovnakou intenzitou v severnom i južnom sídliskovom segmente. Z prvého totiž pochádza 23, z druhého 25 kusov. Na tejto úrovni však zhoda končí, lebo skladba zástupcov zo severného segmentu pozostáva z nepochľad hodnotnejších zástupcov. K nim patrí celá nádoba (tab. VII: 3) z obytnej polozemnice dopĺňaná okrajovými črepmi zastúpenými v každom objekte. Druhý súbor má zasa vyšší počet črepov zo zdobených úsekov tiel a nižšie množstvo črepov bez výzdoby (obr. 4).



Obr. 4. Beckov-Pažitné. Frekvencia výskytu rôznych typov fragmentov keramických nádob z veľkomoravského obdobia. 1 – črepy z ústia; 2 – črepy z tiel zdobené; 3 – črepy z tiel nezdobené; 4 – črepy z dna. Legenda: a – severný segment objektov; b – južný segment objektov.

Celkový vzhľad zástupcov z keramického súboru približuje iba jediný v celosti zachovaný exemplár z objektu 48 (tab. VII: 3). Patrí k stredne vysokým hrncovitým nádobám vajcovitého tvaru s ostro zalomeným hrdlom, šikmo vyťahnutým ústím a kuželovito zrezaným okrajom. Tektonika ďalších zástupcov sa nedala určiť, lebo okrajové črepy nedosahovali kulminujúcu časť maximálnej vydutiny. Zaznamenané priemery ústia v rozsahu 9,5–21 cm s pričlenenými adekvátnymi výškami

dovoľujú v severnom segmente rozpoznať jednu nízku nádobu s výškou do 10 cm, tri stredne vysoké a dve vysoké nádoby nad 20 cm. V južnom sektore sú doložené iba dve stredne vysoké a jedna vysoká nádoba (obr. 5). Podľa toho ide v prvom prípade o prijateľnú proporcionalitu hlavných veľkostných typov aj napriek presvedčeniu, že v každodennom živote musel byť na bežné účely používaný oveľa vyšší počet keramického riadu.



Obr. 5. Beckov-Pažitné. Frekvencia výskytu sídliskových objektov a nálezov v priebehu osídlenia lokality. 1 – včasoslovanské obdobie; 2 – staroslovanské obdobie; 3 – veľkomoravské obdobie. Legenda: a – sídliskové objekty; b – predmety materiálnej kultúry.

Keramická hmota má vo výraznej prevahe jednotnú skladbu. Jej základom je jemne plavená hlina s jemnozrnným pieskom a miniatúrnymi šupinkami sludy. Výnimočné sú iba dva zlomky z maximálnej vydutiny pochádzajúce z vysokej nádoby (tab. VIII: 3, 4). Na vnútornej strane zostali nezahladené nerovnosti so stredne veľkými kamienkami na povrchu. Vonkajšia stena je premazaná plavenou hlinou a obtočená na kruhu s nízkymi otáčkami. Identickým spôsobom sú upravené aj obe strany črepu z ústia stredne vysokej nádoby (tab. VI: 5). Viac ako polovica zástupcov má povrch svetločervenej až hnedej farby. Zvyšný počet nesie zasa hnedé, hnedé a čierne alebo iba čierne sfarbenie. Znamená to, že oxidačný výpal v otvorených ohniskách opäť dominuje.

Pestrejšiu škálu vykazuje profilácia z horných úsekov keramických nálezov. Podľa intenzity prehnutia a uhla nasadenia ústia i jeho dĺžky sa zdá, že v súbore nejednotvujú identickí zástupcovia. Zaoblený okraj (tab. VI: 6, 7) je rovnako zastúpený ako kuželovite zrezaný (tab. VII: 3; VIII: 10; IX: 1) a zvislý (tab. VI: 5; VIII: 11; IX: 2). Z chronologického hľadiska je dôležitejšie prežliabnutie hornej steny ústia v blízkosti okraja (tab. VI: 6; VIII: 11; IX: 8) zaznamenané od záveru 9. stor. (Macháček 2001, 208–210; obr. 181–183).

V takomto súbore sa začína výzdoba nanášať aj priamo na hrdlo (tab. VI: 7; IX: 1). V priebehu prvej polovice 10. stor. narastá frekvencia zdobenia stredných úsekov stien rozdielne zahustenou špirálovou závitnicou zhotovenou jednohrotým rydlom. S menšou obľubou boli v horných častiach touto technikou nanášané rôzne vysoké vlnovky.

Popri týchto nosných výzdobných vzoroch nekončí, ale zníženou intenzitou pokračuje zdobenie horných častí nádob štvornásobnými až šesťnásobnými vlnovkami. Horizontálne pásy sa postupne vytrácajú (Hanuliak/Kuzma 2014). Akiste nie je náhodné, že sa tri črepy s identickým výzdobným rukopisom a s príbuzne sformovaným ústím našli v troch objektoch (tab. VI: 5; VIII: 5, 10). Z nich objekty 2 a 77 tvoria súčasť južného segmentu, objekt 80 patrí do severovýchodného sídliskového segmentu.

Po prihliadnutí k týmto vizuálne postrehnuteľným zložkám možno osídlenie beckovskej lokality posunúť od konca 9. stor. do priebehu prvej polovice 10. stor. Okrem troch zlomkov s jednotným hrnciarskym rukopisom sa nezistili ďalšie, ktoré by spriehľadňovali časový a priestorový vzťah sídliskových segmentov. Oba tak mohli patriť k osade rozptýlenej na väčšej ploche v období s krátkym spoločným úsekom, no s posunutým okamžikom začiatku a konca. Rovnako tak mohli ísť o samostatné sídliskové celky dvoch rozdielnych rodinných zväzkov žijúcich v mikroregionálnych pomeroch v identicky špecifikovanom čase.

K zvyšným predmetom materiálnej kultúry z veľkomoravského obdobia patria síce až tri exempláre, no v pomere k počtu sídliskových objektov nie sú častejšie ako nálezy tejto skupiny z predchádzajúcich dvoch období. O ich kultúrno-chronologickej väzbe s autochtóнным prostredím však niet pochýb. A práve v rámci neho patria nože po keramických nálezoch k najčastejšie nachádzaným predmetom. Pre všestrannú využiteľnosť sa medzi nimi zvyčajne vyskytujú stredne dlhé exempláre. Nôž z objektu 77 patrí k zriedkavejším tvarom, pretože je kratší ako 10 cm (tab. VIII: 8). Takéto kusy mávajú súčasne užšiu čepeľ (Hanuliak 2004b, 126), beckovský nôž ju má však širokú 2 cm a hrubú na chrbtovej strane 0,4 cm. O prednostnom využívaní takéhoto exemplára v špecializovaných činnostiach možno iba špekulovať.

Keramické prasleny využívané k navíjaniu nití zhotovených súkaním presvedčajú o vykonávaní tejto podomáckej činnosti aj na beckovskom sídlisku. Praslen z objektu 77 patrí k asymetrickým dvojkónickým tvarom s preliačenou hornou plochou. Tie sú vo včasnostredovekom prostredí

zriedkavejšie ako tradične rozšírené varianty so symetricky sformovaným telom (tab. VIII: 7). Beckovský exemplár je vyhotovený z jemnej hliny bez prímiesí, ktorá po výpale nadobudla čiernu farbu. Maximálny priemer predmetu s rozmerom 2,1 cm, výškou 1,8 cm a váhou 2,5 g, radia exemplár k miniatúrnym tvarom (Marek/Kostelníková 1998, 181, 182).

Ak pripustíme využívanie krátkeho noža a miniatúrneho praslena v pracovnej činnosti vykonávanej v hospodárskej polozemnici 77, u železného kľúča je takáto možnosť málo pravdepodobná. Nie iba preto, že sa z predmetu zachoval iba znefunkčnený zlomok. Ťažko si možno totiž predstaviť v tomto priestore truhlicu zabezpečenú visiacim zámkom uzamykateľným práve takýmto kľúčom. Technicky náročné zhotovenie tohto predmetu z patrične zvinutého plechu posúva známe nálezy najskôr do vrcholného úseku veľkomoravského obdobia, t. j. od záveru 9. stor. (Hrubý 1958, 52, 54, 61–63; Klíma 1980, 55–57, 65).

V nadmerne veľkej zásobnej jame 112 sa našiel zlomok kosáka. Ide o koncovú časť čepele s takmer rovným ostrím a k hrotu oblúkovite zakriveným chrbtom (tab. IX: 3). Nájdený kus patrí k obilným typom, ktoré nie sú chronologicky citlivé (Beranová 1980, 199). Na ich hojnejšie aktívne využívanie nepriamo poukazujú aj tri obilné zásobnice vyhlbené na tomto sídlisku.

ZHODNOTENIE POZNATKOV

V juhozápadnej časti katastrálneho územia Beckova sa v roku 2004 preskúmala polykulturná lokalita. Z jej východnej časti s rozlohou 0,29 ha (obr. 1) sa získal včasnostredoveký nálezový fond zložený z 13 sídliskových objektov, 71 kusov keramických nádob a šiestich drobných predmetov. Ukázalo sa, že zloženie fondu je závislé od intenzity osídlenia v danom období (obr. 5).

Na ilustráciu možno uviesť včasnoslovanské obdobie s najnižším počtom nálezov, ktoré však zodpovedajú dvom odkrytým sídliskovým objektom. Nedostatkosť tohto druhu znižuje zrekonštruovaný tvar nízkej a ďalšej vcelosti zachovanej vysokej hrncovitej nádoby (obr. 6: 3, 7). Jej umiestnenie v zásobnej jame (obr. 3: 1) potvrdzuje spôsob využívania objektov danej kategórie, ktorý však býva iba výnimočne zdokladovaný takýmto spôsobom. Naopak, neľahko sa zdôvodňujú chýbajúce spodné časti, ktoré sa pripájali k šiestim horným kresbovo zrekonštruovaným úsekom nádob (tab. I: 2–4; II: 1, 2; III: 2). Významnou súčasťou tohto nálezového fondu je taktiež obytná polozemnica s ohniskom a dvomi podpornými stĺpmi strešného

krovu (obr. 2: 1), ktorá v tamojšom regióne reprezentuje jediný obytný objekt.

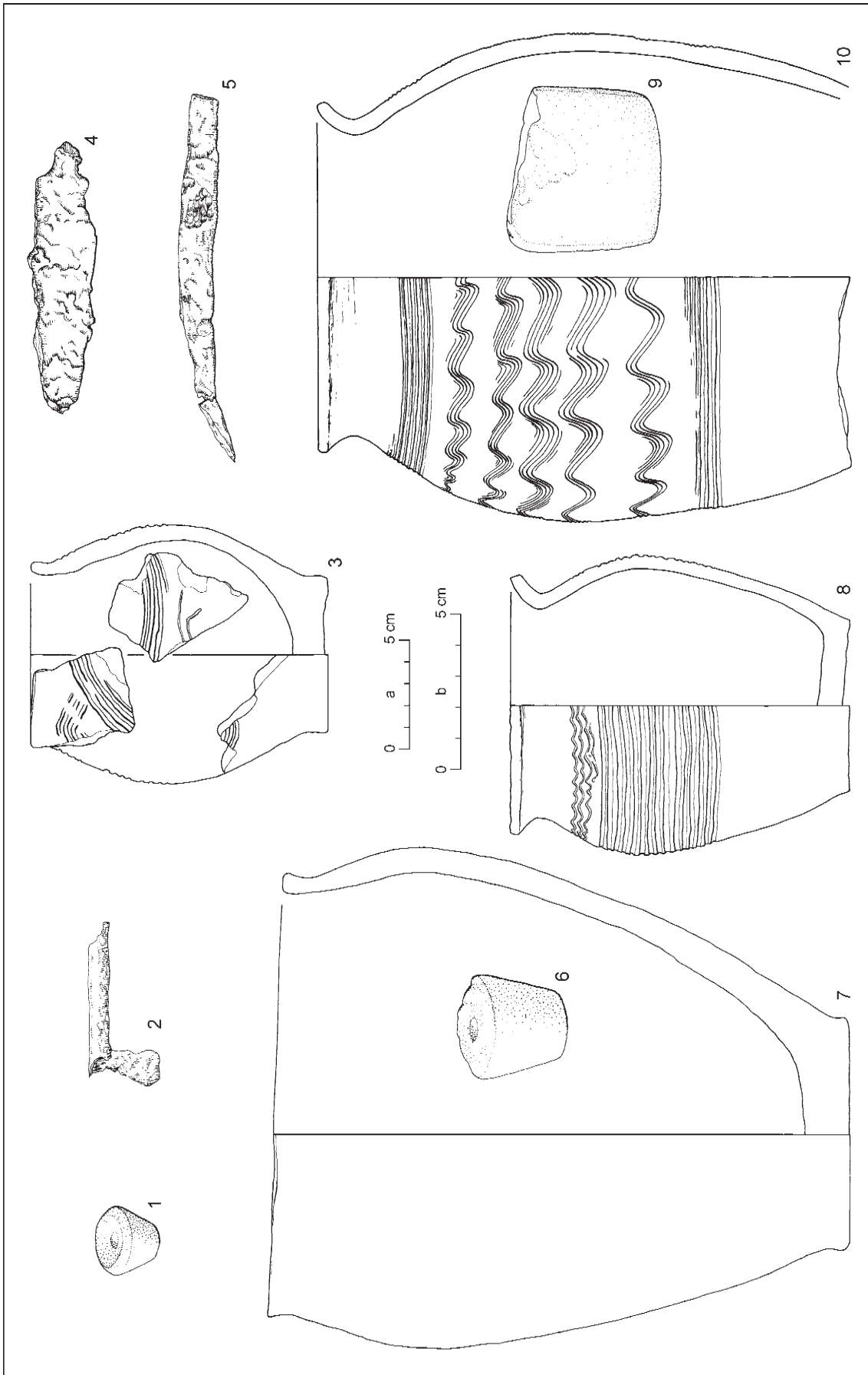
Objekty 17 a 313, tvoria zárodok sídliskového zhluku (obr. 1). Podľa typologického rozboru keramických tvarov patria do fázy Ib včasnoslovanského obdobia vyčlenenej G. Fusekom (1994, 72–74; 2013, 144), zlučiteľného s druhou polovicou 6. stor. Druhotne využívaný praslen germánskej proveniencie (obr. 6: 6) informuje o podomáckej výrobe priadze, odtlačok zrnka pšenice z dna nádoby (tab. I: 1) zasa o pestovaní obilnín.

Beckovská osada podľa toho vyplňa na strednom Považí donedávna prázdny priestor, oddeľujúci podobne datované sídlisko z Trenčína-Biskupíc (Cheben 2004, 141) a 25 km vzdušnou čiarou vzdialenú lokalitu z Považian-Viesky (Fusek/Staššiková-Štukovská/Bátora 1993, 29–32).

Ak sa k týmto náleziskám pripojí žiarové pohrebisko z Potvoríc (Bialeková 1962, 109–111) a dvoch sídlisk v Pobeďime (Bialeková 1975, 5, obr. 2), dotvorí sa predstava o sídliskovej komore. Jej súčasťou bolo aj nadmerne zničené žiarové pohrebisko (obr. 7: 4) v Beckove, objavené pri terénnom prieskume (Točík 1975). V nálezovej správe sa uvádzajú kalcinované kostičky s črepami slabo prepálených nádob a uhlíky rozptýlené v severnej časti polohy Úzke, vzdialenej 2,5 km od spracúvaného náleziska z polohy Pažitné (obr. 7: 7). Bez ohľadu na nespresnené datovanie tejto nekropoly je geografická pozícia strednopovažskej sídliskovej komory veľmi zaujímavá voči pomerne koncentrovanému osídleniu z oblasti Uherského Brodu až Uherského Hradišťa, ktorého počiatky siahajú do konca 6. stor. (Galúška 2000, 127, 128; Měřínský 2002, 117, 119).

V staroslovanskom období sa iba v minimálnom rozsahu rozšíril počet sídliskových objektov i materiálnej kultúry (obr. 5). Šírka jej vypovedacích schopností naopak klesla. K predmetom patrí iba zlomok eneolitickej sekerky (obr. 6: 9), ktorý mohol druhotne slúžiť ako brús, súčasne i amulet s apotropajným významom.

V keramickom súbore sú nadmerne početné takmer bezvýznamné črepy z dolných častí tiel (40% prípadov), ktoré sa nepripájajú k zdobeným fragmentom z ostatných úsekov nádob. Jedinou výnimkou je súvislejší exemplár z hornej časti vysokej hrncovitej nádoby (obr. 6: 10). Tektonika profilu doplnená charakteristicky stvárnenou rytou výzdobou, technologicko-výrobnými znakmi a skladbou keramickej hmoty, vytvorili východisko k chronologickému zaradeniu celého keramického súboru. Kvalita postrehnutých znakov však postačovala iba k ich rámcovému stotožneniu s reprezentantmi zo IV. horizontu vývoja včasnostredovekej keramickej produkcie



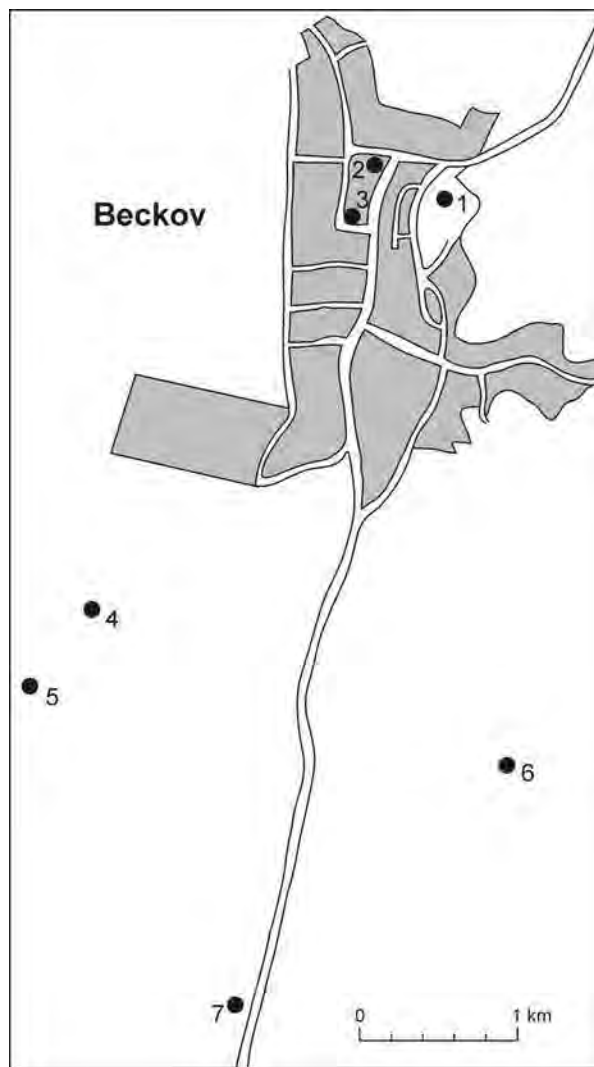
Obr. 6. Beckov-Pažitné. Prezentácia zástupcov nálezového inventára. 1, 2, 4–6, 9 – drobné predmety; 3, 7, 8, 10 – keramické nádoby. 1, 2, 4 – objekt 77; 3 – objekt 17; 5 – objekt 112; 6 – objekt 17; 7 – objekt 313; 8 – objekt 48; 9, 10 – objekt 306. Mierky: a – 3, 7, 8, 10; b – 1, 2, 4–6, 9.

charakterizovanej *G. Fusekom* (2013, 146, 147; obr. IV: 4) a zlúčiteľnej s 8. stor.

Zásobná jama 288 (obr. 3: 2), ako i hypoteticky dotvorená obytná polozemnica 125 (obr. 2: 3) s úspornejšou interiérovou plochou, nevybočujú z bežného štandardu súvekých reprezentantov. Za výnimočnú treba naopak označiť studňu bez vydrevenej šachty (obr. 3: 9) odkrytú na tejto lokalite (obr. 1). Podstatné však je, že ide o dosiaľ ojedinelý objekt tohto využitia v predveľkomoravskom osídlení Považia. Na území Slovenska ležiacom severne od zóny avarského kaganátu ide popri náleze z Malaciek-Vinohrádku I (*Marková/Elschek* 2002, 214, 215) iba o druhú známu studňu. Beckovská studňa neposkytla informácie, ktoré by osvetlili príčiny jej vyhĺbenia na lokalite obtekanej potokom a potvrdili avizovaný predpoklad vyššieho sociálneho statusu miestnych obyvateľov. Absencia výdrevy v dolnom úseku studničnej šachty môže azda súvisieť s vopred zamýšľaným krátkodobejším osídlením lokality. Takýto zámer sa nakoniec aj reálne odrazil v podpriemernej početnosti materiálnej kultúry. Medzi sídliskovými objektmi chýba taktiež obilná zásobnica s uschovanou zásobou obilnín k založeniu novej úrody. Pozícia troch objektov umiestnených v jednotnej línii v rozsiahlom sídliskovom priestore pôsobí osihotene. Obytná polozemnica so zásobnou jamou tvoria zárodok sídliskového zhluku so studňou vyhĺbenou na jeho obvode (obr. 1). Spracúvaná osada dopĺňa v oblasti stredného Považia donedávna menej známe sídliská z predveľkomoravského obdobia (*Bialeková* 1989, 381, 384, 403, 404, 407).

Kľúčový moment k priblíženiu hlavných zložiek veľkomoravského osídlenia lokality predstavuje jeho štruktúra. Nie náhodou sa všetky objekty sústreďujú do dvoch zhlukov (obr. 1). Zaujímavé je, že sa v každom z nich vyskytol takmer identický počet zástupcov z rôznych častí nádob. Napohľad sú hodnotnejší zástupcovia zo severného zhluku s početnejšími zlomkami z ústia doplnení hrncovitou nádobou (obr. 4; 6: 8).

Škála prvkov postrehnutých na tejto nádobe a na evidovaných fragmentoch informuje o sformovaní ústia, technologicko-výrobných postupoch zhotovovania nádob, o plavenej keramickej hmote s jemným pieskom. Výzdobné motívy boli nanášané hrebeňom s viacerými zubmi, prevažovali však jednoduché línie vyhotovené jednodrotým rydlom. Vonkajší povrch stien bol dôkladne obtáčaný na kruhu. Uvedené vonkajšie znaky spájajú keramickej súbor s koncom 9. až prvou polovicou 10. stor. (*Hanuliak/Kuzma* 2014). Takéto zaradenie podporuje aj otočný kľúč (obr. 6: 2). Praslen, nôž a kosák (obr. 6: 1, 4, 5) predostrené datovanie zasa nespochybujú.



Obr. 7. Situačný plán z katastra Beckova s náleziskami z 9.-10. stor. 1 – poloha Hradný areál; 2, 3 – poloha Slnečná ulica; 4 – poloha Úzke, severná časť; 5 – poloha Úzke, centrálna časť; 6 – poloha Za skalicami a Daranech cípec; 7 – poloha Pažitné, spracúvaná lokalita.

V materiálovom súbore napriek tomu chýbajú indikátory takej kvality, ktoré by s presvedčivosťou potvrdili súčasnosť oboch celkov alebo preukázali časový posun v ich používaní. Túto druhú alternatívu by podporovala aj vzdialenosť 58 m. Vo veľkomoravskom období nebývajú jednotlivé usadlosti z jednej osady natoľko vzdialené. Beckovské sídliskové segmenty sú navyše zložené z takých typov objektov, ktoré umožňovali príslušníkom oboch rodinných zväzkov samostatnú existenciu. V južnom zhluku chýbajúca obytná polozemnica zrejme leží v príľahlom úseku výskumnej plochy, ktorý nebol odkrytý.

Z keramickej kolekcie je zaujímavá hrncovitá nádoba, pretože sa v sídliskových pomeroch zachovala v celosti (obr. 6: 8). Patrí k stredne vysokým tvarom,

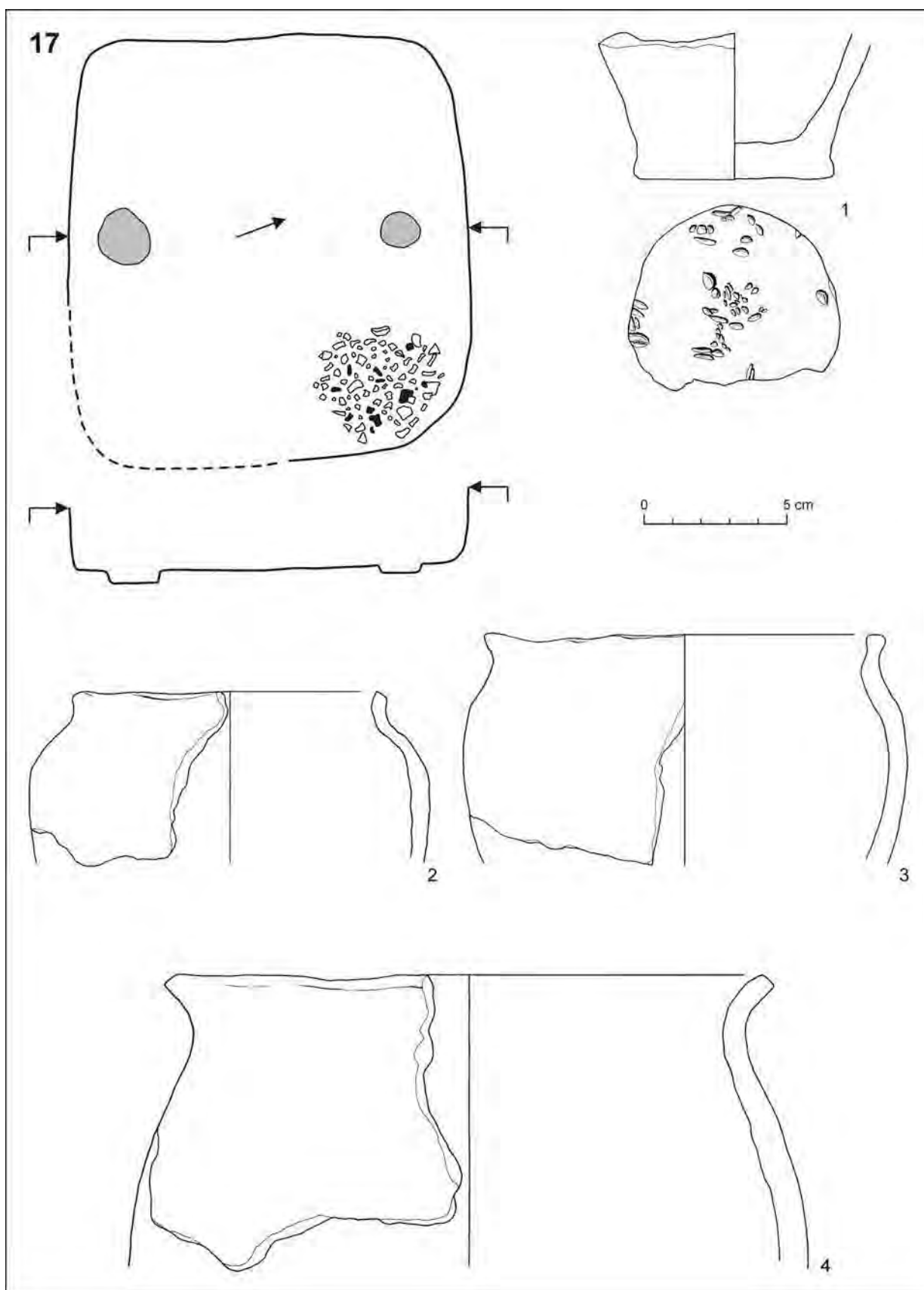
ktoré sa najčastejšie využívali pri konzumovaní pripraveného jedla a prednostne sa ukladali do hrobov dospelých mužov (*Hanuliak 2004b*, 184, 185). Z hospodárskej polozemnice zasa pochádza praslen a nôž (obr. 6: 1, 4), ktoré zrejme súvisia s činnosťou vykonávanou v tomto objekte. K zaujímavým objektom beckovského náleziska patria iba obilné zásobnice. Vyznačujú sa kužeľovite zúženým profilom, nadrozmerným ústím a podpriemerným zahĺbením v rozmedzí 85–104 cm. O koncentrovaný výskyt týchto nezvyčajných parametrov sa zrejme pričínil zámer nezahľbovať ich dná do úrovne 120 cm, kde sa v tamojšej pedologickej skladbe nachádzal piesčito-štrkový sloj so sezónnymi priesakmi spodnej vody.

Spracúvané nálezisko nie je v miestnych pomeroch osamotené (obr. 7: 7). V tamojšom mikroregióne dopĺňa sídliskovú sieť z 9.–10. stor. sformovanú v zázemí centrálnej opevnenej lokality vysunutej na beckovskú hradnú skalú prevyšujúcu vážsku inundáciu o 63 m. Včasnostredoveké osídlenie z jej vrcholovej časti bolo v prevahe zničené stavenou činnosťou. Priaznivejšia situácia sa zachovala v nižšie položených úsekoch. Tu sa aj zachytili zvyšky obytnej polozemnice i viacerých obydlí z úrovne terénu s ohniskami a zrubovými stenami, umiestnené z vnútornej strany areálu vymedzeného priekopou. Zvyšky kvalitne vyrobených hrncovitých a fľašovitých nádob, zriedkavo zhotovených aj z hliny obohatenej tuhou, datujú toto opevnené sídlisko do

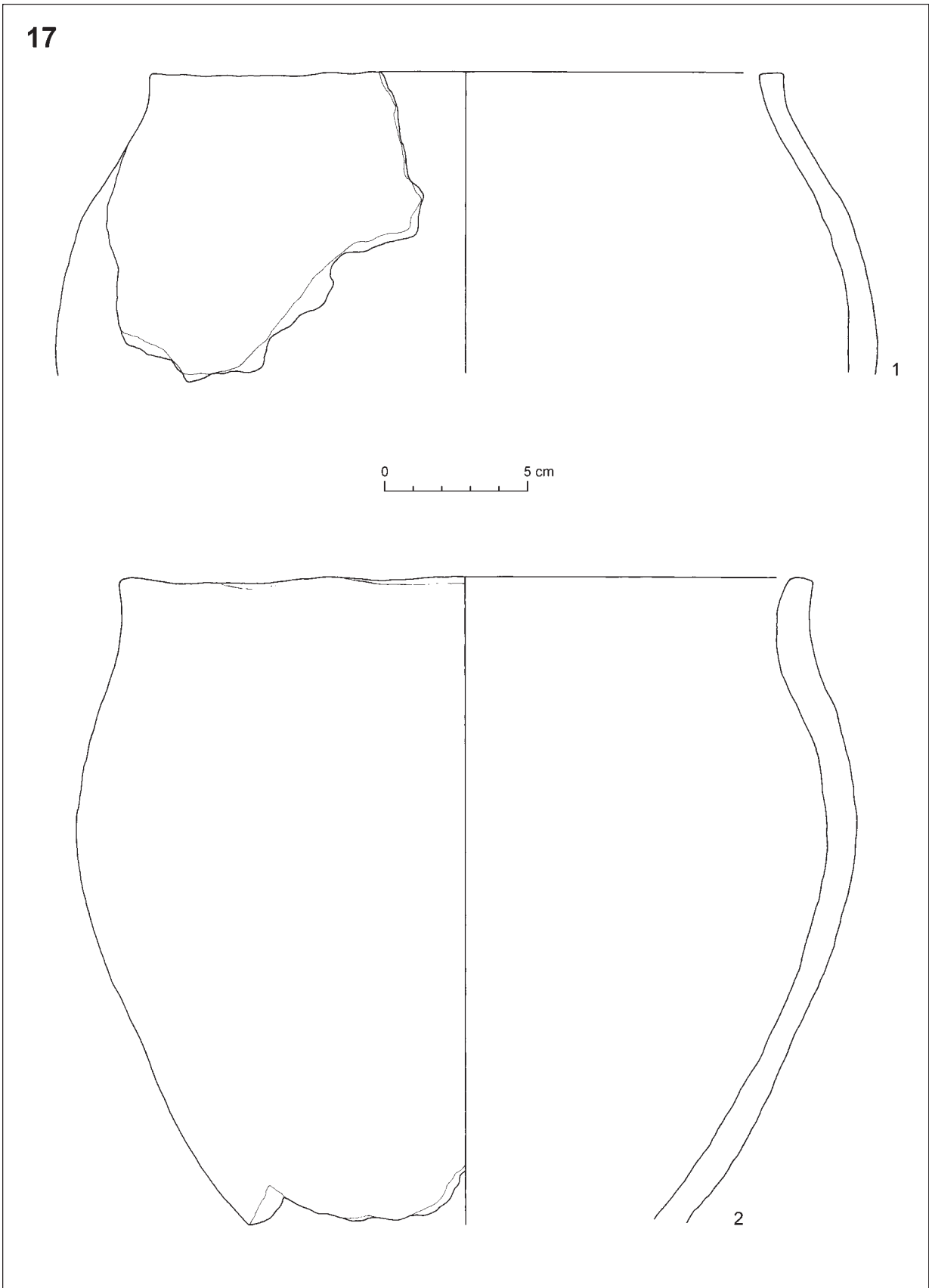
druhej polovice 9. stor. (*Kodoňová/Tóthová 1995*, 21–26; *Tóthová 2006*, 18, 19).

Do identického chronologického rámca patria aj zvyšky sídliskových objektov s keramickými nálezmi objavené pri náhodných výkopoch v dvoch blízkych polohách (obr. 7: 2, 3). Patria k sídlisku umiestnenému na trase cesty smerujúcej k vážskemu brodu (*Mácelová 2006*, 13). Ďalšie sídlisko z mladšieho úseku veľkomoravského obdobia lokalizoval A. Točík (1975) v severnej časti polohy Úzke (obr. 7: 4). Cca 550 m JV od tejto lokality sa rozkladalo ďalšie sídlisko z konca 9.–prvej polovice 10. stor. (obr. 7: 5). V jeho centrálnom úseku sa pri obhliadke zdokumentovala zásobná jama a hospodárska polozemnica s keramickými fragmentmi a kosteným šidlom (*Hanuliak/Kujovský 1998*, 73, 74). Efemérne stopy osídlenia z 10. stor. sa zaznamenali aj v svahovitom teréne polohy Za skalicami a Darech cípec (obr. 7: 6; *Polák/Staššiková-Štukovská 1984*, 199, 200).

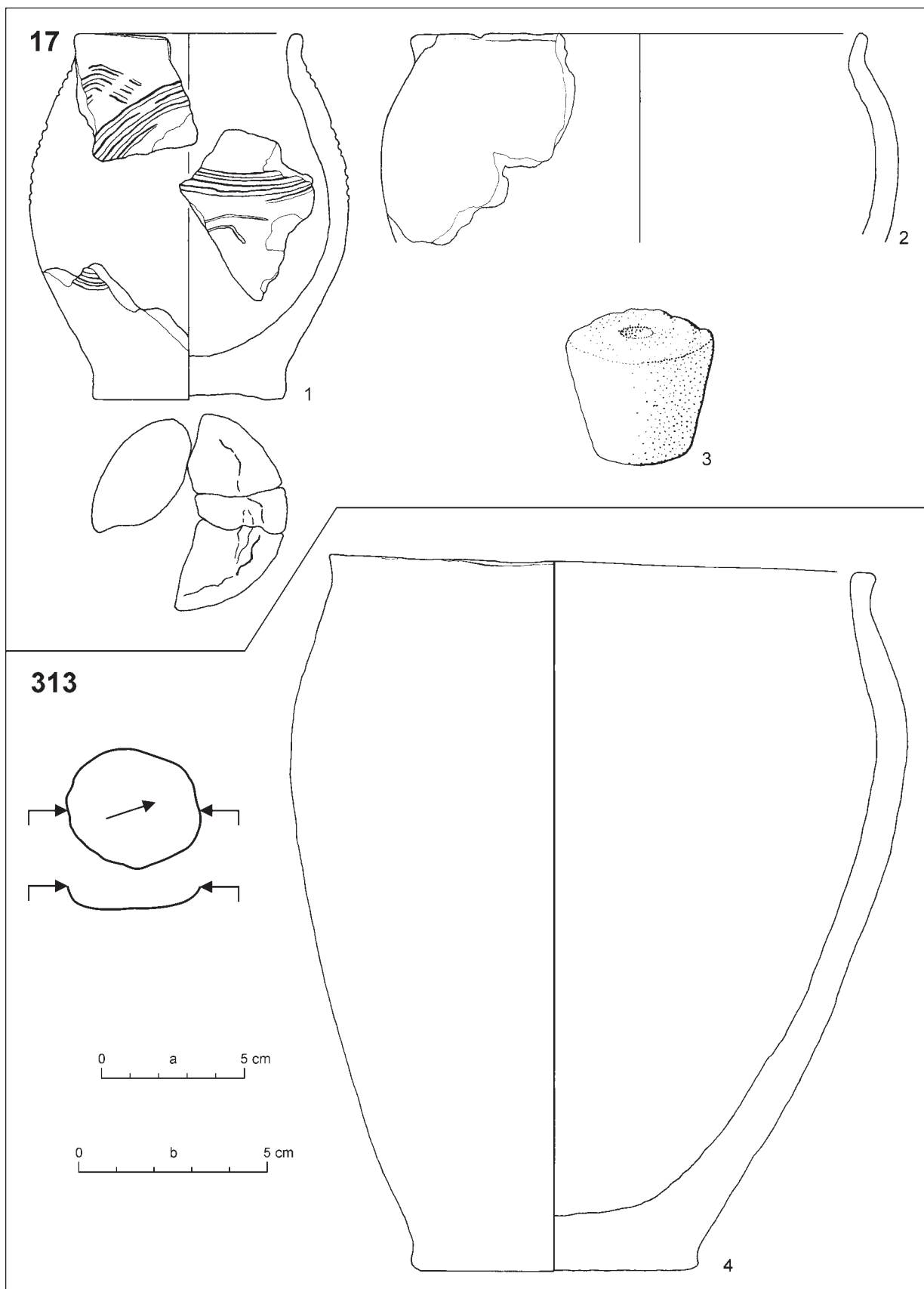
Napriek podpriemernému počtu reprezentantov poskytla dôkladná analýza včasnostredovekého nálezového fondu dôležité informácie k rámcovému datovaniu troch rozdielnych etáp osídlenia a cenné informácie o niektorých zástupcoch sídliskových objektov a materiálnej kultúry. V každom z vyčlenených časových úsekov sa objavili zaujímavé momenty, ktoré upozorňujú na význam prezentovanej lokality, na jej dôležité postavenie v regionálnych či mikroregionálnych pomeroch.



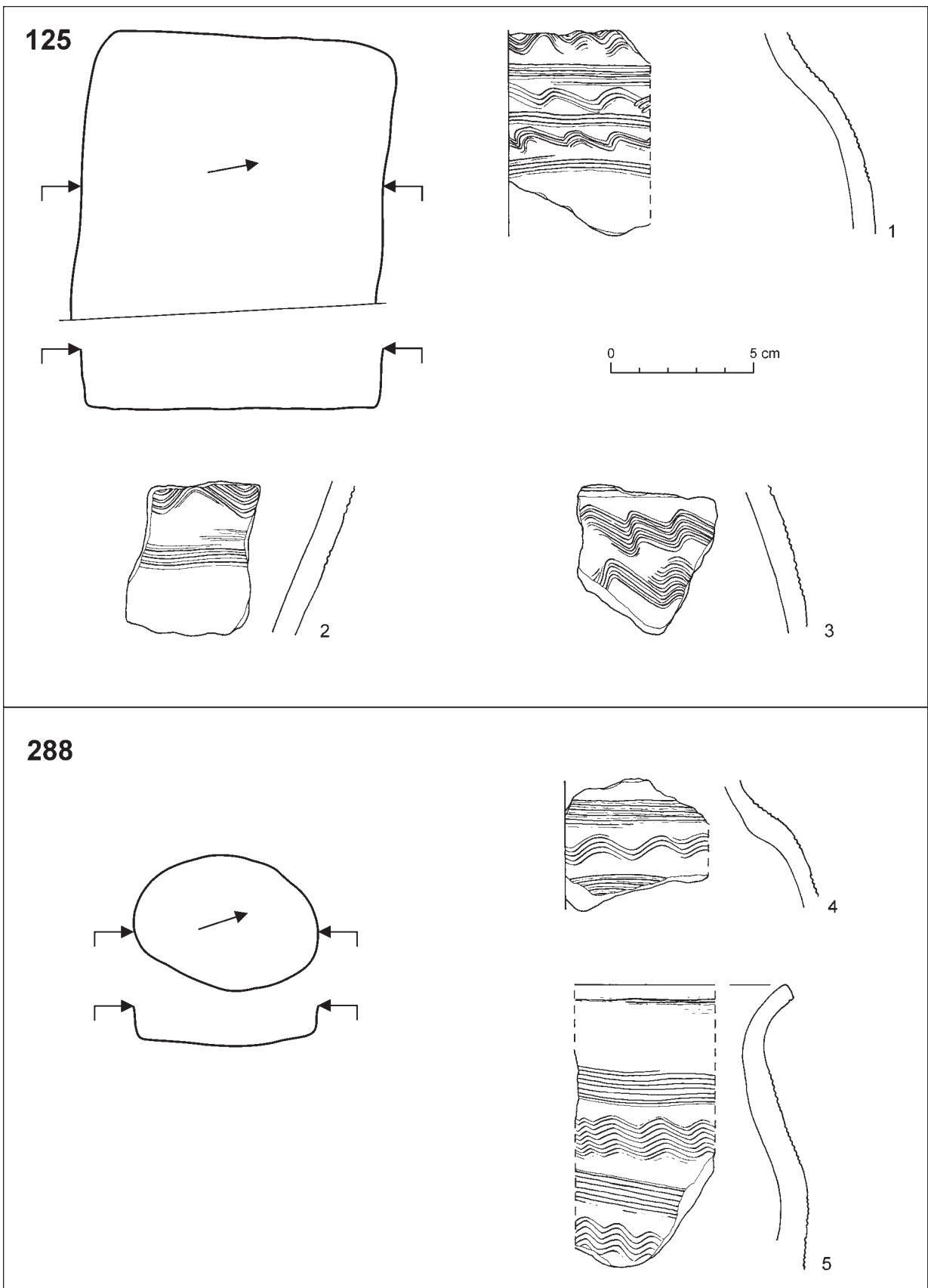
Tab. I. Beckov-Pažitné. Včasnoslóvanské obdobie. Objekt 17, plán a nálezy.



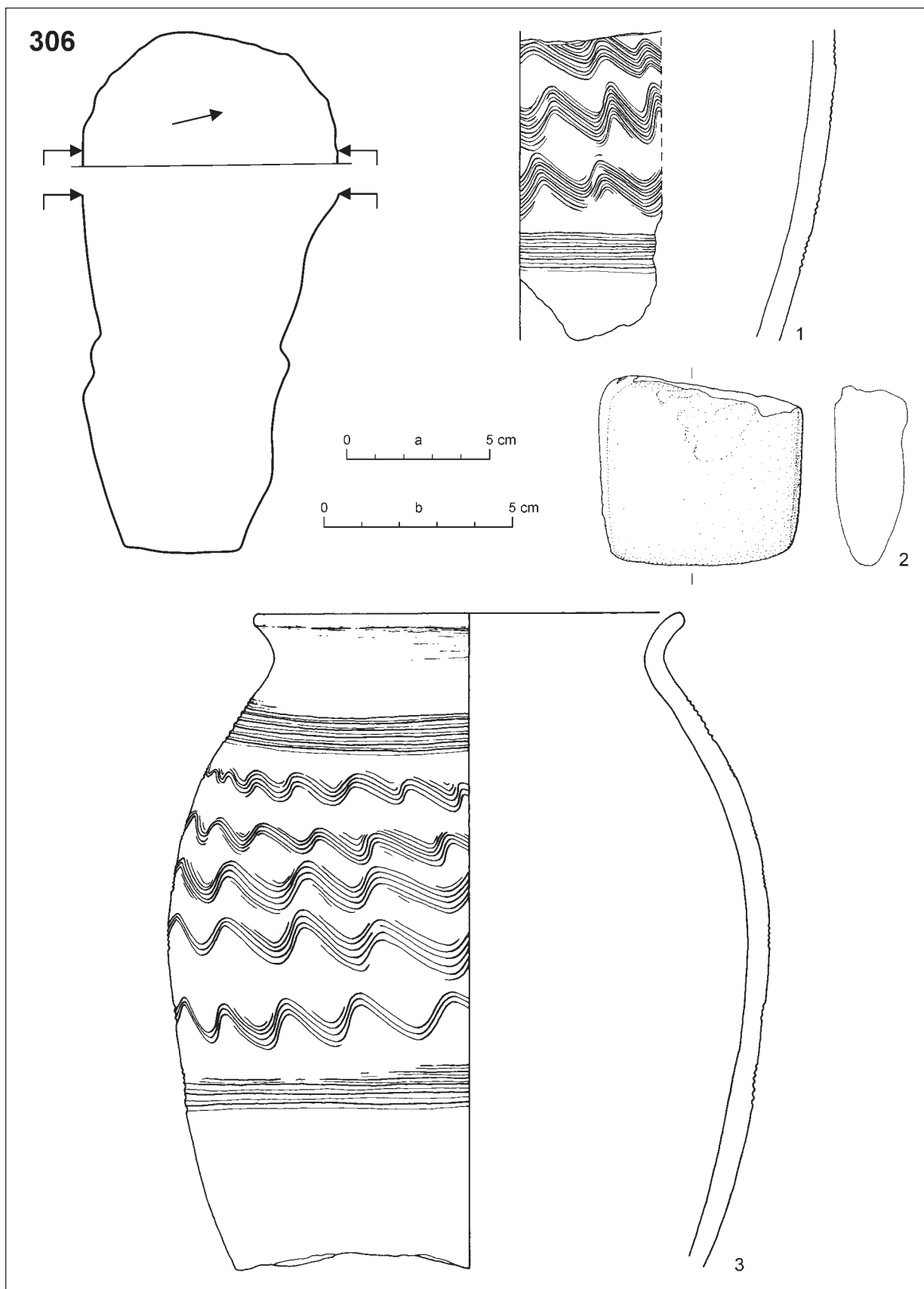
Tab. II. Beckov-Pažitné. Včasnოსlovenské obdobie. Objekt 17, nálezy.



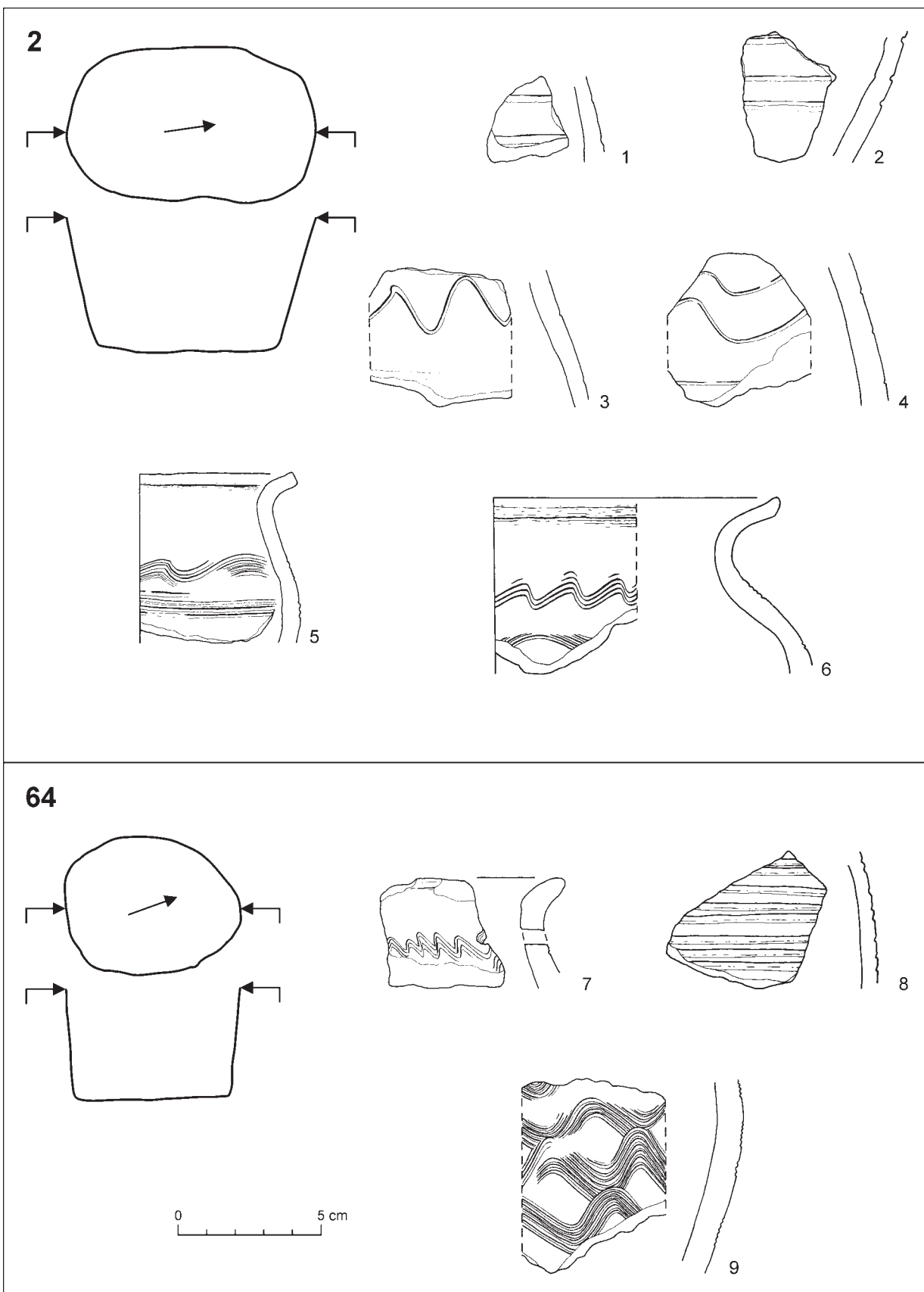
Tab. III. Beckov-Pažitné. Včasnoslóvanské obdobie. Plán objektu 313 a nálezy z objektov 17 (1-3) a 133 (4).
Mierky: a - 1, 2, 4; b - 3.



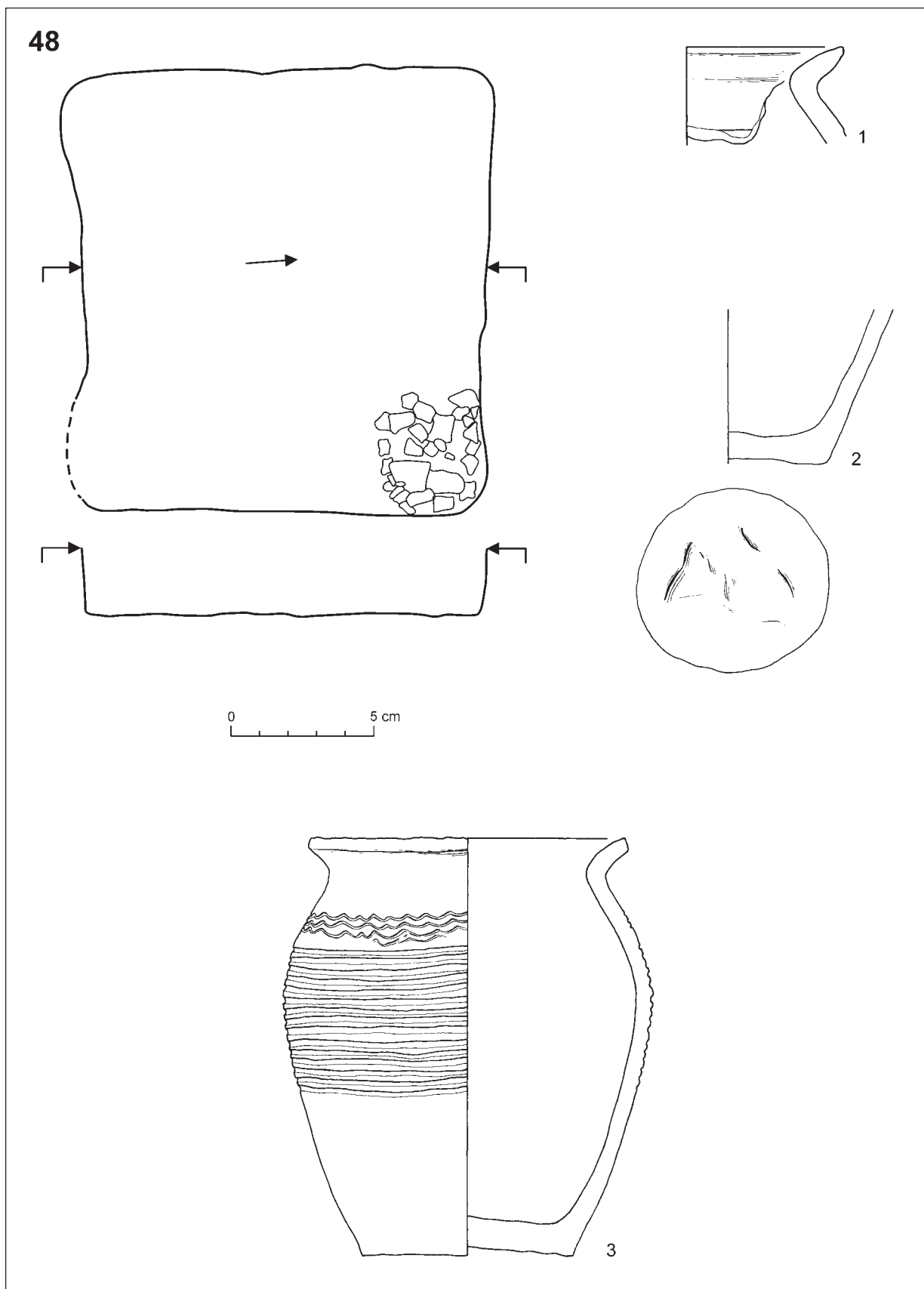
Tab. IV. Beckov-Pažitné Staroslovanské obdobie. Objekty 125 a 288, plány a nálezy.



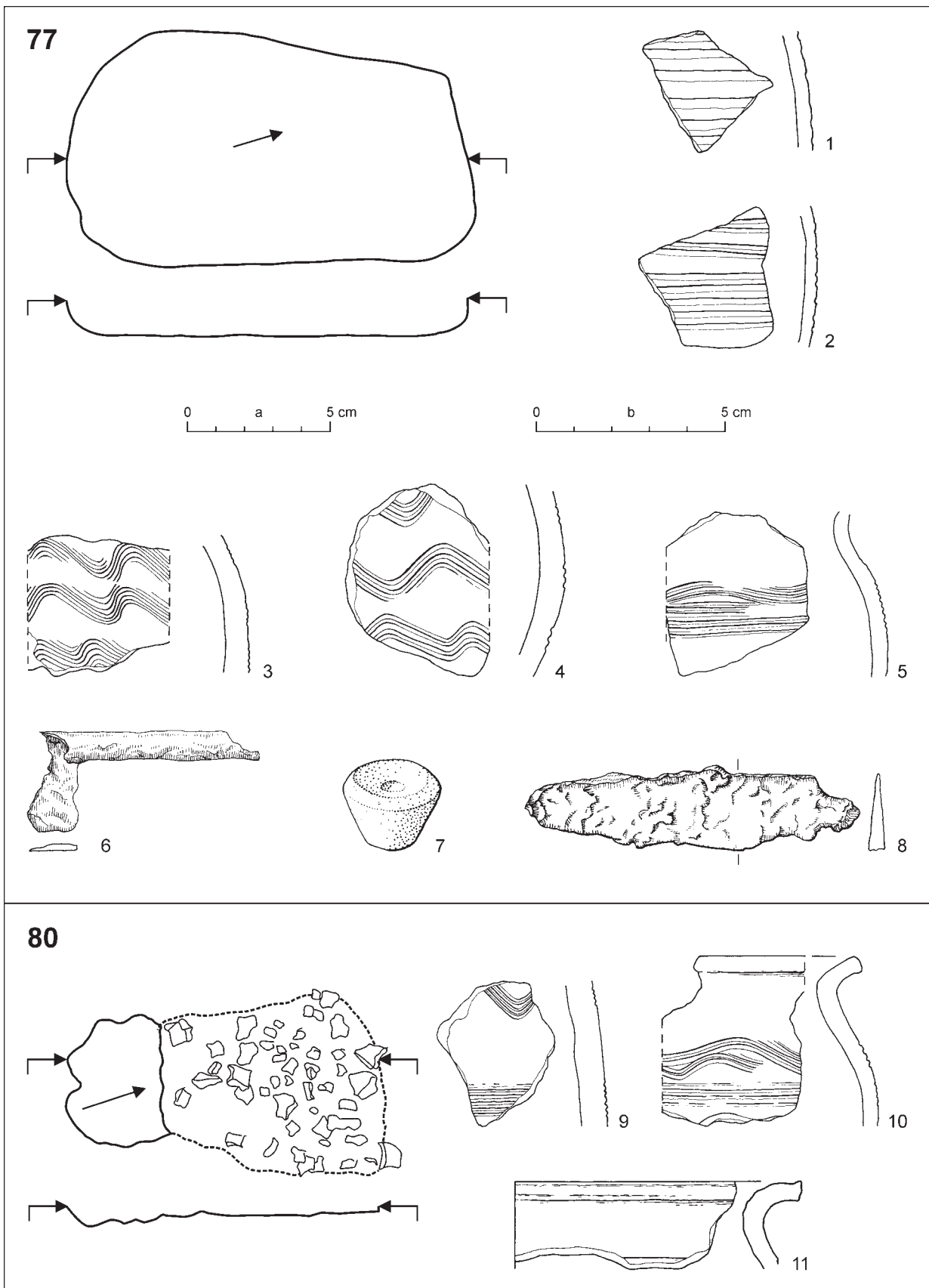
Tab. V. Beckov-Pažitné. Staroslovanské obdobie. Objekt 306, plán a nálezy. Mierky: a – 1, 3; b – 2.



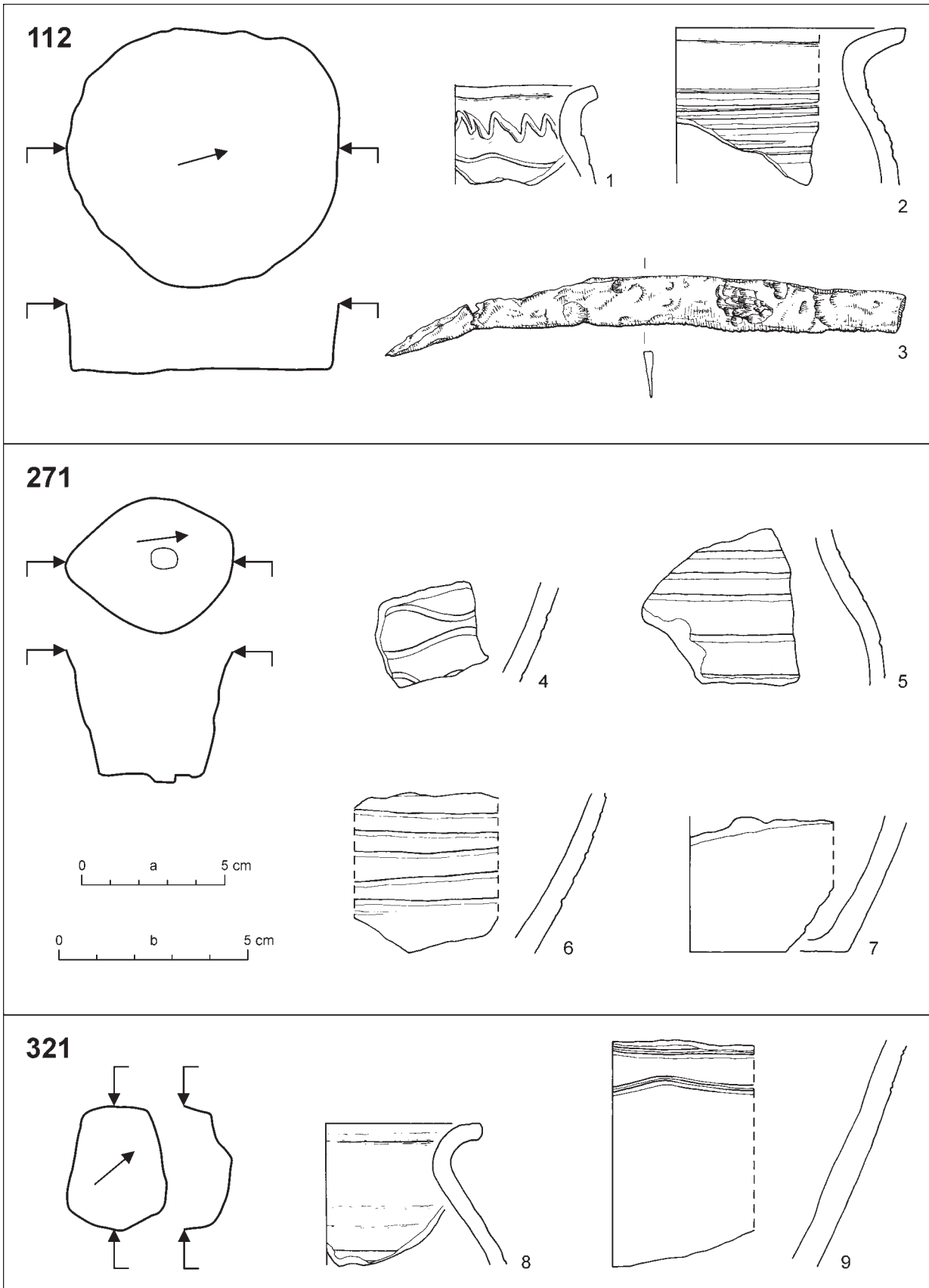
Tab. VI. Beckov-Pažitné. Veľkomoravské obdobie. Objekty 2 a 64, plány a nálezy.



Tab. VII. Beckov-Pažitné. Veľkomoravské obdobie. Objekt 48, plán a nálezy.



Tab. VIII. Beckov-Pažitné. Veľkomoravské obdobie. Objekty 77 a 80, plány a nálezy. Mierky: a – 1–5, 9–11; b – 6–8.



Tab. IX. Beckov-Pažitné. Veľkomoravské obdobie. Objekty 112, 271 a 321, plány a nálezy. Mierky: a – 1, 2, 4–9; b – 3.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Atlas 2012* – L. Miklós/T. Hrnčiarová (Red.): Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava 2012.
- Bednár/Ďuriš/Masaryk 2006* – P. Bednár/J. Ďuriš/R. Masaryk: Záchraný archeologický výskum na stavenisku Hypermarket TESCO v Nových Zámkoch. AVANS 2004, 2006, 37–39.
- Beranová 1980* – M. Beranová: Zemědělství starých Slovanů. Praha 1980.
- Bialeková 1962* – D. Bialeková: Nové včasnoslávanské nálezy z juhozápadného Slovenska. Slov. Arch. 10, 1962, 97–148.
- Bialeková 1963* – D. Bialeková: Výskum slovanského hradiska v Pobedime v rokoch 1959–1962. Arch. Rozhledy 15, 1963, 349–372.
- Bialeková 1975* – D. Bialeková: Pobedim. Slovanské hradisko a sídliská z 9. storočia. Nitra 1975.
- Bialeková 1989* – D. Bialeková: Okres Trenčín. In: D. Bialeková (Zost.): Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. Nitra 1989, 379–419.
- Dostál 1975* – B. Dostál: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- Dostál 1982* – B. Dostál: K časne slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska. Praha 1982.
- Dostál 1985* – B. Dostál: Břeclav-Pohansko III. Časne slovanské osídlení. Brno 1985.
- Dostál 1987* – B. Dostál: Stavební kultura 6.–9. století v ČSSR. Arch. Hist. 12, 1987, 9–32.
- Dostál 1990* – B. Dostál: Velkomoravské studny z řemeslnického areálu Břeclavi-Pohanska. Arch. Rozhledy 42, 1990, 376–390.
- Elschek/Marková 2000* – K. Elschek/K. Marková: Archeologický výskum a prieskum na Záhorí v záujmovom území podzemných zásobníkov plynu. AVANS 1998, 2000, 50–64.
- Fusek 1985* – G. Fusek: K problematike včasnoslávanských sídlisk na západnom a strednom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 21, 1985, 195–204.
- Fusek 1990* – G. Fusek: Archeologické pramene k osídlení Slovenska v 6.–8. storočí. (Stav a perspektívy). Slov. Národopis 38, 1990, 392–401.
- Fusek 1991* – G. Fusek: Včasnoslávanské sídlisko v Nitre na Míkovom dvore. Slov. Arch. 29, 1991, 289–330.
- Fusek 1994* – G. Fusek: Slovensko vo včasnoslávanskom období. Nitra 1994.
- Fusek 2000* – G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101–158.
- Fusek 2008* – G. Fusek: Keramika predvelkomoravského horizontu z Nitry-Šindolky a otázka jej datovania. In: M. Guštin (Hrsg.): Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino. Ljubljana 2008, 21–34.
- Fusek 2013* – G. Fusek: Beitrag zu Problemen der Datierung von der Besiedlung der Westslowakei in der älteren Phase des Frühmittelalters. In: M. Dulicz/S. Mozdzioc (Eds.): The early slavic settlement in central Europe in the light of new dating evidence. Inter. Medieval Stud. 8. Wrocław 2013, 139–150.
- Fusek/Hanuliak/Zábojník 1987* – G. Fusek/M. Hanuliak/J. Zábojník: Včasnoslávanské nálezy z Chlaby. Arch. Rozhledy 39, 129–140.
- Fusek/Staššiková-Štukovská/Bátora 1993* – G. Fusek/D. Staššiková-Štukovská/J. Batora: Neue Materialien zur Geschichte der ältesten slawischen Besiedlung der Slowakei. Archaeoslavica 2, 1993, 25–51.
- Galuška 2000* – L. Galuška: K problematice nejstaršího slovanského osídlení východní Moravy. Pravěk (N. Ř.) 10, 2000, 119–132.
- Hanuliak 1993* – M. Hanuliak: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Milanovciach (teraz Veľký Kýr). Slov. Arch. 41, 1993, 115–132.
- Hanuliak 2004a* – M. Hanuliak: Predmety pravekej a včasnohistorickej proveniencie na veľkomoravských nekropolách z územia Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 25–34.
- Hanuliak 2004b* – M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004.
- Hanuliak 2007* – M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. Arch. Hist. 32, 2007, 335–349.
- Hanuliak/Kujovský 1998* – M. Hanuliak/R. Kujovský: Sídlisko zo včasného a neskorého stredoveku v Beckove. AVANS 1996, 1998, 73, 74.
- Hanuliak/Kuzma 2012* – M. Hanuliak/I. Kuzma: Polozemnice hospodárskeho využitia z Mužle-Čenkova. In: J. Doležel/M. Wihoda (Sest.): Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k 60. narozeninám přátel, kolegů a žáci. Brno 2012, 185–195.
- Hanuliak/Kuzma 2014* – M. Hanuliak/I. Kuzma: Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.–13. storočia (rukopis monografie). Nitra 2014.
- Hanuliak/Vladár 2008* – M. Hanuliak/J. Vladár: Veľkomoravské sídlisko z Branča. Slov. Arch. 56, 2008, 81–102.
- Hromada/Kolník 1991* – J. Hromada/T. Kolník: Sídliskové objekty pražského typu v Bratislave-Dúbravke. Slov. Arch. 39, 1991, 257–276.
- Hrubý 1958* – V. Hrubý: Klíče z doby hradištní. Čas. Moravského Mus. Brno 43, 1958, 49–63.
- Hrubý 1965* – V. Hrubý: Staré Město. Velkomoravský Velehrad. Praha 1965.
- Cheben 2004* – I. Cheben: Keramika pražského typu zo sídliska v Trenčíne. In: G. Fusek (Zost.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004, 141, 142.
- Cheben/Bielich 2006* – I. Cheben/M. Bielich: Stredoveké nálezy z Beckova. AVANS 2004, 2006, 105, 106.
- Klanica 2008* – Z. Klanica: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídlíště ze 7.–10. století. Brno 2008.
- Klíma 1980* – B. Klíma: Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích. Praha 1980.
- Kodoňová/Tóthová 1995* – M. Kodoňová/Š. Tóthová: Hrad Beckov. Výsledky výskumu národnej pamiatky. Bratislava 1995.
- Kolník/Varsik/Vladár 2007* – T. Kolník/V. Varsik/J. Vladár: Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007.
- Kouřil 1994* – P. Kouřil: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno-Český Těšín 1994.
- Kraskovská 1961* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere. Slov. Arch. 9, 1961, 133–142.
- Kraskovská 1963* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko na Pláňavách pri Skalici. Štud. Zvesti AÚ SAV 11, 1963, 133–142.

- Kraskovská 1966* – L. Kraskovská: Slovanské sídlisko pri Devínskom Jazere (výskumy v rokoch 1960, 1962 a 1963). Zbor. SNM 60, Hist. 6, 1966, 73–94.
- Krüger 1967* – B. Krüger: Dessau-Mosigkau. Ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittlerem Elbegebiet. Berlin 1967.
- Kudrnáč 1970* – J. Kudrnáč: Klučov. Staroslovanské hradíště ve středních Čechách. Praha 1970.
- Kuna 2005* – M. Kuna: Objekty a struktura obytného areálu. In: M. Kuna a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 103–138.
- Lukačka 2006* – J. Lukačka: Hradné panstvo a mestečko Beckov koncom stredoveku. In: J. Karlík (Zost.): Beckov 1. Dejiny obce do roku 1918. Nové Mesto nad Váhom 2006, 48–53.
- Macháček 2001* – J. Macháček: Studie k velkoravské keramice. Brno 2001.
- Marek/Kostelníková 1998* – O. Marek/M. Kostelníková: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: L. Poláček (Ed.): Studien zum Burgwall von Mikulčice III. Brno 1998, 171–325.
- Marková/Elschek 2002* – K. Marková/K. Elschek: Keramika z denrologicky datovanej studne v Malackách. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 213–220.
- Mácelová 2006* – M. Mácelová: Praveké, včasnohistorické osídlenie Beckova a jeho okolia. In: J. Karlík (Zost.): Beckov 1. Dejiny obce do roku 1918. Nové Mesto nad Váhom 2006, 6–15.
- Měřínský 2002* – Z. Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. Praha 2002.
- Měřínský 2011* – Z. Měřínský: Morava na úsvitě dějin. Vlastivěda Moravská. Země a lid. N. Ř. 4. Brno 2011.
- Milo 2014* – P. Milo: Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik. Stud. Arch. Europas 21. Bonn 2014.
- Nekuda 1990* – V. Nekuda: Vybavení a provoz venkovské domácnosti ve středověku. Arch. Hist. 15, 1990, 7–14.
- Nekuda 2000* – V. Nekuda: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno 2000.
- Parczewski 1993* – M. Parczewski: Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen. Wien 1993.
- Pleinerová 1986* – I. Pleinerová: Březno: Experiment with building Old Slavic houses and living in them. Pam. Arch. 77, 1986, 104–176.
- Pleinerová 2000* – I. Pleinerová: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny 2000.
- Polák/Staššíková-Štukovská 1984* – J. Polák/D. Staššíková-Štukovská: Výsledky prieskumov na strednom Považí. AVANS 1983, 1984, 199, 200.
- Ruttkey 1997* – M. Ruttkey: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narodeninám L. Nekudu. Brno 1997, 237–249.
- Ruttkey 2002a* – M. Ruttkey: Ländliche Siedlungen des 9. bis 11. Jahrhunderts im Mitteldonaugebiet. In: J. Henning (Hrsg.): Europa im 10. Jahrhundert. Arch. Einer Aufbruchzeit. Mainz 2002, 267–282.
- Ruttkey 2002b* – M. Ruttkey: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). Slov. Arch. 50, 2002, 245–322.
- Ruttkeyová/Ruttkey 2004* – J. Ruttkeyová/M. Ruttkey: Včasnostredoveký objekt v Čeladiciach. In: G. Fusek (Zost.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004, 319–328.
- Šalkovský 1998* – P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnom stredoveku. In: P. Šalkovský/M. Ruttkey/J. Botík: Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 9–36.
- Šalkovský 2001* – P. Šalkovský: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001.
- Šalkovský 2002* – P. Šalkovský: Model včasnostredovekej osady. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 113–128.
- Točík 1975* – A. Točík: Beckov. Nálezová správa 7321/75. Dokumentácia AÚ SAV Nitra 1975. Nepublikované.
- Tóthová 2006* – Š. Tóthová: Beckovský hrad vo svetle archeologického výskumu. In: J. Karlík (Zost.): Beckov 1. Dejiny obce do roku 1918. Nové Mesto nad Váhom 2006, 16–25.
- Tribula 1966* – J. Tribula: Raně středověké slovanské studny. Sbor. Prací Fil. Fak. Brno 15, 1966, 59–79.
- Turčan 2008* – V. Turčan: Včasnostredoveké sídliskové objekty z Chorvátskeho Grobu. Zbor. SNM 102, Arch. 18, 2008, 139–152.
- Varsik/Hanuliak/Kovár 2006* – V. Varsik/M. Hanuliak/B. Kovár: Záchraný výskum v Beckove. AVANS 2004, 2006, 204–211.
- Vendtová 1966* – V. Vendtová: Studne z doby veľkomoravskej v Pobedime. Slov. Arch. 14, 1966, 417–438.
- Vendtová 1969* – V. Vendtová: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia. Slov. Arch. 17, 1969, 119–224.
- Vignatiiová 1992* – J. Vignatiiová: Břevclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Brno 1992.
- Zeman 1976* – J. Zeman: Nejstarší slovanské osídlení Čech. Pam. Arch. 67, 1976, 115–235.

Rukopis prijatý 24. 3. 2015

Recenzenti PhDr. Gabriel Fusek, CSc.
PhDr. Peter Šalkovský, DrSc.

Abstract translated by Ludmila Hanuliaková
Zusammenfassung übersetzt von Lubomír Novotný

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Frühmittelalterliche Besiedlung in Beckov

Milan Hanuliak

ZUSAMMENFASSUNG

Im südwestlichen Teil des Katastralgebietes von Beckov (Bez. Nové Mesto nad Váhom) wurde im Jahr 2004 eine polykulturelle Fundstelle untersucht. Aus dem östlichen Teil des Segmentes mit einer Fläche von 0,29 ha (Abb. 1) stammt ein frühmittelalterlicher Fundfonds, zusammengesetzt aus 13 Siedlungsobjekten, 71 keramischen Gefäßen und sechs kleinen Gegenständen. Es hat sich gezeigt, dass die Zusammenstellung des Fonds von der Intensität der Besiedlung der betreffenden Siedlungsform in der frühslawischen, altslawischen und großmährischen Periode abhängig ist (Abb. 5).

Die frühslawische Periode

Die Grundlage der Besiedlung bildet ein quadratisches grubenhaus mit einer Fläche von 13 m² und Orientierung in der Linie NNO-SSW. In seinem Interieur fand man Stützpfähle der Konstruktion des Dachstuhls, in der nordöstlichen Ecke war eine Feuerstelle (Abb. 2: 1). Eine Vorratsgrube mit einem Volumen von 0,34 m³ (Abb. 3: 1) ist von der Wohnobjekt 8 m entfernt. Beide Objekte bilden einen Keim der Siedlungsansammlung (Abb. 1). Auf eine kurze Dauer der Besiedlung weist der fehlende Getreidespeicher hin. Zu den Gegenständen der materiellen Kultur gehört ein Spinnwirtel (Abb. 6: 6) aus der Römerzeit, der auch von Bewohnern dieser Ansiedlung verwendet wurde. Von der Kollektion der keramischen Gefäße ist das wichtigste ein hohes topfartiges Gefäß, ein rekonstruiertes niedriges Gefäß (Abb. 6: 3, 7) und sieben Fragmente (Taf. I: 1–4; II: 2, 3; III: 1, 2). Alle Exemplare sind nur handgemacht und aus grobkörniger keramischen Masse. Die Außenwände sind manchmal geglättet, ausnahmsweise auch von milderem Ton durchgeschmiert. Wichtig für die Datierung ist der einzige Fall einer geritzten Verzierung (Abb. 6: 3) und die Form der Mündung mit einem umgebogenem Hals (Taf. I: 4). Diese Elemente schieben die Besiedlung der ganzen Fundstelle in die zweite Hälfte des 6. Jahrhunderts. Die Ansiedlung aus Beckov ist wichtig, weil sie in der Siedlungskammer des mittleren Waagtales nur die dritte frühslawische Siedlung darstellt. In ihr fand man ein Wohnobjekt, das bisher das einzige auf diesem Gebiet ist. Interessant ist ebenfalls die Lage dieser Siedlungskammer gegenüber einer ähnlichen Konzentration von Ansiedlungen, die auf dem unweiten Gebiet von gegenwärtigem Mähren platziert sind.

Altslawische Periode

Die Grundlage der Besiedlung bildet ein teilweise freigelegtes grubenhaus eines quadratischen Grund-

risses mit einer Fläche von 7,5 m² und Orientierung OSO-WNW (Abb. 2: 3). Die Heizstätte ist nicht bekannt, weil sie von einem Erdkontrollblock überdeckt wurde. Die Vorratsgrube hat man 2 m von der Wohnstätte ausgehöhlt (Abb. 3: 2). Diese zwei Objekte bilden einen Keim der Siedlungsansammlung, formiert ohne den Getreidespeicher. In ihm konnte Getreide für die Anlage neuer Ernte gelagert sein. Auch deshalb scheint es, dass die Ansiedlung nur kurze Zeit benutzt wurde. Am Rand der Siedlungsansammlung wurde ein 295 cm tiefer Brunnen (Abb. 3: 9) ausgegraben. Sein Schacht war nicht mit Holzkonstruktion verkleidet. Dieser Brunnen ist auf dem Gebiet des Waagtales der einzige und bisher der zweite in der Slowakei, das außerhalb des Gebietes des Awarischen Khaganats liegt.

Zu der materiellen Kultur gehört ein Bruchstück einer Steinaxt äneolithischer Provenienz, der später als Schleifstein (Abb. 6: 8) benutzt werden konnte. Von den keramischen Funden hat die größte Bedeutung ein hohes topfartiges Gefäß fassähnlicher Form (Abb. 6: 10). Wie auf diesem Exemplar, so auch auf anderen Fragmenten (Taf. IV: 1–5; V: 1) kommt ein einheitlicher Stil der Verzierungsmotive, die durch einen Kamm mit mehreren Zähnen gemacht wurden, vor. Die keramische Masse hat eine gesenkte Körnigkeit, die Wände sind mit einer dünnen erdsandigen Schicht durchgeschmiert und die Oberfläche hat man anschließend an der Töpferscheibe gedreht. Anhand dieser Merkmale gehört die Besiedlung der Ortschaft in das 8. Jahrhundert. Ihre Lage erhöht in der Region des mittleren Waagtales die niedrige Zahl der Fundstellen aus der vorgroßmährischen Periode.

Großmährische Periode

Die Grundlage der Besiedlung bilden zwei Ansammlungen von Siedlungsobjekten, die 58 m von sich entfernt sind. Aus jedem stammt eine fast identische zahlreiche keramischer Kollektion. Das wichtigste unter ihnen ist ein mittelhohes topfartiges Gefäß (Abb. 6: 8). Auf ihm und auf anderen Scherben kann man wichtige Informationen über die Formierung der Mündung, die herstellungs-technologische Merkmale, über geschlammte keramische Masse mit feinem Sand, finden. Die Verzierungsmotive wurden mit einem Kamm mit mehreren Zähnen aufgetragen, es dominierten jedoch einfache Linien, hergestellt mit einem Einspitzstichel. Die Außenoberfläche der Wände war gründlich an der Töpferscheibe gedreht. Anhand der genannten Äußerungen kann die Besiedlung der Fundstelle in das Ende des 9.–erste Hälfte des 10. Jahrhunderts datiert werden. Solche Einreihung unterstützt auch der Drehschlüssel

(Abb. 6: 2). Der Spinnwirtel, das Messer und die Sichel bezweifeln nicht solche Einordnung (Abb. 6: 1, 4, 5). Die Datierungsfähigkeiten des Materials sind nicht so qualitativmäßig, weil sie die gegenwärtige oder unterschiedliche Zeit der Verwendung der Siedlungssegmente im ausgesonderten chronologischen Rahmen nicht bestätigen können. Es ist klar, dass jeder der Segmente selbständig existieren könnte, weil es aus notwendigen Typen der Objekte, unvermeidlich für die wirtschaftlichen und sozialen Aktivitäten, bestand. Bestandteil der nördlichen Ansammlung der Objekte ist ein Grubenhaus (Abb. 2: 4), eine Vorratsgrube, ein Exterieuröfen und ein Getreidespeicher (Abb. 3: 3, 5, 6). In die südliche Ansammlung gehört die wirtschaftliche Grubenhaus

(Abb. 2: 2), die Vorratsgrube und zwei Getreidespeicher (Abb. 3: 4, 7, 8). Das Wohnobjekt liegt wahrscheinlich südlich des Randes der untersuchten Fläche. Unter den Objekten sind bemerkenswert nur die Getreidespeicher. Alle drei haben kegelförmig verengtes Profil, überdimensionale Mündung und ungenügende Senkung im Terrain. Über diesen ungewöhnlichen Elementen entschied wahrscheinlich die sandig-schotterige Schicht mit durchsickerndem Wasser, die sich in der Tiefe von 120 cm befand. Die bearbeitete Fundstelle ist in diesem Raum nicht alleinstehend. Sie gehört in den Siedlungsnetz, der sich im Hinterland der befestigten Siedlung, erbaut in der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts auf einer steinernen Anhöhe der Burg von Beckov hatte.

Abb. 1. Beckov-Pažitné. Plan des östlichen Teils der untersuchten Fläche mit Objekten aus dem Verlauf der Besiedlung der Fundstelle. a – frühslawische Periode; b – altslawische Periode; c – großmährische Periode.

Abb. 2. Beckov-Pažitné. Präsentation der Pläne der Grubenhäuser. 1 – Objekt 17; 2 – Objekt 77; 3 – Objekt 125; 4 – Objekt 48.

Abb. 3. Beckov-Pažitné. Präsentation der Pläne von unterschiedlichen Typen der Objekte. 1–3, 7 – Vorratsgruben; 4, 6, 8 – Getreidespeicher; 5 – Exterieuröfen; 9 – Brunnen. 1 – Objekt 313; 2 – Objekt 288; 3 – Objekt 112; 4 – Objekt 271; 5 – Objekt 80; 6 – Objekt 64; 7 – Objekt 321; 8 – Objekt 2; 9 – Objekt 306.

Abb. 4. Beckov-Pažitné. Die Frequenz des Vorkommens von unterschiedlichen Typen der Fragmente von keramischen Gefäßen aus der großmährischen Periode. 1 – Scherben von der Mündung; 2 – Scherben vom Körper, verziert; 3 – Scherben vom Körper, unverziert; 4 – Scherben vom Boden. a – nördliches Segment der Objekte; b – südliches Segment der Objekte.

Abb. 5. Beckov-Pažitné. Die Frequenz des Vorkommens von Siedlungsobjekten und Funden im Verlauf der Besiedlung der Fundstelle. 1 – frühslawische Periode; 2 – altslawische Periode; 3 – großmährische Periode. a – Siedlungsobjekte; b – Gegenstände der materiellen Kultur.

Abb. 6. Beckov-Pažitné. Präsentation der Vertreter des Fundinventars. 1, 2, 4–6, 9 – Kleinfunde; 3, 7, 8, 10 – keramische Gefäße. 1, 2, 4 – Objekt 77; 3 – Objekt 17; 5 – Objekt 112; 6 – Objekt 17; 7 – Objekt 313;

8 – Objekt 48; 9, 10 – Objekt 306. Maßstab: a – 3, 7, 8, 10; b – 1, 2, 4–6, 9.

Abb. 7. Situationsplan des Katasters von Beckov mit Fundstellen aus dem 9.–10. Jh. 1 – Flur Hradný areál (Burgareal); 2, 3 – Flur Slnčná ulica; 4 – Flur Úzke, nördlicher Teil; 5 – Flur Úzke, zentraler Teil; 6 – Flur Za skalicami und Daranech cipec; 7 – Flur Pažitné, die bearbeitete Lokalität.

Taf. I. Beckov-Pažitné. Frühslawische Periode. Objekt 17, Plan und Funde.

Taf. II. Beckov-Pažitné. Frühslawische Periode. Objekt 17, Funde.

Taf. III. Beckov-Pažitné. Frühslawische Periode. Plan des Objektes 313 und Funde aus den Objekten 17 (1–3) und 133 (4). Maßstäbe: a – 1, 2, 4; b – 3.

Taf. IV. Beckov-Pažitné. Altslawische Periode. Objekte 125 und 288, Pläne und Funde.

Taf. V. Beckov-Pažitné. Altslawische Periode. Objekt 306, Plan und Funde. Maßstäbe: a – 1, 3; b – 2.

Taf. VI. Beckov-Pažitné. Großmährische Periode. Objekte 2 und 64, Pläne und Funde.

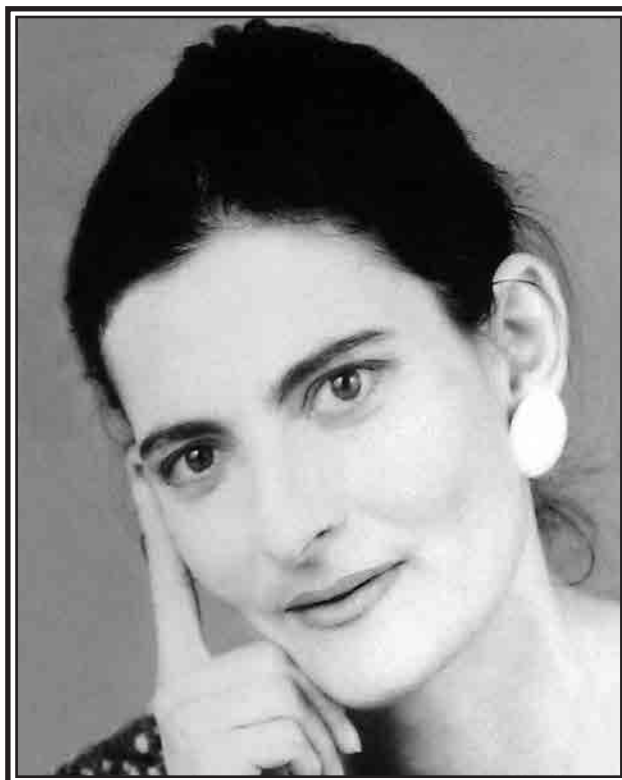
Taf. VII. Beckov-Pažitné. Großmährische Periode. Objekt 48, Plan und Funde.

Taf. VIII. Beckov-Pažitné. Großmährische Periode. Objekte 77 und 80, Pläne und Funde. Maßstäbe: a – 1–5, 9–11; b – 6–8.

Taf. IX. Beckov-Pažitné. Großmährische Periode. Objekte 112, 271 und 321, Pläne und Funde. Maßstäbe: a – 1, 2, 4–9; b – 3.

IN MEMORIAM

Život a dielo PhDr. Kláry Markovej, CSc.



Patrila k tým zanietným, pre ktorých bola archeológia povolanie, hobby i potešenie. Pre záchranu archeologickej lokality alebo nálezu bola ochotná spraviť maximum. Nenápadná, ako odborníčka medzinárodne uznávaná, kreatívna, milá a príjemná dáma s kultivovanými spôsobmi. Odišla rýchle a nečakane. Po dlhých rokoch bádania sa chystala spracovať do monografií bohaté plody svojich výskumov. Námety mala rozdelené v tematických kopách literatúry, výpiskov, separátov, kresieb i fotografií nálezov. Keď odchádzala na jeseň v roku 2013 k lekárovi do Bratislavy, myslela, ako i my jej priatelia, že sa na druhý deň vráti do Nitry pokračovať v rozpracovanej práci. Nestalo sa tak, do Nitry sa už nikdy nevrátila. Po ťažkom boji so zákernou chorobou s rýchlym priebehom nás 27. septembra 2014 o 21.30 hodine navždy opustila. Rodina, priatelia, kolegovia a známi sa s ňou rozlúčili v piatok 3. októbra 2014 v krematóriu v Bratislave. Jej pozostatky sú uložené v Lovinobani.

Klárka (ako ju volali priatelia) sa narodila 7. júla 1952 v Rimavskej Sobote. Detstvo prežila v Lovinobani na juhu Slovenska. Neskôr sa rodina, z dôvodu zamestnania otca, ktorý bol istý čas ministrom zahraničných vecí ČSSR, presťahovala do Bratislavy a v rokoch 1963–1967 žila aj v Prahe, kde Klárka chodila do českých škôl. Bola vychovávaná v silnom sociálnom cítení a celý život si podržala skromnosť, kultivovanosť a gráciu v jednaní s inými. V roku 1970 maturovala na Gymnáziu J. Hronca v Bratislave.

Po maturite sa dostala na štúdium jednodobrovej archeológie na Katedre archeológie a všeobecnych dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Spolu s ňou študoval napríklad R. Kujovský, P. Šalkovský, M. Hanuliak, J. Zábojník, ktorí sa neskôr stali i jej kolegami na pracovisku AÚ SAV. Štúdium ukončila v roku 1975 s červeným diplomom ako promovaná historička v odbore archeológia. Jej diplomová práca mala názov „Praveký a ranodejinný vývoj oblasti Trnavy na základe zbierky Štefana Janšáka.“

Po skončení štúdia bola najskôr zamestnaná v Mestskom múzeu v Bratislave, kde viedla výskumy z obdobia stredoveku (Bratislava-Staré mesto, Františkánsky kláštor a Bratislava-Lamač, Pustý kostelíček) a podieľala sa na výskume NKP Devín. Už v tejto dobe sa začala špecializovať na staršiu dobu bronzovú a v roku 1983 získala titul PhDr. na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1984 úspešne obhájila kandidátsku dizertáciu „Egejské a východné vplyvy na sociálne-ekonomický vývin Slovenska v dobe bronzovej (maďarovská a otomanská kultúra)“.

V Archeologickom ústave SAV v Nitre pracovala bez prerušenia od roku 1983 do svojej predčasnej smrti, teda 31 rokov. Svoju vedeckú pozornosť sústreďovala na problematiku neskorého eneolitu a staršej doby bronzovej, konkrétne sa venovala najmä problematike hatvanskej kultúry a opevnených sídlisk. V nadväznosti na uvedené realizovala viaceré terénne výskumy, a to opevnených osád maďarovskej kultúry v Hostiach (okr. Galanta) a v Černíku (okr. Nové Zámky) na juhozápadom Slovensku. Spolu s V. Furmánkom viedla systematický výskum sídliska tellového charakteru vo Včelinciach (okr. Rimavská Sobota). Pokračovala i vo výskume problematiky juhovýchodno-severozápadných kontaktov Slovenska v dobe bronzovej, najmä v súvislosti s výskytom nálezov jantáru v Karpatskej kotline a zisteniam priebehu výmenno-obchodných trás, charakteru výmeny, ale aj sociálnej väzbe spojenej s týmito prejavmi. Priniesla nové poznatky pre tému metalurgie a remesiel v staršej dobe bronzovej. Jej výsledky a prácu oceňovali i prestížne zahraničné archeologické inštitúcie, bola pozývaná s prednáškami na odborné podujatia v Taliansku, Nemecku, Rumunsku, Poľsku, Čechách, Srbsku a i. Na zahraničných a domácich podujatiach prezentovala výsledky svojej práce formou 64 pozvaných prednášok a mnoho posterov.

Jej vedeckú kreativitu a odborný prínos ocenili v zahraničí i tak, že ju z Univerzity v Oxforde ako jedinú zo Slovenska prizvali do prestížneho autorského kolektívu, ktorý písal monografiu o dobe bronzovej v Európe (*The Oxford Handbook of the European Bronze Age*. Oxford: University Press, 2013).

K výskumu novej problematiky pristupovala interdisciplinárne a priniesla do slovenskej archeológie mnoho nových objavov, ktoré sa týkajú tiež kultúr a období mimo staršej doby bronzovej, napríklad slovenský nález jantáru z paleolitu, dendrochronologické datovanie drevenej výstuže slovanskej studne v Malackách, analýzami potvrdený výskyt železnej výstuže na bronzovej nádobe z Veľkej Lomnice a i.

Bola spoluriešiteľkou viacerých projektov VEGA. V rokoch 1993–1996 to bola téma „Opevnené sídla

doby bronzovej a doby železnej na Slovensku“, v rokoch 1997–2000 sa spolupodieľala na riešení témy „Vývoj metalurgie a jej prínos pre spoločensko-hospodársky rozvoj v dobe bronzovej na Slovensku“. V rokoch 2000–2002 sa zúčastnila riešenia dvoch tém, a to „Žiarové pohrebiská z doby bronzovej a železnej ako prameň poznania pravekej spoločnosti“ a „Vegetácia a poľnohospodárstvo doby bronzovej na Slovensku“. V rokoch 2003–2005 bola súčasťou tímu, ktorý riešil projekt VEGA s názvom „Sociálne, kultúrne a chronologické rozvrstvenie pravekej spoločnosti na Slovensku v dobe bronzovej a železnej na základe výskumu žiarových pohrebísk“. Od roku 2006 spolupracovala popri témach venovaných dobe bronzovej pri riešení problematiky historického skla a podpore výskumu tejto problematiky na Slovensku. V tomto výskume presadila tému archeofajáns a v rokoch 2011–2013 a 2014 bola vedúcou grantov zameraných na výskum „sklo-kryštalických“ látok v praveku a včasnom stredoveku.

Veľkú pozornosť venovala terénnej činnosti, o čom svedčia i správy v AVANS-och. Okrem spomínaných terénnych výskumov spolu s K. Elschekom v rokoch 1999–2001 realizovala ešte záchranný výskum na Záhorí, v Malackách-Gajaroch, v polohách Jazierkové a Radlica a záchranný výskum v Bratislave, časť Trnávka, poloha Fafruny. V roku 2001 sa zúčastnila medzinárodného výskumu v jaskyni Julcsa a v roku 2003 viedla záchranný výskum a prieskumy v trase preložky cesty I/50, obchvat Tornaľa.

Bola členkou Committee on the Study of Amber pri UISPP. Pracovala tiež v Komisii pre podporu interdisciplinárneho výskumu historického skla na Slovensku pri SAS SAV a významnou mierou sa podieľala na organizácii seminárov a konferencií venovaných téme historického skla na Slovensku, ako aj eneolitu a dobe bronzovej.

Posudzovala mnohé dizertačné a diplomové práce, ako i návrhy projektov alebo práce vo vedeckých súťažiach. Je autorkou viacerých hesiel v Slovenskej všeobecnej encyklopédii (*Encyclopaedia Beliana* 6, 7).

Jej publikačná činnosť by bola bohatšia, keby vyšli aj práce, ktoré skončila a riadne odovzdala do tlače. Napríklad 37 hesiel pre Encyklopédiu Slovenskej archeológie; štúdia „Handwerker in Siedlungen am Ende der älteren und den Beginn der mittleren Bronzezeit“ určená do zborníka z konferencie v Berlíne, odovzdaná do tlače v roku 2000; štúdia pre Francúzsko odovzdaná do tlače v roku 2002 „Jantár a doba bronzová na Slovensku“. Veľkou škodou pre slovenskú archeológiu je, že od roku 1991 doteraz leží v rukopise hotové dielo Kláry Markovej „Archeologická zbierka Ing. PhDr. h. c. Štefana Janšáka, CSc.“ (516 str., 47 kreslených tabuliek).

V poslednom spomínanom rukopise, z obdobia jej profesionálnych začiatkov, vyhodnotila nálezy z výskumov a prieskumov veľikána slovenskej archeológie, prof. Š. Janšáka. Doslova mravenčou prácou a usilovnosťou nakreslila a zaradila nálezy, ktoré by upadli do zabudnutia, v mnohých prípadoch z lokalít, ktoré dnes už neexistujú, alebo sú z nich len fragmenty. Podobnou prácou bolo i spracovanie starších zbierok archeologických nálezov zo Santovky. V pozostalosti sa nachádza rozsiahly rukopis na túto tému s rozsahom 221 strán a 32 celostranových ilustrácií, ktorý mienila publikovať v Slovenskej archeológii. Žiaľ, choroba jej zabránila dokončiť prácu na rukopise. Už dlhšiu dobu je v tlači príspevok „Sekerka zo Smolinského, okr. Senica“, určený pre AVANS 2011 (spoluautor R. Bača). V tomto roku by mala vyjsť štúdia „Nové poznatky o opevnenom sídlisku staršej doby bronzovej vo Veselom, okr. Piešťany“, ktorej spoluautorkou je D. Stašíková-Štukovská.

Klára Marková bola kreatívny vedec a zomrela v plnom rozkvetе tvorivých síl. V pracovni zostalo po nej viac ako 34 rôznych tém, nad ktorými

premýšľala, sústreďovala k nim literatúru, kresby a fotky nálezov, a ktoré plánovala dopracovať (napr. súbornú prácu o jantáre s hotovou klasifikáciou typov jantárových korálikov a súpisom lokalít s jeho výskytom; monografiu o výskume vo Včelinciach; rozpracované materiály o hatvanskej kultúre, bochníkových idoloch, plastike, Nitrianskom Hrádku), alebo ďalej skúmať (napr. džbánky maďarovskej kultúry; nálezy z lokality Hoste-Poddivoč; pazúrikové dýky; tokodskú skupinu).

Patrila k všestranným archeológom, sledovala nové vedecké objavy, publikácie, podujatia, výskumy a to nielen tie, ktoré sa týkali jej vlastného odborného zamerania. Zostala po nej rozsiahla knižnica (tematicky zameraná hlavne na dobu bronzovú a jantár), ktorá obsahuje viac ako 800 kníh, zborníkov, časopisov, katalógov a viac ako 2500 separátov. Viaceré z nich však v slovenských knižniciach nenájdeme.

Slovenská archeológia stratila kreatívnu odborníčku na staršiu dobu bronzovú a zatiaľ jediná špecialistku na jantár v archeologických nálezoch, ako aj príjemného, citlivého a jemného človeka.

BIBLIOGRAFIA *

1977

1. Zisťovací výskum na lokalite Pustý kostelíček v Bratislave. AVANS 1976, 1977, 183.

1978

2. Archeologický výskum v priestore bývalého františkánskeho kláštora na Pugačevovej ulici v Bratislave. AVANS 1977, 1978, 159, 160.

1985

3. Další terénný výskum v Hostiach. AVANS 1984, 1985, 155, 156.
4. Holzinger, E.-A.: Figürliche Bronzen aus Mesopotamien. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung I. Band 4. München 1984 (rec.). Slov. Arch. 33/2, 1985, 545–455.

1987

5. Prieskum katastra Chorvátskeho Grobu. AVANS 1985, 1987, 71.

1988

6. Matthäus, H.: Metallgefäße und Gefäßeuntersätze der Bronzezeit, der geometrischen und archaischen Periode auf Cypern mit einem Anhang der bronzezeitlichen Schwertfunde auf Cypern. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung II. Band 8. München 1985 (rec.). Slov. Arch. 36/2, 1988, 467, 468.
7. Prieskum v oblasti Slovenského Grobu. AVANS 1987, 1988, 89.
8. Rittershofer, K.-F.: Der Hortfund von Bühl und seine Beziehungen. Sonderdruck aus Ber. RGK 64. Frankfurt am Main 1983 (rec.). Slov. Arch. 36/1, 1988, 251–253.

* Pri zostavovaní biografie a bibliografie PhDr. K. Markovej, CSc., sa vychádzalo z jej vlastných údajov, chýbajúce fakty láskavo poskytol pán RNDr. E. Marko, CSc. Za pomoc pri dohľadávaní chýbajúcich detailov v bibliografii ďakujem pani Gabriele Holkovej z AÚ SAV.

1989

9. Yule, P.: Figuren, Schmuckformen und Täfelchen der Harappa-Kultur. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung I. Band 6. München 1985 (rec.). *Slov. Arch.* 37/2, 1989, 455, 456.

1990

10. Prieskum katastra Chorvátskeho Grobu. *AVANS* 1988, 1990, 110.

1991

11. Z prieskumov v okrese Bratislava-vidiek. *AVANS* 1989, 1991, 64, 65.

1992

12. Medzinárodná konferencia o dobe bronzovej v Szolnoku. *Slov. Arch.* 11/2, 1992, 310, 311.
13. Patay, P.: Die Bronzegefäße in Ungarn. Mit einem Anhang von É. F. Petres. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung II. Band 10. München 1990 (rec.). *Slov. Arch.* 40/1, 1992, 179–181.

1993

14. Bernsteinfunde in der Slowakei während der Bronzezeit. In: C. Beck/J. Bouzek (Eds.): Amber in Archaeology. Proceedings of the Second International Conference on Amber in Archaeology Liblice 1990. Praha 1993, 171–178.
15. Ozveny tisícročí gemerského kraja. *Obzor Gemera-Malohontu 1993–1994*, 183–185.
16. Prieskum v okrese Rimavská Sobota. *AVANS* 1992, 1993, 86–88.

1994

17. Amber in Slovakia in the Bronze Age. *Pam. a Múz.* 4, 1994, 13, 14.
18. Jantár na Slovensku v dobe bronzovej. *Pam. a Múz.* 4, 1994, 19, 20.
19. Kytlicová, O.: Die Bronzegefäße in Böhmen. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung II. Band 12. Stuttgart 1991 (rec.). *Slov. Arch.* 42/1, 1994, 235, 236.

1995

20. Befestigte Siedlungen der älteren Bronzezeit im Süden der Mittelslowakei. In: Internationaler interdisziplinärer Workshop Fragen zum Bevölkerns- und Besiedlungsbild des Spätneolitikums und der Frühbronzezeit in Mitteleuropa 9.–12. November 1995 (abstrakt). Wien 1995, 71.
21. Eneolitické nálezy z Nitry-Dolných Krškán. *AVANS* 1993, 1995, 93.

1996

22. Prieskum v okrese Nové Zámky. *AVANS* 1994, 1996, 129, 130.

1997

23. Die Otomani-Fuzesabony Kultur – Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft. *Slov. Arch.* 45/2, 1997, 462, 463.
24. Interdisciplinárna medzinárodná konferencia „Baltický jantár a iné fosílné živice“. *Slov. Arch.* 45/2, 1997, 457, 458.
25. Nález z Levíc-Kalinčiakova. *AVANS* 1995, 1997, 134, 135.
26. Zu einigen Ausserungen westärts gerichteter Kommunikation der Kultur des Ostmiteltonauraumes in der älteren Bronzezeit. In: *Mobilität, Migration und Kommunikation* (abstrakt). Wien 1997, 56.

1998

27. K nálezom otomanskej kultúry na juhu stredného Slovenska. *Vsl. Pravek* 5, 1998, 39–44.
28. Kultúrny vývin v závere staršej doby bronzovej na juhu stredného Slovenska a možnosti kultúrnych vzťahov s južným Poľskom. In: A. Kosko/J. Czebreszuk (Eds.): *Trzciniecz. System kulturowy czy interkulturowy proces?* Poznań 1998, 253–258.

29. Říhový, J.: Die Lanze- und Pfeilspitzen in Mähren. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung V. Band 2. Stuttgart 1996 (rec.). Slov. Arch. 46/1, 1998, 134–136.

1999

30. Bernsteinfunde im Karpatenbecken. In: B. Kosmowska-Ceranowicz/H. Paner (Eds.): Investigations into Amber. Proceedings of the International Interdisciplinary Symposium Baltic Amber and Other Fossil Resins. Gdańsk 1999, 111–119.
31. Bronzový závesok zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku. AVANS 1997, 1999, 111.
32. Zu den Bernsteinfunden in Nitriansky Hrádok. In: J. Bátora/J. Peška (Eds.): Aktuelle Problemen der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999, 211–229.

2000

33. Berührungsgebiet der Hatvankultur im Nordwesten im Lichte der Gräberfelder. In: IVth International Colloquium of Fumeral Archaeology. Funeral Practices as Forms of Cultural Identity 22.–29. May 2000 (abstrakt). Tulcea 2000.
34. Die Plastik in der älteren Bronzezeit in der Slowakei. In: Die Kunst der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit in Mitteleuropa. Biskupin 2000, 353–364.
35. Steinerner Gussform aus Santovka-Maďarovce. In: S. Kadrow (Ed.): Turning of Ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary. Kraków 2000, 393–404.

2001

36. Befestigte Siedlungen der älteren Bronzezeit im Süden der Mittelslowakei. In: A. Lippert/M. Schulz/St. Shennan/M. Teschler-Nicola (Hrsg.): Mensch und Umwelt während des Neolithikums und der Frühbronzezeit Mitteleuropa. Ergebnisse interdisziplinärer Zusammenarbeit zwischen Archäologie, Klimatologie, Biologie und Medizin. Internationaler Workshop vom 9. bis 12. November 1995. Internat. Arch. 2. Rahden/Westf. 2001, 149–152.
37. Die Plastik in der älteren Bronzezeit in der Slowakei. In: Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Wrocław – Biskupin 2001, 353–364.

2002

38. Medzinárodná konferencia k počiatkom remesiel. Inf. SAS 13/2, 2002, 16.
39. Medzinárodná konferencia „Umenie doby bronzovej a halštatskej v strednej Európe.“ Inf. SAS 13/2, 2002, 20.
40. Zur Metallurgie der Siedlung in Malé Kosihy. Anodos 2, 2002, 205–212.

2003

41. Austauschentwicklung in Karpatenbecken im Lichte der Bernsteinfunde (vorläufige Anmerkungen). In: C. Kacsó (Hrsg.): Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe. Baia Mare 10.–13. Oktober 2001. Bibl. Marmatia 2. Baia Mare 2003, 339–352.

2004

42. Poznámky k problémom birituality z aspektov staršej doby bronzovej. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 309–319.
43. Prieskum a záchranný výskum na trase preložky cesty I/50, obchvat Tornaľa. AVANS 2003, 2004, 133, 134.
44. Zu Silizitdolchen in der Slowakei. In: J. Bátora/V. Furmánnek/L. Veliáčik (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 205–215.

2005

45. K niektorým aspektom diaľkovej výmeny a vnútrokarpatských kontaktov. In: Dalekosieżna wymiana handlowa w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza (abstrakt). Wrocław 2005.
46. Konferencia o obchodnej diaľkovej výmene v Poľsku. Inf. SAS 16/2, 2005, 3, 4.

47. Niektoré prejavy vzájomných kultúrnych kontaktov na Slovensku a na juhu Karpatskej kotliny v staršej a počiatku strednej doby bronzovej. In: E. Studeníková (Zost.): Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji. Zborník referátov z konferencie z 9. novembra 2004 v Bratislave. Bratislava 2005, 12–18.

2006

48. Berührungsbereich der Hatvan-Kultur im Nordenwesten im Lichte der Gräberfelder. In: *Pratiques funéraires et manifestations de l'identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer)*. Tulcea 2006, 37–44.
49. Další nález z Blatnice. *AVANS* 2004, 2006, 144.
50. Jantár v archeológii. *Slov. Arch.* 54, 2006, 175, 176.
51. Ku kultúrnym zmenám na začiatku strednej doby bronzovej na severe Karpatskej kotliny. In: H. Taras (Red.): *Zmierch kompleksu trzcyniecko-komarowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu*. Lublin 2006, 151–158.

2007

52. On some aspects of Distance Exchange and Inner Carpathian Contacts. In: J. Baron/I. Lasak (Eds.): *Long distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age*. *Acta Univ. Wratislaviensis* 2960. *Stud. Arch.* 40. Wrocław 2007, 45–56.

2008

53. Päfdesiat rokov výskumu mohýl v Poľsku. *Slov. Arch.* 56, 2008, 152, 153.

2009

54. Die befestigten Siedlungen im Kommunikationnetz des Bernsteins im Karpatenbecken. In: 15th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 15.–20. September 2009, Riva del Garda, Italy (abstrakt). Riva del Garda 2012, 112.
55. Fajansa a jantár v staršej dobe bronzovej. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 45, 2009, 61–66.
56. Furmánek, V./Novotná, M.: Die Sicheln in der Slowakei. *Prähistorische Bronzefunde*. Abteilung XVIII. Band 6, Franz Steiner Verlag. Stuttgart 2006 (rec.). *Slov. Arch.* 57, 2009, 396–402.

2010

57. Zur Besiedlung der Hatvan-Kultur in der Slowakei. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 48, 2010, 63–80.

2011

58. Jantár v histórii človeka. In: L. Illášová/M. Feszterová/J. Schlarmanová/K. Marková/I. Turnovec/M. Sirotkina: *Jantár – najstarší šperkový kameň* [monografia na CD-ROM]. Nitra 2011, 51–67.
59. Jantárová cesta. In: L. Illášová/M. Feszterová/J. Schlarmanová/K. Marková/I. Turnovec/M. Sirotkina: *Jantár – najstarší šperkový kameň* [monografia na CD-ROM]. Nitra 2011, 68–75.
60. Tavolette enigmatiche dalla Slovacchia: Šurany-Nitriansky Hrádok-Zámeček. In: A. Piccoli/R. Laffranchini (Eds.): *Enigma. Un antico processo di interazione europea*. *Le tavolette enigmatiche*. Cavriana 2011, 117–119.

2012

61. Die befestigten Siedlungen im Kommunikationnetz des Bernsteins im Karpatenbecken. In: M. Jaeger/J. Czebreszuk/K. P. Fischl (Eds.): *Enclosed Space – Open Society. Contact and Exchange in the Context of Bronze Age Fortified Settlements in Central Europe*. Poznań – Bonn 2012, 215–224.

2013

62. Amber finds in Slovakia and cultural-territorial specifics of its occurrence in the Early and beginning of the Middle Bronze Age. In: J. Turek (Ed.): 19th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 4.–8. September 2013 (abstrakt). Pilsen 2013, 14.

V spoluautorstve

63. J. Bárta/K. Marková: Paleolitický nález z Kráľa-Riečky. AVANS 1992, 1993, 23.
64. J. Bárta/K. Marková: Stredopaleolitický sekáčovitý odbíjač zo Zavara. Arch. Rozhledy 44, 1992, 109–111.
65. J. Bátora/V. Furmánek/K. Marková/A. Točík/J. Vladár: Praveké a včasnohistorické nálezy z Kátloviec. AVANS 1992, 1993, 23–25.
66. J. Bátora/K. Marková: Z prieskumu Budmeríc a Jablonca. AVANS 1996, 1998, 27, 28.
67. J. Bátora/K. Marková/J. Vladár: Die Glockenbecherkultur im Kontext der kulturhistorischen Entwicklung in der Südwestslowakei. In: J. Czebreszuk/M. Szmyt (Ed.): *The Northeast Frontier of Bell Beakers*, Proceedings of the symposium held at the A. Mickiewicz University, May 26.–29. 2002. Poznań (Poland). BAR Internat. Ser. 1155. Oxford 2003, 255–264.
68. C. W. Beck/L. Kaminská/K. Marková: Amber – Rare Raw Material from Palaeolithic Sites. Spraw. Arch. 61, 2009, 147–174.
69. C. W. Beck/K. Marková: Amber Finds of Carpathian Basin in the Bronze Age. In: XIII. Unione Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche Congress Proceedings Forli 6/1, 8.–14. September 1996. Forli 1996, 409–413.
70. M. Čurný/J. Jakab/B. Kovár/K. Marková/M. Samuel: Kotúče vyhotovené z ľudskej kosti na území Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 39, 2006, 145–157.
71. K. Elschek/K. Marková: Archeologický výskum a prieskum na Záhorí v záujmovom území podzemných zásobníkov plynu. AVANS 1998, 2000, 53–64.
72. K. Elschek/K. Marková: Prieskum v Závode. AVANS 1998, 2000, 64.
73. V. Furmánek/L. Illášová/K. Marková: Metallgiesserei in Včelince. In: L. Mihok/E. Miroššayová (Eds.): *Archaometallurgy in the Central Europe*. Vsl. Pravek, Special Issue. Košice 1999, 8–15.
74. V. Furmánek/K. Marková: Výskum sídliska vo Včelinciach. AVANS 1985, 1986, 80–82.
75. V. Furmánek/K. Marková: Pokračovanie výskumu vo Včelinciach. AVANS 1986, 1987, 42, 43.
76. V. Furmánek/K. Marková: Pokračovanie výskumu vo Včelinciach. AVANS 1987, 1988, 46, 47.
77. V. Furmánek/K. Marková: Ďalšia sezóna výskumu vo Včelinciach. AVANS 1988, 1990, 54, 55.
78. V. Furmánek/K. Marková: Další výskum pravekého osídlenia vo Včelinciach. AVANS 1989, 1991, 33, 34.
79. V. Furmánek/K. Marková: Pokračovanie výskumu pravekého osídlenia vo Včelinciach. AVANS 1990, 1992, 34, 35.
80. V. Furmánek/K. Marková: Pokračovanie výskumu pravekého osídlenia vo Včelinciach. AVANS 1991, 1992, 34, 35.
81. V. Furmánek/K. Marková: Siedlung der Tell Typs in Včelince. In: J. Hermann (Ed.): *Heinrich Schliemann. 100 Jahre nach Schliemanns Tod. Grundlagen und Ergebnisse moderner Archäologie*. Berlin 1992, 293–304.
82. V. Furmánek/K. Marková: Záverečná sezóna systematického výskumu vo Včelinciach. AVANS 1992, 1993, 38, 39.
83. V. Furmánek/K. Marková: Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelinciach. Slov. Arch. 42, 1994, 369–397.
84. V. Furmánek/K. Marková: Ein zweiter Bronzehortfund aus Včelince. In: T. Kovács (Hrsg.): *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen*. Festschrift für Amalia Mozsolics. Budapest 1996, 137–146.
85. V. Furmánek/K. Marková: Osobitosti sídliska tellového typu vo Včelinciach. Slov. Arch. 46, 1998, 205–224.
86. V. Furmánek/K. Marková: Die westliche Peripherie der Otomanikultur in der Slowakei. In: J. Gancarski (Ed.): *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka*. Materiały z konferencji archeologicznej Dukla, 27–28. 11. 1997. Krosno 1999, 73–83.
87. V. Furmánek/K. Marková: Beitrag der Ausgrabung der Siedlung in Včelince zur Problematik der Bronzezeit im Theissgebiet. In: C. Kacsó (Ed.): *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit*. Baia Mare 2001, 105–118.
88. V. Furmánek/K. Marková: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008.
89. J. Görtsdorf/K. Marková/V. Furmánek: Some new ¹⁴C data to the Bronze Age in the Slovakia. *Geochronometria* 23, 2004, 79–91.
90. E. Hajnalová/V. Furmánek/K. Marková: Eicheln aus dem Objekt 21/86 aus der Siedlung in Včelince. In: J. Bátora/J. Peška (Eds.): *Aktuelle Problemen der Erforschung der Frühbronzezeit in Bohmen und Mähren und in der Slowakei*. Nitra 1999, 231–239.

91. A. Harding/E. Horváthová/R. Hreha/V. Kavruk/P. Kotulák/K. Marková: Osídlenie v okolí soľných prameňov na východnom Slovensku. In: J. Pinka/E. Horniaková (Zost.): História a súčasný stav ťažby nerastných surovín na východnom Slovensku. Zborník I. medzinárodnej vedecko-technickej konferencie – Solivar Prešov, 30. 3.–31. 3. 2011. Košice 2011, 44, 45.
92. D. Markechová/A. Tirpáková/K. Marková: Využitie metód matematickej štatistiky a výpočtovej techniky v archeologickom výskume. In: Matematika vo výučbe, výskume a praxi 2002. Zborník medzinárodnej konferencie Nitra SPU. Nitra 2002, 196–200.
93. K. Marková/K. Elschek: Sídliiskové nálezy z Gajár. AVANS 2000, 2001, 147, 148.
94. K. Marková/K. Elschek: Další výskum v Gajaroch. AVANS 2001, 2002, 130–138.
95. K. Marková/K. Elschek: Keramika z dendrochronologicky datovanej studne v Malackách. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 213–220.
96. K. Marková/K. Elschek/V. Varsík: Sídliiskové nálezy z Trnávky. AVANS 1999, 2000, 84, 85.
97. K. Marková/P. Hránek: Další nálezisko v Malých Levároch. AVANS 2002, 2003, 81.
98. K. Marková/G. Ilon: Slovakia and Hungary. In: A. Harding/H. Fokkens (Eds.): The Oxford Handbook of the European Bronze Age. Oxford 2013, 813–836.
99. K. Marková/I. Kuzma: Záchranný výskum v Černíku. AVANS 1999, 2000, 85.
100. K. Marková/O. Ožďáni: Prieskum v povodí rieky Suchej v roku 1992. AVANS 1992, 1993, 92–94.
101. K. Marková/O. Ožďáni: Výsledky prieskumu v okrese Levice, Nové Zámky a Zvolen v roku 1992. AVANS 1992, 1993, 88–92.
102. K. Marková/M. Samuel: Další nálezy zo Zvončína. AVANS 2002, 2003, 82.
103. K. Marková/M. Samuel: Keramické fragmenty z doby halštatskej z Čechyniec. AVANS 2005, 2007, 139, 140.
104. K. Marková/M. Samuel: Nálezy zo staršej a počiatku strednej doby bronzovej z Nitry-Ponitrianskej galérie. Štud. Zvesti AÚ SAV 43, 2008, 63–93.
105. K. Marková/D. Staššiková-Štukovská: On new materials of the Bronze Age in Slovakia. In: Eurika. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkova. Sofija 2009, 27–38.
106. K. Marková/D. Staššiková-Štukovská: Jedenásť rokov činnosti Komisie pre podporu výskumu historického skla na Slovensku. Inf. SAS 23/1, 2, 2012, 6, 7.
107. K. Marková/S. Stegmann-Rajtár: Amber in the Context of Cultural Interactions in the Carpathian Basin in the Early Iron Age. In: A. Palavestra/C.W. Beck/I. M. Todd (Eds.): Amber in Archaeology. Proceedings of the Fifth International Conference on Amber in Archaeology, Belgrade 2006. Beograd 2009, 110–123.
108. K. Marková/K. Stránský/V. Rek: Analýza železnej výstuže okraja nádoby z Veľkej Lomnice, okr. Poprad. Štud. Zvesti AÚ SAV 31, 1995, 31–41.
109. K. Marková/A. Tirpáková/D. Markechová: The social Ranking of Graves with Amber during the Early Bronze Age in South-West Slovakia. In: Amber in Archaeology. Proceedings of the International Conference on Amber in Archaeology Talsi 2001. Riga 2003, 198–202.
110. V. Plachá/K. Marková: Devínske návršie vo svetle vývoja staršej doby bronzovej. Múzeum (Bratislava) 47/2, 2002, 1–3.
111. D. Staššiková-Štukovská/K. Marková: Záchranný výskum na opevnenom sídlisku vo Veselom. Balneol. Sprav. 38, 2004, 145–149.
112. K. Stránský/K. Marková: Analýza železná výztuhy bronzové nádoby ze starší doby bronzové. Hut. Listy 1991, 63–67.

Podľa autorkiných podkladov zostavila *Danica Staššiková-Štukovská*

JUBILEUM

K životnému jubileu Gabriela Nevizánskeho



Grécky filozof Herakleitos napísal, že na svete sa všetko ustavične mení, *panta rhei* – všetko plynie. V časových premenách či dozrievaniach sa radi vraciame do detstva, do juvenilných rokov, keď sme spoločne navštevovali školu, zúčastňovali sa prvých výskumov, a aj spoločenských posedení najrozličnejšieho zamerania. Dostavili sa roky jesene života, roky keď šediny zobia naše hlavy, roky pre bilancovanie životnej cesty. Po kúsku z nás ukrádajú plynúce roky, i keď si želáme dlho žiť, nikto z nás nechce byť starý. Senecovsky povedané „staroba je nevyliciteľná choroba“. Náš jubilant, spolužiak, priateľ, vedec PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc., dovŕšil tento vek vo sviežosti, pracovnom nasadení a nasledovania hodnom eláne.

Narodil sa 18. augusta 1949 v Ipeľskom Sokolci, okres Levice, v rodine úradníka Jána a pracujúcej matky Juliany. Neveľká dedinka, vtedy s vyše tisíc obyvateľmi, vydala archeologické svedectvá z rôznych období. Tie jubilanta zaujali natoľko, že sa stali istou motiváciou pre budúce štúdium archeológie. Po stredoškolských štúdiách na Strednej

všeobecnovzdelávacej škole v neďalekých Šahách (zmaturoval v roku 1967) sa jednoznačne rozhodol pre archeológiu, avšak v tomto roku sa odbor na Filozofickej fakulte UK neotváral, a tak sa 1. septembra 1967 zamestnal v Archeologickom ústave SAV v Nitre ako technický pracovník. Vtedy prišlo k našim prvým kontaktom a aj prvým terénnym prieskumom v chotári jeho rodnej obce. V Archeologickom ústave spolupracoval s dnes už nebohým prof. Jánom Lichardusom, ktorý ho usmernil v jeho budúcej odbornej orientácii. Pri formácii sa na mladého adepta „nalepili“ aj jeho povahové črty, čo sa mu do istej miery stalo osudným pri prijímacom konaní na vysokú školu. 18. júna 1968 nebol prijatý „pre hrubé gramatické chyby“, no v skutočnosti to bolo vzťahové pozadie školy a ústavu. Ale po písomnom odvolaní bol o mesiac napokon prijatý a patril medzi najlepších študentov nášho ročníka. V závere štúdia ho 26. mája 1973 písomne hodnotil náš prof. Bohuslav Novotný: „Má dobré predpoklady pre bádateľskú a vedeckú prácu.“ Napovedala tomu aj jeho diplomová práca „K problematike

staromaďarských pamiatok na Slovensku“ (1973) a neskoršia dizertácia „Príspevky k osídleniu juhozápadného Slovenska v X. storočí“ (1978), hodnotené na „výbornú“.

Po ukončení štúdia nastúpil pracovať do Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde pôsobí dodnes. Vyše štyridsaťročné pôsobenie v tejto renomovanej vedeckej inštitúcii vydalo svoj želateľný výsledok. Okrem teoretickej práce bol činný aj na poli terénneho výskumu. Viedol výskumy sídlisk badenskej kultúry v Kameníne, Bajči, Stránskej a výskumy pohrebísk zo včasnostredovekého obdobia (Bešeňov, Vyškovce nad Ipľom, Sikenica, časť Veľký Pesek, Levice, časť Géňa), tiež polykultúrne sídlisko v Ožďanoch. Nezanedbateľné sú jeho viaceré terénne prieskumy v Poiplí, na dolnom Pohroní, v Gemeri, ako aj v Šariši. V roku 1994 tiež participoval na výskume polykultúrnych sídlisk v Mezókeresztesi v Maďarsku, ktorý uskutočnilo Hermann Ottó Múzeum v Miskolci na trase budovanej diaľnice. V rokoch 1990, 2001–2002 sa zúčastnil na výskume tellu v Drame v juhovýchodnom Bulharsku, ktorý realizovala Sárska univerzita v Saabrückene v Nemecku, v spolupráci s Bulharskou akadémiou vied (BAN) a múzeom v Jambole.

Ako viacerým bádateľom, aj nášmu jubilatovi sa po nežnej revolúcii v novembri 1989 naskytila možnosť ďalšieho štúdia a zvýšenia svojej odbornosti v zahraničí. V rokoch 1990–1991 absol-

voval štipendijný pobyt na Sárskej univerzite v Saabrückene v Nemecku, kde v Institute für Vor- und Frühgeschichte pôsobil ako štipendista Humboldtovej nadácie. Po príchode zo štipendia Gabriel Nevizánsky zúročil získané poznatky a zintenzívnil aj publikovanie svojich vedeckých výsledkov. Dodnes zverejnil viac ako 170 vedeckých štúdií, článkov a príspevkov, ktoré boli publikované v početných domácich i zahraničných monografiách, časopisoch a zborníkoch. Jeho vedecká aktivita je upriamená na dva časové úseky, a to eneolit a staromaďarské obdobie. V oboch je dobre zorientovaný, sledujúc pokrokové trendy i bohatú odbornú spisbu. Okrem filatelickej záľuby je príznačná jeho láska ku knihám s dejepisnou tematikou. A tak len možno očakávať, že z jeho pera bude napísaný rad ďalších štúdií, ktoré obohatia naše najstaršie dejiny.

Keď som v úvode metaforicky spomenul „šediny“, tak jubilatove, povedané biblickými slovami, sú „ozdobnou korunou“, ktorá sa vždy nadobúda čestnou púťou života. Takého Ťa poznáme, ako spoľahlivého priateľa, ktorého charakter sa prejaví najmä v neistých situáciách. V mene takýchto priateľov, spolužiakov i dlhoročných spolupracovníkov Ti ponajprv ďakujeme za všetko, čo si urobil a želáme naďalej dobré zdravie a dobrú myseľ na udržiavanie potrebných síl na oddialenie staroby.

Michal Slivka

BIBLIOGRAFIA

1973

1. A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának kutatása Szlovákiában. Irod. Szemle 16/7, 1973, 604–608.

1975

2. Záchranný výskum pohrebiska z 10. storočia v Bešeňove. AVANS 1974, 1975, 68, 69.

1977

3. Neolitické sídlisko v Balogu nad Ipľom. AVANS 1976, 1977, 195.
4. Stredoveké pohrebisko v Mužle-Čenkove. AVANS 1976, 1977, 196, 197.
5. Výskum pohrebiska v Bešeňove v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 197, 198.

1978

6. Eneolitické sídlisko v Bánovciach nad Bebravou. AVANS 1977, 1978, 170.
7. Nález stredovekej kopije s nápisom v zbierkach Podunajského múzea v Komárne. Arch. Rozhledy 33, 1978, 558–560.
8. Pohrebisko z 8.–9. storočia v Bielovciach. AVANS 1977, 1978, 172.

9. Pohrebisko z 9.–10. storočia v Pavlovej. AVANS 1977, 1978, 173.
10. Pohrebisko z 10.–11. storočia v Balogu nad Ipľom. AVANS 1977, 1978, 171.
11. Slovanské hroby z Nitry-Čermáňa. AVANS 1978, 174.
12. Staromaďarské jazdecké hroby v Hostiach, okr. Galanta. Arch. Rozhledy 30, 1978, 386–393, 479.
13. Staromaďarský hrob v Chotíne. AVANS 1977, 1978, 175.
14. Výskum eneolitických sídlisk v Kameníne. AVANS 1977, 1978, 176, 177.
15. Záchranný archeologický výskum v Chotíne. AVANS 1977, 1978, 177, 178.

1979

16. Náboženské predstavy starých Maďarov v čase ich príchodu do novej vlasti. In: Historické korene vzniku náboženstva a jeho prejavy v praveku a včasnej dobe dejinnej. Nitra 1979, 154–158.
17. Pohrebisko z konca 9. a z 10. storočia v Bešeňove. Slov. Arch. 27, 1979, 375–404.

1980

18. K významu a vypovedacej schopnosti mincí v staromaďarských hroboch. Slov. Num. 6, 1980, 121–130.
19. Nálezy z doby laténskej a rímskej v Ipelškom Sokolci. AVANS 1979, 1980, 148, 149.
20. Záchranný výskum v Kameníne. AVANS 1978, 1980, 187, 188.
21. Žiarový hrob z doby halštatskej z Kamenína. AVANS 1979, 1980, 149, 150.

1981

22. Nález kostry zo strednej doby bronzovej v Kubáňove. AVANS 1980, 1981, 196, 197.

1982

23. Príbytky s jazykovitým vchodovým výklenkom v Kameníne. Castrum Novum 1, 1982, 63–75.

1983

24. Slovanské žiarové pohrebisko v Bajči. AVANS 1982, 1983, 174, 175.
25. Záchranný výskum v Slovenských Ďarmotách. AVANS 1982, 1983, 176, 177.

1984

26. Chalikowa, E. A./Chalikow A. H.: Altungarn an der Kama und Ural (rec.). Arch. Rozhledy 36, 1984, 336.
27. Slovjanskij mogiľnik s truposožženijami v s. Bajč-Vlkanovo. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert. Nitra 1984, 189–192.
28. Sozialökonomische Verhältnisse in der Polgár-Kultur Aufgrund der Gräberfeldanalyse. Slov. Arch. 32, 1984, 263–310.
29. Todorova, H.: Die kupferzeitlichen Axte und Beile in Bulgarien. Prähistorische Bronzefunde IX (rec.). Slov. Arch. 32, 1984, 253, 254.

1985

30. Bronzový depot tzv. trácko-kimmerského horizontu zo Santovky. Arch. Rozhledy 37, 1985, 601–606, 717.
31. Dvojsečný železný meč z Bíne. AVANS 1984, 1985, 171, 172.
32. Grabfunde der äneolithischen Gruppen der Lengyel-Kultur als Quelle zum Studium von Überbauerscheinungen. Arch. Rozhledy 37, 1985, 58–82.
33. Grabfunde und Überbauerscheinungen der Träger der Badener Kultur im zentralen Gebiet des Karpatenbeckens. Slov. Arch. 33, 1985, 249–272.

1986

34. Organizacija i struktura obščestva nositelej polgarskoj kultury. In: Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten. Nitra 1986, 107–114.

1987

35. K počiatkom domestikácie koňa v Karpatskej kotline. *Arch. Rozhledy* 39, 1987, 644–654.

1989

36. A ló házasításának kezdetei a Kárpátmedencében. *Új Mindenes Gyűjt.* 8, 1989, 119–128.
37. K problematike pastierstva v eneolite. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 26, 1989, 71–77.
38. Zu den Domestikationsanfängen des Pferdes im Karpatenbecken. Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000–2000 b. c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen. *Praehistorica* 15, 1989, 29–32.

1990

39. Hrobové nálezy z 10. storočia v Blatnom. *AVANS* 1988, 1990, 119, 120.
40. Kostrové pohrebisko z 11. storočia v Šahách časť Hrkovce. *AVANS* 1988, 1990, 120, 121.
41. K topografii kostrového pohrebiska z doby avarského kaganátu v Slovenských Ďarmotách. *AVANS* 1988, 1990, 121, 122.
42. Sídliisko badenskej kultúry v Tlmačoch a v Želiezovciach. *AVANS* 1988, 1990, 122, 123.
43. Ukončenie výskumu výšinného eneolitického sídliska v Stránskej. *AVANS* 1988, 1990, 123, 124.
44. Záchranný výskum kostrového pohrebiska vo Vyškovciach nad Ipľom. *AVANS* 1988, 1990, 124, 125.

1991

45. Kostrové pohrebisko z doby Avarskej ríše vo Vyškovciach nad Ipľom. In: *K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*. Nitra 1991, 103–165.
46. Stredoveká keramika z Kukučínova. *AVANS* 1989, 1991, 71.

1992

47. Bronzová dýka z Tekovského Hrádku. *AVANS* 1991, 1992, 87, 88.
48. Slovanské žiarové pohrebisko v Bajči-Vlkanove. *Arch. Rozhledy* 1992, 393–414.

1993

49. A Kárpát-medence északi térségének régészete a magyar honfoglalás korában. In: *Múzeumi esték. Tizenhárom előadás*. Komárom 1993, 41–46.
50. A szlovákiai Kisalföld faluásatásainak tanulságai/Ausgrabungen von Dörfern im slowakischen Kleinen Tiefebene (Ergebnisse und Erkenntnisse)/Poučenia archeologických výskumov stredovekých osád na slovenskej časti Podunajskej nížiny. In: *M. Cseri (Szerk.): A Kisalföld népi építészete*. Szentendre – Győr 1993, 57–70.
51. *Hont megye régészeti irodalma*. Komárno – Komárom 1993.

1994

52. A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában. In: *L. Kovács (Ed.): Honfoglalás és régészet*. Budapest 1994, 171–179.

1995

53. Archeologická bibliografia Žitného ostrova/A Csallóköz régészeti bibliográfiája/Archäologische Bibliographie der Grossen Schüttinsel. Komárno – Komárom 1995.
54. Kostrové pohrebisko v Beši, časť Jesenské Údolie. *AVANS* 1993, 1995, 99, 100.

1996

55. Újabb adatok a mai Szlovákia honfoglaláskori településtörténetéhez. In: *M. Wolf/L. Révész (Szerk.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Miskolc 1996, 274–287.

1997

56. Druhé pohrebisko z 10. storočia v Hurbanove-Bohatej. AVANS 1995, 1997, 136, 137.
57. Jan Rulf (1952–1997). Slov. Arch. 45, 1997, 199.
58. Jazdecký hrob z 10. storočia v Imeli. AVANS 1995, 1997, 136, 137.
59. Ojedinelý nález železnej kopije z Ipeľského Sokolca. AVANS 1995, 1997, 138.
60. Sídliisko z doby laténskej vo Veľkom Lapáši. AVANS 1995, 1997, 138, 139.

1998

61. Az Ipoly mente a X.–XI. században. Ezredforduló. In: Ipeľský Sokolec – Ipolyzakállos, 15. 3. 1998, 9.
62. Centrum trhu v Gemeri. In: D. Kováč a kol. (Zost.): Kronika Slovenska 1. Bratislava 1998, 43.
63. Doc. PhDr. Pavel Koštuřík, CSc. Slov. Arch. 46, 1998, 122.
64. Hlinené sarkofágy. In: D. Kováč a kol. (Zost.): Kronika Slovenska 1. Bratislava 1998, 43.
65. Opustili naše rady. Doc. PhDr. Pavel Koštuřík (1946–1998). Inf. SAS 9/2, 1998, 30, 31.
66. Poznanie prichádza z východu. In: D. Kováč a kol. (Zost.): Kronika Slovenska 1. Bratislava 1998, 44.
67. Sídliisko badenskej kultúry v Nitre-Janíkovciach. AVANS 1996, 1998, 120, 121.

1999

68. Dobytkárstvo starých Maďarov. In: L. Sokolovský (Zost.): Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska. Martin 1999, 45–50.
69. Magyar jellegű régészeti leletek Cseh- és Morvaországban. In: Magyarok térben és időben. Tudományos Füzetek 11. Tata 1999, 125–139.
70. Nепublikované hrobové nálezy z obdobia neolitu a eneolitu z juhozápadného Slovenska zachránené v rokoch 1992–1997. In: I. Kuzma (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín. Nitra 1999, 159–170.
71. Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku. Slov. Arch. 47, 1999, 67–89.

2000

72. Pseudokernoi aus Stránska/Pseudokernosy zo Stránskej. Slov. Arch. 48, 2000, 27–36.

2001

73. Az ipolyviski avarkori temető/Kostrové pohrebisko z doby Avarskej ríše vo Vyškovciach nad Ipľom. In: Száz éve alakult a Hontvármegyei Múzeum Társulat. Komárom – Komárno 2001, 55, 56, 75.
74. Delené misy badenskej kultúry. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 1999. Pravěk. Suppl. 8. Brno 2001, 311–324.
75. Príspevok k mladšiemu stupňu kultúry Makó-Kosihy-Čaka na juhozápadnom Slovensku. Slov. Arch. 49, 2001, 19–38.

2002

76. Antropomorfné a gynekomorfné nádoby badenskej kultúry z územia Karpatskej kotliny. Slov. Arch. 50, 2002, 79–98.
77. Sídliisko badenskej kultúry v Nových Sadoch. AVANS 2001, 2002, 142, 315.

2003

78. Nové poznatky o pohrebnom ríte ľudu badenskej kultúry. Slov. Arch. 51, 2003, 217–222.
79. Stredoveký sídliskový objekt z Rumanovej. AVANS 2002, 2003, 102, 103.

2004

80. Amphoren der Badener Kultur. In: Einflüsse und Kontakte alteuropäischen Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 57–74.

2005

81. Nové poznatky o bolerázskej skupine na západnom Slovensku. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2004. Nitra 2005, 241–276.

2006

82. Hont megye 10–11. századi temetői. *Mus. Hung. M. E.* 1, 2006, 9–24.
83. Pohrebiská 10.–11. storočia v Honte. *Mus. Hung. S. E.* 1, 2006, 9–28.
84. Sídľisko badenskej kultúry v Ipeľskom Sokolci. *AVANS* 2004, 2006, 152, 153, 287, 288.
85. Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. *Slov. Arch.* 54, 2006, 285–328.

2007

86. A honfoglaló magyarság régészeti kutatásának időszerű problémái a mai Szlovákia területén. *Gö-mörország* 8/4, 2007, 4–16.
87. Výskum v priemyselnom parku v Leviciach-Géni. *AVANS* 2005, 2007, 150–153.

2008

88. Aktuálne problémy výskumu pamiatok staromaďarského etnika na území dnešného Slovenska/ Current problems research of monuments of old Magyar ethnic group within territory of today's Slovakia. In: T. Štefanovičová/D. Hulínek (Zost.): *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Bratislava 2008, 265–278.
89. Biel. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 276, 277.
90. Čierna nad Tisou. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 284.
91. Dobrá. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 285.
92. Nепublikované hrobové nálezy badenskej kultúry z juhozápadného Slovenska. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 44, 2008, 193–202.
93. Somotor, časť Vécs. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 318.
94. Svinice. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 324.
95. Veľký Kamenec. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 334.
96. Zemplín. In: J. Béreš (Zost.): *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. III. Východné Slovensko*. Nitra 2008, 339.
97. Žiarový hrob zo strednej doby bronzovej z Lužianok. *AVANS* 2006, 2008, 118, 119.

2009

98. Nálezy esovitých záušnic v Gáni. *AVANS* 2007, 2009, 151, 152, 269.
99. Záchranná akcia v Dvorníkoch. *AVANS* 2007, 2009, 150, 151, 268.
100. Zvieracia plastika badenskej kultúry zo Stránskej. *Zbor. SNM.* 103. *Arch.* 19, 2009, 17–36.

2010

101. A bodrogszerdahelyi honfoglalás kori temető feltárása 1926-ban és 1937-ben. *Mus. Hung. M. E.* 3, 2010, 9–30.
102. Netradične k okrúhlemu životnému jubileu PhDr. Ondreja Ožďániho, CSc. *Inf. SAS* 21/1, 2010, 22, 23.
103. Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. *Mus. Hung. S. E.* 3, 2010, 9–30.

2011

104. Nепublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 49, 2011, 143–172.
105. Osamotené kostrové hroby z Chotína. *AVANS* 2008, 2011, 197, 198.

2012

106. Staromaďarské jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 51, 2012, 75–88.

2013

107. Egy újabb honfoglaláskori temető az Alsó-Garam mentén. In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Szeged 2013, 185–202.
108. Jevišovická kultúra. In: Encyklopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia 7. In-Kalg. Bratislava 2013, 505.
109. K otázke pôvodu a datovaniu včasnostredovekých jednodielnych zubadiel. Zborník SNM 107. Arch. 23, 2013, 111–116.
110. Pohrebisko z 10. stor. vo Veľkých Kosihách. AVANS 2009, 2013, 178, obr. 71.
111. Sídliisko ľudu badenskej kultúry v Kameníne II. Štud. Zvesti AÚ SAV 54, 2013, 59–80.
112. Sídliisko ľudu bolerázskej skupiny v Salke. AVANS 2009, 2013, 179, obr. 72.

2014

113. Pohrebisko staromaďarskej elity 10. storočia v Strede nad Bodrogom. Inf. SAS 25/2, 2014, 22, 23.

V spoluautorstve

114. L. Bánesz/G. Nevizánsky: Archeologický prieskum na dolnom toku Krupinice a Štiavnice. AVANS 1982, 1983, 25–29.
115. L. Bánesz/G. Nevizánsky: Prieskum Ipelskej kotliny. AVANS 1983, 1984, 26, 27.
116. L. Bánesz/G. Nevizánsky: Šahy-Nagyberek, nová paleolitická stanica na strednom Poiplí. Arch. Rozhľady 36, 1984, 370–377.
117. L. Bánesz/G. Nevizánsky: Archeologický prieskum v povodí Sikenice. AVANS 1984, 1985, 30–32.
118. L. Bánesz/G. Nevizánsky: Sídliisko lengyelskej kultúry v Golianove. AVANS 1993, 1995, 23, 24.
119. J. Beljak/G. Nevizánsky/O. Ožďáni/V. Tittonová: Osídlenie juhu stredného Slovenska v dobe rímskej. In: G. Březinová/V. Varsík (Ed.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012, 23–52.
120. A. Bistáková/G. Nevizánsky: Neolitické osídlenie v Bajči-Vlkanove. Štud. Zvesti AÚ SAV 54, 2013, 5–57.
121. A. Bistáková/G. Nevizánsky: Settlements of the Baden culture in Bajč-Vlkanovo, SW Slovakia. Via archaeologica. The Baden culture around the Western Carpathians. Kraków 2015, 427–441.
122. D. Hovorka/L. Illášová/L. Števíla/M. Dyda/G. Nevizánsky: Raw material aspects of the Baden culture ceramics: sites Bajč-Vlkanovo, Kamenín and Stránska/Slovakia. Mineral. Slovaca 34, 2002, 233–240.
123. J. Hunka/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Geodetické zameranie stredovekého hrádka v Malých Zlievcich. AVANS 2001, 2002, 74–77.
124. Š. B. Kovács/G. Nevizánsky: Bronzový nákrčník z Včeliniec. AVANS 1982, 1983, 141, 142.
125. Š. B. Kovács/G. Nevizánsky: Výskum mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. AVANS 1985, 1986, 65–67.
126. Š. B. Kovács/G. Nevizánsky: Výskum v Stránskej. AVANS 1987, 1988, 37, 38.
127. R. Kujovský/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Zisťovací výskum v Stránskej. AVANS 2003, 2004, 107, 108.
128. G. Nevizánsky/R. Bača: Strmeň zdobený tautovaním z Kamenína. AVANS 1985, 1986, 168.
129. G. Nevizánsky/D. Dobrovická: Výsledky prieskumu na dolnom Pohroní. AVANS 1993, 1995, 100, 101.
130. G. Nevizánsky/R. Fodor/V. Struhár: Sídliiskový objekt bolerázskej skupiny z Abrahámu. Zbor. SNM 106. Arch. 22, 2012, 13–22.
131. G. Nevizánsky/J. Hunka: Talianske mince zo staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Leviciach-Géni. Slov. Num. 18, 2007, 245–251.
132. G. Nevizánsky/J. Košta: Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. Slov. Arch. 57/2, 2009, 301–354.
133. G. Nevizánsky/J. Košta: Die Ausgrabung eines frühungarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom (okr. Trebišov/SK) in den Jahren 1926 und 1937. In: T. Bendeguz (Hrsg.): Die Archäologie der frühen Ungarn. RGZM – Tagungen 17. Mainz 2012, 113–143.
134. G. Nevizánsky/I. B. Kovács: Az Oldalfalán folyó későrézkori telepátás előzetes eredményei. Gömör. Múz. Hírad. M. E. 2, 1985, 9–13.
135. G. Nevizánsky/Š. B. Kovács: Predbežné výsledky výskumu mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. Obzor Gemera 16, 1985, 246–249.
136. G. Nevizánsky/Š. B. Kovács: Predbežné výsledky výskumu mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. Sprav. Gemer. Múz. S. E. 2, 1985, 7–11.

137. G. Nevizánsky/Š. B. Kovács: Pokračovanie výskumu mladoeneolitického výšinného sídliska v Stránskej. AVANS 1986, 1987, 76.
138. G. Nevizánsky/R. Kujovský: Kostrové pohrebisko z prvej polovice 10. storočia v Tekovskom Hrádku. Arch. Rozhledy 43, 1991, 552–561.
139. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Mladoeneolitické výšinné sídlisko v Šíde. AVANS 1975, 1976, 163.
140. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Nové archeologické lokality v okrese Rimavská Sobota. AVANS 1975, 1976, 161, 162.
141. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Predbežné výsledky archeologického prieskumu v okrese Rimavská Sobota. Obzor Gemera 7/3, 1976, 134–136.
142. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Mladoneolitický hrob v Slovenských Ďarmotách. Arch. Rozhledy 36, 1984, 664–668.
143. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Hroby severopanónskej kultúry z Kamenného Mosta. AVANS 1992, 1993, 101, 102.
144. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Praveké a včasnohistorické sídliská v Nitre-Mlynárčiach. AVANS 1993, 1995, 101–103.
145. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Ein Brandgräberfeld der Badener Kultur in Malá nad Hronom. SASTUMA 4/5, 1995–1996, 251–272.
146. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Hrob mezócsátskej kultúry zo Želiezoviec. Slov. Arch. 44, 1996, 253–264.
147. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Kostrový hrob z neskej doby bronzovej zo Želiezoviec. AVANS 1996, 1998, 121.
148. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: A Gömör-Kishontban és Nógrádban végzett régészeti terepbejárások és ásatások eredményei. In: A Gömör-Kishonti Múzeumgyűjtemény Évkönyve (1995–1997). Rimaszombat – Rimavská Sobota 1999, 62–79.
149. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Hrob s nepredierkovanou západoeurópskou mincou z 10. stor. v Komjaticiach. AVANS 1997, 1999, 121–123.
150. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Prieskum na 5. vetve tranzitného plynovodu v úseku Kaloša-Mikušovce. AVANS 1997, 1999, 123–125.
151. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Záchrané výskumy na 5. vetve tranzitného plynovodu v Ožďanoch a Rimavskej Sobote. AVANS 1997, 1999, 125, 126.
152. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Kostrový hrob a situovanie pohrebiska v Kuraľanoch. AVANS 1999, 2000, 92, 93.
153. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Urzeitliche Hügelgräberfeld in Gemerské Dechtáre und Hajnáčka. Studies of the Ancient World In Honour of Mária Novotná. Anodos 2, 2002, 231–233.
154. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Biografia. Kalendárium. In: Ján Lichardus 1939–2004. Biografia – Bibliografia – Spomienky. Nitra 2005, 9–12.
155. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Neuveriteľné príbehy s ozajstným človekom Čičom Janom v Drame. In: Ján Lichardus 1939–2004, Biografia – Bibliografia – Spomienky. Nitra 2005, 79–82.
156. G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Praveké a včasnostredoveké osídlenie obce Martinová. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote Gemer-Malohont II. Rimavská Sobota 2006, 11–14.
157. G. Nevizánsky/M. Pöhlhössová: Záchraný výskum v Sikenici, časť Veľký Pesek. AVANS 1989, 1991, 71, 72.
158. G. Nevizánsky/P. Prohászka: K počiatkom výskumu eponymnej lokality maďarovskej kultúry v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: J. Bartík (Zost.): Zborník na pamiatku Jozefa Paulíka. Zbor. SNM. Arch. Suppl. 9. Bratislava 2015, 35–51.
159. G. Nevizánsky/P. Ratimorská: Staromaďarské kostrové pohrebiská z 10. storočia v Nesvadoch. Arch. Rozhledy 43, 1991, 259–280.
160. G. Nevizánsky/A. Točík: Predbežné výsledky predstihového záchraného výskumu v Bajči-Vlkanove. AVANS 1983, 1984, 156–158.
161. G. Nevizánsky/S. Trugly: Meč s jazykovitou rukoväťou z Komárna. AVANS 2003, 2004, 141.
162. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Včasnostredoveký kostrový hrob z Tesárskych Mlynian. AVANS 1986, 1987, 83.
163. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Sídliskové nálety z Pastoviec. AVANS 1996, 1998, 127–129.
164. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Zaniknutá stredoveká dedina Ožďany. AVANS 1997, 1999, 129, 130.
165. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Geodetické zameranie hradného kopca v obci Gemer/Geodätische Vermessung der Bürgühgels in der Gemeinde Gemer. AVANS 2001, 2002, 152–154.

166. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Mladoeneolitické výšinné sídlisko a stredoveký hrádok v obci Drňa. AVANS 2001, 2002, 149–150.
167. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Nové náleziská kyjatickej kultúry v Sucháni. AVANS 2001, 2002, 154, 155.
168. O. Ožďáni/G. Nevizánsky: Praveké výšinné sídlisko v Hajnáčke. AVANS 2001, 2002, 148, 149.
169. O. Ožďáni/G. Nevizánsky/J. Hunka: Prieskum a tachymetrické zameranie hradiska v Horných Plachtinciach. AVANS 2002, 2003, 103–105.
170. O. Ožďáni/G. Nevizánsky/J. Hunka: Výsledky prieskumu na hrade v katastri obce Ozdín. AVANS 2002, 2003, 105–107.
171. O. Ožďáni/J. Zábojník/G. Nevizánsky/I. Kuzma: Militária – Konský postroj – Voz. In: Terminológia archeologickej hmotnej kultúry na Slovensku. II. Nitra 1992, 74.
172. P. Šalkovský/G. Nevizánsky: Záchranný výskum včasnostredovekého sídliska v Kosihách nad Ipľom. AVANS 1982, 1983, 234, 235.
173. K. Tunia/P. Valde-Nowak/G. Nevizánsky: Slovensko-poľský archeologický prieskum v Karpatoch. AVANS 1996, 1998, 158–160.

O autorovi

- K. Csáky: A Dunától a Szitnyáig. Településtörténeti barangoló. Révkomárom 2003, 67.
- J. Filip: Encyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Addenda 3. Praha 1998, 246, 247.
- Z. Fónod (Red.): A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004. Posonium 2004, 312.
- J. Kvarda (Szerk.): A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Bratislava 2014, 319.
- Kto je kto v SAV 2011. Zostavila Mária Macková. Veda 2011, 229.
- T. Lacza: (Szerk./Red.): A tudomány szolgálatában. A szlovákiai magyar tudományos élet és ismeretterjesztő irodalom képviselőinek arcképcsarnoka/V službách vedy. Výstavná sieň maďarských predstaviteľov vedeckého života a populárno-náučnej literatúry na Slovensku. Bratislava 2010, 65.
- O. Ožďáni: K životnému jubileu PhDr. Gabriela Nevizánskeho, CSc. Inf. SAS 20/1, 2, 2009, 32, 33.

Podľa autorových podkladov zostavila *Miriama Nemergutová*

SPRÁVY

Medzinárodná konferencia „On the Fringe: the Unfree, the Unclean and the Unwanted“ *

V dňoch 13. a 14. marca 2015 sa uskutočnila konferencia zaoberajúca sa ľuďmi na okraji spoločnosti na Katedre archeológie Univerzity v Lubľane, Slovinská republika. Trvala dva dni a bola pozoruhodná z viacerých aspektov. Za povšimnutie stojí fakt, že bola organizovaná výlučne študentami (hlavými organizátormi boli Č. Lorenčič a K. Petak), čo je v priestore strednej a juhovýchodnej Európy výnimočný počin. Prihlásili sa účastníci z piatich krajín (Česko, Chorvátsko, Poľsko, Slovensko a Slovinsko). Prednášky konferencie boli zamerané na množstvo zaujímavých a podnetných tém, ktoré vyústili do bohatých diskusií.

V prvý deň otvoril konferenciu svojou úvodnou prednáškou s názvom „How to see a hidden faith“ A. Pleterski. V prednáške poukázal na rôzne prejavy náboženstva Slovanov v hmotnej kultúre a ikonografii, ktoré ostávali v povedomí aj po presadení kresťanstva. Na príklade Zbručského idolu prezentoval princíp čísel 3 a 4, ktoré podľa jeho názoru dominovali v náboženstve Slovanov. Tiež predstavil pojem kultúrny genóm a jeho definíciu. Prednáška vzbudila určite najväčšiu pozornosť a diskusia pokračovala aj večer počas neformálneho zoznamovacieho posedenia.

V ten istý deň sme sa zúčastnili exkurzie, počas ktorej nám okrem zaujímavých archeologických pamiatok (zachované hradby z doby rímskej, významné náleziska na území mesta) bol predvedený aj výskum, ktorý v súčasnosti prebieha na hlavnom cestnom ťahu cez mesto. Doteraz poskytol zaujímavé nálezy a aj napriek enormnému časovému tlaku vyvíjanému na archeológov je vykonávaný precízne.

Druhý deň bol vyhradený prednáškam. Tie boli rozdelené do troch sekcií. V prvej boli združené prezentácie zaoberajúce sa témami klasickej archeológie. Ako prvá vystúpila M. Šmiejová z Karlovej univerzity v Prahe s prednáškou „The case of Emona curse tablet“, v ktorej sa zaoberala nálezom preklínacej platničky z Lubľany a jej zaradením do kontextu preklínacích platničiek všeobecne. Na základe tohto nálezu predstavila teóriu, že Emona ne-

bola súčasťou provincie Panónia, ako tvrdia niektorí bádatelia, ale patrila do rímskej Itálie už v 1. stor. n. l. Po nej nasledoval O. Kubrak z Varšavskej univerzity s prednáškou „Captives on amphitheatre sand. Bound and executed by animals in picipate period iconography from North African provinces“. V nej priblížil problematiku zabíjania otrokov a gladiátorov v Rímskej ríši na základe ikonografických nálezov zo severoafrických provincií. V týchto provinciách bolo podľa nálezov obzvlášť populárne zabíjanie zvieratami, hlavne mačkovitými šelmami a medveďmi. Sekciu zavřila S. Pavkovič z Univerzity v Lubľane prednáškou „Prostitution in Greco-Roman world“, v ktorej priblížila postavenie prostitútok v starovekom Grécku a Ríme. Poukázala na to, že hoci dnes prostitútky patria medzi ľudí z okrajových vrstiev spoločnosti, v Grécku a Ríme to nebolo celkom tak.

Druhá sekcia bola zameraná na nezvyčajne pochovaných jedincov v období mladšieho praveku až stredoveku. V rámci nej mali odznieť tri príspevky, avšak S. Hendrychová z Karlovej univerzity v Prahe, ktorá mala predniesť referát na tému „The non-ritual burials from Rajhrad“, sa z technických príčin nemohla dostaviť. Preto odzneli len dve z nich. Prvú prednášku mali P. Dziechciarz a G. Sarna z Varšavskej univerzity s názvom „Iron age bog bodies from Northern Europe – evidence of a sacrifice of unwanted units? A study of selected cases“. V nej prezentovali najnovšie zosumarizované poznatky o jedincoch nájdených v močiaroch severnej Európy a výsledky antropologickej analýzy týchto pozostatkov. Zamerali sa hlavne na obdobie doby železnej, ale okrajovo spomenuli aj nálezy z iných období. Zaujímavé je, že všetky z nálezov takýchto jedincov niesli stopy po zraneniach alebo postihnutiach, ktoré ich museli negatívne ovplyvňovať už za života. O netradičných hrobch autorka tejto správy predniesla referát s názvom „Inhumations of individuals in prone position as one of the forms of deviant burials in 9.–12. century“. Zaoberala sa v nej jedincami uloženými v polohe na bruchu z juhozápadného Slovenska a Moravy, ktorí boli

* Práca vznikla s podporou grantového projektu 2/0044/14 agentúry VEGA, Materiálna kultúra a jej prínos k rekonštrukcii pozemského života a pohrebných zvykov v stredovekej societe.

nájdení na 17 pohrebiskách. Uvažovala nad možnými príčinami ich uloženia v tejto polohe a uviedla možnosť nedbanlivého pohrebu, pokánia, apotropaickú funkciu polohy, či eventualitu ich možného cudzieho pôvodu.

Tretia sekcia bola tematicky najrôznorodjšia. Otvorila ju P. Daniło z Varšavskej univerzity s prednáškou „Mesolithic children – marginal element of society or marginalized topic?“, v ktorej predstavila rôzne aspekty skúmania detstva a detských hrobov v období mezolitu. Na úvod poznamenala, že táto téma sa stáva aktuálnou až v posledných desaťročiach. Vo svojom referáte sa sústredila na analýzu detstva na základe nálezov a interpretácie detských hrobov v Skateholme a zaoberala sa vypovedacími možnosťami, ktoré k tejto téme poskytuje experimentálna archeológia. S. Koren z Univerzity v Lubľane a T. Festini z Univerzity v Záhrebe predniesli príspevok s témou „Pirates of the Adriatic“. Stručne predstavili problematiku pirátstva a rozdiely medzi jednotlivými druhmi pirátov. Spomenuli nálezy a historické pramene, ktoré by sa naň mohli vzťahovať. Ako poslední vystúpili K. Kajda a T. Michalik z Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani s pred-

náškou „On the margins of society in the past and nowadays. People with intellectual disabilities and their perception of the past“. Prezentovali výsledky svojej práce so skupinou duševne zaostalých ľudí v rámci projektu „Past for/of the Others. Perception of the past of the people with intellectual disabilities“. Počas jeho trvania na vybranej vzorke ľudí skúmali ich vnímanie minulosti a predložili možnosti ako im prezentovať históriu.

Okrem prednášajúcich sa konferencie zúčastnili aj študenti z Katedry archeológie Univerzity v Lubľane, ktorá konferenciu organizovala. Po každej z prednášok nasledovala krátka, ale podnetná diskusia, ktorá pokračovala či už počas obeda, alebo vo večerných hodinách v kuloároch. Na záver je nutné vysloviť uznanie za výborne zvládnutú organizáciu a ochotu pomôcť s akýmkoľvek problémom, ktorý sa vyskytol počas trvania konferencie. Na to, že bola usporiadaná prvýkrát a študentami, bola výborne zabezpečená. Organizátori predniesli možnosť publikovania príspevkov v spoločnom zborníku. Dúfame, že sa ju podarí zorganizovať opäť o rok, pretože predstavuje unikátnu možnosť stretnutia a diskusie pre mladých bádateľov.

Lucia Nezvalová

Tibor Kemenczei jubilujúci*

Vo štvrtok 21. mája 2015 sa na pôde Maďarského národného múzea v Budapešti uskutočnilo neobyčajné vedecké podujatie. Bola to oslava životného jubilea Dr. T. Kemenczeiho, dlhoročného vedeckého pracovníka tohto múzea, zborníka „An der Grenze der Bronze-und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag“, vydaného na jeho počesť.

Stretnutia sa zúčastnilo viac ako päťdesiat maďarských archeológov a odborníkov z príbuzných vedných disciplín. Zo zahraničia boli prítomní archeológovia z Rumunska, Slovenska a Talianska. Význam doterajšieho Kemenczeiho vedeckého diela a jeho mimoriadny prínos pre poznanie európskych pravekých dejín zhodnotil generálny riaditeľ Maďarského národného múzea pán L. Csorba, vedúca vedecká pracovníčka tohto múzea pani I. Szathmári a čestný generálny riaditeľ múzea pán I. Fodor. Zo zahraničných účastníkov vystúpil s krátkym príhovorom V. Furmánek z Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied.

Tibor Kemenczei sa narodil 11. septembra 1939 v Budapešti. Po ukončení štúdia na Eötvös Loránd univerzite v Budapešti pracoval v rokoch 1962 až 1971 v Herman Ottó Múzeum v Miškovci. Počas pôsobenia na tomto pracovisku realizoval početné systematické a záchranné výskumy prevažne orientované na problematiku doby popolnicových polí. Boli to výskumy sídliskových aglomerácií (Bükkaranyos, Köröm, Prügy) a žiarových pohrebísk (Gelej, Litke, Szajla). Počas práce v múzeu publikoval desiatky štúdií, ktorých význam a prínos pre archeológiu Karpatskej kotliny trvá až doteraz. Pripravil kandidátsku dizertáciu, ktorá vyšla v Budapešti roku 1984 pod názvom „Die Spätbronzezeit Nordostungarns“.

Aj vďaka vynikajúcim vedeckým a organizačným výsledkom v regionálnom prostredí bol v roku 1971 prijatý na špičkové a v Európe vysoko hodnotené a uznávané archeologické pracovisko v Budapešti. Tam pracoval na plný úväzok až do svojho penziovania v roku 2007. V Maďarskom národnom múzeu zastával dôležité vedecko-organizačné funkcie. V rokoch 1977 až 2003 bol vedúcim archeologického oddelenia a potom až do roku 2007 bol vedeckým poradcom múzea. Vedenie Národného múzea mu stále umožňuje, aby vo svojej malej pracovni naďalej pripravoval a následne zverejšňoval plody svojich mimoriadnych skúseností a vedomostí.

Počas pôsobenia v Budapešti realizoval T. Kemenczei ďalšie dôležité a vedecky prínosné terénne

archeologické výskumy. Z tých najvýznamnejších treba uviesť výskum mohylníka zo staršej doby železnej v obci Nagyberki-Szalacska v povodí rieky Kapos, výskum polykultúrneho pravekého sídliska v katastri mesta Pilismarót a výskumy v oblasti projektovaného vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros.

Málokto európsky archeológ môže vykazovať tak obrovský počet kvalitných a zásadných publikačných výstupov ako T. Kemenczei. Boli to monografie, kvalifikačné práce, štúdie, recenzie, katalógy výstav i správy. Do roku 2012 ich bolo takmer dvesto a v súčasnosti je ich počet ešte vyšší. Zväčša boli publikované v renomovaných maďarských vydavateľstvách, časopisoch a zborníkoch. Vedecká osobnosť Kemenczeiho však vždy bola zárukou, že výsledky jeho práce boli žiadané a zverejšňované aj v zahraničí: Anglicko, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Spolková republika Nemecko, Taliansko, a tiež v bývalom Československu, NDR a ZSSR. Azda najvýznamnejším publikačným počínom boli jeho aktivity v celoeurópskej edícii „Prähistorische Bronzefunde“ vydávanej pod záštitou UISPP. Zverejšnil v nej tri obsiahle monografie „Die Schwerter in Ungarn I“, „Die Schwerter in Ungarn II“, „Funde ostkarpatenländischen Typs in Karpatenbecken“.

Pozoruhodná bola aj činnosť jubilanta v účasti na medzinárodných vedeckých podujatiach tak doma, ako aj v zahraničí. Aktívne sa zúčastňoval archeologických kongresov, konferencií, kolokvií prakticky v celej Európe. Jeho referáty a diskusné vystúpenia patrili medzi skvostné prejavy vedomostí, erudície a rozhladenosti referenta. Práve tak obsiahla bola jeho činnosť aj v oblasti pedagogickej a vedecko-organizačnej. Dlhé roky prednášal na univerzite v Szegede, ale aj na iných miestach. Bol členom rôznych vedeckých grémií a komisií, členom redakčných rád popredných archeologických časopisov atď. Za svoju vedeckú a muzeologickú činnosť dostal Kemenczei niekoľko štátnych a rezortných vyznamenaní.

Je nám cťou, že sme boli oslovení, aby sme napísali do jubilejného zborníka vydaného na počesť Tibora Kemenczeiho príspevok a že vďaka tomu sme boli vedením Maďarského národného múzea pozvaní zúčastniť sa dôstojnej oslavy tohto nezvyčajne pracovitého, erudovaného a skromného vedca. Je to tiež poučenie a inšpirácia pre iné vedecké ustanovizne ako si treba vážiť a uctiť významné jubileá ľudí, ktorí vo svete vedy niečo dokázali a dosiahli.

Václav Furmánek a Vladimír Mitáš

* Práca vznikla s podporou projektu APVV-0736-11, Prínos Slovenska pre hospodársky a spoločenský rozvoj európskeho metalika.

RECENZIA

Lubomír Novotný: Počiatky pravekého umenia na Slovensku. Matica slovenská. Martin 2013. 250 stran, 59 černo-bílých fotografií, 71 barevných fotografií, 142 černo-bílých obrázků, německý, anglický a maďarský souhrn. ISBN 978-80-8128-080-1.

Veškeré projevy estetického citění a umělecké tvorby jsou staré jako lidstvo samo. Archeologie nám jich díky svým výzkumům přináší bezpočet, což beze zbytku platí i pro území Slovenska od paleolitu až po konec doby bronzové, čímž je vymezen autorův zájem. Posuzovaná publikace se snaží tyto hmotné památky naší nejstarší minulosti nejen shromáždit a podchytit, ale také pochopit a interpretovat, a to netradičně z pozice archeologie dobře znalého historika a teoretika umění. Je nasnadě, že tento přístup s sebou přináší mnohdy jiný úhel pohledu a někdy i odlišné výklady a interpretace než na jaké jsme zvyklí, ale právě v tom tkívá přínos publikace, neboť pouze věcná vědecká diskuse nás může posunout v poznání směrem kupředu. Podstatnou roli pak sehrává také individualita přístupu a subjektivita hodnocení daných komponent, nehledě na skutečnost, že tatáž komodita může mít (a jistě i měla) více významů, resp. mohla plnit mnohočetnou funkci. O to složitější pak správná či přípustná interpretace je.

Po úvodním stručném přehledu a vymezení problematiky všech odvětví umělecké činnosti dáványch nejčastěji do souvislosti s náboženstvím, náboženskou ideologií, kultovními projevy a rituály, resp. naznačení hlavních etap „průřezu pravěkým uměním“ Slovenska v dané době nás autor seznamuje s dosavadními dějinami bádání kolem pravekého umění v okolních zemích (Francie, Německo, Polsko), ale také na Slovensku (propojeno s bádáním v České republice) od V. Kričkova „Výtvarného prejavu slovenského praveku“ (Turč. Sv. Martin 1942) přes edice „Malá výtvarná knižnica“, „Dávnoeké umenie Slovenska“ (16 svazků), monografie J. Paulíka „Praveké umenie na Slovensku“ (1980), „Slovensko v obrazoch. Výtvarné umenie“ (B. Novotný, K. Kahoun, B. Bachratý 1991), „Umenie na Slovensku. Stručné dejiny obrazov“ (Z. Bartošová et al. 2007) až po poslední „Od doby kamennej po Veľkú Moravu“ s podtitulem Dejiny umenia Slovenska (2011). Správně upozorňuje na širší zapojení interdisciplinarit v moderním hodnocení významu pravekého umění a uvádí některé netradiční názory na výklad jistých komodit (lidská a zvířecí plastika, dekorace a výzdobný styl nádob apod.).

Samotné počátky umění spájí se vznikem religiozity provázené určitou mírou kreativity ve smyslu citátu H. Moora „*Jestliže existuje matka umění, je to náboženství*“, kde je oprávněně za hybatele umělecké tvorby považována víra a náboženství. Ať už se přikloníme k jakékoliv teorii podstaty, z níž potřeba uměleckého projevu pramení, je to činnost člověka vlastní a společně s dalšími atributy nás schopnost této formy komunikace (řeč předmětů vůči okolí, ale také sobě navzájem) vyčleňuje definitivně z živočišné říše. I když autor hledá počátky soustavnější produkce uměleckých děl především v souvislosti s mladým paleolitem, správně poukazuje také na staropaleolitické nálezy (acheuleén) – rytiny na kostech prozrazující smysl pro rytmus, pořádek a symetrii, byť je toto „protoumění“ pro své vysoké stáří většinou badatelů odmítáno (souvis-

lost řeč – umění, porovnej středopaleolitický hrob muže s jazylkou v jeskyni Kebara). Zrod výtvarného umění je tak spjat s mladším paleolitem a jeho tvůrcem je již člověk moderního typu. Škála uměleckých projevů je opravdu široká, spolu s drobnou volnou plastikou (zejména ženskou) se objevují šperky, amulety, rytiny apod., na západě Evropy pak světoznámé skalní jeskynní umění (mobilní a nástěnné umění). Většina artefaktů ztvárňující lidskou postavu má abstraktní výraz, přesto na nich nacházíme součásti oděvu a někdy se jedná o jasné znaky naturalismu (hlavička a portrét Dolní Věstonice). Portrétovány jsou konkrétní osoby i s jejich defekty (konfrontaci umožnil objev rituálního hrobu v Dolních Věstonicích). Souběh abstrakce – naturalismus pokračuje, k výjimečným nálezům patří rytina na zvířecí kosti z východoslovenského Cejkova představující mužskou tvář (?). „Venuše“ z Moravian má jasné vazby na východoevropské paralely (Kostienki na Donu), podobně jako nejistý kamenný symbol ženského lůna (vulva) s červeným barvivem z Cejkova. Nízký počet památek mobilního umění na Slovensku by mohl souviset se stavem výzkumu. Vrcholem paleolitického umění je magdalénien, byť část jeskynních nálezů v širším kontextu patří do aurignacienu (Chauvet, Cosquer). Polemiku vyvolává malovaná scéna v jeskyni Lascaux (lovecká magie, zabezpečení plodnosti, ochrana před zlem, totemismus, šamanismus, moment umírání, strukturalistický mužský a ženský princip?). Nově se uplatňují teorie o šamanských představách o odstupňovaném kosmu, který obývají duchové zvířat a mytické bytosti. Ochranou před nimi byly malby a rytiny, které produkovali šamani jako elity v rámci obřadů za přítomnosti ostatních členů tlupy, při kterých upadali do transu a v něm viděli obrazy zachycené na malbách (neuropsychologický model).

Neolit znamená skutečnou inovaci a s přechodem k ustálenému způsobu života je těsně spojen s pokročilejšími oblastmi Předního východu, východního Středomoří nebo Balkánu a centra pro tu dobu vyspělého umění jsou základem pro poznávání smyslu umění ve vztahu k ideologii (božstva, svatyně, ženské bohyně – matky, mužské božstvo – býk, kult plodnosti, první krajinomalby, kult předků). Spory se vedou o vnímání neolitického umění jako reflexe náboženství a rituálů, místo toho jsou v malbách uvnitř domů spatřovány výjevy z každodenního života, zvláště pohřebního ritu (sekundární pohřbívání – supy vrhající se na bezvládná těla). Diskuse pokračuje i k významu antropomorfní plastiky a „kultu sošek“. Veškeré změny společnosti se odrazily také v pojetí výtvarného projevu, který je nyní neobvykle široký. Začíná již vlastní výzdobou keramických nádob (rytá, plastická) a jejich malováním s vrcholem v taneční scéně na bukovohorské nádobě ze Šarišských Michaľan. Pozoruhodný je reliéfní motiv stylizovaných lidských postav na zásobnici z Košic-Červený rak s datováním do protolineárního stupně východoslovenské lineární keramiky (vztahy k okruhu Starčevo-Kriš), který může reprezentovat jeden z nejstarších projevů svého druhu. V motivu ležících přesýpacích hodin či dvojbrité sekery na mladší lineární keramice se snaží autor nalézt jiný symbol např. stylizované postavy, i když nepřilíží přesvědčivě. Signifikantní je rovněž zobrazení lidské tváře (mladší východní lineární, bukovohorská, želiezovská),

objevují se první antropomorfní a zoomorfní nádoby spolu s hliněnými idoly (více v lineární na JZ Slovensku) vrcholící pak v době trvání lengyelského okruhu. Aplikovaná plastika má podobu zvířete, resp. jeho protomů. Společně s lidskou plastikou, vč. nádoby ve tvaru lidské hlavy (Blatné) dominuje mezi železovskou keramikou. Vzácný symbol hada (vnitřní stěna misky z hrobu ve Dvorech nad Žitavou) je znám od prekeramického neolitu horní Mezopotámie (Göbekli Tepe) a představuje znovuzrození, oživení a obnovu přírodního cyklu, pro neolitického rolníka nejspíše počátek jarních prací.

Období vrcholného (pozdního) neolitu je v zajetí dominance okruhu potiské a lengyelské kultury, jimž je společný ústup ryté výzdoby a nástup polychromní malby a objevení se prvních kovů (mědi). Řadě antropomorfních nádob a plastik vévodí sedící plastiky „bohů“ se srpy z Potisí se stylizovanými tvářemi, náznačky oděvu (plášť) a ozdob (náramek), představující skutečné božstvo nebo k nebi vzhlízejícího člověka s atributy adorace za dobrou úrodu (?). Autor přidává ještě třetí možnost, roli šamana – kněze s maskou na tváři, vykonavatele rituálních obřadů jako zprostředkovatele mezi nadpřirozenými silami a adorujícími. Adorující stojící a sedící ženská plastika je bohatší v lengyelském okruhu. Přináší s sebou i fragmenty nebo celé tvary figurek s typickými lidskými stavby/neduhy (Hallux valgus z Cífera, gravidita sošky ze Santovky), blízkí se až ženskému aktu, ale také absenci úst a stylizované obličeje. Vrcholem zoomorfních a antropomorfních nádob jsou vysoce estetické exempláře z Abrahámu a nádoby typu Svodín se symbolickou malbou (lužianska skupina). Bohatost aplikované keramiky (stolky, křesla, oltářiky apod.) doplňují modely domů se sedlovou střechou (Branč) nebo poklička zpodobňující „sýpku“ z Horné Seče.

Rozhodujícím momentem inovace nové epochy, eneolitu, s menší ekonomicko-ideologickou závislostí na Předním východě a Anatolii, se stala těžba a hutnění měděné rudy. Znamé doly na východním a středním Balkáně (Aibunar, Rudna Glava) se staly katalyzátorem pro hornickou a metalurgickou činnost ve střední Evropě. Náskok Balkánu demonstruje bohaté pohřebiště místní nobility z Varny, mj. s hliněnými bohatě zlatem opatřenými maskami. Obdobou pro Karpatskou kotlinu je polgárský okruh (Tibava, Velké Raškovce), v jehož hrobech nalézáme měděné a zlaté šperky. Odlévané těžké měděné artefakty (zbraně, insignie moci, surovina?) jsou odrazem dálkového (i námořního) obchodu. Ten byl umožněn objevem čtyřkolového vozu (nálezy hliněných napodobenin, kultovních vozíků od bolerázké kultury) a existencí zpevněných komunikací.

Prostředí badenské komplexu, ať už na jeho genuzi nahlížíme jakkoliv (autor jej považuje za čistě střeoevropský fenomén), vyprodukovalo právě již zmíněné kultovní vozíky a zvláštní antropomorfní urny, zdůrazňující opětovně jasné zakomponování náboženského aspektu do uměleckého projevu. Ve zpodobnění vozu na nádobě z Bronoc (KNP) se hledá nejstarší znázornění slunečního vozu. V době badenské kultury nastává (asi obecněji) jasný útlum těžby mědi, doly ve známých metalogenních oblastech byly opuštěny, aniž by příčinou bylo vyčerpání zásob. Za důvody změn je považováno objevení se tzv. jámové kultury (okrových hrobů) z východu Evropy (přinášející s sebou např. inovaci v podobě tzv. jámového balíčku) nebo klimatické změny v podobě optima na Balkáně (ekologické kolapsy, kulturní cezura?). Náhradou jsou i v měděné industrii drobnější výrobky (ploché se-

kerky, sekerky s otvorem v týlu/s okem, dláta, šídla apod.). Nápaditost a tvůrčí potenciál se soustředí na keramiku, ale především na specifické gynekomorfní nádoby více typů (výjimečná forma Ráckeve), pseudokerny a ploché lidské bezhlavé idoly. Antropomorfní urny (Center, Szentsimon, Gemer, Včelince) s typickými znaky lidské tváře (chybějící ústa) a sekundárními pohlavními znaky (prsa) jsou spíše než vyobrazením božstev spojené s kultem a zvláštním náboženstvím v době přechodu (opětovnému) ke kremaci zemřelých. Dnes již existuje řada důkazů pro odmítnutí předloh v egejsko-anatolské oblasti (Troja), kde jsou obdobné tvary daleko mladší. Funkce dělených mís (klasická badenská kultura) na sídlitích, v depotech, žárových i kostrových hrobech vyjasněna není. Množství realisticky ztvárněných figurek zvířat (ovce, beran, koza, tur, prase) doprovázející snad rituál kolektivního obětování (co vyjadřuje skutečné oběti?) neresonuje se silně abstraktními plochými idoly (bezhlavých) lidských postav, jak je známe již ze závěru staršího eneolitu (skupina Bajč-Retz, resp. období keramiky zdobené brázděným vpichem), jejichž předlohy se hledají v časově dost předcházejících východních a jihovýchodních regionech (Vinča, Cucuteni). Abstrakce a schematizace drobné plastiky zaměřené na lidskou postavu se právě v této oblasti společně s Balkánem ujalo dříve než kdekoli jinde.

Pozdní eneolit charakterizuje oživení metalurgické činnosti zejména ve vučedolské kultuře, změny v tradičním pojetí společnosti vedly ke zvýšené mobilitě, a to díky nástupu a všeobecnějšímu rozšíření koně a picím obřadům spojeným s konzumací alkoholických nápojů (známé již z doby badenské kultury). Pití či jiná manipulace s tekutinou jako součást kultovních a společenských zvyků se táhne dějinami lidstva velmi dlouho a tomu je přizpůsoben tvar i výzdoba řady keramických nádob této doby. Zatímco v době badenské kultury jde o ceremoniální pití, v pozdním eneolitu se pití více „profanizuje“ (znak pohostinnosti, bratrstvo ve zbraní, lovu apod.). Civilizačním jevem, resp. nadregionálním kontaktním nálezem jsou tzv. vučedolské, resp. lublaňské misky na nožce oboustranně nebo jednostranně zdobené (brázděný vpich, rytí, šňůra), zabírající značné území. Výzdobu lze spojit s kultem, mj. i se slunečním symbolem (jamka ve středu dna, omfalos?), na pozdějších miskách se čtyřhrannou dutou nožkou vyniká motiv několikacípé hvězdice a šrafované kosočtverce. Motiv slunce se objevuje na několika družích artefaktů (lublaňské misky, některé typy šňůrové keramiky, solární disky) a je v symbolické rovině jedním z nejstarších člověkem zobrazovaných symbolů života. Ornitomorfní nádoba kultury Nyírség-Zatín z Maďarska (Nyíregyháza) se podobá plastice holuba z Vučedolu se třemi symboly dvojbřité sekerky na hrdle ptáka (labrys ve střední Evropě je znám od kultury s lineární keramikou). Nízký počet nálezů pohárových kultur na Slovensku souvisí s jejich geografickým rozšířením (periferijní poloha). Odrazem vlivu zvoncovitých pohárů jsou tak např. knoflíky s V-vrtáním a lukovité závěsky z kančích klů v hrobech nitranské kultury.

Doba bronzová neznamená pro umění zásadní přelom, už s ohledem na spíše slabší kontakty s vyspělým jihovýchodem zprostředkované Anatolií a Egejdou. Přestává se projevat ve svých dosavadních formách a začíná dominovat užitkové umění a umělecké řemeslo s touhou zdobit svůj oděv a tělo. Epišňůrový příkarpatský kulturní okruh přináší díky výbavě kostrových hrobů nejen kera-

miku zdobenou otisky kroucené šňůry, ale především sady kostěných, perleřových a fajánsových korálků tvořících po stovkách součásti šperků nebo přímo oděvu (suknice). Přitom se v bojovníckých hrobech objevují ozdoby či amulety z kančích klů, plnicí na východě Slovenska funkci ozdoby na pokrývkách hlavy (Nižná Myšľa). Kančí kly coby prestižní trofeje zvýrazňují pozici muže, bojovníka a lze je spájet s pozdějším kultem kance (nejvýrazněji doba laténská). Kostěné trubičky zdobené svazky rýh i větvičkovitým ornamentem, mající kořeny již v hrobech šňůrové keramiky (a snad i ve starších epochách), jsou autorem interpretovány jako vábničky na lákání při lovu nebo přímo jako hudební nástroj (píšťalka, flétna) s odkazem na podobné předměty vyrobené z bronzových (měděných) trubiček v košťanské kultuře.

Staronovým šperkem, resp. součástí oděvu starší doby bronzové jsou kovové jehlice na spínání šatu, kde mezi cca 20 typy vyčnívají terčovitě jehlice zdobené soustředěnými a křížovými motivy. Příkladnou rekonstrukcí kroje je wieselburský hrob z Bratislavy-Rusovců. Spekulovat lze o tom, že místo symboliky začínají převažovat aspekty sociálního postavení a moci, což koresponduje s postupně se prohlubující diferenciací společnosti, jejímž odrazem jsou právě pohřebiště. O bohaté výbavě a honosných součástech dost pestrého kroje (byl běžně nošen nebo jde pouze o pohřební kroj?) nás poučují rozsáhlá pohřebiště kultury Unterwöbling v Dolním Rakousku (Franzhausen I), včetně unikátních ženských pokrývek hlavy. Skutečnost, že především na základě součástí hrobové výbavy, hlavně specifických typů šperků a součástí oděvu, lze stanovit pohlaví, věk, ale hlavně sociální postavení pohřbeného, vypovídá o jisté míře potlačení náboženství a kultu.

Vrcholem ovládnutí náročných technologií a demonstrování umělecké dovednosti a vkusu je známý depot šesti dýk s rukojetí a pochvou z Kozích hřbetů z Prahy-Suchdola, nacházející na Slovensku jen slabý odlesk v podobě dýky a jehlice zdobené (i koncentricky), jinak šikmo rýhovanými pásy a šrafovanými trojúhelníky v oblasti únětické kultury velmi rozšířeným. Těmto ornamentům je připisován také symbolický význam. Poněkud strohý geometrismus starší doby bronzové je záhy nahrazen spirálovitým elementem coby projevem věčného pohybu. Udržovaný motiv kruhu (na jehlicích, terčích apod.) je vnímán jako zobrazení životadárného slunce, čemuž by dobře odpovídala i barva čerstvě vyrobeného bronzového artefaktu. Lidská postava i zobrazení zvířat na určitou dobu zcela mizí. U typologicky rozšířené škály keramiky byla dávaná přednost kvalitní úpravě povrchu hlazením a leštěním ve snaze napodobit kovový lesk, přesto jsou k dispozici inkrustací vyplněné nápadité vzory (únětická, kisapostacká).

Pro mladší úsek starší doby bronzové se kromě hliněných kultovních vozíků (miniatura z hatvanské kultury v Nižné Myšli je považována za hračku) ukazuje jako zásadní symbol až fenomén doby bronzové symbióza vodního (kráječícího) ptáka s vozem nebo kolem (později je vůz nahrazen sluneční bářkou) a bude patřit k jednomu ze stěžejních projevů kultu a magie té doby. Vodní pták jako ochránce zesnulého a jeho průvodce na místo posledního odpočinku je propojen se smrtí a pohřebními obřady. Kráječící pták je zobrazen na nádobě z otomansko-fúzesabonyského pohřebiště z Nižné Myšle, přímé spojení nabízí vozík z Böheimkirchen. Renaissance zvířecích sošek s jejich poškozováním je spojována se symbolickou obětí (jako na konci badenské kultury). Keramické výrobky a kovové

artefakty té doby balancují doslova na hraně řemesla a uměleckého řemesla, neopakovatelná výzdoba vyjadřuje věčný pohyb (běžící spirála, strmá vlnovka, úponky, spirálový vír apod.) a jejím vrcholem je otomansko-fúzesabonyská produkce. I na čistě technicko-konstruktivním zařízení jakým je přenosná pícka (pyraunos), považovaná však také někdy za součást kultovních praktik, se najdou umělecké prvky (zdobení, tvar vstupní brány apod.). Na starší tradice navazuje zoomorfni i ornitomorfni plastika. Figurální ženská plastika je značně stylizovaná s vyobrazením šperku a snad také oděvu (Rozhanovce). Přitom si nejsme jisti, zda zobrazuje běžné obyvatelky nebo kněžky. Nepřímou nápovědou mohou být hroby žen s bohatými „zástěrami“ sestavenými z řad tisíců fajánsových korálků. Hrob kovolitce (Nižná Myšľa, hrob 280) je z nejasných důvodů autorem považován za pohřeb cizince, potulného řemeslníka zeměleho na svých cestách za zákazníky (?). Perforované kančí kly se objevují (jako opasky?) v několika mužských hrobech a také doklady místního zpracování kovů není ojedinělá. O bohatství obyvatel svědčí časté depoty, poklady nalázané pod podlahou obydlí (Barca I) s množstvím mj. i cizorodých typů např. zlatých šperků.

V celém otomansko-fúzesabonysko-maďarovském okruhu, vrcholí vedle kovových předmětů také výroba honosně zdobené kostěné a parohové industrie (postranice udidel, duté prstence, terčíky apod.). Příznačná mykénsko-anatolská či karpatsko-východomediteránní ornamentika (zvláště v maďarovské a severopanonské inkrustované keramice) uplatněná na zbraních a odznacích moci je neustále předmětem diskuse na téma ovlivnění a přímých spojení s jihovýchodním světem. Autor je v tomto bodě spíše skeptický a přiklání se k autochtonnímu vývoji, ale spouť pokud se uměleckého vzepětí týká. Na závěsčích tzv. kosziderského horizontu z počátku střední doby bronzové se opětovně nabízí spojení ptáka a kola (Včelínce).

Mezi maďarovskou keramickou produkcí zaujmou vykuřovačidla, jimž autor přisuzuje spíše profánní než kultovní význam (ochrana před nemocí přenášenou hmyzem), pseudokernos z Nitranského Hrádku a relativně početné tzv. bočníkovité idoly nejjisté funkce, nebo početná kolečka kultovních vozíků (často již s loukotěmi). V oblasti maďarovské kultury opět postrádáme modely lidské postavy, nízký je počet plastik zvířat a ptáků.

Kulturní pestrost střední doby bronzové na Slovensku má vliv na různorodost uměleckých projevů navázaných na duchovní svět tehdejšího člověka s regionálními odlišnostmi. Roste význam užitkového umění soustředěného na dekoraci ozdobných předmětů a šperků, ale také zbraní v reakci na měnící se módní trendy. Vedle kultovních míst s oběťmi vegetativnímu božstvu na Moravě (Vinické Šumice, Uherský Brod) vystupují sakrální objekty z Dvorů nad Žitavou s malovanou (natíranou) a reliéfně zdobenou mazanicí – součástí oltářní desky (?) s dvojicí spirál, spojované až s paláci minojsko-mykénského okruhu, ale i dalšími regiony (Balkán, Egejsko, Přední východ). V kovové industrii se poprvé objevující pinzeta a břitva mohly plnit roli kultovního náčiní (oholení mrtvého před pohřbem). U keramických depotů se uvažuje o ukládání obětí, přísazních rituálů nebo iniciačních obřadů, kde poslání nádob v rámci rituálu převažuje nad jejich tvarem či výzdobou. Nezvykle typově pestrá a honosně zdobená škála kovových výrobků mohylových kultur v sobě nese zakomponovanou výpověď o významu nových symbolů, jestliže dříve byla určena duchovně-náboženské sféře, je

nyní předmětem každodenního života, sociální pozice a postupné tvorbě elit. Umělecké výrobky se koncentrují v depotech často obsahujících součásti jak mužského, tak i ženského obřadního kroje (sem náleží dlouhé nárameníky, jehlice apod.), ale i další honosné předměty k patřičnému uctění božstev. Motiv kola se objevuje často zakomponovaný do velkých litých závěsků (Rimavská Sobota) v kombinaci s dvojbřitou sekerou a bárkou s protomy ptačích hlaviček. Interpretovány jsou jako součásti koňského postroje nebo ozdoby krku coby součást slavnostního kroje. Spojení s jiným kultovním předmětem je nález připomínající buben na nepohyblivých kolečkách (Haschendorf), zpodobňující snad slunce s paprsky (?) s analogiemi až ve Švédsku (Balkåkra), původem snad z Karpatské kotliny (Hasfalva), považovaný jindy ze trůn. Rovněž výzdoba zbraní např. v piliňské kultuře (vrchol meče typu Riegsee), náleží často společenské elitě, v sobě nese symbolický a vysoce umělecký potenciál.

Mezi často zdobenou keramikou vyniká amfora z popelnicového hrobu kultury Suci de Sus ve Velkých Raškovcích na hrdle se schematicky zobrazeným dvoukolovým vozem taženým párem koní a vozatajem kráčejícím za vozem, který se několikrát opakuje. Mělo by jít o cestu zesnulého k místu posledního odpočinku (ekphora). Novější výklad hledá paralely např. v mykénských šachtových hrobech (myslivec s oštěpem a krátkým mečem na dvoukolovém voze) nebo v eposu o Pelopovi, vítězi závodu nad místním vládcem. Jsme svědky postupného vytváření postavy hrdiny. Pro bojovníka by hovořila helma a dýka u pasu, opakování připomíná hrdiny trojské války, resp. obřadní pohřební hry se závodem vozatajů. Vrcholem kultovní torentiky je pak známý sluneční kotouč z Trundholmu v Dánsku (cca 1400 BC) uložený na voze taženém koněm. Jedna pozlacená a druhá nezdobená strana naznačuje protiklad dne a noci. Na keramice se vytrácející zdobnost je přenesena na kovové výrobky.

Užitkové umění a řemeslo dosáhlo v mladší a pozdní době bronzové svého vrcholu ve zpracování a uměleckém ztvárnění kovu. V užitkové sféře dominují zbraně (meče), v uměleckém řemesle šperky a další ozdoby (např. velké 60–100 cm dlouhé jehlice lužické kultury). Zcela novým módním doplňkem je spona jednoduchých forem až po velké ceremoniální kusy složité konstrukce. U bohaté výzdoby keramických nádob převládá motiv slunce a snad také hvězd (různě tvarovaná čtyřcípá hvězdička) patrně v kontextu života a smrti. Podobnou symboliku nalezneme také na hlavicích mečů typu Liptov a příliš vzdálená není ani výzdoba dvoudílných štítových spon, např. typu Křenůvky-Domaniža. Typickým výrobkem lužických dílen jsou dvojnásobné a vícenásobné nákrčníky s uzávěrem. Mezi drátěnými šperky dominují diadémy se spirálovitými růžicemi, všechno nejspíše jako součást obřadního kroje. Motiv vodního ptáka ve spojení s vozem (spony, zákolník z kultovního vozíku, součásti koňského postroje, nádoby) opět evokuje součásti pohřebních ceremonií (nejspíše sociálně výše postavených jedinců). Vrcholem torentiky jsou pak vybíjenými ornamenty zdobené plechové nádoby. Ikonografie sluneční bárky (situla typu Hajdúböszormény z Lúčok u Ružomberku) má paralely v Potisí, ale třeba také v Dánsku. O vysoké úrovni technického mistrovství vypovídá bronzové kolo z lehkého dvoukolového vozu z Obi-

šovců či výjimečná litá ornitomorfni nádoba z Čičarovců zpodobňující vodního ptáka. Zvláštností je pak nádoba ve tvaru lidské boty (Chotín) z podolské fáze středodunajských popelnicových polí nebo hliněná plastika s otvorem v tlamě (Somotorská hora – kultura Gáva).

Slavnostní posmrtný kroj je dobře rekonstruovatelný z nálezů kovových šperků a dalších součástí v prostředí čakanské kultury (výzdoba oděvu – pukličky, tutuli, knoflíky, doplňky oděvu a profánní šperk: spona, chrániče jehlic, nákrčník, náramky, čelenky; kultovní šperk: závěsky/amulety – dělení J. Paulíka). Velmožská mohyla v Čace obsahovala navíc i části celokovového pancíře (analogie z depotu z Ducového) s do popředí vystupující dekorací. z kontextu běžných ozdobných předmětů slovenské větve velatické kultury vystupuje obsah náčelnické mohyly v Očkově s bronzovým šálkem s vytepávanou výzdobou (dodatečně připojené ucho nerespektující výzdobu svědčí o nepochopení významu lištovitě-puklicového stylu). Symbol dvoukolového vozu představuje nejspíše dvojice hliněných koleček se špicemi (loukotěmi) z Chotína (podolská kultura), nápadně připomínající kolečka starší doby bronzové. Rhyton ve tvaru boty patří mezi symbolickou keramiku, ta je někdy zdobena novou technikou, ozubeným kolečkem. Mezi znaky či symboly doby popelnicových polí zůstává i nadále životní prostředí nebo pozorování a vnímání životně důležitých jevů (pohyb, zrod, zánik). Staré symboly znovu ožívají na dosud neznámých a technologicky náročných typech artefaktů (nejčastěji ozdob).

Každá epocha, resp. kultura je autorem práce zasazena do širšího obecnějšího rámce poučení o projevech, resp. hmotné náplni, utvářejí však spíše obecný vjem znalostí, než že by se vždy přímo dotýkaly vlastního umění nebo uměleckých projevů. Pro celkové pochopení kontextu ze strany čtenáře jsou však nezbytnou a dobrou výchozí bází hlubšího poznání uměleckého projevu pravěku Slovenska.

V publikaci absentuje číselné označení obrazových příloh, přestože na několika místech je konkrétním objektům (scéna z Lascaux, Trois Frères, Çatal Hüyük apod.), resp. jejich popisu věnována značná pozornost (platí to zejména pro kumulované barevné přílohy stojící zcela mimo kontext souvislého textu), což by bylo pro lepší orientaci čtenáře velice žádoucí. Na škodu díla je také nepřilížitá vysoká kvalita barevných snímků, kde mohla redakce využít snad i odlišnou kvalitu papíru.

V textu se autor poměrně často obrací k nejstarší řecké mytologii, legendám a jejich prostřednictvím se pokouší interpretovat řadu jevů, resp. archeologických nálezů spojených s uměleckými projevy, což s ohledem na jiné kulturně-geografické, ale hlavně časové prostředí nemusí mít vždy obecnější platnost, příp. se mohou aplikovat i jiné hypotézy výkladu. Publikace sumarizuje většinu uměleckých projevů a estetického citění pravěkého člověka jak jsme je schopni zachytit prostřednictvím archeologických nálezů a stává se názorným přehledem jejich nejvýznamnějších zástupců. Zahrnuje velmi široké spektrum komodit, přičemž na monografické zpracování by klidně stačilo sledování jediné kategorie. Někdy od klasického archeologického vnímání poněkud odlišná interpretace a přístup kunsthistorika je po mém soudu žádaným oživením problematiky, které, jak věřím, zvláště v kontextu reakcí (diskusí) archeologů, které jak věřím, budou následovat.

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA ABBREVIATIONS OF JOURNALS AND PERIODICALS

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
- Agria = Agria. Annales Musei Agriensis. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Eger
- Anodos = Anodos. Studies of Ancien World. Trnava
- Ant. Hungarica = Antiquitas Hungarica. Budapest
- Anthropologie (Paris) = L'Anthropologie. Paris
- Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata. Budapest
- Arch. Hist. = Archaeologia historica. Brno
- Arch. Hung. = Archaeologia Hungarica. Budapest
- Arch. Közl. = Archaeologiai Közlemények. A hazai műemlékek ismeretének előmozdítására. Budapest
- Arch. Műhely = Archeometriai Műhely. Elektronikus folyóirat. <http://www.ace.hu/am/>
- Arch. Österreichs = Archäologie Österreichs. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte. Wien
- Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
- Arch. Stud. Mat. = Archeologické studijní materiály. Praha
- Archaeoslavica = Archaeoslavica. Kraków
- AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
- Balneol. Sprav. = Balneologický spravodajca. Balneological bulletin. Balneohistorica Slovaca. Piešťany
- Baltic-Pontic Stud. = Baltic-Pontic Studies. Poznań
- Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
- Bull. Soc. Préhist. Française = Bulletin de la Société Préhistorique Française. Comptes Rendus des Séances Mensuelles. Paris
- Castrum Novum = Castrum Novum. Zborník Okresného múzea. Nové Zámky
- Commun. Arch. Hungariae = Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest
- Čas. Moravského Muz. Brno = Časopis Moravského muzea v Brně. Brno
- Čas. Slezského Muz. = Časopis Slezského zemského muzea v Opavě. Opava
- Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
- Geochronometria = Geochronometria. Journal on Methods and Applications of Absolute Chronology. Gliwice
- Géom. Rel. Proc. Environ. = Géomorphologie: relief, processus, environnement. Créteil
- Gömörország = Gömörország, az északi magyar peremvidék fóruma. Rimaszombat – Rimavská Sobota
- Gömör. Múz. Hírad. M. E. = A Gömöri Múzeum Híradója. Rimaszombat (maďarská edícia)
- Herman Ottó Múz. Évk. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc
- Hist. Slovaca = Historica Slovaca. Sborník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (Časopis Slovenskej učenej spoločnosti). Bratislava
- Hut. Listy = Hutnické listy. Odborný časopis pro metalurgii a materiállové inženýrství. Praha – Brno – Ostrava
- Inf. SAS = Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. Nitra
- Irod. Szemle = Irodalmi Szemle. Pozsony
- Jahrb. Num. u. Geldgesch. = Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte. Kallmünz/Opf – München
- Jahresschr. Mitteldt. Vorgesch. = Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle/Saale – Berlin
- Journal Field Arch. = Journal of Field Archaeology. Boston
- Met. Sonderh. = Metalla Sonderheft. Bochum
- Mineral. Slovaca = Mineralia Slovaca. Bratislava
- Mus. Hung. M. E. = Musaeum Hungaricum. A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és ezek múzeumi dokumentációja. Boldogfa (maďarská edícia)
- Mus. Hung. S. E. = Musaeum Hungaricum. Hmotné pamiatky maďarského etnika na Slovensku a ich múzejná dokumentácia. Boldog (slovenská edícia)
- Musaica = Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musaica. Bratislava
- Múzeum (Bratislava) = Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií. Bratislava
- Nature = Nature. Leiden
- Num. Čas. = Numismatický časopis. Praha
- Num. Sbor. = Numismatický sborník. Praha
- Obzor Gemera = Obzor Gemera. Rimavská Sobota
- Ősrég. Levelek = Ősrégészeti levelek. Régészeti magazin. Budapest
- PALEO = PALEO. Revue d'Archeologie Préhistorique. Les Eyzies-de-Tayac
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pam. a Múz. = Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava
- Praehistorica = Praehistorica. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová řada. Časopis moravských a slezských archeologů. Brno
- Quater. Internat. = Quaternary international. Journal of the International Union for Quaternary Research. <http://www.elsevier.com/locate/quaint>
- RLÖ = Der römische Limes in Österreich. Wien
- SASTUMA = Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde. Bonn
- Savaria = Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítő. Szombathely
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Brno
- Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slov. Národopis = Slovenský národopis. Časopis Slovenskej akadémie vied. Bratislava
- Slov. Num. = Slovenská numizmatika. Nitra

- Spectrochim. Acta A = Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy (Elsevier)
- Sprav. Gemer. Múz. S. E. = Spravodaj Gemerského múzea. Rimavská Sobota (slovenská edícia)
- Spraw. Arch. = Sprawozdania Archeologiczne. Kraków
- Szolnok Megyei Múz. Évk. = Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve. Szolnok
- Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra
- Tisicum = Tisicum. Szolnok
- Új Mindenes Gyűjt. = Új Mindenes Gyűjtemény. Társadalomtudományi értekezések. Bratislava
- Verh. Ksl. Kgl. Geol. Reichsanst. = Verhandlungen der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt. Wien
- Vlast. Čas. = Vlastivedný časopis. Revue kultúrneho dedičstva Slovenska. Bratislava
- Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra
- Wiadomości Num. = Wiadomości Numizmatyczne. Warszawa
- Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
- Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

EDÍCIE VYDÁVANÉ V ARCHEOLOGICKOM ÚSTAVE SAV

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE



FONTES

- I. Benadík, B./Vlček, E./Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957. –
- II. Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959. –
- III. Chropovský, B./Dušek, M./Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960. –
- IV. Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962. –
- V. Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964. € 4,00.-
- VI. Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966. € 5,00.-
- VII. Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966. € 5,00.-
- VIII. Bánesz, L.: Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968. –
- IX. Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970. –
- X. Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971. –
- XI. Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972. –
- XII. Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974. –
- XIII. Ambros, C./Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980. € 3,00.-
- XIV. Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980. –
- XV. Rejholecová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-23-7 –
Rejholecová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X –
Rejholecová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9 –
- XVI. Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6 € 23,00.-
- XVII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4 € 23,00.-
- XVIII. Varsík, V.: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-34-5 € 31,00.-



CATALOGI

- I. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968. € 6,00.-
- II. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968. –
- III. Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968. –
- IV. Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969. € 5,00.-
- V. Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973. –
- VI. Veliačik, L./Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských populácií na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6 –
- VII. Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0 –
- VIII. Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X –
- IX. Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2 € 20,00.-
- X. Kolník, T./Varsík, V./Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5 € 45,00.-
- XI. Lamiová-Schmiedlová, M.: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-13-0 € 20,70.-
- XII. Kaminská, L.: Čičarovce-Veľká Moľva. Výskum polykulturného sídliska. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-28-4 € 22,50.-
- XIII. Březinová, G./Pažinová, N.: Neolitická osada. Hurbanovo-Bohatá. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-37-6 € 38,50.-
- XIV. Olexa, L./Nováček, T.: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I (hroby 1–130). Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-46-8 € 81,00.-



STUDIA

- I. Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982. –
- II. Veliačik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983. –
- III. Fusek, G.: Slovensko vo včasnოსlovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2 –
- IV. Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9 –
- V. Pavúk, J./Bátora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5 –
- VI. Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0 € 17,00.-
- VII. Ruttkay, A./Ruttkay, M./Šalkovský, P. (Eds.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1 –
- VIII. Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5 –

IX. Pieta, K./Ruttokay, A./Ruttokay, M. (Eds.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6	-
X. Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28,00.-
XI. Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	-
XII. Pieta, K.: Die Keltische Besiedlung der Slowakei. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-31-4	€ 36,00.-
XIII. Horváthová, E.: Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-33-8	€ 32,00.-
XIV. Šalkovský, P.: Stredné Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-39-0	€ 22,50.-
XV. Hunka, J.: Mince Arpádovcov z rokov 1000–1301. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-50-5	€ 78,00.-
XVI. Novotná, M./Soják, M.: Veľká Lomnica – Burchbrich urzeitliches Dorf unter den Hohen Tatra. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-49-9	€ 80,00.-
XVII. Malček, R.: Lieskovec-Hrádok. Výšinné sídlisko badenskej kultúry. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-52-9	€ 78,00.-
XVIII. Robak, Z.: Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII-X wiek. I część. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-51-2	€ 40,00.-
XIX. Robak, Z.: Studia nad okuciami rzemieni w typie karolińskim. VIII-X wiek. II część. Nitra 2014. ISBN 978-80-89315-58-1	€ 40,00.-
XX. Hreha, R.: Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemlinských Kopčanoch. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-61-1	€ 81,00.-
XXI. Benkovsky-Pivovarová, Z./Chropovský, B.: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit aus der Westslowakei. Teil 1. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-71-0	-
XXII. Benkovsky-Pivovarová, Z./Chropovský, B.: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit aus der Westslowakei. Teil 2. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-73-4	-
XXIII. Ďuriš, J.: Architektúra domu na základe analýzy mazanice z mladej a neskorej doby kamennej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-72-7	-
XXIV. Miroššayová, E.: Postavenie pohrebiska v Ždani v kontexte historického vývoja v severnom Potisi. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-62-8	€ 62,00.-



COMMUNICATIONES

I. Bátor, J./Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28,00.-
II. Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25,00.-
III. Friesinger, H./Pieta, K./Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28,00.-
IV. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45,00.-
V. Kuzmová, K./Pieta, K./Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	-
VI. Bátor, J./Furmánek, V./Veliáčik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	-
VII. Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	-
VIII. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 55,00.-
IX. Cheben, I./Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-06-2	€ 47,00.-
X. Beljak, J./Březinová, G./Varsik, V. (Eds.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-24-6	€ 76,00.-
XI. Furmánek, V./Miroššayová, E. (Eds.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-26-0	€ 47,00.-
XII. Kuzmová, K./Rajtár, J. (Zost.): Rímsky kastel v Iži. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-32-1	€ 20,70.-
XIII. Kujovský, R./Mitáš, V. (Eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-41-3	€ 82,00.-
XIV. Březinová, G./Varsik V. (Eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-42-0	€ 80,00.-
XV. Cheben, I./Soják, M. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-43-7	€ 80,00.-
XVII. Oždáni, O. (Ed.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-85-7	-



STARÉ SLOVENSKO

1. Bujna J./Furmánek V./Wiedermann E. (Zost.): Archeológia ako historická veda. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-44-4	€ 48,00.-
2. Kaminská E. (Zost.): Paleolit a mezolit. Nitra 2014. ISBN 978-80-89315-57-4	€ 54,00.-
4. Furmánek V. (Zost.): Doba bronzová. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-87-1	-



VARIA

II. Beljak, J./Beljak Pažinová N./Mitáš V.: Stredné a horné Poiplie. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-64-2	-
III. Horváthová E./Hreha R.: Dolný Zemplín. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-66-6	-
IV. Soják M.: Spiš. Svedectvo archeológie. Nitra 2015. ISBN 978-80-89315-673-3	-



ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

- I. Furmánek, V.: Radzovce – osada ľudu popolnicových polí. Reprint. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-27-7 –
- II. Lamiová, M.: Zemlín – obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5 –
- III. Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8 –
- IV. Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6 –
- V. Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1 € 13,00.-
- VI. Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8 € 13,00.-
- VII. Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0 € 15,00.-
- VIII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1 –
- IX. Furmánek, V./Marková, K.: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-09-3 € 17,00.-
- X. Šalkovský, P.: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnyim dejinám Slovenska. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-14-7 –

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

- I. Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.–13. storočí. Nitra 1979. –
- II. Furmánek, V./Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982. –
- III. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984. € 9,00.-
- IV. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986. –
- V. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Tom. V. Nitra 1987. € 7,00.-
- VI. Súčasný poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989. € 6,00.-
- VII. Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany. 8th Symposium Nitra – Nové Vozokany 1989. Nitra 1991. € 16,00.-
- VIII. Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4 € 9,00.-
- IX. Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8 € 13,00.-
- X. Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5 € 13,00.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

- I. Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980. –
- II. Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980. –
- III. Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981. –
- IV. Točík, A.: Malé Kosihy – osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981. –
- V. Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld – Fundkatalog. Nitra 1983. –
- VI. Dušek, M./Dušková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985. –
- VII. Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topolčianskeho múzea. Nitra 1985. –
- VIII. Budinský-Krička, V./Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986. –
- IX. Kuzmová, K./Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988. –
- X. Hanuliak, M./Kuzma, I./Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5 € 20,00.-
- XI. Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5 –
- XII. Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1 –
- XIII. Dušek, M./Dušková, S.: Smolenice – Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2 € 15,00.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDĚ ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Castrum Bene 7.	€ 22.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Gravettien (perigordien) dans leur Cadre Ecologique.	€ 13.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 8.-	Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. III.	€ 15.-
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archaeologia Historica 31/2006.	€ 30.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archaeologia Historica 33/2008.	€ 30.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archaeologia Historica 34/2009.	€ 26.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archaeologia Historica 35/2010.	€ 20.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archaeologia Historica 36/2011/1, 2.	€ 20.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
Archaeologia Historica 37/2012/1, 2.	€ 25.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
Archeológia – História – Geografia (Archeológia).	€ 3.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
Archeológia – História – Geografia (Geografia).	€ 3.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
Archeológia – História – Geografia (História).	€ 3.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13.-	Ján Dekan. Život a dielo.	€ 5.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
Archeologičeskije vesti.	€ 6.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1975.	€ 4.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1977.	€ 5.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1978.	€ 3.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	Neanderthals at Bojnice in the Context of Central Europe.	
AVANS v roku 1989.	€ 10.-	Neruda, P./Kaminská, L.	€ 16.-
AVANS v roku 1990.	€ 10.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS v roku 1991.	€ 13.-	Pleistocene Environments and Archaeology of the	
AVANS v roku 1995.	€ 15.-	Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia.	€ 20.-
AVANS v roku 1996.	€ 15.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1997.	€ 18.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
AVANS v roku 1998.	€ 18.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1999.	€ 19.-	5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko.	€ 31,50.-
AVANS v roku 2000.	€ 20.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2001.	€ 32.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2002.	€ 22.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2003.	€ 23.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS – register za roky 1984–1993.	€ 25.-	Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2004.	€ 27.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2005.	€ 27.-	Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Shmidtová, J.	€ 10.-
AVANS v roku 2006.	€ 29.-	Sádok – Cibajky – Šiance. Gogová, S.	€ 3.-
AVANS v roku 2007.	€ 29.-	Slovacchia. Crocevia delle civiltà' Europee 2005.	
AVANS v roku 2008.	€ 33,50.-	Furmánek V./Kujovský R.	€ 25.-
AVANS v roku 2009.	€ 84,50.-	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980. Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981. Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986. Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987. Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1985/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.		Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Melicher, J./Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.		Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.		Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.		Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996		Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.		Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín. Pieta, K.	€ 5.-	Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-
Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod	€ 15.-	Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 43/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 44/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 45/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 46/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 47/2010.	€ 32.-
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 48/2010.	€ 35,80.-
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 49/2011.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 50/2011.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 51/2012.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 52/2012.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2010/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 53/2013.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2011/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 54/2013.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2011/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 55/2014.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2013/2.	€ 79.-	Študijné zvesti 56/2014.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2014/1.	€ 79.-	Študijné zvesti 57/2015.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2014/2.	€ 79.-	Študijné zvesti 58/2015.	€ 74.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti	
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	Mostnej ulice v Nitre. Březinová, G./Samuel, M.	€ 20.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	The Cradle of Christianity in Slovakia.	€ 98.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika XIX.	€ 7.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-	Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20.-
Studie muzea Kromeřížska 88.	€ 5.-	Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen		Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V./Točík, A.	€ 13.-	Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlo Čechov i Slovakov.	
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	Katalog – Kiev.	€ 1.-
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-	Východoslovenský pravek – Special Issue.	€ 28.-
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-	Východoslovenský pravek IX.	€ 21,50.-
Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-	Východoslovenský pravek X.	€ 74.-

